

WERBŐCZI ISTVÁN

IRTA
FRAKNÓI VILMOS

BEVEZETÉS.

AZ A FÉRFIÚ, kinek életpályáját szándékozom megvilágosítani, hazai történetünk azon csekély számú kiváló alakjai közé tartozik, kik a hatalom magaslatára nem az emelkedés rendes lépcsőin, nem a születés kedvezései vagy a fejedelmi kegy által megnyitott úton jutottak föl, hanem a tömegek rokonszenvének, ragaszkodásának köszönhették sikereiket.

Ilyenek a várnai csata és a mohácsi vész között lefolyt nevezetes időszakban tűnnek föl legelőször. A nagy katasztrófák hatása alatt a köznemesség széttépi a járszalagot, melyen az udvari méltóságokat viselő urak négy századon át hagyományos irányok s nem egyszer önző célok szolgálatában vezették. Elutasítja régi vezéreit és rajongó lelkesedéssel keres új eszmények megvalósítására új embereket.

A várnai csatát követi Hunyadi Jánosnak kormányzóvá, a mohácsi vést Zápolyai Jánosnak királylyá megválasztatása. Közbeesik Szi-lágyi Mihály rövid kormányzósága és Hunyadi Mátyás dicsőséges uralkodása.

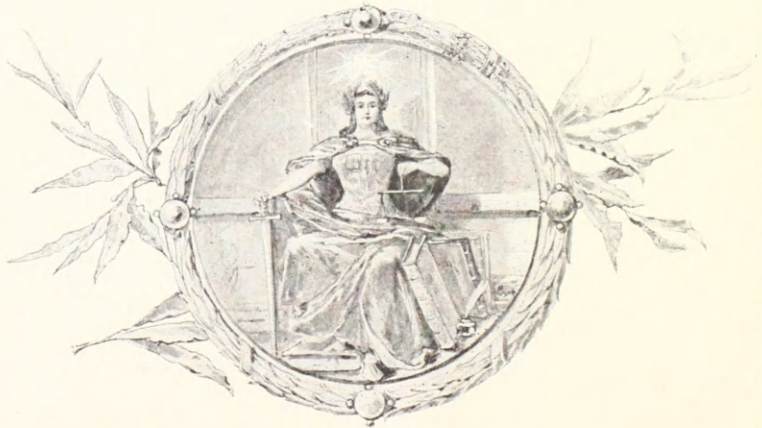
Ezekhez a nagynevű parvenükhöz csatlakozik Werbőczy István. A köznemesség vállain emelkedett ő is; de egyedül áll abban a tekintetben, hogy a népszerűséget és vele a politikai vezérszerepet tudománya és ékesszólása varázsával hódította meg.

Miként egykor Athén, Róma, Bizancz örökhírű szónokai és jogásza: szintén mély és tartós hatást gyakorolt tevékenységével nemzete közéletére. Államférfiak, bírák és tudósok negyedfél századon át érvényesítették politikai elveit, hirdették közjogi tanait, ítélték jogszabálvai szerint. Korona és nemzet meghajoltak tekintélye előtt.

Ennek daczára életrajzát a mai napig senki sem írta meg.* A mulasztás pótlására ez a könyv a legelső kísérlet, mely ennélfgva hiányaiért elnézésre számíthat.

* Terjedelmre és tartalomra nézve egyaránt jelentéktelen az a három önálló kiadvány, mely Werbőczyvel foglalkozik. WALLASZKY PÁLTÓL: *Dissertatio historico-epistolica de Stephano Werbőczyo*. (Lipcse, 1768). JANKOVICS MIKLÓSTÓL: Werbőczy István igazság fényébe helyeztetve. (Pest, 1829.) PALUGYAV IMRÉTŐL: Werbőczy rövid életrajza. (Buda, 1842.) —

HORVÁT ISTVÁN készületet tett, hogy kimerítő életrajzot, okmánytárral bocsát közre. Az életrajz nem készült el. A Nemzeti Múzeum könyvtárában csak néhány lapra terjedő kezdete van meg. Ellenben megjelent tőle «Levélygyűjtemény Werbőczy István emlékezetéhez» (Pest, 1819). 1226 től 1594-ig terjedő oklevelek becses készletével.

3. ZARÓKEP ©SERNA KÁROLYTÓL.

ELSŐ KÖNYV.

A PÁLYA KEZDETE.

1483—1513.

I.

ERBŐCZI István szegény köznemes nemzetségből származott, mely a xv. század közepéig a Kerepeczi nevet viselte. Ősi fészketől kölcsönözte azt, a Bereg megyében, Munkáctstól délre fekvő Kerepecz falutól, mely azóta elenyészett s ma csak mint pusztá létezik.

A Kerepeczi nemzetség szapora faj volt. Az 1406-ik évben, a mikor legelőször találkozunk vele okmányban, öt családfő birta közösen a kerepeczi birtokot. Ekkor ugyanis a Kerepecziek: Gergely Benedeknek fia, István Domo-kosnak fia, György Andrásnak fia, László Jánosnak fia és László Dabának fia közösen emelnek Zsigmond király előtt vádat a beregmegyei főispán ellen, ki Kerepecz falut erőhatalommal elfoglalta, öt lovat rabolt el és egyéb hatalmaskodásokat vitt véghez.¹

Két évtizeddel utóbb egy időben tíz Kerepeczi családfő élt, kik közül többen megkülönböztetésül (Dabai, Rőt, Szünyog stb.) mellekneveket vettek föl.²

Néhányan alsóbb rangú hivatalokat viseltek vármegyékben,³ melynek határain kívül Kerepeczi Barla az első,

¹ HORVÁTNÁL. 9. l.

² A HORVÁTTÓL közlött oklevelekben. 84. s k. 11.

³ 1430-ban Kerepeczi Miklós szolgabíró, Kerepeczi Máté királyi ember volt

ki állást vív ki magának. Ez Zsigmond király udvarába került, hol 1428-ban a zászlósúri rangban álló királyi fő-

STEPHANVS HEC MERITO
DEFERT VERBEWCIVS ARMA ●

4. WERBŐCZI ISTVÁN CZÍMERE.

asztalnoknak helyettese,* vagyis a királyi konyha és asztal felügyelője volt. Testvére *Fános deák* (Joannes litteratus)

* Dapiferorum regalium vicemagister.

mint ügyvéd működött. Ketten, egyesült igyekezettel, jelentékenyen gyarapították a családi vagyont.

1429 január 9-ikén a leleszi konvent, mint hiteles hely előtt, Werbőczi István és Mátyás ugocsamegyei nemesek megjelenvén, előadták, hogy «nagy szükségtől kényszerítve az ugocsamegyei *Werbőcz* helységben fekvő nemesi kúriájukat . . . összes haszonvételeivel és tartozékaival, szántó-földei, erdei, rétjei, berkei és vizeivel . . . Kerepeczi István fiának Barlának, a királyi főasztalnok helyettesének és testvérének János deáknak, tőlük készpénzben fölvett száz forintért örök áron eladták.»¹

A Nagyszöllőstől éjszakra fekvő s ma is fennálló Werbőcz falu lett ekkor Kerepeczi János deák tartózkodási helye, a hová költözött Barla is, mikor az udvari szolgálatot elhagyta és a hol 1447-től mint szolgabíró működött.² Az előbbi magtalanul múlt ki. Az utóbbinak két fia volt: János és Osvát.

János, hasonló nagybátyja példáját követve, az ügyvédi pályára lépett és képesnek érezvén magát szélesebb tevékenységi téren érvényesíteni tehetségeit, a fővárosba költözött, hol a királyi törvényszék mellett ügyvédkedett.³ Osvát otthon maradt és gazdálkodott. Csak egy emlék szól róla. 1480-ban az országbíró előtt azzal a váddal léptek föl ellene, hogy két ugocsamegyei nemes biztatására, fegyveres emberek kíséretében, Magfalvi Györgynek szintén Werbőcz falu területén levő kúriájára tört s az ott talált szolgák egyikét kegyetlenül elvervén, félholtan hagyta hátra.⁴ Míg Osvát őseinek nevét megtartotta,⁵ János felváltva Kerepeczinek és Werbőczinek nevezte magát.⁶

¹ HORVÁTNÁL, 82. l.

² 1447., 1453. és 1460-ból Barlára vonatkozó okiratok az Ujhelyi-család iratai között, az Országos Levéltárban.

³ SZIRMAY ANTAL, Székely Sámuel kéziratgyűjteményében talált oklevélre hivatkozva, említi, hogy «Joannes litteratus de Werbőcz» 1462-ben «ad curiam

regiam advocatus» volt. Notitia Comitatus Ugocensis. 81. l. (Azonban téved, mikor azt állítja, hogy ez a János volt Istvánunk atyja.)

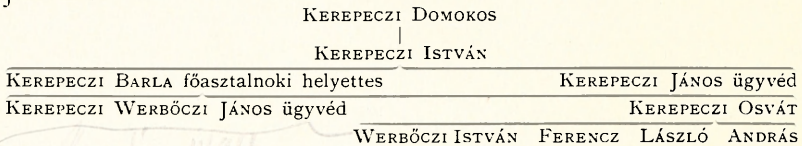
⁴ HORVÁTNÁL, 112. l.

⁵ HORVÁTNÁL, 105., 109., 112. ll.

⁶ Felváltva használta a két nevet. 1462-ben Werbőczinek (SZIRMAY, 80. l.)

Jánosnak nem voltak gyermekei. Osvát neje Deák Apollónia¹ négy fiút szült: Istvánt, Ferenczet, Lászlót és Andrást.

E szerint Werbőczy István nemzetségfáját így állíthatjuk föl:

Osvát fiai közül a három ifjabbik szülőföldjén homályban töltötte életét;² az elsőszülött előtt fényes pálya nyílt meg.

II.

STVÁNNAK születési esztendejét nem ismerjük. 1539-ben a Bécsben működő pápai követ azt írja róla, hogy «a nyolczvanas években van.»³ Így tehát 1458 táján, épen Mátyás király uralkodása kezdetén született. Iskolai kiképzetéséről semmit sem tudunk. Valószínű, hogy gyermektelen nagybátyja fölismervén benne a kiváló tehetség jeleit, korán hozta őt föl az ország keleti széléről a fővárosba és gondoskodott iskoláztatásáról.

Az a jogtudományi munka, mely nevét megörökítendő volt, kétségtelenné teszi, hogy egyetemen végzett tanulmányokat. Azonban a bécsi és krakói anyakönyvekben nem találjuk nevét. Az olaszországi főiskolák történeti emlékei

1465-ben Kerepeczinek (HORVÁT, 109. l.) 1480-ban Werbőczinek (Történelmi Tár. 1897. 527. l.) nevezi magát. 1510-ben így említetik «olim Johannes litteratus de Kerepecz alias de Werbőcz.» (HORVÁT, 151. l.)

¹ Nevét egy 1516-ik évi perirat tartotta fön. SZIRMAY, 80 l.

² 1510-ik évi oklevelekben említetnek. HORVÁTnál, 153., 157. ll.

³ «Octvagenarius.» — Nuntiaturberrichte aus Deutschland. IV. 295. l. — ISTVÁNF, mikor Werbőczy István haláláról szól, határozatlanul mondja, hogy «jam exactæ ætatis senex» volt. (1724-ik évi kölni kiadás 151. l.)

szintén hallgatnak róla; és arra, hogy ezeket csakugyan nem kereste föl, az a körülmény is mutat, hogy míg németül, latinul és görögül folyékonyan beszélt, az olasz nyelvben nem sajátított el jártasságot.¹

Vége az a tény, hogy a jogtudományból a doctori fokozatot nélkülözte, szintén arra utal, hogy olyan főiskolának volt tanulója, a mely a doctori fokozat adományozását nem gyakorolta.²

Werbőczi tehát nem ment külföldre.

1470—80 között érte el azt a kort, mely egyetemi tanulmányokra alkalmassá tette. Pozsonyban ekkor még virágzott a főiskola, az Istropolitana Academia, melyet Mátyás király — Vitéz János közreműködésével — 1464-ben alapított, valamint a pécsi főiskola is, mely régibb eredetű.³ Az egyikben, valószínűleg az előbbiben nyerte Werbőczi tudományos kiképzését.⁴

A felsővidéki szegény deák erejének teljes megfeszítésével szentelte magát legelsőben a humanista tanulmányoknak. Az eredményt, a mit felmutatott, jellemzi az, hogy görög nyelven folyékonyan beszélni képes volt.⁵ Az ókori irodalomban szerzett jártasságáról pedig tanúskodnak az idézetek, melyekkel később könyvét fölékesítette.

Azonban nem lett humanista. A klasszikai tanulmányok eszközül szolgáltak neki, nem életcélül állottak előtte. Ezért vallásos hitét nem ingatták meg, nemzeti érzületét nem

¹ 1518-ban, mikor Werbőczi már híres ember volt, Bécsben Chrisologus de valle Mariæ szerzetes «Tractatus de lingvarum utilitate» című munkában kiemeli Werbőczinék a három nyelvben való jártasságát. Ha Werbőczi több éven át Olaszországban időzött volna, az olasz nyelvet kétségtelenül elsajátítja és Chrisologus ezt említi. (A munkát ismerteti gróf KEMÉNY JÓZSEF: Irodalmi Berek. 113. l.)

² A «magister» cím, a melyet visel, nem egyetemi fokozatot jelez, hanem

hivatalos állásának attribútuma. Az egyetemi fokozatok czimeit mindig a név után szokták volt viselni. Werbőczinél a «magister» cím mindig a név előtt van.

³ ÁBEL JENŐ: Egyetemeink a közepkorban. 35., 54. ll.

⁴ Ezt abból a körülményből következtetjük, hogy Werbőczi a német nyelvet tökéletesen elsajátította, a mire Pozsonyban több alkalma nyílt, mint Pécsen.

⁵ Ezt frater Chrisologus fentebb idézett munkájában emeli ki.

gyengítették, politikai meggyőződését nem irányozták; sőt még irányára sem ütötték a cicerói minták utánzásának bélyegét. Nem a múlt álmképei, hanem korának érdekei töltötték be lelkét.

Ezek lebegtek szemei előtt akkor is, mikor a jogi tanulmányokhoz fordult. A római és kánoni jogok forrásaiban és irodalmában alapos ismereteket sajátított el. Azonban ezek nem tették egyoldalúvá, elfogulttá; a hazai szokások és intézmények iránt megőrizte a teljes kegyeletet.

Az a körülmény, hogy Werbőczy a haza határai között végezte iskoláit — ámbár a pozsonyi tanrend semmiben sem különbözött az olaszországitól — szükségkép lényeges befolyást gyakorolt szellemi fejlődésére. Az idegen műveltség és tudomány, a mivel lelke szülőföldjén táplálkozott, gondolkodását és érzését nem módosították oly mértékben, mint ha legfogékonyabb életkorának éveit külföldön töltötte volna. A hazai légkör hatásának meg nem szakított folytonossága lehetővé tette, hogy az ő magyarsága — mondhatnók — érintetlen szüziességét megőrizze és leküzdje a kosmopolita gondolatvilág kisértéseit, melyeknek külföldön kiképzett legjelesebb honfitársai ellenállani nem tudtak. Míg Vitéz János, Csezmiczei János, Báthori Miklós és mások bizonyos tekintetben mint idegenek tértek vissza és a nemzeti élet talajában gyökeret többé nem vertek: Werbőczy azt az álláspontot foglalta el, a mit ma az exclusiv nemzeti chauvinismus elnevezéssel jelölünk. Tudós lett, mint egy bolognai professzor; magyar maradt, mint akármelyik szabolcsmegyei köznemes. Nemcsak hőn szerette fáját, hanem gyűlölni is tudott más fajokat. Így azután egyrésztől műveltsége és tudománya megalapították szellemi felsőségét; másrésztől le tudott szállani a tömegek indulataihoz és szenvedélyeihez, hogy azoknak lángját élesztve, tüzőknél eszméi megérlelését siettesse.

Ifjúsága Mátyás uralkodásának második felére, legdicse-

ségesebb éveire esik, a mikor a német császárt megalázza, Ausztriát meghódítja, Bécs városát teszi egyik székhelyévé. A Magyarországon évszázadok óta uralomra törekvő német elem soha sem mutatkozott annyira tehetetlennek; a nemzeti királyság eszménye soha sem ragyogott olyan dicsőséges fényben, mint ekkor. Ezek a benyomások töltötték el Werbőczi lelkét és egész életén át meg nem fogyatkozó hatalmukat érvényesítették pályáján.

III.

ÁROM út közül választhatott Werbőczi, mikor 1480-ban főiskolai tanulmányait befejezte: a megyei hivatal, az ügyvédkedés és a királyi szolgálat között. Az utóbbira esett választása. Kétséggkívül nagybátyjának volt erre döntő befolyása. János deák ugyanis ekkor az ország egyik leghatalmasabb zászlósura, Báthori István országbiró és erdélyi vajda szolgálatában állott.* Az ő pártfogása könnyven szerezhette unokaöccsének az udvarnál hivatalt. Egyébiránt lehetséges az is, hogy a fiatal Werbőczi Pozsonyban magára vonta az egyetem kancellárjának, Schönberg György prépostnak, Mátyás egyik kiváló diplomatájának figyelmét és ez nyitotta meg előtte a hivatali pálya sorompóit.

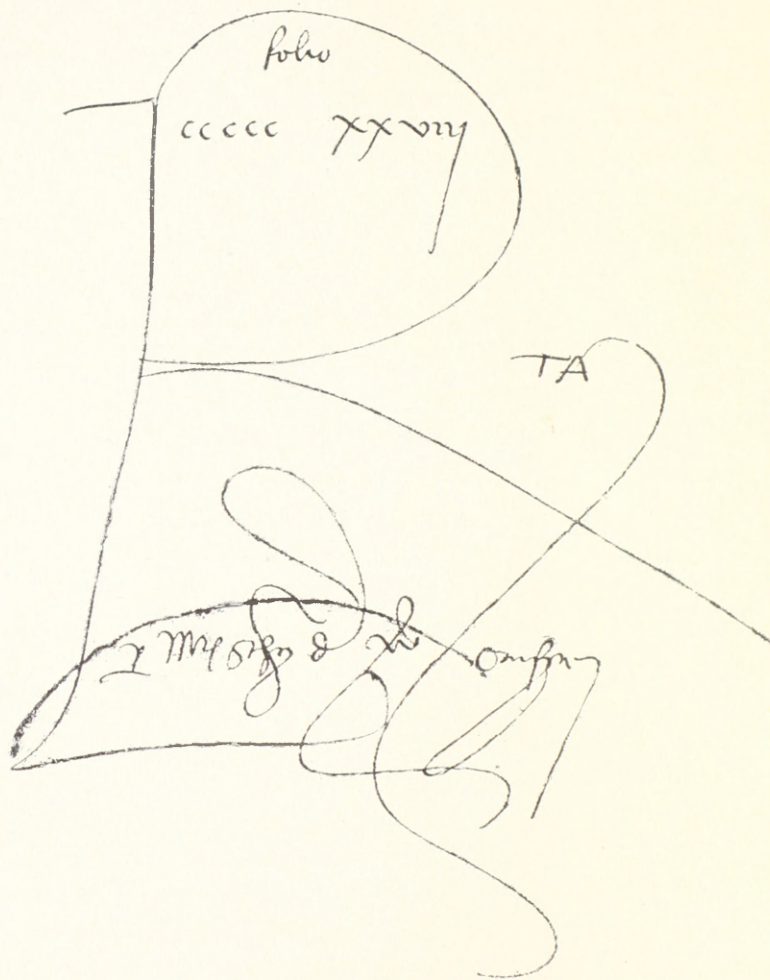
Mikor 1817-ben, Werbőczi jogkönyve kinyomatásának háromszázados évfordulóján, Horvát István okmánytárt bocsátott közre, mely Werbőczi életére vonatkozó emlékeket tartalmaz, 1498-ból közölte a legrégebbit.**

A magyar országos levéltár mohácsi vész előtti gazdag

* Ezt tudjuk Werbőczi Jánosnak 1483 augusztus 19-ikén Báthori István nevében kiadott rendeletéből. Történelmi Tár. 1897-ik évfolyam. 507. 1

** E sorok írója is 1876-ban, a «Századok» hasábjain megjelent tanulmányában. («Werbőczi István a mohácsi vész előtt.»)

oklevélkészletének chronologiai rendben történt elhelyezése, — mely a történetbűvár munkáját tetemesen megkönnyíti — lehetővé tette, hogy tizenöt évvel korábban

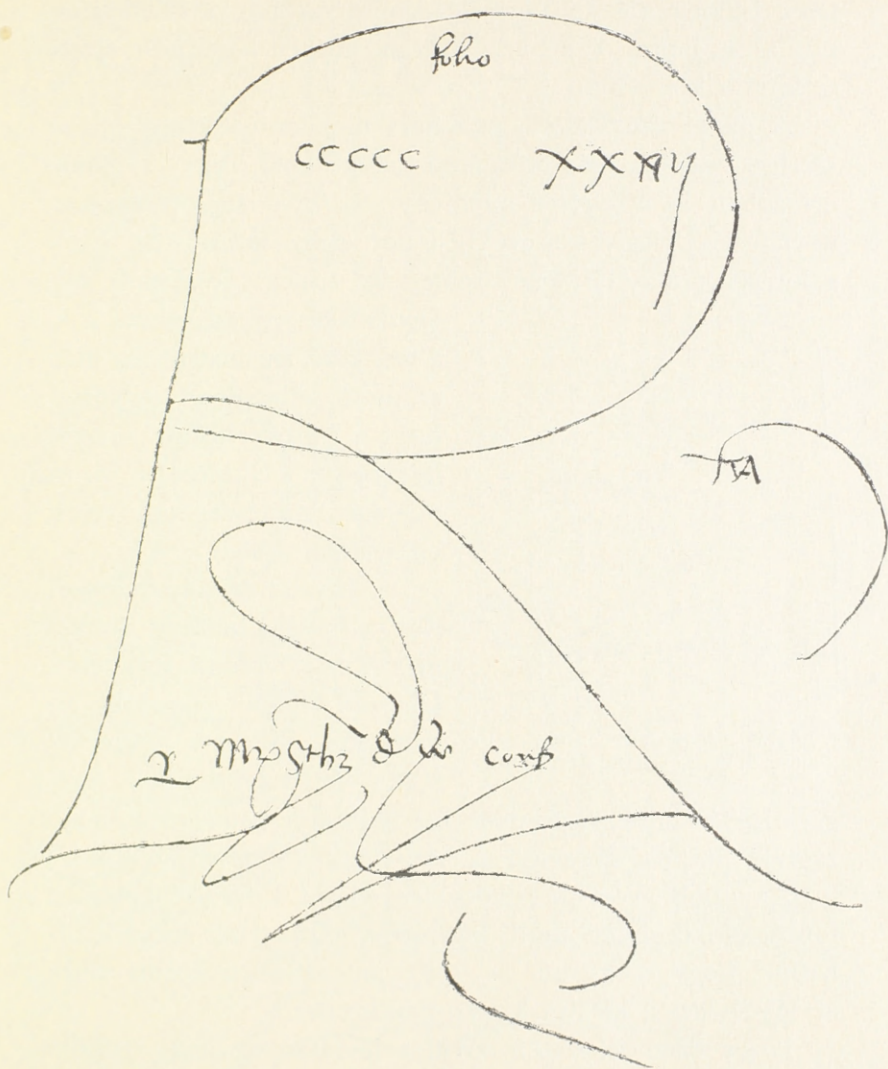

5. WERBŐCZI IKTATÓI JEGYE EGY 1483-BAN KELT OKLEVÉL HÁT LAPJÁN.

akadhattunk Werbőczi nyomára. Az 1483-ik év január 8-áról kiállított négy királyi oklevél áll rendelkezésünkre,* melyek-

* 18522., 18671., 33422., 33435. számok alatt őriztetnek az Országos Levéltár diplomatikai osztályában.

nek hátsó oldalán ugyanazon kéztől eredő majdnem egészen azonos feljegyzés látható:

6. WERBŐCZI IKTATÓI JEGYE EGY 1483-BAN KELT OKLEVÉL HÁTTLAPJÁN.

Rta folio 527 p. M. Sth. de W. cons.

Rta folio 527 p. M. Sth. de W. consrem.

Rta folio 528 p. M. Sthn. de W. consrem.

Rta folio 533 p. M. Sth. de W. cons.

Értelme a következő: «Registrata folio . . . per magistrum Stephanum de Werbőcz conservatorem.» «Beiktattott a . . . lapra, Werbőczy István mester levéltárőr által» a királyi könyvbe.)

A pápai kancellária példájára meghonosított gyakorlat szerint, miként más fejedelmi udvaroknál, úgy Magyarországon is a királyi adomány- és kiváltságleveleket az úgynevezett királyi könyvekbe (*liber regius*) iktatták be. Ezek a királyi kancelláriában őriztettek, és egy levéltárőr fel-

ügyeletére voltak bízva, a ki a beiktatás fogamatositása után az illető oklevélre rájegyezte, hogy a királyi könyv melyik lapjára van beiktatva, a mi az oklevél hitelességének egyik biztosítója volt.

A levéltárőr állása e szerint a megbízhatóság kiváló mértékét követelte. Rendszeren lépcsőül szolgált magasabb hivatalokra. Kemedi Péterből (1462–68) királyi titkár, Sze-

gedi Lukácsból egri prépost (1480), királyi személynök, majd zágrábi püspök, Horváth Ádamból (1482) ítélőmester lett.¹

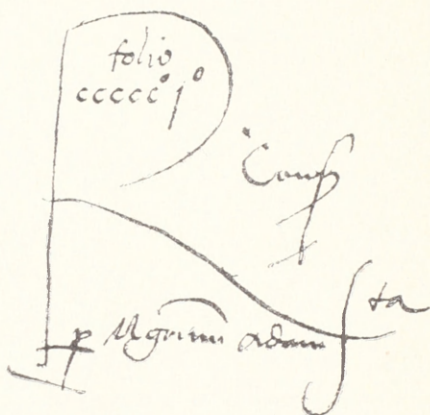
Az utóbbi, Werbőczy közvetlen előde, 1482 október 4-én fordul elő utolszor mint levéltárőr.² Így tehát megállapíthatjuk, hogy ezen nap és 1483 január 8-ika között vette át Werbőczy a királyi könyv gondozását.

Hogy ezen feladaton kívül a levéltárőrre még milyen más teendők voltak bízva, nem határozhatjuk meg.³

¹ HAJNIK IMRE: «A királyi könyvekről becses tanulmányt bocsátott közre az Akadémia értekezései során.

² Az Országos Levéltár 26435. számú oklevelén.

³ HAJNIK, II. 1.

7. HORVÁTH ADAM IKTATÓI JEGYE EGY 1482-BEN KÉLT OKLEVÉL HÁTTLAPJÁN.

Kétségkívül nemcsak a királyi könyvek, hanem a királyi kancelláriának egész levéltára állottak felügyelete alatt. Így azután szükségkép jelentékeny tényezővé lett Werbőczi szellemi fejlődésében a levéltáróri állás, mely bő alkalmat nyújtott neki, hogy a köz- és magánjogi intézmények alakulásával megismerkedjék és elsajátítsa a magyarországi jog elvei- és szellemének alapos ismeretét, a melyhez hasonlóval kevesen dicsekedhettek. Nem lehet meglepő, ha később olyan okiratokra hivatkozik, a melyeknek emlékezetét csak ő tartotta fenn.¹

Hogy mennyi ideig örködött Werbőczi a királyi levéltár fölött, nem tudjuk. 1483 május 5-én és 1484 június 29-én még ő, ellenben 1486 január 28-án már utódja, Márton prépost fordul elő mint levéltárőr.²

Hasonlóképen nem határozhatjuk meg, hogy a levéltárból közvetlenül milyen hivatalra lépett át. 1484 június 29-ike után több mint nyolcz esztendőn át nem akadunk nyomára. 1492 november 1-én Báthori István országbíró a váczai káptalant felszólítja, hogy kiküldendő embere által a Szentgyörgyi grófok ellen Pozsonymegyében bizonyos vizsgálatot végezzen és a következő évben a királyi törvényszék tavaszi ülészakájában jelentését mutassa be. Az oklevél alján Werbőczi sajátkezűleg feljegyzé, hogy ő az ügyet a felperesek (Nagylucsei Balázs és János) megkeresésére a királyi személynök törvényszékéhez tette át.³

Ez a jegyzet arra utal, hogy Werbőczi ekkor a királyi törvényszék jegyzője (curiæ regiæ notarius) volt, a minnek legelőször egy 1498-ik évi oklevélben találjuk czimezve.

¹ Ilyen például a constanzi zsinatnak a magyar királyi kegyüri jogai tárgyában kibocsátott bullája, melyről más történeti emlékek hallgatnak.

² Az első oklevél az Országos Levéltárban 18804. szám alatt, a második a M. N. Múzeumban, a harmadik az Or-

szágos levéltárban 19111. szám alatt őriztetik.

³ «Transmissa in personalem presenciam regie maiestatis ad petitionem a(ctoris) per Werbeczy.» Az Országos Levéltárban 19910 szám alatt.

És valószínű, hogy ebben a minőségben működött azóta, hogy 1484-ben vagy a következő évben a levéltárőri hivaltól búcsút vett.

A királyi törvényszéknél több jegyző volt alkalmazva, kik nemcsak az irodai munkát végezték, hanem különféle királyi megbízásokat nyertek és küldetéseken jártak el.*

Közvetlen főnökük a királyi személynök volt. Werbőczy hivatalba lépése idején Karai László budai prépost, az első magyarországi nyomda létesítője, majd kevéssel utóbb Drágyi Tamás, Mátyás egyik bizalmas tanácsosa, viselték a személynöki tiszteletet. Mindketten bizonyára kellően méltányolták azon kiváló tehetségeket és azt a kivételes jogtudományi képzettséget, a mikkel Werbőczy dicsekedhetett és

8. WERBŐCZI JEGYZETE AZ ORSZ. LEVÉLTÁR EGY OKLEVELÉN.

azokhoz mérték a feladatokat is, a melyeknek megoldásában közreműködését igénybe vették.

Ezek között a legfontosabb volt az 1486-ik évi országgyűlési végzemény, melynek szerkesztésében munkatársul hívták meg.

Mátyás király az 1485-ik év őszén, Bécs megvívása után, a magyarországi jogélet, különösen a perjog terén elharapózott visszaélések megszüntetése végett, nagyobb jelentőségű törvényhozói alkotást tervezett. Udvari történetirója, Bonfin, érdemesnek találta följegyezni róla, hogy ez ügyben beható tanácskozásokat folytatott legbizalmasabb embereivel: a váradi és győri püspökökkel, Zápolyai Imrével és Drágyi Tamással.

* Tanuskodik erről egy 1492 november 6-ikán kelt királyi rendelet a M. Nemzeti Múzeum levéltárában

Az a mű, a mit az 1486 eiső napjaiban tartott országgyűlés elé terjesztett, lényegesen elüt a megelőző országgyűlések végzemenyeitől, melyek a pillanatnyi szükségletek kielégítésére szoritkoztak. Amaz a szokás és gyakorlat által régtől fogva szentesített intézkedéseket először foglal írásba; másokat, melyek károsaknak bizonyultak, megszüntet. Valóságos codificationalis kísérlet, melynél a bizanci nagy jogászok példája lebegett a szerzők szemei előtt: mind abban az óhajtásban, hogy a rendelkezések «örök időkre» érvényeseknek tekintendők; mind pedig az ünnepélyes hangban, melyen a bevezetés megszólal.

«Illő — így beszél Mátyás — hogy a királyok és fejedelmek, kik felsőbb rendelésből a legmagasabb méltóság örhelyét foglalják el, nemcsak a hadviselésben, hanem a törvényalkotás terén is kitüntessék magokat; illő, hogy alattvalóik kormányzásában inkább a helyes és állandó intézmények erejét, mint a korlátlan hatalom vagy a kárhozatos visszaélések keménységét érvényesítsék. Ezért, a mióta Isten nagy és váratlan kegyelméből, gondviselése kimagyarázhatatlan rendeléséből, a királyi méltóság magaslatára érdemtelenül fölemelttünk: szüntelenül főképen azzal a gondolattal foglalkoztunk, hogy a rendetlenségeket és visszaéléseket, a mik az igazság kiszolgáltatásában elődeink és a mi uralkodásunk alatt elhatalmasodtak, megszüntessük, kiirtsuk; továbbá, hogy üdvös és állandó intézkedéseink az Üdvözítő dicsőségére, a mi személyünk és országunk diszének, javának, nyugalmanak biztosítására szolgáljanak, örök időkön át írott törvények gyanánt alkalmaztassanak úgy, hogy azokat ezentúl idők multával megváltoztatni, a mint ekkorig az új király trónralépténél történt, ne lehessen.»

Ez a bevezetés és a végzemeny számos czikke szembe-tűnően magukon viselik Werbőczi elméjének és tollának sajátságait, a melyekkel jogkönyvében és egyéb irataiban

találkozunk, a melyek között legjellemzőbb: a római jog és a magyarországi intézmények szellemének teljes harmóniája.*

IV.

WERBŐCZI a tekintély daczára, a mit magának kiküzdött, sok éven át szerény állásában lappangott. Mátyás halála, II. Ulászló trónra lépte nem gyakoroltak befolyást sorsára. Tizenöt évig tartó közszolgálat után még mindig csak a kuriai jegyző alárendelt fokozatán vesztegelt. Azok közé tartozott, kiknek tehetségét és tudományát magas állású főnökeik a maguk javára és dicsőségére értékesítik, a nélkül, hogy a vett szolgálatok jutalmazására késztetve éreznék magukat.

Előjáróinál jobban méltányolta Werbőczit egy magánember, ki az ő pályájára döntő befolyást volt gyakorlandó.

Az 1498-ik év január 25-én, a sági convent előtt megjelent Szobi Mihály és bejelentette, hogy «tekintetbe véve a kiváló hűség bizonyítékait és a szíves szolgálatokkal szerzett érdemeket, melyekkel nemes Werbőczi István mester, a királyi kúria és az ő jegyzője, a lehetőséghez és a viszonyok követeléseihöz képest, minden ügyében, jó és balszerencsében, különösen perek vitelében neki kedveskedni igyekezett: viszont ő is bőkezűségének némi nyilatkozatával óhajítja őt megörvendeztetni; ezért a nógrádmegyei

* DELL'ADAMI REZSŐ: «Az anyagi magyar magánjog codificatiója» című munkájában (121) figyelmeztetett arra, hogy az 1486-ik évi végzemény «a legisták befolyásának» nyomait viseli magán és a bevezetés nem más, mint másolata egy justinianusi constitutiónak, mely

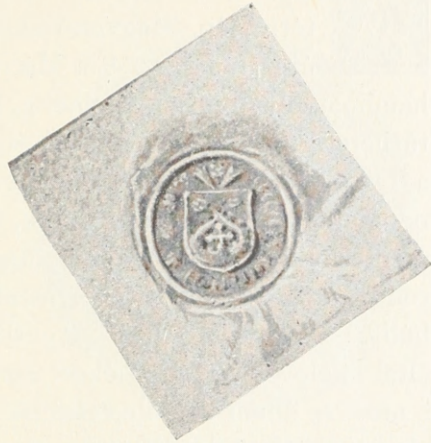
533-ban hirdettetett ki. — Hogy Werbőczinek az 1486-iki végzemény szerkesztésében része volt, arra utal Hármaskönyve I. részének xxx. czíme, melyben ezen végzemény mellett lándzsát tör az 1492-ik évi végzeménnyel szemben.

Csesztve és Sente falvakban levő részbirtokait, összes haszonvételeikkel és tartozékaikkal . . . Werbőczy Istvánnak és örököseinek adományozza».¹

Szobi Mihály a somogymegyei Szob helységből származó nemes család sarja.² Atyja Péter 1440-ben I. Ulászlótól a magtalanul kihalt Alsópetényiek nógrád- és hontmegyei birtokait kapta,³ Mátyás király kegyéből pedig az orszáگزászlósok rangjára emelkedett s a slavóniai bán tisz-tét viselte. Egvetlen fia, Mihály nem lépett az ő nyomaiba, nem az udvar politikájának szolgálva kereste ambíciója kielégítését, hanem — mint ma mondanók — az ellen-zék soraiba lépett, majd annak egyik vezérévé lett.

A sági convent előtt tollba mondott bevallás némi világosságot vet a Szobi és Werbőczy között fönnálló viszonyra. Werbőczy e szerint, a kuriai jegyző állásában, egyszer-smind Szobi Mihály jegyzője

(notáriusa) mintegy titkára, jogtanácsosa volt és birtokügyi pereinek tárgyalásánál tanácsával, tollával, közbenjárásával segítségére volt. Azonban az utalás «a jó és balszerencsében tett szolgálatokra», arra mutat, hogy Szobi Mihály és Werbőczy István más téren, a politikai küzdelmek mezején is találkoztak és vállvetve működtek. Ennek a föl-tevésnek a bizonyosság erejét kölcsönzik a későbbi nagy

9. SZOBI MIHÁLY PECSETJE.

1 A Batthyány herczegek körmendi le-véltárában az 1484–89. évekből öt darab oklevél van, a melyek Szobi Mihály somogymegyei birtokaira vonatkoznak.

(Acta antiqua. Alm. III. lad. V. n. 48–51 a.)

2 CSÁNKI I. 119. l.

3 HORVÁT ISTVÁNNÁL. 124. l.

események, a melyekben őket mindig egymás mellett fogjuk találni; három évtizedre kiterjedő, csak egyikük sirjánál végződő politikai viszonyuknak és személyes barátságuknak állandó hűségével emelő és vigasztaló látványt nyújtván az általános megbízhatatlanság közepett.

V.

ABBAN AZ időben, a mikor Werbőczy a politikai küzdelemre lép, Magyarországon az állami élet fejlődése új irányt vesz. Ezt Mátyás készítette elő. A királyi hatalmat olyan magasra emelte, hogy korlátokat többé nem tűrhetett. Rómának fénykora állott előtte eszmény gyanánt, a mikor a köztársaság régi intézményei: a senatus és a népgyűlés csak arra szolgáltak, hogy az imperator akarát szentesítsék; mikor a szabadság elvesztéséért a jólét és rend, az irodalom és művészet virágzása, a diadalok és hódítások voltak hivatva kárpótlást nyújtani. A renaissance által föllevenített ezen ókori eszmény összhangzásban állott a modern állam megalapításának föltételeivel; a rendi állam alapját képező kiváltságok megszüntetésére célzó törekvéssel.

Mátyás e tekintetben az első nagy lépést azzal tette meg, hogy az oligarchia hatalmát megtörte, kiváltságos állását megszüntette. Célját nemcsak azzal igyekezett elérni, hogy egyrészt kiméretlenül alázza meg az egyházi és világi országnagyokat, kik útjába állottak, másrészt pedig alacsony sorból emelte föl soraikba kegyeltjeit: atyja tisztartóját nádorrá választatta, molnárlegényt temesi gróffá, budai polgárt kincstartóvá nevezett ki. E mellett két nevezetes törvényhozási intézkedéssel végezte a nivellirozás munkáját. Az egyik a közteherviselés elvének érvényesítése 1467-ben, az adómentesség kiváltságainak

megszüntetésével;* a másik a törvény előtti egyenlőség megállapítása 1486-ban, a kivételes biráskodás előnyeit biztosító kiváltságok eltörlésével.** Ekként az országnagyok és a köznemesség között emelkedő legerősebb válaszfalakat rombolta le.

Halála után az oligarchia újból fölülkerekedett és a szenvedett sérelmekért a királyi hatalom megalázásában keresett elégtételt. Ezt a gyenge II. Ulászlóval szemben könnyen elérhette volna; azonban a köznemesség nem volt többé hajlandó meghódolni a sok apró zsarnok előtt, kik elég erősek arra, hogy büntetlenül elnyomják; de sem a nemzet függetlenségét az osztrák dynastia hatalmi törekvései, sem az ország területi épségét a törökök terjeszkedése ellen megoltalmazni nem képesek.

A köznemesség most oda irányozta igyekezeteit, hogy a Mátyás király alatt megállapított magánjogi egyenlőség mellé a közjogi egyenlőség előnyeit biztosítsa magának.

Ez irányban az 1492-ik évi országgyűlésen küzdötte ki az első vivmányt; azzal a törvénycikkelyvel, mely kimondotta, hogy az országgyűlés megnyitására kitűzött határidő után legkésőbb negyednapra meg kell kezdeni a tanácskozásokat; nehogy a főpapok és országnagyok késedelmezése miatt «a középsorsú és szegény nemesek» költségből kifogyván, hazatérni kényszerüljenek s így a törvényhozói

IO. II. ULÁSZLÓ EMLÉKÉRME.

* Erről tüzetesen szólok «Hunyadi Mátyás élete» című művemben.

** A XXI. törvénycikkely az örökös grófok kivételével az országnagyok birósági exemptióit mind megszünteti.

jog gyakorlásából tényleg kizárassanak. Ugyanezen célból, öt évvel utóbb, (1495) megállapított, hogy a király az országgyűlés megnyitása előtt tárgyalassa az előterjesztendő ügyeket a főpapok, országnagvok és tanácsosok gyűlekezetében, mire az országgyűlés gyorsan eljárhatván földata megoldásában, nem lesznek többé «a középsorsú és szegény nemesek» kénytelenek az országgyűlés befejezése előtt, mivel költségből kifogytak, eredmény nélkül hazatérni. Még lényegesebb az a végzés, mely a királyt kötelezi, hogy az országgyűlésre «szintúgy mint a főpapokat,

II. MÁTYÁS MEDAILLON-KÉPE.

országnagvokat és előkelőket, a nemeseket is fejenként hívja meg», velük «közös tanácskozásban határozza el azt, a mi az ország javára és hasznára czélszerűnek látszik». És míg ez a cikkely az ország összes rendjeinek a törvényhozásban való teljes egyenlőségét hirdeti: szintén az 1495-ik évi országgyűlés végzése az állami élet egy másik terén

a köznemességnek túlsúlyát honosítja meg, kötelezván a királyt, hogy az országos törvényszék ülnökeivé a főpapok és országnagvok sorából hármat-hármat, a köznemességből pedig tizennégyet válasszon s azokat illő fizetéssel lássa el.

Azonban az oligarchia nem adta meg magát s a királyt merész törvénysértésre csábította. Az 1496 nyarán az országgyűlés oly módon hirdettetett ki, hogy a köznemesség vármegyénként két-két követ küldésére hivatott föl. A köznemesség meghódolt ugyan ezen rendeletnek; de ennek daczára az országgyűlésen képes volt erőteljesen lépni föl és a pénzügyek zavarteljes állapotáért olyan

heves támadást intézett Erneszt Zsigmond pécsi püspök, királyi kincstárnok és Dombai Imre alkincstárnok ellen, hogy a király kénytelen volt őket elfogatni és bíróság elé állítani.

Az 1497 november 11-ikére hirdetett országgyűlésen, a fejenként meghívott és nagy számban egybegyűlt köznemesség még fenyegetőbb magatartást követett. Az oligarchia fejét, Zápolyai István nádort és a király legbefolyásosabb tanácsosát, Bakócz Tamás egri püspököt választotta

12. A BAKÓCZ-ÉREM HÁT LAPJA.

ostromai célpontjává. Amazt a szónokok azzal vádolták, hogy koronauradalmakat önkényesen foglalt el, közpénzeket sikasztott és fiának a trónra készíti elő az útát. Az egri püspököt pedig az ő szövetségese és eszköze gyanánt tüntették föl. Ezért követelték, hogy a szent korona, melynek ők ketten őrei voltak, kezeikből vétessék ki és a köznemesség sorai- ból választandó négy koronaőr gondjaira bizassék; Bakócz ezenfelül kancellári hivatalától is mozdíttassék el. A király kényszerítve látta magát arra, hogy mindkét kívánságot teljesítse.

Azonban alighogy az országgyűlés széteszlott, a király visszahelyezte Bakócz Tamást a kancellári hivatalba, sőt az ország első egyházi méltóságára, a primási székre emelte.

Ez a tény alkalmas volt arra, hogy a köznemesség elkeseredését növelje. Egy ezen időben írt levélben olvasuk, hogy «a nemesség vele született gyűlöletet táplál a főpapok és urak ellen, szüntelenül ujtásokon törí fejét és legjobban szeretné, ha minden esztendőben urat cserélhetne.»

Az 1498-ik évi tavaszán tartott országgyűlésen a köznemesség a király elé járulván, szónokának beszédében «kiöntötte szíve keserűségét», és arra kérte őt, hogy «ne hallgassa meg ezentúl azokat, kik a közjót magánérdekeiknek alárendelvén, az ország szabadságainak fönntartását és helyreállítását megakadályozzák.»

A köznemesség, hogy eszméi és érdekei a királyi tanácsban is kellő nyomatékkal érvényesüljenek, követelte, hogy az országos törvényszék köznemes ülnökei, kiknek száma most tizenhatban állapított meg, felerészben felváltva az udvarnál tartózkodjanak és a királyi tanácsba, valahányszor az egész országot érdeklő ügyek tárgyaltnak, meghívasanak.

Továbbá, hatalmát az országgyűléseken állandósítandó, azzal a javaslattal állott elő, hogy a főpapok, országnagyok és nemesek fejenként megjelenni ne csak feljogosítva, hanem kötelesek is legyenek és azok, kik elmaradnak, későn érkeznek vagy a legfeljebb tizenöt napig tartó tanácskozások befejezése előtt távoznak, birságot fizessenek.

Ugyanekkor a köznemesség alkalmat keresett, hogy a nemzeti királyság eszméjéhez való ragaszkodását kifejezze. Elhatározta, hogy a királyválasztó országgyűlésekből az idegen fejedelmek követői kizárassanak; a miben bennfoglaltatik az az eltökélt szándék, hogy, ha Ulászló fiörökös nélkül

múlnék ki, a nemzet a saját kebeléből választja meg királyát.

Már a megelőző országgyűléseken nyilatkozott az a törekvés, hogy a főpapság politikai hatalma, melyet ez időtájt az oligarchia és az udvar szolgálatának szentelt, korlátoztassék.

A köznemesség most is ideczelőző törvények egész sorozatának megalkotását vitte ki; úgymint, hogy főpapok jószágokat sem maguk, sem egyházuk számára ne szerezhessenek, koronaöri hivatalt ne viselhessenek, főispánságot is csak azok, a kiknek egyházával ezen tisztet a szent királyok kapcsolták egybe.

Azonban másrésről bebizonyította a köznemesség, hogy nem ellenséges érzület vezeti, hanem az egyház vallás-erkölcsi missziójának betöltésére súlyt fektet. Rendelkezett, hogy az egyházi javadalmakat ne «tudatlan fiatal emberek», hanem érdemes egyházi férfiak nyerjék el; a szerzetes egyházak csak az illető szerzet tagjainak adományoztassanak; világiak egyházi javakat ne bitorolhassanak, javadalmakat még ideiglenesen se tarthassanak kezeik között.*

*

Már negyven esztendő előtt Szalay László, a nagy-érdemű történétíró és jogtudós, fölismerte, hogy az 1498-ik évi végzemény «egy hatalmas értelmiség műve» s hogy az nem származhatik senki mástól, mint Werbőczi Istvántól.**

Csakugyan ez a végzemény magában foglalja azt a programot, a mit megvalósítani Werbőczi közel félszázadon keresztül igyekezett.

* Az 1492—1498. évkörben tartott országgyűlésekről tüzetesen szölok: A Magyar Nemzet Története IV. kötetében.

** Magyarország Története. III. 422.

A nemzeti királyság helyreállítása, a köznemesség alkotmányos hegemóniájának biztosítása, a főpapság nemzeti és vallásos szellemének restaurációja: ezek politikájának sarkpontjai.

A xv. század utolsó éveiből fennmaradt történeti emlékeink hallgatnak a vezérekről, kik a köznemesség könnyen föllelkesíthető, de nehezen fegyelmezhető tömegével megindították azt az actiót, melynek tervszerűsége és kivívott diadalai csodálatot keltenek, de az ezek értékesítésében bebizonyított tehetetlenség, mely a nagy erőfeszítést meddővé teszi, elszomorító látványt nyújt.

A későbbi eseményekből vont következtetés alapján állíthatjuk, hogy a vezér vagy a vezérek egyike Szobi Mihály volt s hogy őt Werbőczy támogatta lelkesedésével, irányította tudományával.

Az 1500-ik év tavaszán tartott országgyűlésen találkoztunk legelsőben Werbőczy politikai működésének világos nyomaival.

Fennmaradt az ő kezével írt fogalmazata annak a fölíratnak, melyben a köznemesség a királyt fölkéri, hogy a korábbi országgyűléseken alkotott törvények végrehajtásáról gondoskodják, az egyházi és világi urakat banderiumaik kiállítására, a főpapokat a tizedek behajtásában a régi szokás megtartására szorítsa.*

Kétségkívül ő szerkesztette a végzeményt is, mely «a szétrongyollott és megfogyatkozott ősi szabadság» helyreállításának szükségességét hangoztatja és több cikkelyében a köznemesség kívánatait teljesíti.

* A budapesti egyetemi könyvtár «Analecta sæculi xvi.» című kéziratában Werbőczy irományai kis részét megőrizte. Ezek között egyik darabnak ez a fölírata: «Regnicole ad regiam

maiestatem». Az esztendő, melyben készült, nincs megjelölve; de tartalma kétségtelessé teszi, hogy 1500-ban mutatták be a királynak.

Werbőczi a következő év tavaszán tartott országgyűlés tárgyalásaiban szintén közreműködött tollával.*

Nem dönthetjük el, vajjon Werbőczi, kinek mint nemesnek joga volt az országgyűlések tárgyalásaiban résztvenni, a maga nevében, avagy talán Szobi Mihály megbízásából szerkesztette ezen iratokat?

VI.

 Az 1498-ik évi végzemény egyik cikkelye értelmében a következő négy esztendőn át az országgyűlésnek évenként, szent György napján, a köznemesség fejenként való meghívásával, kellett megtartatni. Az 1502-ik esztendőben a király az országgyűlést nem hirdette ki.

Figyelemre méltó, hogy két nappal szent György ünnepe előtt részeseül Werbőczi a legelső királyi jószágadományban. Ardói Fogas István ugozsáamegyei nemes magvaszakadtával összes birtokait kapja. Az adománylevelet nem ismerjük, csak a leleszi konventhez intézett királyi beiktatási parancsot, mely a szokásos kifejezésekkel szól Werbőczi «hűségéről, a szent korona és a királyi felség javára, különféle helyeken és időkben teljesített szolgálatokról.»**

Kétségekivül maga tett volt lépéseket, hogy a családja birtokai közelében fekvő jószágokat megszerezze. És valószínű, hogy kérése teljesítésével őt az udvari párt fejei lekötölezní óhajtották.

Majdnem egy időben, hivatalos pályáján is jelentékeny előmenetelt tett. Ámbár tehetség és tudomány tekinteté-

* Erre utal egy fogalmazattöredék ugyanott.

** Az 1502 ápril 22-ikén kelt oklevelet közli Horvát, i. m. 133

ben az országos törvényszék jogászai között a legelső helyek egyikét, talán a legelsőt foglalta el, majdnem tizenhét esztendőn át a kuriai jegyző szerény állásában akadt meg.* Ennek a feltűnő ténynek magyarázatát abban találhatjuk, hogy Werbőczi az ellenzék vezéreinek törekvéseit segítette elő, a köznemesség igényeinek szószólója volt és így az udvari méltóságok rokonszenvét nem szerezhette meg.

Végre 1502 elején ítélőmesterré mozdítottatott elő.**

Az ország mindegyik nagy bírója: a nádor, az országbíró, az erdélyi vajda és a királvi személynök mellé ítélőmesterek, protonotáriusok voltak rendelve, kiknek főnökük mellett, mikor az bíraskodott es a királvi törvényszéknél is széles hatáskörük volt. Ők vezették és intézték az egész perfolyamot, a feleket és tanukat megidézték, kihallgatták, a pert előadták, mint bírák szavaztak, az ítéletet fogalmazták, az ítéletlevelet kiállították.

* 1499 június 11-én, 1502 április 22-ikén kelt oklevelekben hivatalos állásának megjelölése nélkül nevezeték. (HORVÁT — 133.) 1502 márczius 16-ikán kelt oklevél alján ugyanaz a feljegyzése áll, a mi az 1492 november 1-én kelt, fentebb idézett oklevélben fordul elő. Ez a hivatalos állás azonosságára utal. (Az 1502 márczius 16-iki oklevél az Országos Levéltárban 21094. szám alatt.)

** Az időpontot nem határozhatjuk meg pontosan. Legelőször 1502 márczius 13-ikán kelt oklevelet ellenjegyez ítélőmesteri minőségben (a M. N. Múzeumban elhelyezett Békássy-levéltárban); október 23-ikán kelt oklevélben viseli az országbírói ítélőmester címét. HORVÁT, 139. l.

Állásuk előkelőségének jele az is, hogy néha egyúttal főispáni tisztet töltöttek be.*

Werbóczi mint ítélmester az országbíró mellé volt rendelve. Ez időben Péter szentgyörgyi és bazini gróf viselte az országbírói méltóságot s egyszersmind az erdélyi

15. SZENTGYÖRGYI PÉTER ORSZÁGBÍRÓ PECSÉTJE

vajdaságot. Az oligarchia, az udvari és osztrák párt egyik vezére, a királyné egyik legbizalmasabb embere volt. Föl kell tennünk, hogy a munkatársául szolgáló ítélmester személye kijelölésére döntő befolyást gyakorolt. Mivel pedig

* Igy például, Korotnai Márton, 1496-ban, egy időben nádori ítélmester és somogyi főispán volt

Werbőczy politikai elvei és főnökének iránya között éles ellentét állott fönn: azt hogy ő rá esett választása, szintén arra a szándéokra lehet visszavezetnünk, hogy őt a maga pártjára vonni vagy legalább lefegyverezni megkísérli.

Ez a szándék meghiúsult. Werbőczy tántorithatlan következetességgel haladott azon az úton, a melyre lépett.

Az 1503 tavaszán, 1504 tavaszán és 1505 február havában tartott országgyűléseken való működéséről semmit sem tudunk ugyan; de ennek daczára jogunk van föltenni, hogy a köznemesség küzdelmeiben nem szünt meg részt venni. Ezt kétségtelenné teszi az a jelentékeny szerep, a mi neki az 1505 őszen tartott országgyűlésen jutott, a mikor az oligarchia és a köznemesség mérközése új küzdterre terjeszkedett ki.

VII.

LÁSZLÓ uralkodása alatt a nemzeti királyság eszménye a nemzet nagy többségének szemében nem vesztette el varázsát, sőt ez az ország hanyatlásának sokféle tünetei közepett még fokozódott. Mivel pedig a király a házassági frigy kötésével késett, mind valószínűbbé lett, hogy fiörökös nélkül bekövetkező halála esetén utódját a nemzet a maga kebeléből fogja választani.

A köznemesség, mely bánattal gondolt arra, hogy Mátyás kimúltá után fia a választásnál mellőztetett, Corvin Jánost tekintette jelöltjének. Ellenben Zápolyai István, az ország első zászlósurá és leggazdagabb birtokosa, leplezetlenül dolgozott azon, hogy családjának az útát a trónhoz előkészítse; e tekintetben az országnagyok nagy részének támogatására számított; 1498-ban bekövetkezett halála után pedig özvegye, Hedvig tescheni herczegnő szötte tovább a nagyravágyó terv fonalait.

Ulászló házassága Anna francia hercegnővel és egy leánygyermek születése (1503 tavaszán), mind a Hunyadi-, mind a Zápolyaihoz kilátásait jelentékenyen csökkentette. Reményeik új táplálékot nyertek 1504 elején, mikor a király, jobb oldalán szélhűdéstől érve, napokon át élet-

16. CORVIN JÁNOS NAGY PECSÉTJE.

halál között lebegett. Csakhamar fölépült ugyan; de valószínűnek látszott, hogy a roham ismétlődni fog és biztosra volt vehető, hogy Ulászló gyermeket többé nem fog nemzeni.

Ugyanezen év őszén múlt ki Corvin János, kit néhány hónappal utóbb követett a sirba egyetlen fia Kristóf; úgy hogy csak egy leánygyermek maradt még életben.

Zápolyai István özvegye a király betegségét és János herceg halálát értékesítendő, két fia közül az ifjabbnak, Györgynek, Hunyadi Erzsébetet jegyezte el; az idősebbik, János gróf részére pedig a király leánya, Anna hercegnő kezét igyekezett megnyerni.

Azonban Ulászló, hogy leányát a magyar trónra juttassa, biztosabbnak látta a Habsburgház örökösödési terveit karolni föl és Miksa császár egyik unokájával házastani össze Annát.

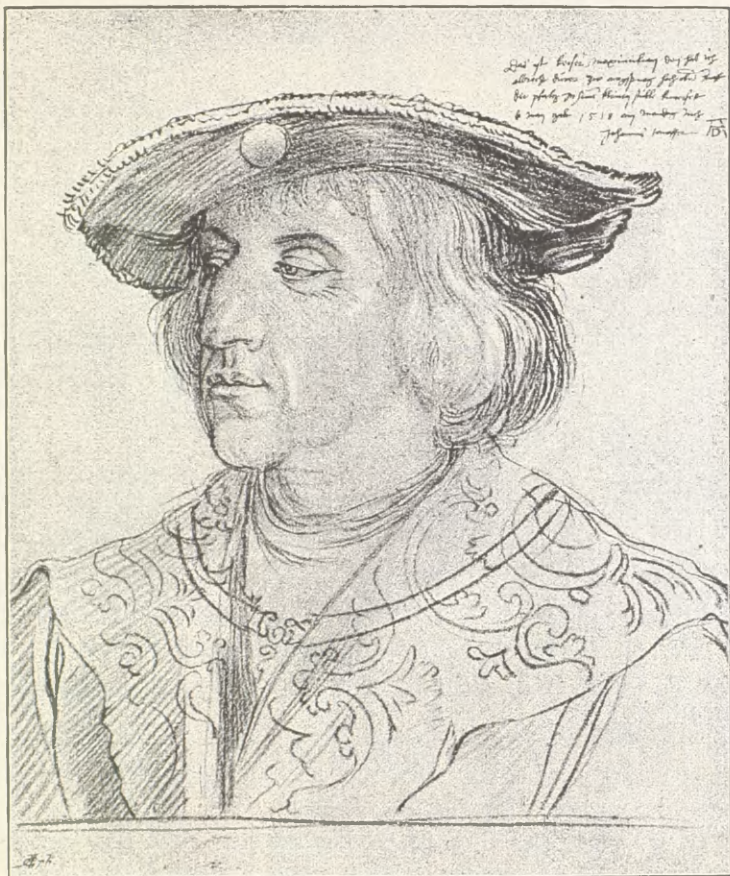
A Hunyadiház hívei ekkor a Zápolyaipárthoz csatlakoztak és az 1505 februáriusi országgyűlésen közös igyekezettel azon voltak, hogy nyomást gyakoroljanak a királyra. A köznemesség szónokai hangoztatták, hogy halála után magyart fognak a trónra emelni; sőt némelyek fenyegetöztek, hogy tehetetlen uralkodójuk mellé Zápolyai Jánost kormányzóvá teszik vagy épen helyébe királylyá választják meg. Ezen szándék valóstására látszott czélozni a köznemesség megállapodása, hogy tárgyalásait megszakítja és július 25-ikén Székesfehérvárt fegyveres gyűlést tart, melyre a birtokos nemesek mindnyájan személyesen, minden hűsz jobbagy után kiállítandó két fegyveres kíséretében, tartoznak megjelenni.*

A király ennek a gyűlésnek megtartását eltiltotta és szeptember végén Pesten tartandó országgyűlést hívott egybe, a miben a köznemesség megnyugodott.

Ellenben Miksa császár előre látván, hogy az országgyűlés a trónörökösödés ügyében az 1491-ik évi szerződésekkel ellentétes határozatot fog hozni, saját örökösödési jogai megóvása végett fegyveres föllépésre határozta el magát. Julius végén azon okadatolással, hogy a Zápolyaiak részéről fenyegetett magyar királyt megvédeni készül, a német birodalom gyűlésén 4000 fegyveres kiállítását eszkö-

* A Magyar Nemzet Története. IV.

zölte ki; viszont ígerte, hogy ha ő magyar trónra jut, Magyarországot a birodalomhoz csatolja, sőt kilátásba helyezte, hogy ezt már Ulászló, mihelyt lázadó alattvalóit megfélemeznie sikerült, megcselekszi. Mire a magyarországi

17. I. MIKSA CSÁSZÁR.

rendeknek, «mivel őt örökösödési jogától, Ulászlót pedig a tróntól megfosztani tervezik,» háborút üzent.*

* A birodalmi gyűlésnek 1505 július 25-ikén bemutatott császári előterjesztés és Miksa szeptember 13-iki levele:

Archiv für österreichische Geschichte. XII. 371. PALACKY, Geschichte Böhmens V. II. 118.

Ezen föllépésének az volt a következménye, hogy a nemzeti királyság helyreállítása érdekében támasztott mozgalom árjai elemi erővel elborították az egész országot, magukkal sodorták az egész nemzetet.

Az országgyűlésen tömegesen, felfegyverkezve egybesereglett köznemesség legelső teendőjének azt tekintette, hogy Miksa császárt és Ulászló királyt meggyőzze arról, hogy a nemzet a Habsburgház trónörökösödési igényeit elismerni soha sem fogja.

Ezen czélt nem a végzeménybe iktatandó törvényczikely által kívánta elérni. Ezt a formát valószínűleg azért mellőzte, mert nem várhatta, hogy a végzést a király szentesíteni fogja. Különben is a Habsburgház igényeit szintén nem törvény, hanem az 1491-ik évi pozsonyi békekötés biztosította, melyet Magyarország rendei 1492 márczius 7-én kiállított és hatvankét függő pecséttel ellátott oklevéllel fogadtak el.

Ilyen oklevél kiállítása határozottat el most is.

Október 12-én a főpapok, országnagyok, a királyi törvényszék tagjai közös ülést tartottak a Rákoson táborozó köznemesség köréből megyénként választott képviselőkkel. Itt az utóbbiak azt az indítványt tették, hogy a jelenlevők esküvel és pecsétjükkel ellátandó okiratban kötelezzék magukat arra, hogy, ha Ulászló fiörökös nélkül talál elhalni, utódjává nem külföldit, hanem magyart választanak.

Az indítványt az udvari párthoz tartozó egyházi és világi urak nem elleneztek és a jelenlevők egyhangúlag határozattá emelték, melynek megtartását az egyházi férfiak «tisztá lelkiismeretükre», a világiak pedig «keresztény hitükre, becsületükre, emberségükre» tett esküvel, mindnyájan egymással kezet szorítva fogadták meg.*

* Ezt az alább idézendő okiratból tudjuk. Istvánfi elbeszélése a határozat megalkotásáról nem támaszkodik hiteles információra.

Ekkor Werbőczy bemutatta az általa előkészített és fogalmazott okiratot, melyet a jelenlevők egyenként aláírásukkal és pecsétükkel megerősítettek. Majd a Rákos mezejére vonultak, a hol az okirat latin eredeti szövegében és magyar fordításban* felolvastatván, lelkesedéssel fogadtatott. Végül egymásután több nemes kelt föl és azt a kérelmet terjesztették elé, hogy az okirat vármegyéjük részére hiteles másolatban állíttassék ki. A mi az ország-bíró részéről haladék nélkül megtörtént.**

Az okirat élén fel vannak sorolva névszerint a főpapok, országnagyok és nemesek, kik az abban foglalt végzést elfogadták volt. Bevezetése így hangzik:

«Isten előtt e földön kedvesebb és az emberi természettel összhangzóbb semmi sem lehet, mint üdvösen gondoskodni a hazáról és az egész emberi társadalomról; mint a haza és a nemzet üdvére, javára fordítani minden igyekezetet, törekvést, fáradságot, iparkodást, épségben fönn tartásuk végett a jelent és a jövődőt szigorú, éber figyelemmel mérlegelni, hogy ily módon elháríttassék a veszély, melybe a népek főnökeik gondatlansága vagy tunyasága következtében könnyen rohanhatnak, hogy mindenütt a nyugalom és biztosság megszilárduljon.»

Azután az ország állapotának jellemzése következik:

«Mélyen érezzük a dicső magyar hazának csaknem végveszélyt hozó pusztulását és inségét, melyben (mint bárki könnyen láthatja) most fetreng. Mint a hazát szerető hű országlakosok a pusztulásnak és végveszélynek idejekorán elejét kívánjuk venni. E végett országgyűléseket tartottunk, munkát, fáradságot, költséget nem kiméltünk. Sok

* «Littere . . . in ipso campo Rakos ad legendum pariter et *sermone vulgari* declarandum . . . fuissent exhibite.» Az említett okiratban.

** Az okirat két eredeti példánya, melyeknek egyikén 61, a másikon 41 pe-

csét függ, a bécsi levéltárban — A Borsodmege részére kiállított hiteles másolat a M. Nemzeti Múzeum levéltárban. A Beregmege részére kiállított okiratot közli KATONA: XVIII. 436.

gond és fáradtság után, némi javítások és igazítások történtek ugyan újabb időben; mindazáltal országunk iszonyú szétrongyollása, elgyengülése, rút pusztulása, minden ízben eléktelenedése főokát abban találjuk, hogy országunkat több ízben idegen, külföldi urak és királyok igazgatták. Ha a múlt eseményeket felhordanunk szabad vagy szükséges lenne, könnyen kimutathatnók, hogy az ország legtöbb kárt, legnagyobb pusztulást és veszedelmet akkor állott ki, mikor nem a saját fiai, hanem idegen nemzetiségű urak kormányozták. Ezek ugyanis magánügyeik után járván, a szczitha nemzetnek (mely vére bőséges ontásával, fiai rémitő feláldozásával szerzette és most is fegyverrel oltalmazza országát) erkölcsseit és szokásait nem sajátították el; inkább tétlenségben és nyugalomban, mint fegyverforgatásban találták kedvüket. Így történt, hogy Ráma, Szerbia, Halics, Lodoméria, Bulgária és Dalmácia, számtalan várakkal, az országtól elidegenítették. Miután pedig ekként a határszélek megszakadoztak, most már felnünk kell, hogy az ellenség az ország belseje felé irányozza támadásait. Mindez, hitünk szerint, nem következik be, ha a magyar, édes szülőföldéhez ragaszkodván, saját nemzetéből választott, nem pedig külföldön keresett volna alkalmas királyt. Rövidség okáért elhallgatjuk néhai felséges II. Endre, Lajos, Mátyás és más boldogult magyar királyok tetteit, fényes viselt dolgait, melyek a szczitha nemzetet hírnévben, dicsőségben nagygyá, tündöklővé tették, hírét az egész földkerekségen messze elterjesztvén, a csillagokig emelték. Azok, kik a magyar nemzet törzséből emelkedtek királyi polczra, mindnyájan hasznot és gyarapodást szereztek a hazának, kárt közülök egyik sem okozott. Ellenben azok, kik idegen nemzet kebeléből hozattak be, az országnak veszedelmére voltak, sőt életerején gyakran, a legkegyetlenebb ellenség gyanánt, könyörületlenül rágódtak és a nemzetet kimondhatatlan gyalázzal illették.»

Ezen előadásból így vonják le a következtetést:

«Ennyi és ilyen súlyos bajoknak, mindnyájunk nagy kárának valahára véget óhajtunk vetni. Meg akarjuk akadályozni azt, hogy még nagyobb veszedelembé süllyedjünk azon esetre, ha kegyelmes urunk, Ulászló király (ki nemcsak kegyelmesen, nagylelkűen kormányoz s föntart minket, hanem több szabadságunkat megújította) férfiorökös nélkül találna elhűyni és idegen fejedelem hazánkat erőszakosan elfoglalván, minket örökös szolgaságra juttatna. Mivel nincs a föld kerekiségén nemzet, mely nem önvéréből, önnemzetségéből választja királyát, urát: mi sem engedhetjük, hogy országunk, mely a kereszténységet, várfoka és vértje gyanánt, mindenkor a maga és övéi bő vérehullásával védelmezte, másoknál alábbvaló és boldogtalanabb legyen.

«Mi tehát mindnyájan, a legkisebbtől a legnagyobbig, egy szívvel-lélelkel elhatároztuk, sőt elhatározzuk, rendeljük, végezzük, hogy mától fogva ezentúl örök időkgig, valahányszor országunkban a fejedelem, a király elhal és utána nem marad férfiivadék, kinek az országos jog és szokás erejénél fogva örökségébe lépni kellene, nem idegen nemzetségből származót, hanem csupán és egyedül magyart, ki a kormányzásra alkalmas és képes, a Rákos mezején és sehol másutt, urunkká, királyunkká választani, tenni, elfogadni tartozunk.

«Azonban némely szomszéd fejedelmek szertelenül vágnak az országot kézre keríteni és azon vannak, hogy ha fenyegetés urunk, királyunk férfiivadék nélkül (mitől Isten óvjon) találna elhalni, sőt még az ő életében is, az országot vagy annak részeit fegyverrel megtámadják, megrohanják, mindnyájunkat erőszakkal és fegyverrel meghódítsanak. Ha ez az eset bekövetkeznék, megtörténhetik, hogy azok, a kik a mi egyértelmű választásunk ellenére vagy bármilyen más módon, az országot elfoglalni, eltulajdonítani akarják, az

országot, annak részeit, főképen a határszéleken lakó atyánkfiait elnyomják.

«Ezért mindnyájan, a magunk és ivadékaink, maradékaink nevében, kezünk adása mellett, eskü alatt, mi főpapok tiszta lelkiismeretünkre, mi zászlósurak, előkelők és nemesek keresztény hitünkre, becsületünkre, emberségünkre, ígértük és ígérjük, hogy abban az esetben, egyik a másikat el nem hagyja, hanem az e részben történt megállapodáshoz képest, az országos végzeményben meghatározott hadakkal és ha kivántatik, a lehető legnagyobb erővel, szükség esetén országos közfelkeléssel, egyik a másiknak segítségére lenni, az ellenséggel szembeszállani, a hazáért holtig harcolni kötelesek leszünk és semmi szín alatt meg nem szününk, a meddig Isten segedelmével az ellenségtől meg nem szabadulunk, az országot a támadástól, háborgatástól meg nem mentjük, előbbi nyugalmaiba vissza nem helyeztük.

«Azok pedig, kik közülünk az itt előadottakkal ellenkezőkép merészelnék cselekedni, örök időkre az ország iránt hűteleneknek tekintendők, úgy hogy kegyelmet a megválasztandó királyi felségtől, sőt az egész országtól sem nyerhetnek; hanem örök szolgaság és parasztság járma alá vettvén, bűnük büntetését örök időig viseljék.»

★

Ez az oklevél s az abban foglalt nyilatkozat, mely Werbőczy államférfiúi jelentőségét megalapította, mint közjogi tény, mint politikai actió és mint történeti érdekű irodalmi mű egyaránt kihívja a kritikát.

Mindenekelőtt az a kérdés merül föl, vajjon az országrendei föl voltak-e jogosítva törvény erejére igényt tartó végzést a király hozzájárulása nélkül alkotni? — a nemzet királyválasztási jogát, külföldieknek örök időkre kizárásával, korlátozni? a király kegyelmezési jogát azokkal szemben, kik külföldi származású trónjelöltet karolnának föl, megszüntetni?

Mind a három kérdésre tagadólag kell válaszolni. E mellett a végzés a jogi érvényesség alapjait önmaga ássa alá.

A rendek igénybe veszik azt a jogot, hogy azokat, kik Ulászló magtalan kimúlta esetén hivatva lesznek a trónt betölteni, nemzeti király választására kötelezzék. Ezzel elismerik, hogy 1492-ben az ország rendének szintén joguk volt megállapítani, hogy a jelzett esetben a korona Miksa császárra vagy fiaik egyikére szálljon.

Továbbá, ha 1505-ben a rendek hatályon kívül helyezték az 1492-ben elvállalt kötelezettségeket; szükségkép következett, hogy a rendeknek később ismét joguk lesz az 1505-ben elvállalt kötelezettségeket érvényüktől megfosztani.

Valóban a politikai rövidlátás bizonyítéka az a föltevés, hogy az 1505-ik évi végzés kötelező ereje ki fogja állani az idő próbáját. Egyáltalán nem volt szabad föltenni, hogy azok, kik 1489-ben Corvin János megválasztására esküvel kötelezték magukat és egy évvel utóbb Ulászlót választották meg; hogy azok, kik 1492-ben a Habsburgház sarjainak megválasztására vállaltak kötelezettséget s most nemzeti király választását fogadták meg: ezen utolsó megállapodásuktól többé eltérni nem fognak!

És csakugyan, mikor két évtized múlva, Ulászló fiának magtalan halála után, a szabad királyválasztás esete beállott, azok, kik a Habsburgházat óhajtották a trónra emelni, az 1505-ik évi végzéssel legkevésbé sem törődtek. Sőt Zápolyai János és Werbőczy is túltették magukat a végzés azon szabályain, a melyeknek megtartása érdekükbe ütközött. Azok, kik Ferdinánd megválasztásában részt vettek, de később János király pártjához csatlakoztak, nemcsak kegyelemben és bűnfeledésben részesültek — a mit az 1505-iki végzés kizárt — hanem még méltóságokat és uradalmakat is nyertek jutalmul.

A végzés, a mely közjogi és politikai szempontból nem kifogástalan, több tételében a logika szabályaiba és a történeti igazság követeléseibe ütközik.

Az ország gyászos állapotának forrását a külföldi származású királyok személyében keresi; mert ezek csak magánérdekeikkel törődtek, különben pedig tétlenségben éltek s ezzel a melléktartományok elvesztését okozták, a mi be nem következik, ha a nemzet mindig saját kebeléből választja meg uralkodóját, mert a nemzeti királyok az országnak mindig dicsőségére és hasznára váltak. Ezen tétel igazolása véget II. Endre, Lajos és Mátyás uralkodására utal.

Meglepő, hogy az Árpádok közül csak egy királyt említ, s ez nem szent István vagy szent László, nem könyves Kálmán vagy IV. Béla: hanem II. Endre, a kinek uralkodása alatt pedig az ország zavarok, nyomor, polgárháború színhelyévé lett. Úgy látszik, Werbőczy és kortársai az aranybulla ragyogása mellett nem látták annak bűneit és szerencsétlenségeit, a kitől azt a nemzet kicsikarta.

Általán épen annyira merész, mint hamis az a tétel, hogy a magyar származású királyok «mind hasznot és gyarapodást», az idegenek ellenben mind «veszedelmet» hoztak az országra, sőt «gyakran a legkegyetlenebb ellenség gyanánt rágódtak életerején». Kérdés, hogy ezzel a kemény ítélettel kit akart sújtani?

Róbert Károly, Albert és I. Ulászló, köztudomás szerint, erre nem szolgáltak rá. Miután nagy Lajost, mint magyar király fiát, magyarnak tekintette: Máriát és V. Lászlót sem sorozhatta az idegen uralkodók közé. II. Ulászlóra szintén nem gondolhatott, mert magasztalásokkal halmozza el őt, ki «nagylelkűen kormányozza és fönntartja az országot».

Wenzel és Ottó rövid és jelentéktelen uralkodása nem jöhetett tekintetbe. Kis Károlyt és nápolyi Lászlót nem tartotta Werbőczy törvényes királynak. E szerint Zsigmond

király marad még hátra. Azonban rá épen nem illik az, a mit az idegen uralkodók jellemzésére felhoz; egyikről sem lehetett olyan kevéssé, mint ő róla mondani, hogy «tétlenségben találta kedvét». Sőt emlékezetét kiváló kegyelettel őrizte a nemzet, és az 1443-ik évi országgyűlés a Zsigmond alatt alkotott törvények megújításával igyekezett az alkotmányos jogokat védbástyákkal körülvenni.

A végzés azon része, mely a jövőre irányozza tekintetét, szintűgy nélkülözi a belső igazság föltételeit, mint a múltra vonatkozó fejtegetése.

A nemzeti király megválasztására czélzó törekvések jogosultságát azzal okadatulja, hogy «nincs nemzet, mely nem önvéréből választja királyát». Csehországban, választás alapján, a lengyel II. Ulászló uralkodott. Milanóban francia, Spanyolországban német dinasztia ült a trónon.

A végzés befejező része, mely a sanctiót tartalmazza, a szabatoság hiányában szenved. Büntetést azokra szab, kik «az előadottakkal ellenkezőleg cselekednek». Kétes, vajjon azokat érti-e, kik királyválasztásnál idegen trónjelöltre szavaznak? avagy azokat csak, kik a nemzeti király megválasztása után idegen trónkövetelőt támogatnak?

Végre a megállapított büntetés a magyar büntetőjogi gyakorlatnak nem felelt meg. A hűtlenség büntetése a fő- és jószágvesztés volt. «Örök szolgaság- és parasztságról» a magyar törvények semmit sem tudtak. Talán a nemzet őstörténetének egy mozzanata villant föl Werbőczi emlékezetében. Éppen ő jegyezte föl utóbb jogkönyvében, hogy az Ázsiából kivándorló magyarok megállapodása szerint azokat, kik a véres pallos körülhordozásával hirdetett népgyűlésre meg nem jelennek, pallossal kellett ketté vágni vagy örökös szolgaságra vetni.*

* A Hármaskönyv első részének második czíme.

E szerint az 1505-ik évi végzés legnagyobb részében tartalom nélküli hangzatos szólamok halmaza volt. De a köznemesség felhevült tömege egy második aranybullát látott benne, mely a nemzet jobb jövőjének biztosítékát nyújtja. És ezért Werbőczit, kinek azt köszönhette, az ország jótévője gyanánt ünnepelte, irányában háladatosságot tüntető módon bizonyította be. Nemzeti jutalmat szavazott meg részére.

Az országgyűlés ugyanis minden jobbágytelekre két dénár adót vetett ki s az abból befolyó jövedelmet Werbőczinek ajánlotta föl.¹ Az első eset, a mikor magánember szolgálatai jutalmazására országos adó vettetett ki.

Az ajánlat pénzértéke elég jelentékeny volt, mintegy hétezer forintot képviselt,² a mely összeg abban az időben nagy uradalom megszerzésére elegendő volt s előkelő embernek a megélhetést lehetővé tette.³

VIII.

REMÉNYEKET, a miket a köznemesség az 1505-ik évi rákosi végzéshez csatolt, csakhamar megingatta egy váratlan esemény. Megalkotása után nyolczad-fél hónapra, Anna királyné fiúgyermeket szült.

A nemzeti királyság helyreállításának reménye a közel jövőben kétségessé vált. Ez újabb ok volt, hogy a

¹ Nógrád vármegye adójáról vezetett számadásokban (a budapesti egyetemi könyvtár Werbőczy kéziratában) a következő megjegyzés áll: «Ex restancia trium contribucionum ab anno 1505 incipiendo usque 1508 exclusive, in sortem et rationem bonorum magistri Stephani protonotarii cedunt floreni 34 denarii 80, quos ipse pretextu et racione illorum duorum denariorum, quos universitas nobilium tocius regni Ungarie

in campo Rakos eodem anno sibi obtulerat, et quos domini quoque nobiles huius comitatus eidem reddi commiserant, pro se reservavit atque recepit.»

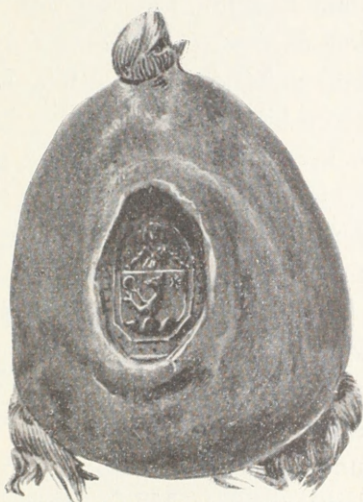
² Ugyanis az 1507-ik évi országgyűlés 10,400 forintnyi szükséglet fedezésére 3 dénárt vetett ki minden jobbágytelekre.

³ Az 1507-ik évi országgyűlés az országos törvényszék köznemes ülnökeinek évi fizetésére 300 forintot rendelt.

nemzeti párt vezérei a köznemesség politikai hatalmának megszilárdítására célzó törekvésekben ne lankadjanak. Az 1507-ik évben tartott országgyűlésen az irányban több fontos intézkedés történt.

A királyi tanács szervezetére nézve megállapított, hogy az négy főpapból, négy országnagyból és tizenhat ülnökből fog állani, kik három évre választatnak, évi fizetést húznak és esküvel fogadják, hogy a király érdekeit, az ország szabadságát és a közjót soha szem elől nem tévesztik; az ezek ellen vétő tanácsost az országgyűlés személyében és javaiban bünteti. A király köteleztetett, hogy a tanács mindegyik ülésére meghívja a köznemes ülnököket, az országos ügyeket az ő hozzájárulásukkal intézze el; sőt kimondatott, hogy a határozatok, a melyek az ő mellőzésükkel hozatnak, érvényteleneknek tekintendők.

Egyik törvényczikkely szokatlan kiméletlenséggel lép föl az oligarchia túlkapásai ellen. «Mivel — így hangzik az — ekkoráig találkoztak némely hatalmasok, kik az ország törvényeit nyíltan és vakmerően megsérteni merészlik, határozatott, hogy azok jövőben, ha egyházi személyek: javadalmuktól, ha világiak: jószágaiktól fosztassanak meg és az országból száműzöttessenek. A mennyiben a király ezen büntetéseket végrehajtani elmulasztaná, a kevésbbé hatalmasokat a fő- és alispánok fékezzék meg, a hatalmasabbak ellen pedig az országbíró, vagy az országos főkapitány haderőt vezessen.»

18. ZÁPOLYAI JÁNOS ERDÉLYI VAJDA
PECSÉTJE.

Az 1508-iki országgyűlésen, mikor a király két éves fiát, Lajost, megkoronáztatni kívánta, a nemzeti párt ez elé nem gördített nehézségeket. Ezen eredménynek létrehozására döntő befolyást gyakoroltak Werbőczy István és Szobi Mihály. Kilencz évvel utóbb a trónra jutott II. Lajos a köznemesség ezen két vezérének javára adománylevelet állítván ki, nem szorítkozik azon általános kifejezésekre, melyekkel az adományosok érdemeit szokták magasztalni, hanem különösen kiemeli azon jó szolgálatokat, a melyeket az ő megkoronáztatása érdekében tettek.* Midőn azonban akképen a gyermek Lajos részére a trónöröklést teljesen biztosították, azon voltak, hogy Zápolyai János részére a kiskorú király mellett a gyám tisztjének elfoglalására kilátást nyissanak és ezért a királytól ígéretet eszközöltek ki, hogy fiát idegen fejedelem gyámsága alá nem helyezi, hanem Magyarországon a rendek gondviselése alatt hagyja.

Ulászló ezt a föltételt elfogadta. Azonban leánya kezét Zápolyai Jánosnak adni állhatatosan vonakodott, sőt Miksával titkos szerződést kötött, mely kettős házassági frigy létesítését állapította meg; az egyiket Lajos és Miksa császár unokája Mária főhercegnő között, a másikat Anna magyar hercegnő és Miksa egyik unokája Károly vagy Ferdinánd főhercegek között. Ezen titkos sakkhuzással egy időben az udvari párt nyílt csapást is mért a Zápolyaiháza, a menyinyiben kivitte, hogy Corvin János özvegye a leánya és Zápolyai György között létesült eljegyzést fölbontotta, leányának kevéssel utóbb bekövetkezett halála után pedig ő maga György brandenburgi örgrófnak, Ulászló unokaöccsének, nyújtotta kezét, a Hunyadiház várai és uradalmi dús hozományával.

Ellenben Zápolyai János tekintélyét és hatalmát jelentékenyen gyarapította erdélyi vajdává kineveztetése 1510

* Az adománylevél Vörösvárt.

őszén és nővérének Borbálának Zsigmond lengyel király-
lyal 1512 elején kötött házassági frigye, a mit az udvari párt
erőfeszítései megakadályozni nem bírtak.*

A következő években a két párt küzdelme az ország-

19. GYÓRGY BRANDENBURGI ÖRGRÓF.

gyűléseken tovább folyt. Az 1511-ik év tavaszán a Rákos
mezején egybegyűlt köznemesség a királytól kívánt egy
forintnyi adó helyett csak hetven dénárt szavazott meg,
azt is azon föltétel alatt, hogy a saját kebeléből választott

* A velencei követ 1510 október 30. 1512 január 8-iki je'entése.

két kincstárnok hajtsa be, és szintén választott biztosok járjanak el az ország végvárainak megvizsgálásában és helyreállításában.

Az 1513 február havában tartott országgyűlés előtt pedig a nemzeti párt körében azzal a tervvel foglalkoztak, hogy a testi és lelki erejében mindinkább hanyatló király mellé kormányzó választását fogja kivinni. Ezen terv nem került tárgyalás alá; hanem két országos főkapitány választása határozottatott el, a kik az ország védelméről és biztonságáról gondoskodjanak. A főkapitányi állások betöltésénél compromissum jött létre:¹ a két párt vezére: Perényi Imre nádor és Zápolyai István választattak meg.²

Werbőczinek ilyen compromissumokban való közreműködése teszi érthetővé azt, hogy a míg a nemzeti párt

20. ZÁPOLYAI JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

élén a nagy politikai actiót vezette, az udvar kegyeit sem játszotta el.

Mint ítélőmester az udvari párt egyik vezérférfiának, Péter szentgyörgyi grófnak oldala mellett működött. És mikor 1510 őszén ez a főúr az országbirói állást megtartván, lemondott az erdélyi vajdaságról, melyet Zápolyai János nyert el: Werbőczí mind a két zászlósúr között osztotta meg hivatalos tevékenységét. Ettől fogva «az ország-bíró és az erdélyi részek ítélőmesterének» czimét vette föl.³

¹ A velencei követ 1511 május 3. és 9-iki jelentései. Ugyanaz, több héttel az országgyűlés megnyitása előtt márczius 19-ikén jelzi, hogy nagy tömeg fog egybegyűlni «desiderosi supra modum de novità, barbari et penitus irrationali.»

² A velencei követ 1513 február havi

egyik jelentésének kivonata Marino Sanutonál.

³ Királyi oklevelekben: «Judicis curie et parcium regni nostri Transsilvanorum protonotarius» neveztetik. Werbőczí 1513 október 21-ikén Bajoni Jánosnak írja, hogy közelebb Erdélybe megy a nyolczadi törvényszékre (Nemzeti Múzeum)

Werbőczi nemcsak ettől a két főnökétől, hanem közvetlen a királytól is kapott ismételten rendkívüli megbízásokat.

Az 1510-ik év augusztus 21-ikén a Komáromban időző Ulászló előtt megjelentek Dóczy Ferencz és Ravaszdi Péter, hogy bizonyos nógrádmegyei birtokok tárgyában folytatott perük eldöntését kérik. Mivel ez a helyszínen foganatosított vizsgálat nélkül nem látszott lehetségesnek, Werbőczi megbízott, hogy a vizsgálatot végezze, azután a felek között igyekezzék egyességet hozni létre, ha pedig ez nem sikerül, a «ráruházott királyi tekintély erejénél fogva» hozzon ítéletet. Figyelemre méltó, hogy az erről szóló királyi oklevél eredeti példányát Werbőczi maga, egészen sajátkezűleg állította ki.¹

Az 1513-ik év nyarán Werbőczit a király a Dóczyak és a bányavárosok, a Dóczyak és jobbágyaik között támadott perekben bírónak küldte ki. A következő év tavaszán pedig királyi biztosnak rendelte a bányavárosok között dülő viszályok kiegyenlítésére.²

Sokkal jelentékenyebb volt az a feladat, melyet a király már korábban bízott reá: egy jogkönyv szerkesztése, a mi életpályájának legnevezetesebb és legmaradandóbb hatású ténye lett.³

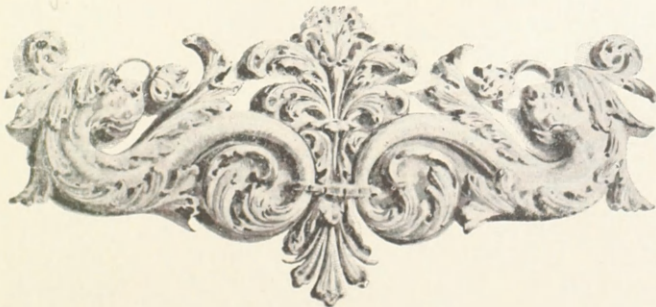
1514. jan. 29-ikén Kolozsvárt mint békéltető működik. Teleki-oklevéltár. II. 321. l.

¹ Országos Levéltár 22061. szám alatt.

² Az 1513. július 20. és 23-ikán kelt

királyi rendeletek ugyanott, 22447. és 30871. szám alatt.

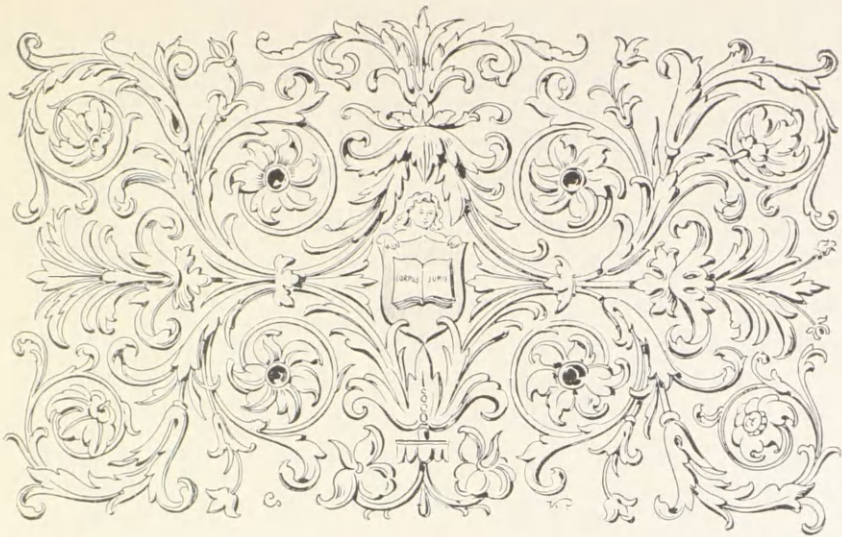
³ Az 1514. április 12-ikén kelt királyi rendelet ugyanott 22606. szám alatt

MÁSODIK KÖNYV.

WERBŐCZI HÁRMASKÖNYVE.

1514—1516.

I.

KÖZÉPKOR folyamán, Magyarországhban a magánjog úgyszólván teljesen a szokásjogon alapult. Országgyűlési törvények a magánjogi viszonyoknak csak kis részéről rendelkeztek. A legérezhetőbb hézag e tekintetben az volt, hogy a perrendtartást szabályozó törvény nem létezett. Az ily módon alakult jogállapotról épen Werbőczy sötét képet ecsetel. Szerinte minden jogrend, sőt minden egységes gyakorlati megállapodás a jog terén hiányzott. A jogelvek és jogszabályok alkalmazásában, a törvények és rendeletek értelmezésében és érvényességük megbíralásában teljes bizonytalanság uralkodott, ellentétes nézetek merültek föl, heves viták támadtak; főképen azért, mert az írott törvényekkel és rendeletekkel szemben azoknak ellenmondó szokásokra lehetett hivatkozni. A szokásnak pedig nemcsak törvényt magyarázó és pótló, hanem törvényt rontó erőt is tulajdonítottak; sőt a szokás jogi érvényességéhez az esetek gyakoriságát sem tartották mellőzhetetlenül szükséges föltételnek; ugyanis az a felfogás uralkodott,

hogy «a nép hallgatólagos jóváhagyása egy cselekményben is megteremtheti a szokásjogot».*

A helyzet nehézségeit súlyosbította az a körülmény, hogy a törvények, országgyűlési végzemények hiteles gyűjteménye nem létezett. Azok a másolatok, a miket megyei és városi levéltárakban őrzött eredeti példányokról magánosok készítettek, többnyire hibásak, hiányosak voltak, a megbízhatóság kellékeit nélkülözték. Még a xvi. század vége felé is fordultak elő esetek, a mikor a királyi törvényszéknél, valamely per tárgyalása közben, tíznél több ilyen kéziratot mutattak föl s a törvényt, melyre hivatkozás történt, mindegyik eltérő szövegezésben tartalmazta.**

**Tripartitum opus iuris consuetudinarij
incliti regni Hungarie: per magistrū
Stephanum de Werbewcz per-
sonalis presentie regie maiesta-
tis locum tenentem: acura-
tissime editum.**

21. A «TRIPARTITUM» 1517-IKI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

A törvények és szokások «különböző értelmezéséből — írja Werbőczy — igen sok kellemetlenség származott; mivel azokból ki-ki tetszése szerint más meg más értelmet és magyarázatot vont le; a bíráskodásban vagy az igazságszolgáltatás keresésében némelyek az ország szokásait, mások meg az írott törvényeket tartották szem előtt és vitatták; úgy annyira, hogy nemcsak a peres felek között, hanem még maguk a bírák és az ország jogaiban legjáratosabbak, legtudósabbak között is a törvények, szokások, rendeletek

* Ezt Werbőczy tanítja Hármaskönyve előbeszédének x. és xi. címében.

** Ezt Mosóczi ZAKARIÁS nyitrai püspök beszéli el az országgyűlési végzemények gyűjteménye (1584. évi) első nyomtatott kiadása élére helyezett előszóban.

magyarozatára nézve olyan versengések támadtak, hogy azok, a kik inkább biztak saját erejükben és hatalmukban, mint a törvényekben és az igazságban, olykor párthíveik nagy seregével a törvényszékekre támadtak, azt, a mit az okosság és törvény útján el nem érhettek, lármával és erőszakkal igyekeztek megnyerni. . . . Az ország jogaira hivatkozó bírák és ítélőmesterek tekintélyét semmibe sem vették; mert a jogokat az írásba foglalás ereje nem támogatván, bármilyen törvényre vagy szokásra hivatkoztak, azt más értelemre csavarhatták, más bírácoknak más értelemben hozott ítéleteire utalhattak, így az egész igazságszolgáltatás józanságát a leggyalázatosabban összezavarhatták. Ekképen gyakorta megtörtént, hogy azonos vagy hasonló peres ügyekben egyik győzött, a másik utóbb elbukott és peresztessé lett.

«Ezek és az ilyenmő bajok általánosakká váltak, a törvényeknek és szokásoknak különböző és sokféle magyarozata a rágalmazóknak széles útat nyitott, mind a bírácoknak, mind a peres feleknek elméje homályban tévelygett.»*

Ez a helyzet mindinkább érezhetővé tette egy jogkönyv szerkesztésének és az országgyűlési törvények hiteles gyűjteménye egybeállításának szükségességét. Legelőször nyilatkozik ez az 1439-ik évi országgyűlésen, mely a királyt felkérte, hogy «az ország régi törvényeit és szokásait, az országlakosok jogait, a főpapok, zászlósurak és nemesek közreműködésével, állítsa vissza, egészítse ki és javítsa meg; addig pedig, a míg ez megtörténhetik, az országos jog ellenére behozott újításokat és ártalmas szokásokat irtsa ki.»

Majdnem egy félszázad múlt el, míg ezen irányban az első kísérlet megtéetett. Ennek dicsősége Mátyás király nevéhez fűződik. Az 1486-ik végzemény — mint láttuk — a szokásjogi szabályok, régibb törvények és új intézkedé-

* A Hármas könyvet megerősítő okiratban, melyről alább szólunk.

sek összefoglalásával a jogrend megszilárdítására czélt. De ezt nem érthette el, mert a jogviszonyoknak csak kis részét karolta föl. Nem szüntek meg tehát az esetek, a melyekben a jogszabályok iránt a kétségek eloszlátása lehetetlen volt.

Az 1498-ik évi országgyűlés, arra utalván, hogy «az ítélmesterek a törvényszéki tárgyalásokban mindig szokásra hivatkoznak», elrendelte, hogy a régi szokások irassanak össze s azok nyomán, melyeket a királyi felség és a bíróurak észszerűeknek, törvényeseknek ismernek föl, történjék a bíraskodás. A jogszokások összeírását a királyi törvényszék bírói személyzetének két tagjára kívánta bízni. Az egyiket, Horváth Ádám ítélmester személyében, maga jelölte ki, a másíknak megválasztását a királytól várta.

Feltűnő, hogy a köznemesség, mely ezen országgyűlésen túlsúlyban volt, nem fordult bizalmával Werbőczy felé, ki ekkor már — mint láttuk — tekintélyes állást foglalt el.

Arról, vajjon a király a rendek fölhívásának eleget tett-e, nincs tudomásunk.* Azonban az kétségtelen, hogy rendelkezésüknek eredménye nem volt. A jogkönyv szerkesztése érdekében semmi sem történt.

Az 1500-ik év tavaszán tartott országgyűlés új kísérletet tett. A királyi törvényszék ülnökeivé megválasztott tizenhat köznemest bizta meg, hogy «az ország szokásait és jogait, melyekre a törvényszékekben hivatkozás történik, írják össze és terjeszszék a következő országgyűlések elé, hogy a királyi felség, a főpapok, zászlósurak és egyéb rendek azokat, melyeket észszerűeknek és jogosaknak ismernek el, jóváhagyják és elfogadják, ellenben azokat, a melyeket észszerűtleneknek és helyteleneknek ismernek föl, kiigazit-

* A Hármaskönyv legújabb magyar kiadásának szerzői (KOLOSVÁRI és ÓVÁRI) a munka bevezetésében azt a véleményt

nyilvánítják, hogy a király ekkor Werbőczyt rendelte Horvát Ádám mellé. Ezen föltevésnek nincs alapja.

sák; mire az összeirt és jóváhagyott szokások nyomán tör-
ténjek jövőben a bíraskodás».* *domoemyle Koroach, dec tenet*

A törvényszék ülnökei ezen megbízásban nem jártak el,
munkálatot a következő országgyűléseken nem mutattak be.

Végtére a király «híveinek kérései és folytonos pana-
szai által ösztönözve», maga rendelkezett a közóhajtás tel-
jesítése érdekében. Werbőczi Istvánnak hagyta meg, hogy
«az ország jogait, törvényeit, bevett és elfogadott szo-
kásait és rendeleteit, melyek sze-
rint az országban, különösen a
királyi udvarnál, a peres ügyek
elintézése, eldöntése és az ítélet
hozása történni szokott, gyűjtse
egybe, szokott módon, fejezetek és
címek szerint (azaz rendszeres fel-
dolgozásban) állítsa össze . . . és
egy könyvbe foglalja; hogy, a mi-
képen csaknem mindegyik jól és
bölcsen kormányzott nemzetnél és
tartományban, végre a magyar nem-
zetnél is, az ítélethozásnak és igaz-
ságszolgáltatásnak ne csupán vál-
tozó és múló szokás, hanem biztos
és maradandó törvénykönyv szol-
gálgjon alapul».**

Az időpontot, a mikor Werbőczi a királytól ezt a meg-
bizást kapta, pontosan nem határozhatjuk meg.

Werbőczi 1514-ben, mikor munkáját befejezte, maga
csak annyit mond, «hogy ahhoz évek előtt» fogott hozzá, to-
vábbá, hogy «hosszú és sok ideig» dolgozott rajta. Abból

* KOLOSVÁRI és OVÁRI azon felfogásában, hogy az 1500-ik évi megbízás döntvé-
nyek készítésére és nem jogkönyv szerkesztésére vonatkozik, nem osztozhatunk. Ezen
megbízás és az 1498-ik évi teljesen azonos természetűek.

** Ez a rendelet, sajnos, nem maradt fenn. Azt a király maga jelezi abban az
okiratban melylyel a Hármaskönyvet megerősíti.

TRIPARTITVM OPVS
IVRIS CONSVETVDINARII IN-
dys Regni Hungaric.

PER SPECTABILEM ET MAGNIFICVM
Dominum STEPHANVM de Werbew. Personam
presidentis Regie-Magistratus in Locum
tipicem, secretariusque aditum.

Accedit INDEX Titulorum per quos
diligentissimè.

SVMMMA cum diligentia castigatum, ac nouissime
impressum, VIENNAE Pannoniae, per Jo. de
HEM Stylicum Typographum.
Anno regnante Salsua,
M. D. XLV.

Cum Graua & Petuergio.

22. A «TRIPARTITUM» 1545-IKI BÉCSI
KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

a körülményből, hogy az 1504. és 1507. években tartott országgyűléseken a törvények gyűjteményének létesítésére sürgető végzések alkottattak, ellenben a jogkönyv szerkesz-

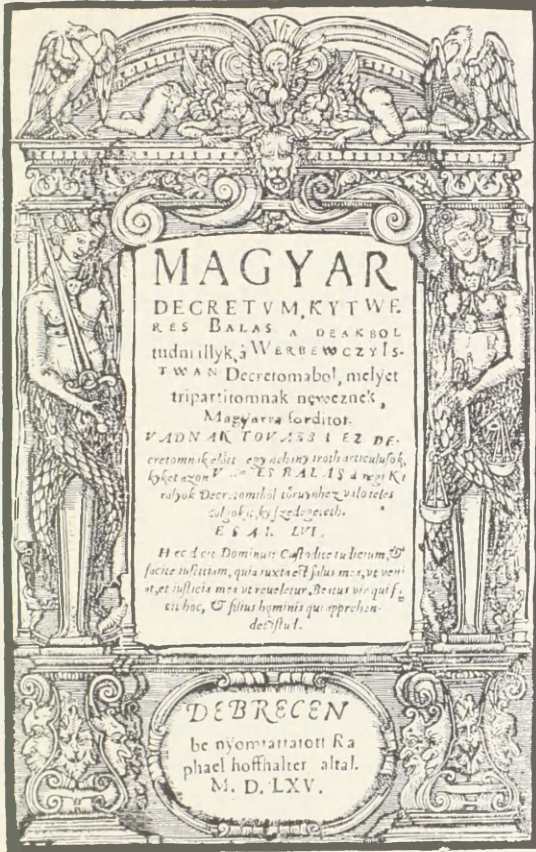

23. A «TRIPARTITUM» 1516-IKI BÉCSI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

tése ügyében határozat nem hozott, azt következtethetjük, hogy Werbóczi 1504 előtt kapta a királyi felszólítást.

A munka szerkesztésében társat sem a király, sem az

országgyűlés nem rendelt mellé. Azonban szükségesnek látszott részére illetékes szakférfiak tanácsát és közreműködését biztosítani. Evégből a király az ítélőmestereket s a királyi törvényszék ülnökeit utasította, hogy segítségére

24. WERES BALÁZS «TRIPARTITUM»-FORDÍTÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

legyenek. Neki pedig meghagyta, hogy a ő «megvizsgálá-
 suk, megvitatusuk és szorgalmatos megrostálásuk alá» bo-
 csássá munkalatát.*

* A király szavai a Hármaskönyv megerősítését tartalmazó okiratban.

A feladat, a minek megoldása Werbőczinek osztályrésztül jutott, egy olyan jogkönyv szerkesztése volt, mely az érvényben levő magánjogi elveket, szabályokat és eljárási módozatokat rendszeresen összefoglalván, a bírácoknak, ügyvédeknek és magánosoknak minden felmerülő jogi esetben biztos tájékozást nyújtson.

«A királyi felség — írja Werbőczi — a megelőző években, önszántából és mindenrendű alattvalóinak ismételten esdő kérésére elhatározta, hogy a törvényeket és szokásokat, melyeken . . . mint szilárd alapokon, az ország igazságszolgáltatása nyugszik, az irott jog formájában és módja szerint följuttatja . . . Engem szemelt ki önként ezen munkára: hogy t. i. Magyarország hazai szokásainak és törvényeinek annyi elszórt és széthányt tagjait egy testté alakítsam, az írás segítségével megvilágítva, a késő utókornak adjam át.»

Az úttörő nehézségei várakoztak rá. Magyarországon ugyanis ilyen jogkönyv létesítésére előtte senki sem tett volt kísérletet. Ezt ő maga hangoztatja. «Hallatlan és nagy szegyenünkre — úgymond — és még inkább veszteségünkre, mai napig azzal a munkával, melyhez hozzáfogok, senki sem foglalkozott. Az országnak eddigelé szétszórt, csonka, zavart és nem egészen összhangzó statutumait, végzeményeit, törvényeit, és szokásait foglalom egybe, fűzöm össze és teszem írásba Az ország összes szokásait, törvényeit és végzeményeit adom elő, mindenkitől könnyen megérthető tiszta és világos nyelven; fejezetekre, címekre és cikkelyekre osztom; hogy ezentúl országunk törvényeinek zsengeit a tudás szentélyéből vehessük, a világi tudomány forrásából meríthessük.»*

* A Hármaskönyv előszavában és az 1517-ik évi nyomtatott kiadás bevezetésében.

II.

HÁRMASKÖNYV előbeszéből és három részből áll, a melyek összesen 272 címre (titulus) vannak osztva.* Az előbeszéd egészen elméleti, tudományos természetű. A jogtudomány alapfogalmainak ismertetését tartalmazza; az igazság, jog, törvény, szokás fogalmáról, felosztásáról, kellékeiről és hatályáról értekeznek; a bíró, bírói lelkiismeret, bírói vizsgálat, a peres ügy, felperes és alperes meghatározását adja; az igazságos ítéelés föltételeit sorolja föl.

Az első részben a nemesség eredetéről és szabadságairól szóló fejtegetések után, a nemesek birtokjogi, családi és örökösödési viszonyairól; a másodikban a nemesek vagyoni ügyi pereiben követett eljárásról; a harmadikban Slavonia, Erdély, a városi polgárság, a jobbágyosztály és a zsidók jogviszonyairól értekeznek.

Azonban ezen kereten belül számos más, és pedig nem csak magánjogi, hanem közjogi kérdésre is kitér.

Mindjárt az első rész élén fölemlíti, hogy a személyek, kiknek jogairól fog szólni, egyháziak vagy világiak s hogy amazok, mivel az emberek örök üdvösségének munkálására vannak rendelve, magasabb méltóságban állanak ugyan, hanem az egyházi rend és a világi nemesség azonos jogoknak birtokában vannak. Magyarországon «minden főpap, zászlósúr, mágnás és nemes, a nemességre és világi javakra nézve, a szabadság, kiváltság és adómentesség jogait egyenlően élvezzi; mindnyájan ugyanazon törvényvel és szokással, a törvénytörésekkben ugyanazon eljárással élnek».

* A következő lapokon a Hármaskönyv tartalmának rövid áttekintését nyújtjuk. Szükségesnek véltük, hogy ennek az ismertetésnek ezen életiratban megfelelő helyet adjunk, nemcsak azért,

mert a Hármaskönyv Werbőczy pályájának legkimagaslóbb pontja; hanem azért is, mivel ilyen ismertetést irodalmunkban nem találunk.

Ezen tétel igazolása végett a magyar nemesség eredetére tekint vissza; ámbar «a történetírás ... úgymond nem feladata». Szerinte a «hunnok» mikor ősi hazájukat elhagyták, abban állapotok meg, hogy valahányszor az egész közönséget érdeklő ügyek merülnek föl vagy általános fegyveres fölkelés válik szükségessé, mindenki köteles a kitűzött helyre megjelenni s a ki meg nem jelenik, életét vesztí el, vagy örök szolgaságra vettetik; ezen végzés következtében jutott sok magyar «paraszt állapotba». Utóbb a kereszténység felvételekor a magyarok a nemesítés és birtokadományozás jogát a királyra ruházták; ettől fogva «a nemesek választják a fejedelmet és viszont a fejedelem teszi nemesekké alattvalóit». Az, a kit a fejedelem jeles tetteiért és szolgálataiért ingatlan javakkal ajándékoz meg, ez által nemessé válik. Azonban a nemesítés jogát jószágadományozás nélkül is gyakorolhatja a fejedelem. A nemes atyától származott vagy királyi jóváhagyással örökbe fogadott gyermekekre örökségképen száll át a nemesség. (I—VIII.)

Azután formulázza a nemesség «négy fő kiváltságos jogát», melyek II. Endre arany bullájában sarkallanak. E szerint nemest előzetes idézés vagy perbehívás és törvényes elmarasztalás nélkül letartóztatni nem szabad; a nemes senki másnak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelemnek, hatalma alatt nem áll s a fejedelem is törvényes eljárás nélkül sem személyében, sem vagyonában nem háborgathatja; a nemesek minden jobbágyi szolgálat és adózás alól, minden rovás, adó, vám és harminczad fizetésétől fel vannak mentve; egyedüli tartozásuk: az ország védelmére katonáskodni; fel vannak jogosítva, hogy a királynak, ha a nemesi jogok sérelmére cselekszik, ellenmondjanak és ellenszegüljenek. (IX.)

Abból, hogy a nemesítés és birtokadományozás joga a királyt illeti meg: származtatja azt a «törvényerőre emel-

25. A «TRIPARTITUM» 1572-IKI ZSÁMBOKI-FÉLE BÉCSI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

kedett szokást», mely szerint a nemes, ha fiörököse nincs, csak királyi jóváhagyással rendelkezhetik ingatlan javairól, melyek különben a királyra szállanak örökségül. (x.)

Inkább eszmetársulás, mint a belső összefüggés követelese vezette Werbőczit ezután annak a jogi elvnek formulázására, hogy a király örököse valamennyi főpapnak és egyházi férfiúnak is, a mennyiben a megüresedett főpapi javadalmakat adományozza; míg a római szentszéket csakis «a megerősítés joga illeti meg». Nem szorítkozik ezen tétel felállítására; külön czímben bizonyítja, hogy a pápa Magyarországon «az egyházi hivatalok adományozásánál a megerősítés hatalmán kívül egyéb joghatóságot nem tartott fenn magának». A következő négy érvet hozza föl.

Az országban minden püspökséget, apátságot és prépostságot a magyar királyok alapítottak, kik ez által a kegyuraságot s ezzel a kinevezés, választás és adományozás hatalmát szerezték meg. Szent István király a magyarok megtérítésével szerzett érdemeinek jutalmául a pápától az apostoli címet, a kettős keresztet és azt a kiváltságot nyerte, hogy a tőle alapított főpapi székekre maga nevezhessen ki főpapokat. A magyar királyok ötszáz esztendőn át a javadalmak adományozása jogának zavartalan birtokában voltak; minélfogva törvényes elévülés esete forog fönn. Végre ezt a jogot Zsigmond király idejében a konstanci egyetemes zsinat megerősítette. (xi.)

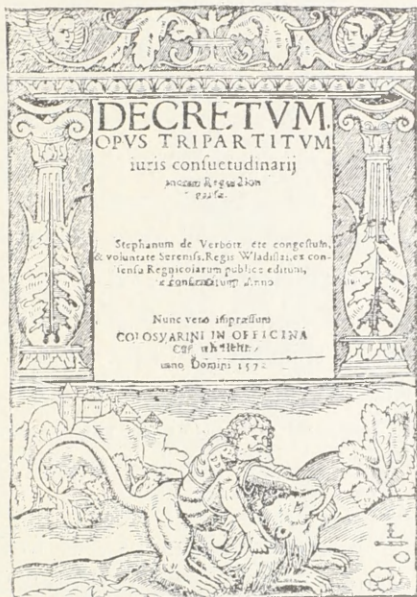
Az egyházi férfiaknak a világi nemesekkel való jogegyenlőségét Werbőczin már egyszer hangoztatta ugyan, de e helyen ismételi, hogy az egyházi férfiak «épen úgy, mint a világi emberek, Magyarország törvényesen megkoronázott királya iránt hűségi hódolattal tartoznak, világi javaikra nézve az ország bármelyik rendes bírāja előtt perbe idézhetők és a világiak módjára törvényt állani kötelesek». (xii.)

Ezen kitérés után a királyi jószágadományokra vonatkozó jogi elveket adja elő. Mindenek előtt felsorolja a

hűtlenség vétkének eseteit, melyek jószágvesztést vonnak maguk után. Ezen esetekhez tartozik «az alkotmány, a király, a korona ellen intézett támadás». Werbőczi e helyen újból kiemeli, hogy a jogos önvédelemből származó támadás nem szül hűtlenségi vétket. Szorosan megkülönbözteti azután a hűtlenségtől a többi főbenjáró bűnöket (gyilkosságot, rablást stb.), melyek halálbüntetést vonnak maguk után, de nem jószágvesztést, minélfogva az elítéltek vagyona a törvényes örökösökre száll. (XIII—XVI.)

Ez a megjegyzés átmenetül szolgál az örökösödési jog szabályainak tárgyalására. Ezeknek alapját képezi a megkülönböztetés azon jószágok között, a melyekre csak a fiágot illeti az örökösödés és azok között, a melyekre a leányág is igényt tarthat. Az utóbbiakhoz tartoznak az apai és anyai pénzen vásárolt, a megölt nemes ember díjában szerzett és leánynegyed czimén örökölt jószágok. Minden egyéb, akár örökölt, akár adományul nyert birtok a fiágra száll; kivéve azt az esetet, a mikor asszonyt vagy hajadont a király fiúsít.

A leányág örökösödési jogának a természetjoggal ellentétben álló megszorítását Werbőczi tüzetesen magyarázza. Magyarország — úgymond — ellenségektől van körülvéve; az ősoktól vérük ontásával szerzett jószágokra tehát igényt csak azok támaszthatnak, kik katonáskodni, har-

26. A «TRIPARTITUM» 1572-1573-ÉVI KOLOSZVÁRI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

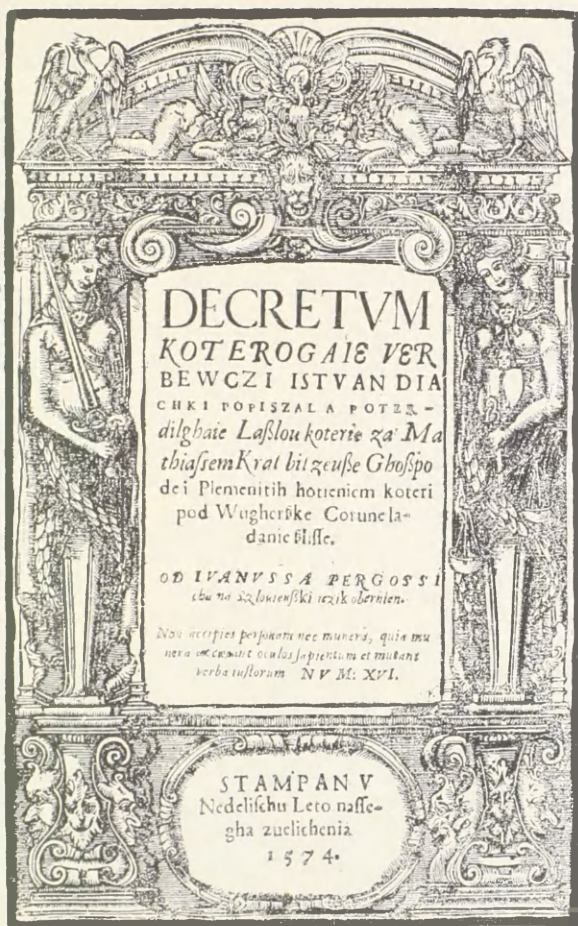
czolni képesek. Ezen álláspontra helyezkedve, nagy engedményt lát abban, hogy a pénzen vásárolt birtokokban a fiú és leányág egyaránt örökösödik; mert «a pénzt szintén igen nagy szolgálattal és munkával, sőt néha szörnyű vérontással szerezik és gyűjtik; már pedig az asszonyok és hajadonok a háború terheit nem viselhetik, a hazát nem védhetik». (xvii—xix.)

E szerint a vagyonjog terén első sorban az ország védelmének érdekei mérvadók s ezek érvényesülnek a korona örökösödési jogában, melynek oltalmára egyebek között az elévülés száz esztendőben van megállapítva. (xxiii.) Másrészről azonban a törvényes örökösök a jogorvoslat megfelelő eszközeivel rendelkeznek azokkal szemben, kik a roszhiszeműleg tévútra vezetett királytól jószágadományokat eszközölnek ki. Az ilyen esetekben megindított per eldöntéseig, a perelt jószágok kezelése tekintetében követhető eljárást az 1486-ik évi végzemény szabályozta, de több cikkelyét az 1492-ik évi országgyűlés megváltoztatta. Werbőczy kimutatja, hogy ezen változtatások «az ország régi szokásaival ellentétben állanak». (xxiii., xxv., xxvi., xxx.)

A királyi adományozás útján nyert jószágokban az adományos egy év alatt köteles magát az illetékes hatóság által beiktattatni s csak ha ellenmondás nélkül történt a beiktatás, lesz a jószágok jogos birtokosává. (xxxii.)

Régtől fogva meghonosult az a gyakorlat, hogy urak és nemesek józágaikra, melyeknek békés birtokában vannak, új királyi adományleveleket eszközölnek ki; a mit gyakran roszhiszeműleg tesznek, a végből, hogy a pénzen szerzett jószágokból a leányágot kizárják, vagy ellenkezőleg a fiágot illető jószágokat hitvesüiknek és leányaik részére biztosítsák. Ezzel a «vértagadásnak» jószágvesztéssel megtorlandó büntényét követik el, melynek kiderítésére a törvénykezési eljárás szabályozva volt. (xxxvi—xxxix.)

Ezek után a Hármaskönyv visszatér az örökösödési jogelvekhez. Az apa halála után az ingatlan jószágokban a fiúgyermek egyenlően osztoznak; az apai ház a legifjab-

27. A «TRIPARTITUM» HORVÁT FORDÍTÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

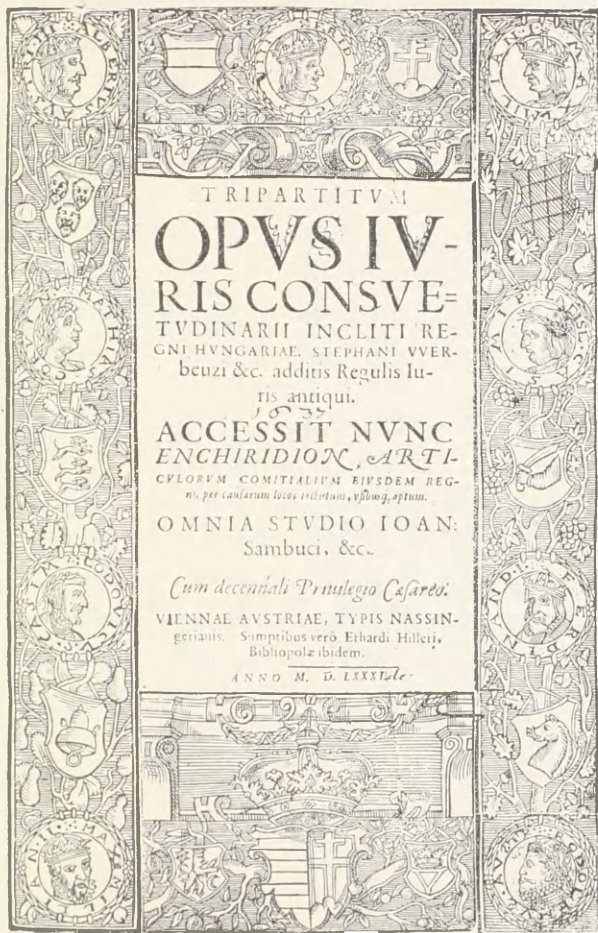
biknak jut, míg a többiek a közös örökségből ahhoz hasonló értékű új házakat építenek; ha pedig ez az apai ház nagy értéke miatt nem lehetséges, becsértékének megfelelő összeg osztatik szét a testvérek között. A levéltár

megőrzésére és a pereknek vitelére a legidősebbik fiú van hivatva. Az osztozást a király rendeletéből a főispán, alispán vagy egyik szolgabíró végezi, ha a jószágok egy megyében; az itélőmesterek egyike, ha több megyében fekszenek. Ha a testvérek közül egyik jószágadományt nyer és az adománylevélbe a többinek neve is föl van véve, az úgy szerzett jószágban egyenlően osztznak.

Ha birtokos nemes ember fiúgyermek nélkül halt el, józágaiban az osztályos atyafiak örökösödnek vagyis azok, a kiknek ősei az elhunynak ősével egykor közös örökségben osztottak; ha ezt oklevelekkel bizonyíthatják be, elévülésnek kétszáz év multával sincs helye; oklevél hiányában hatvan éven belül tanubizonyossággal igazolhatják jogaikat. Azon jószágok, melyeket a király egymástól vérségre idegen személyeknek együtt adományoz, az egyiknek fiörökös nélkül bekövetkezett halála után az ő része a koronára száll vissza. Ellenben a férjnek és feleségnek közösen adományozott jószágok az egyiknek fiörökös nélkül bekövetkezett halála után — «a test egységénél és kötelékénél fogva» — a másikra szállanak. (XL—L.)

Az apai hatalom «a szárnyra nem bocsátott vagyis az apai alárendeltségből föl nem szabadított» fiúkra és leányokra, úgy szintén a még szárnyra nem bocsátott fiúknak gyermekeire oly módon érvényesül, hogy a fiú, a míg apai hatalom alatt áll, az apai jószágokból semmit sem idegeníthet el, azokat illetőleg szerződést nem köthet, végrendeletet nem alkothat; az apa megfenyítheti, őrizet alatt tarthatja, túsúl adhatja fiát. Ha a felserdült, törvényes korú fiú súlyosan bántalmazza szüleit, ellenük bűnvádat emel, vesztükre tör, fogságba esett apját ki nem váltja, gonosz emberekkel czimboraságban áll: az apa őt az öröklött jószágokból ki nem tagadhatja, hanem a vagyon megosztásával kielégítheti. Viszont a fiú, ha az apa pazarló, őt igazságos ok nélkül súlyosan megfenyíti, bűn elkövetésére

kényszeríti, házasságkötéstől eltiltja, úgy szintén akkor is, mikor apai engedéllyel házasságot kötött: az apai vagyon megosztását követelheti. (LI—LIII.)

28. A «TRIPARTITUM» 1581-ÉKI ZSÁMBOKI-FÉLE BECSI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

Minden birtokos nemes a szerzett, vagy szerződés értelmében rászállott jószágokról szabadon rendelkezhetik. Ellenben az ősi jószágokat, a gyermekek és az osztályos

atyafiak belegyezése nélkül csak ha alapos okok forognak fönn idegenitheti el; úgy mint: ha idegen kezén levő zálogos birtokot vált vissza; hitbért, nászajándékot és leánynegyedtet fizet ki; halastavakat, házakat, majorokat létesít; jobb birtokot szerez; főbenjáró ítélet alól szabadulandó az ellenféllel kiegyezkedik; török vagy tatár fogságból magát kiváltja. Ilyen esetekben köteles a vétellel megkínálni gyermekeit és az örökösödési joggal bíró atyafiakat, kik a közbecsű szerint való árban magukhoz válthatják a jószágot. (LVII -- LX.)

Mivel a koronának a birtokos nemesek magvaszakadtával beálló örökösödési jogairól a király lemondhat: azok, kik jószágokról a magszakadás esetében rendelkezni kívánnak, a királyi jóváhagyást kötelesek kieszközölni. (LXIV -- LXV.)

Ha valaki törvényes jogczím nélkül erőszakkal foglal birtokot, a jogos birtokos vagy örököse egy esztendő alatt a bitorlót erőszakkal kiűzheti; ezen idő eltelte után jogait csak per útján érvényesítheti. (LXVIII.)

Minden birtokos szabadon tehet jószágaira nézve cserét, melyet hasznosnak ítél; ebben gyermekei vagy atyafiai nem gátolhatják; azonban a csere útján szerzett jószág szintén gyermekeit és atyafiait illeti. Csalárdúl vagy szinlelve tett hátrányos cserék megsemmisítésére a gyermekek és atyafiak per útján tehetnek lépéseket. (LXX -- LXXIV.)

Az elévülés királyi jogokra száz, egyháziakra negyven, nemesiekre harminczkét, polgáriakra tizenkét esztendő múlva áll be. Az osztályos atyafiak jogaira, a hitbérek és leánynegyedek fizetésére, a határigazítások és zálogjogok tekintetében elévülésnek nincs helye. Hasonlóképen az elzálogosított jószágot az örökösök bármilyen hosszú idő eltelte után visszaválthatják. (LXXVIII -- LXXXIII.)

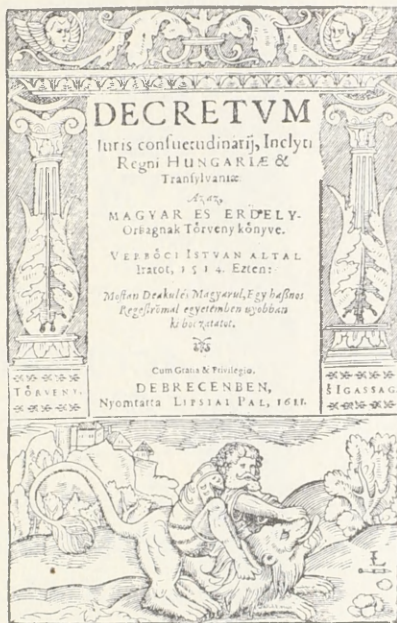
A leányokat az apai örökölt jószágokból a negyedjog,

vagyis a jószágok közbecsű útján megszábott értékének negyedrésze illeti meg. A férjes nők férjük jószágaiból hitbért kapnak; zászlósuraktól négyszáz, mágnásoktól kétszáz forintot, a nemesektől kevesebbet; de a második házasságban a hitbérek csak felét, a harmadikban negyed-részt, a negyedikben nyolczadrészt igényelhetik. (XCIII — XCVII.)

E helyen, hol a zászlós-urak feleségeiről van szó, külön czímben találjuk a zászlósúri méltóságok felsorolását. (XCIV.)

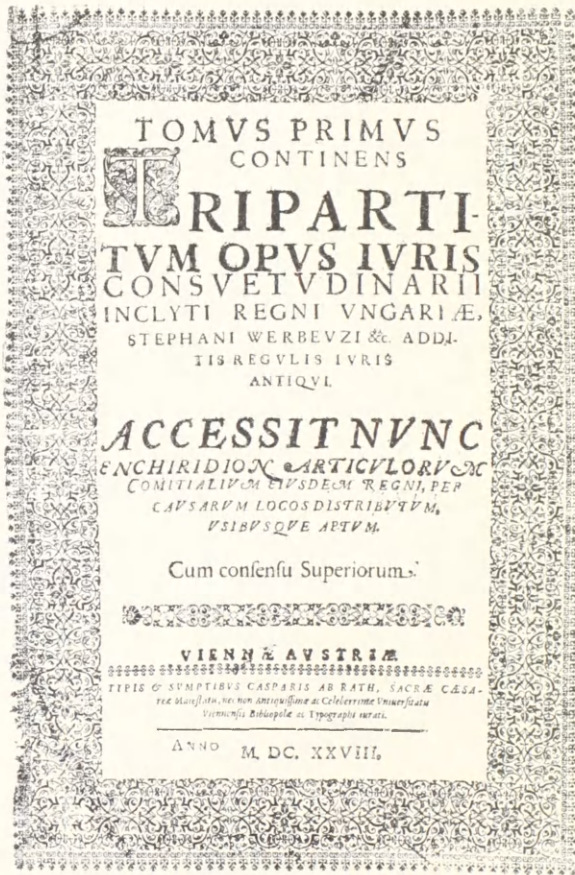
Ezután az özvegyi jog ismertetése következik. A gyermektelenül és végrendelet nélkül elhalt férj ingó vagyona az özvegyre száll tulajdonul, a ki férje ingatlan javainak és lakóházának haszonélvezetében marad, míg más házasságra nem lép. Ha a férj gyermekeket hagy hátra, ezek és az özvegy egyenlően osztoznak az ingó vagyonban. Ha a férj a házasság tartama alatt jószágokat vásárolt, ezekben az özvegy csak akkor részesedik, ha a bevalló okiratba az ő neve is föl van véve. (XCVIII — CV.)

A házassági jogot, mely az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott, nem tárgyalja Werbőczi. Arra utalván, hogy a «szent kánonok és országos törvények (rokonok között) a negyedik izen belül a házasságot tiltják», csak azt az egy esetet fejtegeti, a mikor ezen tilalom daczára vérrokonok házasságra lépnek. Akár tudva, akár nem tudva

29. A «TRIPARTITUM» 1611-1KI DEBRECENI LATIN-MAGYAR KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

cselekszik ezt, a házasság érvénytelen, azzal a különbséggel, hogy az első esetben a gyermekek törvénytelenek és öröklési jogukat elvesztik, a második esetben pedig törvényesek és öröklési joggal bírnak. (CVI – CVIII.)

30. A «TRIPARTITUM» 1628-IKI BÉCSI KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

A jogi cselekményekre való képességnek az életkor szempontjából való meghatározásában a magyarországi szokásjog különbséget tett a teljes kor és a törvényes kor között; amazt a férfi 24, a nő 16, ezt mindkét nem 12

éves korában éri el. A teljeskorúság jogi következménye az, hogy ügyvédet vallhatnak. A férfi adósságot csinálhat és elzálogosíthat 16, ingóságairól rendelkezhetik 18, ingatlanairól 24 éves korától; a nő minderre 14-ik esztendejében képes, azon megszorítással, hogy 16-ik esztendeje betöltése előtt véghezvitt jogi cselekményeit később visszavonhatja, ha bebizonyítja, hogy azokra kényszerítette. (CXI.)

A teljes kor eléréseig a gyermekek atyjuk halála után gyámság alatt állanak. A szülőknek joguk van kijelölni a gyámot. Ilyen rendelkezés hiányában az apa halála után törvényes gyám az anya, vagy az ingatlan javak öröklési jogának sorrendjében az atyafiak egyike; törvényes gyám hiányában a király rendel gyámot. Azon esetek, melyekben valaki a gyámság viselésére képtelenné válik és elvállalására nem kényszeríthető, egyenként fel vannak sorolva. A gyám hatásköre és felelősségre vonásának módozata részletesen szabályozva van. (CXIII—CXXXII.)

Az utolsó tárgy, mely a Hármaskönyv első részében helyet talál, az ingó és ingatlan javak becslése. Az ország régi szokása megkülönbözteti az ingatlan javaknál az örökbecsüt és a közbecsüt. Amaz ennek tizszeresét teszi. Ingó javaknál csak közbecsűnek van helye. A közbecsű szerint, vár vagy kolostor értéke 400 forint; népes nemesi udvaré 12 forint; népes jobbágyteleké 4 forint; egy ököré, csődöré, kanczáé 4 forint; egy tehéné 2 forint; egy sertése, egy birkáé 1 forint. Ez a becslés mérvadó a bírságok, leánynegyedek, hitbérek, zálogok és adósságok kifizetésénél, úgyszintén a határok kijazításánál. (CXXXIII—CXXXIV.)

*

A *második rész* «a perek folyamáról, a végrehajtásokról és az ítélelhozás rendjéről» értekezik. Azonban megelőzőleg Werbőczi tárgyalni kívánta azt a kérdést, hogy

«a fejedelem és az ország rendeletét vagyis közönséges végzeményét miképen kell magyarázni? úgyszintén, hogy a mi szokásunk, vagyis nem írott jogunk, melylyel ez idő szerint közönségesen élünk, eredetét honnan vette?»

A törvények érvényességére vonatkozólag a következő szabályokat állítja föl. A törvény, melyet új törvény eltörölt, hatályát elveszti; de az eltörlés előtt megindított pereket a korábbi törvény szerint kell folytatni; kivéve, ha az új törvény világosan visszaható erővel van felruházva. Mikor új törvény az ugyanazon ügyben alkotott régi törvény megváltoztatásáról nem tesz említést, az utobbi megtartja erejét; hacsak «a nép ellenkező gyakorlata erejét el nem vette». (I II.)

Ezzel összefüggésben fölveti azt a kérdést: vajjon a fejedelem törvényeket és statutumokat maga alkothat-e, vagy a nép beleegyezésére van-e szüksége?

A választ történeti visszapillantás előzi meg. A míg a magyar nemzet hajdan «pogány módra élt», a törvényhozás és rendelkezés egész hatalma a vezérnél és a kapitányoknál volt. A katolikus hit befogadása és a királyság megalapítása után, a magyarok «a törvényhozásnak, birtokadományozásnak és bíraskodásnak egész hatalmát az ország szent koronájára, . . . következképen a királyra ruházták át és így ettől fogva a királyok a nép összehívása és megkérdezése mellett kezdték alkotni a törvényeket, a mint ez korunkban is történni szokott.»

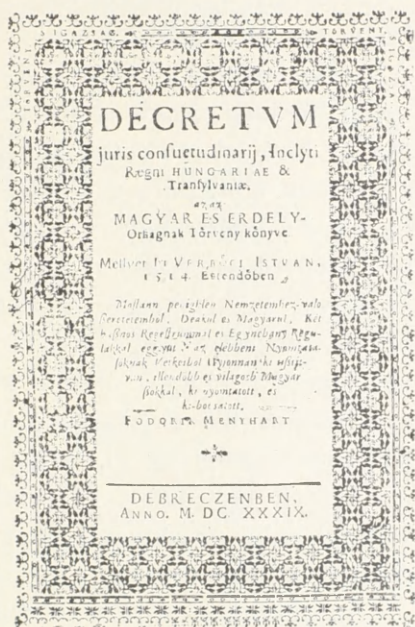
«A fejedelem egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságainak ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet: ha vajjon annak az ilyen törvények tetszenek-e? Ha igennel felel, azontúl az ilyen végzéseket, az isteni és természeti jog épségben maradván, törvényekül tartjuk meg.»

«Gyakran maga a nép is, közös megegyezéssel, elhatározza azt, a mit a közjóra hasznosnak ítél és írásban terjeszti a fejedelem elé, kérvén, hogy erre nézve törvényt alkosson. Az ilyen végzések, ha a fejedelem helybenhagyását elnyerik, törvényerőre emelkednek. Ezek a fejedelem statutumainak neveztetnek; mert az ő beleegyezése és megerősítése által válnak törvényekké; mindazáltal gyakran országos végzeményeknek is mondatnak.» (III.)

Mivel ezen fejtegetésekben a «népről» (populus) szól, külön czímben megmagyarázza, hogy ez a kifejezés «a főpapok, zászlós-urak, egyéb mágnások és a többi nemesek» megjelölésére szolgál. (IV.)

Egyébiránt az országos végzemények kötelező ereje kiterjed a nem-nemesekre is, vagyis mindazokra, «kik a fejedelem joghatósága alatt állanak» és az országban lakó idegenekre. Sőt Werbőczy hangoztatja, hogy a törvények «első sorban magát a fejedelmet kötelezik, ki azokat a nép kívánságára közreadta; azon közmondás szerint: vesd magad alá a törvénynek, melyet magad hoztál.» (V.)

Az ország törvényeiről Werbőczy azt a felfogást vallja, hogy «majdnem mind eredetileg a pápák és a római császárok törvényeinek kutforrásából származtak.» Főlemlíti egyszersmind azt az elterjedt nézetet, hogy «a perlekedési gyakorlatot, a melyet a peres ügyek megkezdésében,

31. A «TRIPARTITUM» 1639-1641 DEBRECZENI KIADÁSÁNAK CÍMLAPJA.

folytatásában, megvitatásában és elintézésében követünk, Károly király Franciaország határaitól hozta be az országba; és azt, miként eddig sértetlenül megtartattak, . . . jövőre is meg kell tartani.» A törvénykezésben követett szokásnak három alapját jelöli meg: «a közönséges rendeleteket és végzeményeket, a királyi kiváltságleveleket, az ország rendes biráinak ítéleteit.» (VI.)

A királyi kiváltságokról azt a jogi elvet hangsúlyozza, hogy érvénytelenek, ha akár az közönséges jogot, akár egyesek jogait sértik, név szerint azok is, melyekkel a király netán jövőben bárkít a megyei törvényszék és az ország rendes biráinak hatósága alól kivonna. Megokolásul ismétli a törvény előtt való egyenlőségnek az I. rész IX. címében foglalt jogelvét, hogy «minden úr és nemes . . . egyenlő törvénnyel és szokással tartozik élni.» (VII–XII.)

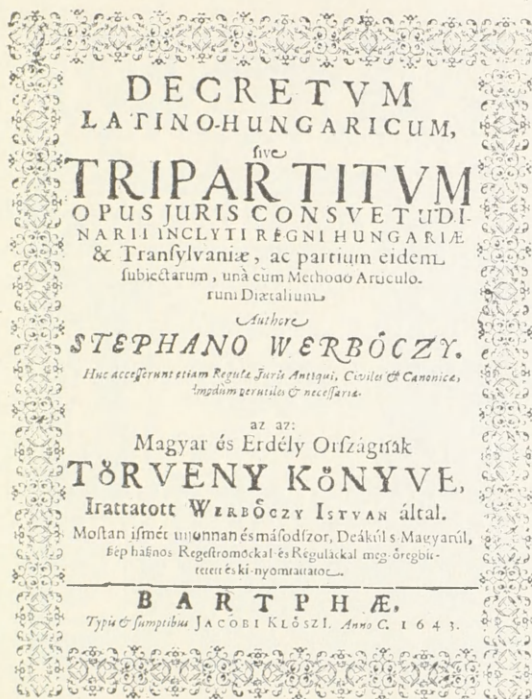
Mivel a kiváltságlevél jogerejének föltétele az, hogy hiteles pecséttel legyen ellátva; meghatározza a hiteles pecséteket, a melyek alatt a király, az ország rendes birái és a hiteles helyek (káptalanok, konventek) közhitelű okleveleket állíthatnak ki. (XIII.)

Azután egyenként felsorolja a királyokat, kiknek kiváltságlevelei érvényességüket megtartották, illetőleg elvesztették.

Az utóbbiak sorába tartoznak: Péter, Aba Sámuel, IV. István, III. László, III. Endre, Erzsébet királyné (Albert neje) és I. Ulászló. Továbbá Róbert Károlynak első és második pecsége alatt, Nagy Lajosnak első pecsége alatt, Zsigmondnak 1406 előtt, Hunyadi Mátyásnak koronázása előtt kiállított kiváltságlevelei (a mennyiben utóbb meg nem erősítették) szintén érvénytelenek.

II. Endre királyról szólván, megemlíti, hogy «a nemeseket, kik előbb a királyoknak némi szolgálatokkal és jobbakorú részéről gyűjtélékfizetéssel tartoztak, ezek alól legelőször Endre király vette ki és mentesítette.» «Ezért — teszi

hozzá — mind a mai napig minden utána következő király, a koronázás előtt esküvel kötelezi magát, hogy Endre király végzeményét és törvényeit megtartja.» A kiváltságlevelekről szóló fejtegetéseinek kiegészítéséül, könyvébe egész terjedelemben fölveszi az országos tanács 1448-ik évi okiratát, mely a koholt, hamis oklevelek felsorolását

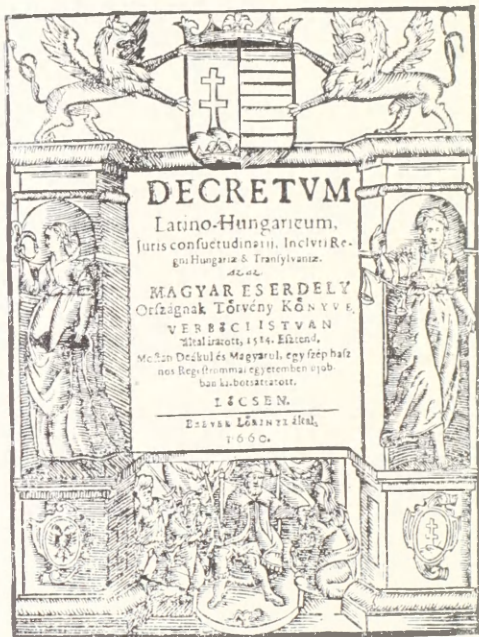
32. A «TRIPARTITUM» 1643-IKI BÁRTFAI LATIN-MAGYAR KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

foglalja magában. Végre az okiratokról, melyek az oklevelek hitelességét biztosítják, és a hamis oklevelek felismerése végett követendő eljárásról értekeznek. (XIV—XVII.)

Csak ezután tér át a második rész tulajdonképeni tárgyára: a perfolyam különböző stadiumaiban, a perbe hívásban, az idézésben, a tanuk vallatásában és megesketésében, végül az ítélet hozásában és végrehajtásában, a felek és

birák által követett eljárás szabályainak előadására. (XVIII—LXX.)

A perek megindításában való roszbízemű eljárás a patvarkodás büntényét képezte, ha a felperes ugyanazon ügyben kétféle úton indított pert, vagy azt, a kit kötelezettségeitől előbb felment, utóbb bepereli, vagy végre királyi engedély nélkül perújítást kísérel meg. A patvar-

33 A «TRIPARTITUM» 1660-IKI LÖCSEI LATIN-MAGYAR KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

kodó elveszti ügyét és kétszáz forint bírságra ítéltetik. Az a felperes, a ki az általa megindított perben igazságtalan panaszt emel vagy becstelenítő kifejezésekkel él köztisztelőben álló személy ellen, «nyelvváltság» czimén száz forintnyi bírságot fizet. Ősrégi szokásból, hosszas gyakorlatból eredt és mindennapivá vált az az eljárás, mely szerint a peresztes fél a birói ítélet végrehajtását, kivont kardnak vagy más fegyvernek felmutatásával megakadályozta,

a végrehajtásra kiküldött birói személyeket visszaüzte. Ezen eljárás első ízben csak hetvenkét forintnyi bírságot vont maga után; azonban másodízben hűtlenség bűntényét képezte. (LXX--LXXXVI.)

A birói ítélettel eldöntött perekben csak királyi kegyelem mellett lehet perújítást követelni. Ellenben a birói ítélet előtt a per leszállítását vagyis elejtését akár a bíró eszközölheti, mikor a perbehívó iratban lényeges hibát és tévedést talál, akár maga a felperes, a ki ebben az esetben harminczhat forintnyi bírságot fizet, melynek két harmada a bírót, egy harmada az alperest illeti. Birtokjogi perekbe az ítélet hozatala előtt joguk volt beavatkozni mindazoknak, kik igazolni tudták, hogy a peres birtokjogokra igényük van és a felperesnek a perben tett kiadásokból a rájuk eső részt megtérítik; azonban a felperes és alperes között az ítélet meghozatala előtt létrejött egyezségben a beavatkozók kötelesek megnyugodni. Végül a peres ügyek vitelében fizetendő bírságok behajtása körül követendő eljárás szabályai adatnak elő. (LXXVII—LXXXVI.)

*

A harmadik rész feladata a magyar korona mellék-tartományainak eltérő szokásjogát ismertetni. Werbőczi mindenekelőtt azt a kérdést veti föl: «vajjon hozhat-e minden nép, vármegye vagy város önmagától külön statutumokat?» A válasz így hangzik: «Minden nép vagy közönség, mely joghatóságot nélkülözvén, másnak uralma alatt áll, csak feljebbvalójának beleegyezésével alkothat statutumokat, oly módon, hogy ezek isteni és emberi jogot ne sértsenek, jogtalanságot és az örök üdvösséggel ellenkezőt ne tartalmazzanak, mások jogainak ártalmára és sérelmére ne legyenek. «És ebből az elvből azt a következtetést vonja le, hogy a dalmátok, horvátok, slavoniaiak és erdélyiek... Magyarország közönséges határozatai és végzemé-

nyei ellen, úgyszintén a királyi kúriában, az ország rendes birái által ingatlan javak és birtokjogok tárgyában hozott ítéletek és bírósági határozatok ellen semmit sem rendelhetnek, statutumot nem alkothatnak; . . . továbbá a vármegyék statutumokat hozhatnak a szántóföldek, rétek, erdők, folyóvizek őrzése, a malmok állapota és jövedelme tárgyában és hasonló dolgokban, sőt a megyei törvényszékeken megtartandó törvényszakok és perfolyamok ügyében is, de az országos végzeményeket és a királyi kúria régi, jóváhagyott bíraskodási szokásával nem ellenkezhetnek . . . ; végre a szabad városok, úgyszintén a kereskedők, kalmárok, mesteremberek, a fejedelem hozzájárulásával, statutumokat hozhatnak, csakhogy ezek tisztességesek és igazságosak legyenek, mások jogaiban és szabadságában kárt ne tegyenek, sérelmet ne okozzanak . . . Az ilyen statutumokat a nép többségének és józanabb részének hozzájárulásával kell hozni; . . . józanabb pedig az a rész, a melyben a méltóságra, tudományra jelesebbek vannak.» (I—II.)

Ezután előadja Werbőczy a slavoniai és erdélyi nemesek, úgyszintén a székelyek különös magánjogi szokásait. Ezek közé tartozik a különbség a fejváltság díjában, vagvis azon pénzösszegben, a melyet a gyilkos egyéb büntetésen felül a végett fizet, hogy fejét megmentse. (III v.)

Két czimben tárgyalja azt az eljárást, a mit a vármegyei törvényszékektől a királyi kúriához való fölebbezésben és a pereknek a kúriától a megyei törvényszékekhez való visszaküldésében kell követni. (VI—VII.)

A városok szokásjoga értelmében, polgáraik a nemesekkel a fejváltság díjának tekintetében egyenlők; de ezeknek egyéb kiváltságaival nem élhetnek; «a város területén kívül a polgárok tanuskodása a nemesekkel szemben egyáltalán el nem fogadtatik, károk és adósságok megtérítésére nézve, ha ezek értéke egy forintnál magasabb, esküre nem bocsáttatnak. Ellenben a városok saját polgáraikra nézve,

a bíraskodás legszélesebb körű hatalmát gyakorolják; csak-hogy ítéletüktől a tárnokmesterhez és ettől a királyi személynökhöz fölebbezni lehet. (VIII—X.)

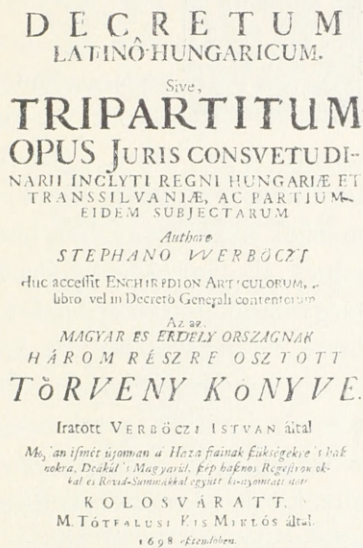
Ezen általános jogelvek megállapítása után a perjogra, örökösödési jogra és büntetőjogra vonatkozó szabályok következnek. (IX—XX.)

A gyilkosság bűntényével kapcsolatban Werbőczy az önvédelem jogával tüzetesen foglalkozik, korlátait s föltételeit megszabja. (XXI—XXIV.)

A jobbágyosztályra vonatkozó szokásjog előadásában a földesúri bíraskodást, a földesúr ítéletétől való fölebbezést, a jobbágyok és nememes cselédek törvényszéki esküjét, vagyoni és örökösödési jogát tárgyalja. Fejtegetéseit azzal a nyilatkozattal zárja be, hogy parasztok nemesek ellen pert nem indíthatnak; nemesek embertől szenvedett sérelemmel szemben csak földesuraik közbenjárása mellett szerezhetnek elégtételt. (XXV—XXXI.)

Ezután négy czimben azt adja elő, hogy a főispánoknak és kiváltsággal ellátott nemeseknek a nyilvános gonosztevőket miképen kell büntetniök; a marhák és barmok által okozott károkat miképen kell megtéríteni; az ellopott és megtalált lóval miképen kell elbánni; a pereknek a királyi kúriához felebbezéseinél miképen kell eljárni. (XXXII—XXXV.)

A könyv utolsó czimében a zsidókról Werbőczy kijelenti, hogy «mivel az üdvösséggel ellenkező többféle kiváltságaik

34. A «TRIPARTITUM» 1698-ÍKI KOLOZSVÁRI LATIN-MAGYAR KIADÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

vannak, és különben is az uzsorákról itélni veszedelmesnek látszik», jogi állásukkal ő tüzetesen nem foglalkozik; csak a zsidók törvényszéki esküjének szövegét közli. (XXXVI.)

III.

ERBŐCZI — mint láttuk — a tényleg érvényben levő szokásjog írásba foglalására, tehát nem új törvényjavaslat készítésére, nem is arra, a mit ma codificatiónak nevezünk, kapott megbízást. Feladatát lelkiismeretesen tartotta szem előtt. — Az Ulászló királyhoz intézett ajánlólevélben így szól: «Senki se higgye, hogy új törvényeket mernék hozni vagy betoldani. A mit elődeimtől kaptam, a minek alkalmazását az igazságszolgáltatásban, a peres ügyek tárgyalásánál láttam, hallottam, tanultam: azt gyűjtöttem össze és hoztam rendbe könyvemben».

És egy más helyen: «Gondosan ügyeltem arra, hogy semmit se írjak, a mi nemes országunk jó erkölceitől és szokásaitól, a királyi rendeletektől eltér, vagy azokkal ellenkezik. Arra törekedtem, hogy mindennek hűsége és hitelessége szilárdúl álljon».

Könyvében kijelölven az uralkodó szokásjog alapjait: az országgyűlési végzeményeket, a királyi kiváltságleveleket, az ország rendes bíráinak ítéleteit és a helyhatósági statutumokat; * ezekben megismerteti velünk a forrásokat, melyekből merített.

Werbóczi tehát kortársaival szemben nem tartott és a jogtudomány történetében nem tarthat igényt arra a dicsőségre, hogy új elveket, új intézményeket honosított meg hazája jogéletében.

* II rész 6. cím, III. rész 2. cím

Semmi sem igazolja azt a feltevést, hogy Werbőczi akár az anyagi, akár az alaki jog terén újat alkotott vagy a fennállót megjavította volna.

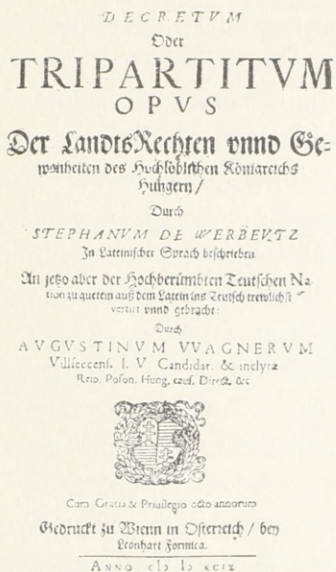
Azt a vakmerőséget, hogy a kapott megbizással ellentétbe helyezvén magát, az ország régi joga gyanánt saját újításait nyújtotta volna, ép oly kevéssé lehet föltenni, mint azt, hogy ilyen leplezhetetlen merényletet a király és a nemzet némán tűrt volna.

Már pedig tény, hogy a Hármaskönyvet Werbőczi — mint látni fogjuk — «tisztársáival és a hazai jogban jártas férfiakkal» előlegesen megvitatta; az országgyűlés és a király észrevétel nélkül jóváhagyták; felek, ügyvédek, bírák mindjárt általánosan használatba vették; még a szerző személyének és politikájának ellenségei sem támadták meg.

Mindez kétségtelenné teszi, hogy a Hármaskönyv azt tartalmazta, a mit a magyar jogászvilág a xvi. században tényleg érvényes és gyakorlatban levő jog gyanánt ismert.

Azonban már maga Werbőczi, mikor a fennálló és gyakorlatban levő magyar jog elveit és szabályait rendszeresen egybefoglalta, tudományosan kiképzett éles elméjével fölismerte, hogy azokat nem a magyar nemzet maga, külső befolyásoktól függetlenül teremtette meg.

«Tudnunk kell — írja — hogy ezen országnak egész joga a pápák és a római császárok törvényeinek kútfőiből merítettett.» Továbbá kiemeli, hogy a törvénykezési el-

35 A «TRIPARTITUM» NÉMET FORDÍTÁSÁNAK CZÍMLAPJA.

járást, a perlekedési gyakorlatot Franciaországból honosította meg Róbert Károly».

E szerint a legmagyarabb jogtudós hirdeti, hogy a magyar nemzet jogélete a kánoni, római és franciaországi jog elemeiből táplálkozott.

A múlt század harminczas éveiben egy magyar jogtörténész tüzetesen kimutatta Werbőczy Hármaskönyvében az egyházi jog befolyásának nyomait.¹

Még korábban, a xvi. század végén, vonta magára a jogtudomány művelőinek figyelmét a Hármaskönyv tartalmának a római joggal való rokonsága,² melynek tárgyalása a jogtudósok hosszú sorát foglalkoztatta.³

És csakugyan a magyar jogtörténet emlékeinek tanulmányozása kétségtelenné teszi, hogy a magyar nemzet állami élete, a kereszténység befogadása óta európai alapon fejlődött, idegen befolyások uralma alatt állott. Az Árpádok alatt a frank-germán, a xiv. században a normanolasz állam- és magánjog hatása volt túlnyomó; mindkettőnek gyökerei pedig a római jog talajában mélyedtek el.

«Az ősök bölcsesége — írja egy kiváló magyar jogász — a viszonyok igényeinek megfelelő jót onnan merítette, a hol azt találta; a magyar nemzet pedig birt annyi életképességgel és erővel, hogy az idegen vér származékát azonosítani tudta saját szokásaival és jellemével, a nélkül, hogy annyi századnak küzdelmei közepett, önálló nemzeti-sége sajátos színezetét kockáztatta vagy épen elvesztette volna.»⁴

¹ SZEGEDI JÁNOS: Tripartiti juris Ungarici tyrocinium sacris canonibus accommodatum. Nagyszombat, 1734.

² BARANYAI DECSI JÁNOS: Syntagma juris imperialis sive Justiniani et Ungarici. Kolozsvár, 1593.

³ THABOR: Collatio juris Romani et Ungarici. Strassburg, 1653. — OTROKOCSI FERENCZ: Experimentum reductionis ju-

ris Romani et Hungarici. Nagyszombat, 1699. — JONY JÁNOS: Dissertatio de usu et autoritate juris civilis in regno Hungariae circa doctrinam de patria potestate. Jena, 1717. — Examen Werbőczyanum. Pest, 1785.

⁴ VAJKAY KÁROLY: A német közönséges magánjog és történelme köréből. Budapest, 1875.

Mindazáltal azok, kik Werbőczit «a római jogelmélet befogadásáért» magasztalják és azok, kik ellene «a római jog becsempészésének» vádját emelik: egyaránt tévedésben vannak.*

*

Werbőczi nem léphetett föl mint újtó és alkotó; de azért nem volt közönséges compiler.

A jogállapot bizonytalansága, a törvények és szokások ellenmondásai, az értelmezésükben mutatkozó ingadozás tették szükségessé a jogkönyv szerkesztését. E szerint gyakran jutott abba a helyzetbe, hogy neki kellett eldönteni: mi az érvényes törvény, mi a «helybenhagyott szokás.» Az eltérő jogi felfogásoknak egymással való szembeállítását, az egységes jog megalakulása érdekében, lehetőleg el kellett kerülnie. De munkájában mégis találunk öt helyet, a hol ezt teszi.**

Miként a magánjogi fejtegetésekben sűrűn nyílt alkalma önálló ítélet érvényesítésére: könyvének közjogi része szembetűnően magán viseli egyéniségének és politikai irányának bélyegét.

A köznemesség hegemoniájának kiküzdése volt -- mint tudjuk -- az ő életcélja. Ennek szolgálatában meglepő ügyességgel válogatta meg a közjogi kérdéseket, melyeknek tárgyalását a magánjog keretébe beleilleszthette és találta meg az átmeneteket, kapcsolatokat, melyek a célzatosság leplezésére legalkalmasabbak voltak.

Mindjárt a munka első részének kezdetén, abból indul ki, hogy «a személyek jogairól és szokásairól» fog szólni, és kiemeli, hogy ezek a személyek vagy egyháziak vagy világiak. Erre a helyett, hogy az egyházi és világi rend között

* Név szerint DELL' ADAMI állítását, hogy «II. Ulászló megbízása szabad kezdet hagyott Werbőczinek alkotásra. sőt egyenesen ráutalta a római jogra». II.

Ulászló megerősítő okirata és Werbőczi ajánlólevele megczáfolják.

** I. rész 22., 30., 110., 111., a II. rész 65. czímeiben.

a különbséget részletezné, azt hirdeti, hogy «nemességre és világi javakra» nézve teljes egyenlőség létezik s ezzel kapcsolatban hangsúlyozza, hogy a világi nemesség összes társadalmi fokozatain ilyen jogegyenlőség uralkodik. Hogy pedig éppen erre fekteti a súlyt, jelezi azzal a tétellel, hogy: «nincs valamely úrnak nagyobb, valamely nemesnek kisebb szabadsága».¹

A magyar nemesség eredetének történeti megvilágításában szintén egyedül az a cél lebegett szemei előtt, hogy a nemesség egyenlőségének tanát szilárd alapokra fektesse. Ismételi, hogy «minden főpap, báró és nemes a kiváltságoknak, szabadságoknak egy és ugyanazon előjogával él» és «minden báróság és főuraság a nemességből származott».

Ugyanezen szempont vezérli őt a nemesség kiváltságainak az arany bulla alapján való ismertetésénél, a mikor újból ismételi: «A nemesek alatt pedig értjük általában az összes főpapokat, bárókat, többi mágnásokat, valamint az ország más előkelőit, kiket mindenkor egy és ugyanazon szabadság előjoga védelmez». II. Endre királyról pedig megjegyzi, hogy «a nemesi kiváltságokra, előjogokra, szabadságokra, vonatkozó igen jó törvényeit és jeles végzéseit a magyar nemzet ma is mint szent végzéseket édig magasztalja».²

A magyar nemesség ezen jogegyenlőségének Werbőczy által különös előszeretettel hirdetett tanai az országos végzésekkel és a történeti hagyományokkal egészen összhangzásban állottak. Csak egyetlen eltérést lehet megállapítani.

Mátyás király 1486-ik évi végzeményében az örökös grófoknak meghagyta azt a kiváltságot, a mely szerint a megyei törvényszékek joghatósága alól kivéve, közvetlenül a király ítélőszékének voltak alárendelve. Werbőczy, mikor azt az elvet állítja föl, hogy «a főpapok, bárók, mágnások nemesek . . . ugyanazon törvénykezési eljárással élnek»:³ az örökös grófokra vonatkozó kivételt nem említi meg; ám-

¹ I. rész, 2. cím.

³ I. rész, 2. cím.

² II. rész, 6. cím.

bár egy másik helyen nem hallgatja el azt a kiváltságukat, a mely szerint saját pecsétjük alatt vallhatnak ügyvédet, míg ezt mások az ország rendes biráinak vagy a hiteles helyeknek pecsétje alatt teszik».*

A köznemesség közjogi állását a koronával szemben is megszilárdítani igyekezett munkájában Werbőczy. Előadja

36 ÖZV. ZÁPOLYAI ISTVÁNNÉ EMLÉKCZÍMERE.

ugyanis, hogy a magyarok mikor szent Istvánt királylyá választották «a nemesítésnek, következésképen a nemese-
ket ékesítő és a nem-nemesektől megkülönböztető birtok-
adományozásnak jogát s teljes hatalmát, az uralkodással
együtt a *község*, a maga akaratából, az ország szent koro-
nájának joghatósága alá helyezte».

* II. rész, 13. cím.

Ezen tényből nagy horderejű következtetést von le. «Éttől fogva e két dolog (t. i. a nemesség adományozása a király részéről és az uralkodói hatalomnak a királyra ruházása a nemesség részéről), mintegy a viszonos átruházásnál és kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan egymástól függ, hogy egyiket a másiktól különválasztani, elszakítani nem lehet, egyik a másik nélkül nem történhetik; mert a fejedelmet csak nemesek választják, a nemeseket a fejedelem ékesíti nemesi méltósággal».

Ezen, nem egészen világos és némileg erőltetett okoskodás csúcspontja kétségkívül az a tétel, hogy «a fejedelmet a nemesek választják», a miben annak elismerése foglaltatik, hogy a főpapok, urak és nemesek között a királyválasztás jogának gyakorlásában nincs különbség.¹

Továbbá tanítja, hogy «a királyok a nép összehívása és megkérdezése mellett alkotják a törvényeket»;² az alkotott törvények a királyokat is kötelezik;³ név szerint az arany bullában foglalt törvények megtartására «minden magyar király, mielőtt fejére teszik a szent koronát, esküvel kötelezi magát».⁴

Ekként az alkotmányosság alapelveit formulázta. Azonban az királyi hatalom gyengítése nem tartozott programjához. Az oligarchia túlkapásai ellen csak erős királyság biztosíthatta a köznemességet.

A korona hatalmának megszilárdítására célozott Werbőczy, a mikor a királyi kegyúri jogokat szabatosan meghatározta és történeti kifejlődésük ismertetésére feltűnő részletességgel kiterjeszkedett. Az apostoli királyság eszméjéből levont következtetéseiben azon alapelveket örököltette meg, a melyek Zsigmond király uralkodása óta emelkedtek érvényre és Hunyadi Mátyásban a legerőteljesebb oltalmazóra találtak.

★

¹ I. rész, 3. cím.
II. rész, 3. cím.

² II. rész, 5. cím.
³ I. rész, 9. cím.

A Hármaskönyv szerkesztésében Werbőczi mind a tárgyalta anyag, mind a feldolgozás formájának megválasztásában teljesen szabadon mozoghatott.

A külföldön használatban levő jogkönyvek közül egyetlenegy sem szolgált neki mintául; ámbár néhány esztendővel korábban a II. Ulászló jogára alatt álló másik országban, Csehországban két ilyen jogkönyv jött létre.¹

A Hármaskönyvben feltűnően előtérbe lép a tudományos munka, sőt bizonyos tekintetben az iskolai tankönyv jellege; és ez nem kevésbé meglepő olyan szerzőnél, ki egész életén át a törvénykezés terén működött; magyarázatát pedig abban leli, hogy tankönyvek állottak előtte minták gyanánt.

Egyik kiváló osztrák jogtörténeti író, Tomaschek, 1884-ben egy xiv. századbéli osztrák jogtudományi tankönyvet ismertetett, mely «Summa legum» címet visel. Azt a Hármaskönyvvel egybevetvén, arra az eredményre jutott, hogy Werbőczi az ő előbeszédének elméleti fejtegetéseit ama tankönyvből úgy szólván szó szerint vette át; az első és második rész tizennyolcz címének szövege pedig szerinte arra utal, hogy a római jog tanait, melyeket értékesít, nem közvetlenül a Institutiókból, hanem ama tankönyvben talált idézetekből kölcsönözte.²

Ezt a felfogást nem csak a párhuzamosan egymás mellé állított idézetek támogatják, hanem figyelembe vehető az a tény is, hogy a Summa legum példányai Magyarországon el voltak terjedve.³

¹ 1500-ban nyomtatott ki Prágában a «Jura et constitutiones regni Bohemiæ», és 1508-ban ajánlotta Ulászlónak VISEHRADI VIKTORIN: «De jure terræ Bohemiæ libri novem» című munkáját.

² I. A. TOMASCHEK: «Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des xiv. Jahrhunderts geschriebene Summa legum incerti auctoris, und ihr Quellen-

verhältniss zu dem Stadtrechte im Wiener-Neustadt und dem Werbőczischen Tripartitum» (Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften. Historisch-philosophische Classe. (v. kötet, 241—328. ll.)

³ Egy példánya a jelen század első felében Gyurkovics Mátyás pozsonyi könyvtárában megvolt. A pozsonyi ev.

Azonban lehetséges, hogy a Summa legum szerzője és Werbőczy közös forrásból merítettek, mindketten a római jognak általános tekintélyben álló tankönyveit használták föl.

Mert Werbőczy munkájának tudományos formát kívánt adni és erre nem kereshetett másutt mintát, mint a római jog irodalmában, mely a középkor alkonyán világalomra jutott.

Könyvének három részre osztásában, melyek a személyekről, tárgyakról és jogi eljárásokról (de personis, rebus, actionibus) voltak hivatva értekezni, a római jog commentatorai által meghonosított gyakorlathoz alkalmazkodott. Szintúgy a három könyv egész folyamán szüntelenül a római jogra támaszkodott, melytől szabatos definitióit, éles megkülönböztetéseit kölcsönözte; ámbar attól a munka tartalmának lényegében függetlennek kellett maradnia.

A doktrinär modor nemcsak az előbeszédben foglalt és az egyes fejezetek élére helyezett elméleti fejtegetésekben, úgyszintén a többrendbeli történeti kitérésekben nyilatkozik; hanem gyakran irályi fordulatokban is, melyek gyakorlati célra szolgáló jogkönyvben idegenszerűen hangzanak.

Így például, mikor arról szól, hogy az elévülést az egyházi és világi törvényszékek eltérő módon határozzák meg, azt a megjegyzést fűzi hozzá: «Az egyházi törvényszékekről értekezni nem szándékozom, ezt a tárgyat hallgatással mellőzöm és azokra hagyom, kikhez az tartozik».*

Nem egyszer a tárgyalt jogi esetet kérdés alakjába öltözteti, és azután az olvasóhoz fordulván, a választ azzal kezdi: «Feleld . . .»**

A tudományos és tankönyvszerű forma elfogadása hozta

lyceum könyvtárában őriztetik német fordításának xv. századbeli kézírata, mely a függelékek tanúsága szerint Magyarországban használatban volt.

* I. rész, 78. cím.

** Így például az I. rész 76. címében.

magával azt is, hogy idézeteket pazarul alkalmaz és azokat nemcsak jogi és történeti munkákból, hanem a szentírásból és szent atyákból, latin és görög remekírókból kölcsönözi.

Joggal mondhatta tehát, hogy könyve szerkesztésében «lelke előtt honfitársai állottak, kiket *oktatnia kell*».

Az oktatásnak szempontja uralkodik irálvában is. «Honfitársai megszokott egyszerű nyelvén» kíván — úgymond — írni s ezért a közhasználatban levő műkifejezéseket használja.»

A humanista babéraitra nem vágyott. Célja — úgymond — «a közjót, a haza békéjét előmozdítani, nem ékesszólását fitogtatni». Ezért szívesen kiteszi magát a megrovatásnak azok részéről, «kik mindent silánynak tartanak, a mit Cicero vagy valamely más jeles író egyszer-másszor nem használt».

Miként politikai pályáján a tömegekre hatott, úgy Hármaskönyvét azok számára készítette, kik — mint maga mondja — «inkább a fegyvert, az ekevasat és a kaszát forgatják-kezükbén, mint Cicero, Livius, Sallustius munkáit».*

IV.

HÁRMASKÖNYVVEL Werbőczi az 1514-ik év tavaszán készült el, a mikor az országot a pórlázadás kitörése végső veszélylyel fenyegette. Ezt Zápolyai János háritotta el azzal a győzelemmel, a mit Temesvár falai alatt Dózsa György fölött kivivott. Azt, vajjon Werbőczi ezen válságos napokban az erdélyi vajda oldala mellett volt-e, nem állapíthatjuk meg; valamint azt sem, vajjon mint ítélőmesternek a Dózsán végrehajtott kegyetlen ítéletben része volt-e.

* A befejezésben

Azonban kétségtelen, hogy Werbőczy volt az, a ki a temesvári diadal politikai értékesítésére az irányt megadta. Mikor a király és az udvari oligarchia tehetetlenségével szemközt a nemzeti párt fővezérét a haza megmentésének dicsősége környezte: az októberben tartott országgyűlés a legkedvezőbb alkalmat nyújtotta arra, hogy a nemzeti politika céljai felé újabb lépésekkel haladjon tovább.

A nemzeti párt eljárását ügyes számítás és kiváló önmérséklet jellemzi. Kimélni kívánta a királyt, abban a reményben, hogy őt most végre meghódíthatja a Zápolyai-ház nagyravágyó terveinek és a köznemesség igényeinek s rábíthatja, hogy a Miksa császárral 1506-ban kötött egyezséget fölbontsa és Anna hercegnő kezét az erdélyi vajdának ajánlja. Ezért elejtette az egy esztendő előtt felmerült tervet, hogy a királynak gondnokság alá helyezését és kormányzó választását erőszakolja ki. Sőt oly módon lépett föl, mintha a trón megszilárdítása, a királyi tekintély helyreállítása volna a célja. Ezt a politikát genialis módon hozta kapcsolatba az oligarchia ellen és a köznemesség javára irányozott törekvéseivel.

Az országra nehezedett csapásért a felelősséget az urakra háritotta, mint a kik önző haszonleséstől vezetve a korona javait magukhoz ragadták s ezzel a királyt képtelenné tették az ország megvédelmezésére, a nélkül, hogy honvédelmi kötelezéseiket maguk teljesítenék.

A Werbőczy által fogalmazott végzemény élén álló törvényczikkely elrendeli, hogy az idegen kézen levő összes királyi javadalmakat: vámokat, bányákat, városokat tényleges birtokosaik azonnal bocsássák vissza; míg követeléseiket később fogja a kincstár kiegyenlíteni. Zápolyai Jánosra nézve azonban kivételt tesz, megállapítván, hogy az ő követelése az országos adóból előlegesen fognak megtéríteni. Ezen kedvezmény azzal a jelentékeny érdemekkel okoltatott meg, a melyeket a vajda a parasztok megsemmi-

sítése által szerzett; a mely magasztaló nyilatkozatot a többi egyházi és világi urak megbélyegzésével egyértelműnek lehetett tekinteni.

Ugyanez a jelentősége volt annak a czikkelynek is, mely a királyt felkérte, hogy a pórlázadásban való részvételért

37. II. ULÁSZLÓ.

jószágvesztésre ítélt nemesek jószágait érdemes köznemeseknek vagy parasztoknak adományozza, nem pedig «uraknak és mágnásoknak, kiknek különben is elég vagyonuk van».

A jobbágyosztályra vonatkozó végzések, melyek azt a szabad költözködés jogától megfosztották, uraik irányában tartozásaikat és szolgálányaikat az egész országra kiterjedő

érvényességgel egyenlően szabályozták: nem csak a pór-lázadás iszonyai által sugalmazott boszúvágy nyilatkozatai, hanem a köznemesség gazdasági érdekeinek biztosítására hivatott rendelkezések természetével bírnak.

Ugyanis ebben a korban a földbirtok értéke és jövedelme nem annyira kiterjedésétől és természetétől, mint inkább a munkaerőt nyújtó jobbágyok számától és munkaképességétől függött. Az oligarchák, az udvari méltóságok viselői a jobbágyokra, kiket nagyobb kedvezésekben és előnyökben részesíthettek, mint a köznemesek, mindig hatalmas vonzóerőt gyakoroltak. A jobbágyok költözési szabadsága e szerint első sorban a köznemesek érdekeit fenyegette és arra kényszerítette őket, hogy jobbágyaikkal szemben a legnagyobb kiméletet érvényesítsék. Ezentúl a köznemes meg lehetett nyugtatva az iránt, hogy jobbágyai nem kereshetnek emberségesebb szomszédnál menedéket, nem várhatják hatalmasabbtól sorsuk javítását.

A végzeményben van egy czikkely, mely megállapítja, hogy a király az ő birói pecsétjét, vagyis a személynök tisztét «a jogban és tudományban jártas, érdemes világi emberre» ruházza.* A minnek világos értelme az volt, hogy a király a személynöki hivatalból Erdődi János zágrábi püspököt,** Bakócz Tamás öccsét mozdítsa el s utódjává Werbőczit nevezze ki. Ez erre a méltóságra való qualificatióját, «a jogban és tudományban való jártasságát», a legfényesebben bizonyította be Hármaskönyvével, melyet most mutatott be II. Ulászlónak. Azonban az ő kegyére más jogczimet is akart szerezni. Munkálatának élére és végére ajánlólevelet helyezett, a melynél a hódolat és szolgálatkészség hízelgő contestatiói tekintetében az udvari

* «Bene merite, jurisque et litterarum perite persone seculari» . . . Lv. czikkely.

** 1513 november 11-ikén kelt oklevélben Erdődi prépost, mint királyi személynök

fordul elő. (Az Erdődy grófok galgóczi levéltárában.) Az 1514 november 19-iki királyi okirat tanúsága szerint zágrábi püspök.

párt legszolgaiabb szellemű emberei sem mehettek volna messzebbre.

«Engedelmeskedni óhajtottam — úgymond — felséged

38. ERDODI BAKÓCZ TAMÁS ARCZKÉPE.

parancsának, mely előtt meg nem hajolni véteknek tartanám.

«Felséged legszerencsésebb vezérlete és boldogító uralkodása alatt fogtam hozzá a munkához.

«Felséged a királyi fényhez legméltóbb, alattvalói nyu-

galmának és békességének állandósítására a legalkalmasabb módon jár el, mikor az ellenségtől való félelmet messze-űző háborúk és a fegyverek zaja után a békéről gondoskodik.

«Te legjobb és legkeresztényebb király, valamint a trón magaslatán mások fölött állsz, úgy hihetetlen és csaknem mennyei erényekben bővelkedel . . . Cselekvésedet és gondolataidat mennyei ihlet sugalmazza.

«Felsőgednek, összes alattvalói nevében, nagy és örökké-tartó köszönettel adózom azért, hogy nemes országának épületét a törvények és rendeletek akkora erejével kívánta megszilárdítani, hogy azt a sors mostohasága és az emberek igazságtalansága megrendíteni soha sem fogja . . .

«Ez idő szerint kimondhatatlan magasztalásra méltóbb, az örök dicsőség biztosítására hathatósabb . . . dolog nem történhetett, mint az, hogy az ország törvényei és határozatai, melyeket ezelőtt legsűrűbb homály és sötétség borított, felsőged vezérlete és hatalma alatt az írás fényével megvilágítva, felsőged nagy méltóságával köztudomásra jutnak . . .

«Fáradozásokért eléggé, sőt túlságosan meg vagyok jutalmazva azzal, hogy hazámnak, melynek határtalan szeretetét minden hazafi szívében hordja, hasznára voltam, és felsőgednek, kinek magamat örök időre átengedem és oda-adám, tehetségemhez képest engedelmeskedtem.

«Kérem és esdekelve könyörgök, hogy felsőged a szent-séges nevének ajánlott munkát újra meg újra átolvasni, megvizsgálni és megrostálni kegyeskedjék . . . Mindazt, a minek elhagyását, megváltoztatását, hozzáadását felsőged éles ítélete szükségesnek tartja, méltóztassék legszigorúbb bírálataival kiigazítani és kijavítani, hogy semmi se maradjon benne, a mit a vetélytársak és roszakarók ócsárolhatnának . . .

«Mérlegelje felsőged inkább szándékom minőségét, mint

a felajánlott munka csekélységét. Jövendőre pedig, a meny-nyire erőmtől kitelik, minden igyekezettel, gonddal és szorgalommal azon leszek, hogy felségednek hasznosan szolgáljak. Az akarat és a hűség bizonyára soha sem fog bennem hiányozni.

«Életem utolsó leheletéig minden fáradságot, igyekezetet, gondolatot arra fogok szentelni, hogy felségednek nemcsak parancsait és megbízásait, hanem intéseit és gondolatait is teljesítem. Leghőbb óhajtásom valósul, ha felséged kívánatainak legalább némi részben eleget tehetek.»

Ezen ajánlólevél tanúsága szerint Werbőczy a királyt tartotta hivatottnak arra, hogy a Hármaskönyv megbirálásáról gondoskodjék és jóváhagyásával használatba vételét elrendelje.

Ennek daczára a Hármaskönyv az országgyűlés elé került. Vajjon a király, vagy pedig Werbőczy saját elhatározásából tette át az ország rendeihez: nem dönthetjük el.

Az országgyűlés a munkálat megvizsgálására bizottságot küldött ki, melynek tagjaivá megválasztattak: Wárdai Pál budai prépost, királyi kincstárnok, Batthyányi Benedek budai várnagy, Mekcsei György királyi titkár, az alnádor, három ítélőmester, a királyi ügyigazgató és a királyi törvényszék két köznemes ülnöke: Szobi Mihály, Dombai Pál. Feltűnő, hogy a főpapok és a zászlósurak nem kívántak a bizottságban részt venni, a mi kétségkívül azért történt, mert belátták, hogy nézeteiket és kívánataikat Werbőczivel szemben érvényre emelni nem képesek. A bírálók e szerint túlnyomó részben Werbőczy kartársai, barátai, pártfelei voltak, kik rég hozzá szoktak, hogy az ő szellemi felsősége előtt meghajoljanak.

Egyébiránt eljárásuk pusztá formalitás volt, mert megbízatásukban néhány nap alatt jártak el, úgy, hogy alapos tanulmányozásról, egyes részletek megvitatásáról szó sem lehetett.

Mialatt az országgyűléstől kiküldött bizottság előtt feküdt a Hármaskönyv, Werbőczy abban az országgyűlésen alkotott törvények alapján két helyen változtatást vitt véghez. Az egyik jelentéktelen. A II. rész 46. címében azon esetekről van szó, a melyekben az egyházi személyek ellen is főbenjáró ítéletet lehet hozni és utalás foglaltatik az 1439-ik évi végzeményre; erről megjegyzi Werbőczy, hogy «azt mostani közönséges végzeményünk is jóváhagyja és megerősíti».

Fontosabb a második hely. A III. rész 25-ik címét, mely a jobbágyok állapotát és törvényeit ismerteti, egészen átdolgozta. Elmondja ugyanis, hogy a jobbágyok «eddigelé a szabadság amaz előjogával élhettek, hogy törvényes földbérük letétele és adósságaik kifizetése után lakóhelyükről bármikor, nekik jobban tetsző más helyre költözhetek». Azonban — így folytatja — «mivel pártot ütöttek és bizonyos Székely György nevű gonosz haramia vezérlete alatt az egész nemesség ellen az úgynevezett kurucz lázadást támasztották és ezzel az örök hűtlenség vétkébe estek: szabadságukat végképen elvesztvén, földesuraiknak föltétlen és örökös szolgaságába kerültek».*

Az így kiegészített munkáról az országgyűlési bizottság ítélete úgy hangzott, hogy «az ország törvényeivel és jóváhagyott szokásaival mindenben megegyez».

Ehhez a felfogáshoz az ország rendei vita nélkül csatlakoztak. A végzeménybe egy cikkelyt iktattak, melyben a királyt fölkérik, hogy «az országos jogot olvastassa meg, hagyja helybe és megpecsételve az ország minden vármegyéjének küldje meg». Egyúttal ezt a kérelmet kivételesen,

* KOLOZSVÁRI ÉS ÓVÁRI azt hiszik, hogy Werbőczy ezeket a módosításokat a Hármaskönyv királyi megerősítése után eszközölte. Azonban Werbőczy az első nyomtatott kiadás előszavában írja, hogy munkáját «abban az alakban és

szerkezetben, melyben kelt», bocsátja közre. Ezt annál inkább el kell hinnünk, mert a Hármaskönyv a királyi megerősítő okiratba be van ékelve, s így a változtatás a hamisítás jellegét viselte volna magán.

ünnepélyes formában terjesztették Ulászló elé. Testületileg jelentek meg színe előtt és fölkérték, hogy a Hármaskönyvet «örök érvényű törvény és szokásjog gyanánt, fogadja el, hagyja jóvá, királyi tekintélyének és hatalmának teljességéből erősítse meg».

A király nem találta szükségesnek, hogy a könyvet «megolvastassa», azaz megvizsgálására a maga részéről újabb bizottságot küldjön ki. Csakhamar — november 19-ikén — kinyilatkoztatta, hogy «úgy találta, hogy (a Hármaskönyv) összes fejezetei, címei és czikkei . . . az ország jóváhagyott szokásaival és jogaival megegyeznek, sőt ezeket szóról szóra tartalmazzák»; minélfogva elrendeli, hogy «örök időkre érvényes törvény, jog és szokás gyanánt fogadtassanak el».

Ezt a nyilatkozatot ünnepélyesen kiállított oklevélben tette meg s abba befoglalta a Hármaskönyv egész tartalmát.¹ Egyúttal az ország rendeit előszóval értesítette, hogy a Hármaskönyv pecsételt példányait a vármegyéknek megküldi, a mit azok élénk örömük kifejezése mellett vettek tudomásul.²

Azonban a király nem teljesítette ígérését. A Hármaskönyv példányait nem küldte szét. Sőt az országgyűlési végzeményt sem hirdette ki. Ezzel mindkettőt a törvényes kötelező erő egyik lényeges föltételétől fosztotta meg.

Az országgyűlés eloszlása után ugyanis Perényi Imre nádor ragadta magához a hatalmat,³ és a körüle csoportosuló udvari párt, miként a korábbi években gyakran, úgy most is képes volt a köznemesség országgyűlési vívmányainak életbe léptetését megakadályozni.

Valószínűleg ezzel kapcsolatban állott Werbőczi azon

¹ Ez az okirat a Hármaskönyv minden nyomtatott kiadásába föl van véve.

² Ezt Werbőczi említi a Hármaskönyv első nyomtatott kiadása előszavában.

³ Ezt jelenti 1515 február 27-ikén a velencei követ Budáról.

elhatározása, hogy a Szentgyörgyi Péter országbíró mellett elfoglalt ítélőmesteri állástól megvált. Ellenben az erdélyi vajda mellett megtartotta ezt a hivatalt.* Most mindketten felhasználtak egy kedvezően kinálkozó alkalmat, hogy kísérletet tegyenek Bakócz Tamást az udvari párttól elszakítani és magukhoz vonni. Az 1515-ik év első napjaiban tartott vajdai törvényszéken Bakócz Tamást nagy értékű szolgálattal kötelezték le. Egy régóta függőben levő fontos perben az ő javára ítélték.

Corvin János az 1494-ik év tavaszán Hunyad várát tízezer forintért zálogba vetette Kinizsi Pálnak, ki azt néhány hónappal utóbb Bakócz Tamásnak és Erneszt Zsigmond pécsi püspöknek ugyanazon összeg erejéig beírta. Mindazon-

39. CORVIN JÁNOS GYÜRÜ-PECSÉJE.

által, mikor a primás jogigényeit érvényesíteni akarta, Corvin János kifogásokat emelt, a miből per keletkezett, a melyet halála után özvegye és ennek második férje, György brandenburgi örgróf, folytattak. Az 1508 elején tartott vajdai törvényszék Bakócznak ítélte oda Hunyad várát.

De az ítélet végrehajtását a várnagy fegyveres ellenállással akadályozta meg.

A hatalmaskodás ezen ténye újabb pert vont maga után, a melynek eldöntését György örgróf éveken át késleltetni tudta. Mikor már minden ügyvédi fogást kimerített volt, 1514-ben azon ürügy alatt, hogy az aacheni kegyhelyre zárandokol, a királytól perhalasztást eszközölt ki.

Végre Zápolyai János az 1515-ik év elején tartandó vajdai törvényszék napirendjére tűzte az ügy eldöntését. Mindkét fél ügyvéde megjelent. Az előadó tisztét Werbőczy mint ítélőmester viselte.

* Werbőczy 1515 február 2-ikán csak «Transilvanensis protonotarius»-nak címezi magát. (Károlyi-oklevéltár. III. 91.) Zápolyai János 1515 október 1-én «noster vojvodalis protonotarius»-nak címezi;

(Országos Levéltár, 22720. szám alatt). 1515 november 21-ikén II. Ulászló «parcium regni nostri Transilvanie protonotarius»-nak. (HORVÁT, 174.)

A primás ügyvéde a bírói végrehajtás erőszakos megakadályozásáról szóló törvények értelmében, a hűtlenség büntetését kérte alkalmaztatni.

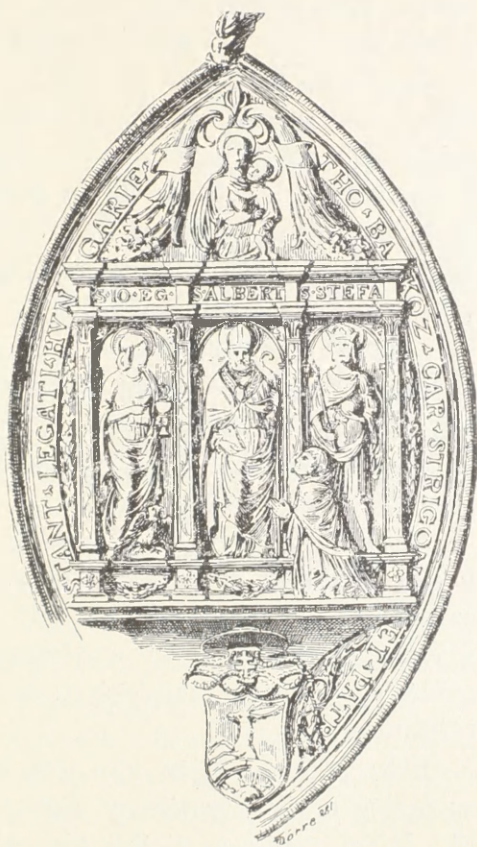
Brandenburgi György ügyvéde erre azt válaszolá, hogy mikor a hunyadi várnagy a végrehajtást megakadályozta, a vár még az örgrófné birtoka volt s később szállott királyi adomány czímén az örgrófra, a ki a birtokba lépése előtt törtétekért felelősségre nem vonható.

Ellenben a primási ügyvéd azt vitatta, hogy a magyar szokásjog elvei szerint az ily tényekért a birtokkal az új birtokosra átszáll a felelősség, melytől a király sem oldhatja föl.

Az örgróf ügyvéde ezt az érvet nem tudta megczáfolni; de a perhalasztó királyi rendelet előmutatásával az ítélet elhalasztását próbálta kieszközölni.

Az előadó az elvi kérdésekben a primási ügyvéd álláspontjára helyezkedett, a perhalasztó királyi rendeletet pedig nem tartotta figyelembe veendőnek, mert kiállítása óta az örgróf a zarándokútról visszatérhetett volna.

A törvényszék kimondotta az ítéletet, hogy Hunyad

40. BAKÓCZ TAMÁS BÍRNOKI PECSÉTJE.

vára zálogjogczimén Bakócz Tamást illeti és a kolosmonostori konventet bizta meg a végrehajtással.

Ezzel még a vajda és ítélőmesterének szolgálatkészsége nem volt kimerítve. Brandenburgi György királyi rendeletet eszközölt ki, melyben Ulászló a konventnek meghagyta, hogy a végrehajtást halaszsa el, mivel a perlekedő felek között egyességet kíván létrehozni.

A király békéltető kísérlete eredménytelen maradt. Ekkor Zápolyai és Werbőczy rávették a királyt, hogy 1515 május 4-én kelt rendeletével az ítélet végrehajtására utasítsa a konventet. Azonban a mikor a konvent és a vajda küldöttei megbízatásukban eljárak, a várnagy fegyveres csapat élén ismét útjukat állotta és fenyegető magatartásával visszavonulásra kényszerítette.

Zápolyai és Werbőczy e szerint nem voltak képesek Brandenburgi György ellenállásán diadalmaskodni; Hunyad vára továbbra is az ő kezei között maradt.

A jóakarát ezen meddő nyilatkozatai nem gyakoroltak Bakócz Tamásra hatást.

Ez alatt Zápolyai János és Werbőczy az udvarra nyomást akarván gyakorolni, a vármegyéket felszólították, hogy az országgyűlésen megajánlott adó behajtását tagadják meg s ezzel erőszakolják ki a Hármaskönyv és az országgyűlési végzemény kihirdetését. A vármegyék erre szívesen ráállottak.

Ekkor, július elején híre jött, hogy a törökök Jajczát, az ország egyik jelentékeny végvárát Boszniában, fenyegetik. Mivel pedig a királyi kincstár képtelen volt hadak küldésére és a vár felszerelésére pénzt előteremtteni: attól lehetett tartani, hogy Jajcza elesik. Ilyen körülmények között Werbőczy a pártérdeket az ország javának alárendelven, az adó mielőbbi behajtása érdekében használta föl befolyását. «Értesültem — írja egyik biharmegyei párthívének — hogy Biharmegye nemessége, mivel ő felsége az

országgyűlési végzemény pecsétetes példányait szét nem küldötte, az adó behajtását megtagadta. Nékem barátaimmal együtt ugyanaz volt véleményem és elhatározásom. Mivel azonban most az országot végső veszedelemben látom forogni, véleményemet és elhatározásomat megváltoztattam. Ennél fogva a mi vidékünkön az adó behajtásához mindennütt hozzáfogtak. Különben is, ha ezen esztendőben az adót sehol sem fizetik is meg, sőt ha Jajcza el is vész, a végzemény megpecsételése nem várható. A sérelemért tehát, a mit a végzemény kihirdetésének megtagadása következtében szenvedünk, nem szabad az egész ország veszélyeztetésével boszút állani. Isten majd nemsokára másképen segít rajtunk, ha magunkról kellően gondoskodunk és neki hiven szolgálunk.»*

A politikai önmegtagadás ezen tényének értékét emeli az a körülmény, hogy épen ebben az időben az udvari párt, főképen Bakócz Tamás közreműködésével, a magyar királyi család és a Habsburgdinasztia között rég előkészített szövetséget a valósuláshoz vezette, a mi által Zápolyai János terveit és a személyéhez csatlakozó nemzeti reményeket végképen meghiúsíthatni vélte.

Két nappal az imént ismertetett levél megírása után, július 22-ikén a bécsi szent-Istvándómban a kettős házasság: II. Lajos és Mária főhercegnő, Anna hercegnő és Miksa császár unokáinak egyike között tényleg megkötöttet. Ugyanakkor a császár Lajost fiává fogadta és a császári méltóságban utódjává rendelte, viszont őt Ulászló a császár és a lengyel király gyámsága alá helyezte.

Werbőczi előtt a tárgyalások, melyek erre az eredményre vezettek, nem voltak ismeretlenek. A homályos, rejtélyes szavakban, melyekkel levelét zárja, bizonyára azok a reménységek lappantak, a miket ő és pártfelei a súlyos

* A Bajoni Jánoshoz 1515 július 20-án Valpóból írt levél eredetije a M. Nemzeti Muzeumban.

köszvénybajban szenvedő király közeli kimultához csatoltak. Az volt titkos tervük, hogy Lajos trónraléptekor, kiskorúsága idejére, Zápolyai Jánost kormányzóvá és a gyenge gyermek halála esetére királylává választják meg.

A következő év elején Werbőczy arra határozta el magát, hogy az erdélyi vajda mellett elfoglalt ítélőmesteri állásról lemond.* Az okot, a mi erre indította, nem határozhatjuk meg.

Kevéssel utóbb, II. Ulászlónak 1516 márczius 13-ikán bekövetkezett halálával az ő politikai és hivatalos pályáján egyaránt jelentékeny fordulat állott be.

V.

POLITIKAI jelentőségének emelkedésével lépést tart Werbőczy vagyoni gyarapodása. 1498-ban kapja az első jószágadományt Szobi Mihálytól Nógrád megyében. Másfél évtized multával, az országnak már minden részében vannak uradalmi, falvai, részbirtokai.

Nem tartozott azon kivételes egyének fajához, kiknek lelkét a közérdek egészen betölti, a közjó előmozdítására tett szolgálatok tudata kielégíti.

Az időnek, melyben élt, jellemvonása: a vagyonszerzés lázas vágyának uralma. Ezen vágy kielégítésére a fejedelem bőkezűsége nyújtja a legegyszerűbb módot. Emellett, míg a középkor örökségét képező erőszakos jószágfoglalások szüntelenül foglalkoztatják a bíróságokat: a jószágokkal való üzérkedés és hitelműveletek sokféle nemei honosultak meg. Ugyanakkor általánossá válik a pénzajándé-

* II. Ulászló, ki 1515 november 21-én (mint láttuk) erdélyi ítélőmesternek nevezte, 1516 márczius 2-ikán «*pridem iudicis curie et parcium regni nostri Trans-*

silvanie protonotarius»-nak czímezi. (Haza-i Okmánytár, II. 402.) És egy 1516 június 14-ikén kelt oklevélben neve czím nélkül fordul elő. (HORVÁT, 176.)

koknak, tett vagy teendő szolgálatokért, adása és elfogadása; gyakran a megvesztegetés leplezetlen célzatával egy részről, nem ritkán a koldulás és zsarolás cinismusával más részről. A magas állás sugallta jogosult büszkeség, sőt a köznapi szemérem szava is elnémul; ezzel az utolsó korlát, mely előtt az önzés tétovázva megáll, leomlik.

Ezen szomorú tünetek Európa minden államában egyaránt jelentkeznek. A jellemző esetek bőven fordulnak elő a történeti művekben. A legnevezetesebb ezek között kétségkívül V. Károlynak német császárrá megválasztatása; mert a megelőző tárgyalásokra vonatkozó levelezések mellett a számadások is fenmaradtak, a melyekben a választó fejedelmek, birodalmi rendek, befolyásos államférfiak részéről kikötött évdíjak és pénzajándékok tételei föl vannak sorolva.*

A Magyarországon működő velencei követek jelentései a leghitelesebb adatokat szolgáltatják annak feltűntetésére, hogy a kór nálunk is mennyire el volt terjedve a társadalom legfelsőbb rétegeiben,** sőt az udvart sem kímélte meg.

1504 január 10-ikén Ulászló királyt szélhűdés érte, de a korán közbejött orvosi segítség megmentette életét. Még csak alig kezdett a király lábbadozni, mikor január 24-ikén reggel a királyné magához hívatta Velence ügyviselőjét, Zuan Francesco Benedettit és így szólt hozzá: «Hogy a király úr állapotáról biztos tudósításokat küldhessetek, ma ebéd után, mikor a főpapok és zászlósurak nincsenek az udvarnál, jöjjetek velem ő felsége látogatására, bizalmasan, az udvari szertartások mellőzésével; óhajtom, hogy a fenéges köztársaságnak örömeiben része legyen.»

* A számadás ki van adva: Jahrbuch des Historischen Vereines zu Schwaben-Neuburg. xxxiv. kötet. V. ö. Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe I. 75., 117. és köv. II.

** Surriano 1516 december 18-ikán

benyújtott záró jelentésében általánosságban így jellemzi a magyar urakat: «Hungari tutti sono avidi al danaro, e vorriano beccar, e in questo il padre lo fa al fiol, e il fiol al padre.»

A kitűzött órában a királyné bevezette a királyhoz az ügyviselőt, ki néhány szóval tolmácsolta a köztársaság örömet ő felsége felgyógyulása fölött. Ulászló rekedt hangon, nehezen ejtette ki e három szót latin nyelven: «Legnagyobb veszedelemből menekültünk.» Aztán fáradtan intett, hogy hagyják magára.

De Anna királyné ekkor francia nyelven így szólt férjéhez: «Ne feledkezsetek meg a tízezer aranyról, a mit nekem ajándékozni akartok.» Mire a király a velencei követhez a következő szavakat intézte: «Megnyugszunk benne, hogy a tízezer forintnyi első részlet,* a mit (Velenczéből) küldeni fognak, a fenséges királynénak fizetessék ki.»

A királyné pedig, mielőtt az olasz diplomatát elbocsátaná, felszólította, szerezzen neki Velenczéből egy fehér papagályt a király számára. «Irájatok meg az én kedves komámnak (a dogénak), hogy mindenesetre küldje el ezt az ajándékot.» És tréfásan hozzá tette: «Illő, hogy ezt megtegye; hiszen a köztársaság fogadott leánya vagyok!»**

Az 1510-ik év őszén Ulászló király Sziléziába utazván, Perényi Imre nádort helytartójává nevezte ki. Ezen alkalommal Bakócz Tamás primás azt ajánlotta a velencei köztársaság követének Pasqualigónak, hogy igyekezzék őt ajándékkal lekötelezni. A követ a Budán megtelepedett velencei kereskedők egyikét bizta meg, hogy nevében 250 arany forint értékű ruhakelmékkel kedveskedjék az ország első zászlósurának. Véletlenül kevéssel előbb a nádor megjelent volt ugyanazon kereskedő boltjában és nagy kedvet mutatott bizonyos bársony- és brokátkelmék megvásárlására. Ezekből a kelmékből hozott neki a kereskedő 65 rőföt, a signoria nevében ajándéktul. A nádor nem

* A velencei köztársaság ugyanis kevéssel előbb évi 30,000 forintnyi összeget biztosított a királynak, a török elleni háború céljaira.

** Benedetti 1504 január 24-iki jelentése, melyet kivonatban Marino Sanuto tartott fenn. Történelmi Tár, XXIV. 114.

titkolta örömét. «A míg élek, — így szólott — nem fogom engedni, hogy a királyi felség és a fenséges velencei állam között fennálló barátságos viszony meglazuljon.» A követhet intézett, meleg hangon irt levélben mondott

41. ANNA KIRÁLYNÉ PECSÉTJE.

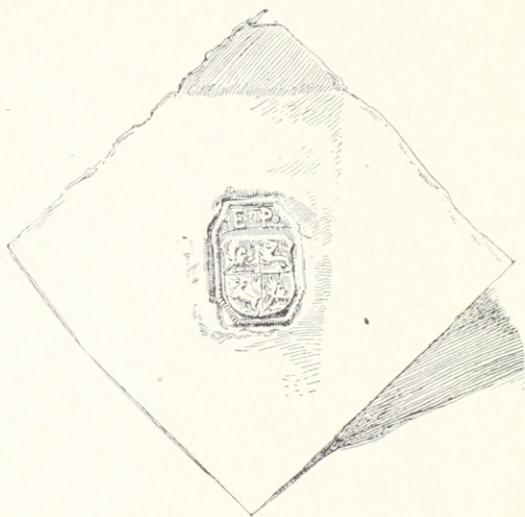
köszönetet* és legelső találkozásuk alkalmával biztosította őt, hogy «Velence híve marad holtiglan.»**

Néhány hónap mulva a nádor értesíté Pasqualigót, hogy a király a velencei segélypénz terhére 2000 firt utalványozott részére s kérte, hogy ezen összeget rögtön fizettesse ki néki.

* Pasqualigo 1511 márczius 15-iki jelentése és ahhoz mellékelve a nádor 1515 február 10-ikén kelt levele. (Kiadatlanok.)

** Pasqualigo 1511 május 1-én kelt jelentése.

Pasqualigo a signoriának azt javasolta, hogy a nádort «az ingatag és falánk (birvagyó) új barátot» mielőbb ki kell elégíteni.¹ Perényi Imre nem sokára ez után Budára jön és a velencei követ előtt hangsúlyozza, hogy «a leg-hűségesebb ügyvéddel és ügynökkel (procurator et factor) bir benne a signoria, a mely minden időben csak úgy rendelkezhetik vele, mint bármelyik ügynökével (agente)».

42. PERÉNYI IMRE PECSÉTJE.

Kérte, hogy fiát az erdélyi püspököt a köztársaság fogadja «szent Márk fiává», és megújította a 2000 forintra vonatkozó kérését, a melynek tárgyában a következő hónapok folyamán nem restelt ismételt, néha minden nap, leveleket írni és személyesen lépéseket tenni.²

Bakócz Tamás primás szintén, különféle czimeken vette igénybe a velencei köztársaság kincstárát, valahányszor javára befolyását érvényesítette.³

¹ Pasqualigo 1511 szeptember 15-iki jelentése.

ber 26., 31., 1512 január 15., márczius 22-iki jelentései. (Kiadatlanok.)

² Pasqualigo 1511 október 22., deczem-

³ Erre vonatkozólag érdekes részlete-

Mikor királyné, nádor és primás ilyen eszközökhöz nyúltak, hogy jövedelmi forrást nyissanak meg maguknak: természetesen kell találnunk azt, hogy a szegény ugocsa-megyei köznemes, a ki tudja, hogy nagy részben vagyoni helyzetétől függ politikai súlya, nem igen válogatós, nem túlságosan scrupulosus a vagyonszerzés módjainak keresésében.

Azok közé tartozott, kik a koronára szállott birtokok adományozásáért legsűrűbben ostromolták kérvényeikkel a királyt. Magánosok háladatosságára szüntelenül talált jog-czímeiket. Bonyolult peres ügyek rendezését vállalja magára megszabott jutalom fejében. Csere, kölcsön- és zálogüzletekben nagy jártasságot tanúsít. Politikai befolyását kölcsönös örökösödési szerződések megkötésében értékesíti. Az erkölcsi presszió eszközeinek felhasználásától sem riad vissza, néha egészen jelentéktelen előnyök biztosítására.

Nagy mértékben feltűnő, hogy az ellenzéki vezérférfiú királyi adományokban sűrűen részesül.

1502-ben kapta — miként láttuk — a legelső királyi adományt: a magtalanúl elhunyt Fogas István ugocsa-megyei birtokait. Két évvel utóbb Almási Gáspár magvaszakadtával, a nógrádmegyei Pusztá-Almás falu felerésze jut neki.¹ 1507-ben Henczhidai Benedek magvaszakadtával Bihar-megyében négy falut, Békésmegyében két falu felerésztét.² 1508-ban Cséri Antal és Tamás magvaszakadtával Pest-megyében egy falut és egy pusztát, Külső-Szolnok-megyében egy falut;³ 1510-ben egy és ugyanazon napon Veresszentmiklósi Margit és Nagyzsarnai Vitéz Péter magtalan halála után Temes-megyében tíz pusztát;⁴ 1511-ben Kun Péter

ket tartalmaz e sorok írójának munkája: «Erdődi Bakócz Tamás élete». (Budapest, 1887.)

¹ Egy 1505 április 3-ikán kelt oklevél tanúsága szerint. Országos Levéltár. 21438. sz.

² Az 1507 augusztus 14-kén kelt ki-

rályi adománylevél ki van adva: Békésmegyei oklevéltár 119.

³ Az 1508 november 13-iki adománylevél az Erdődy grófok vörösvári levéltárában.

⁴ Az 1510 márczius 15-ikén kelt adománylevelek ugyanott.

magvaszakadtával Hevesmegyében egy birtokrészt,¹ Trombitás Péter magvaszakadtával pedig Hontmegyében egy birtokrészt² és Nógrádmegyében egy birtokot kapott; a kétnejűség miatt jószágvesztésre ítélt Hodosi Jákó Ferencz bihar- és szatmármegyei összes birtokait nyerte el;³ 1513-ban Sőregi Balázs magvaszakadtával gömörmegyei összes birtokait;⁴ Pani György és Kristóf magvaszakadtával Pestmegyében egy falu felerészét;⁵ 1514-ben a pórlázadásban való részvételért jószágvesztésre ítélt tiszavidéki tizenkét köznemes összes birtokait és tizenötnek összes birtokaiból a felerészét;⁶ 1515-ben Csáni Albert magvaszakadtával Pestmegyében egy birtokrészt⁷ és Bodoni Csuda Miklós magvaszakadtával nógrádmegyei összes birtokait kapta.⁸ Sőt közbenjárása saját udvari embereire is képes volt kiterjeszteni a királyi bőkezűség kedvezéseit. II. Ulászló 1515 június 27-én kelt adománylevelével Kutasi Berkes Máténak Kutason és Középkalondán levő részbirtokát, mely magszakadás miatt a koronára szállt, Werbőczy István hűséges szolgálatai miatt a szolgálatában álló Géczy Andrásnak s feleségének, Erzsébetnek, adományozta.⁹

Ezen királyi adományoknak kétségkívül nem az volt egyedüli feladatuk, hogy Werbőczinek az igazságszolgáltatás terén szerzett érdemeit jutalmazták; hanem arra céloztak, hogy Werbőczy politikai tevékenységét befolyásolják. Ugyanez a cél lebegett Szatmári György pécsi püspök, királyi kancellár, az udvari párt egyik vezére szeméi előtt, mikor 1506-ban — a Miksa császárral kötött

¹ Az adománylevel dátum nélküli töredéke HORVÁTNÁL 158.

² A beiktatási rendelet ugyanott. 160.

³ Az 1511 márczius 12-én kelt adománylevel Vörösvárt.

⁴ Az 1513 február 24-én kelt adománylevel ugyanott.

⁵ Az 1513 ápril 1-én kelt adománylevel ugyanott.

⁶ Az 1514 október 20-án kelt beiktatási parancsok HORVÁTNÁL. 166., 169.

⁷ Az 1515 június 16-án kelt adománylevel Vörösvárt.

⁸ Ezt Werbőczinek 1516 márczius 2-án kelt okleveléből tudjuk. Hazai Okmánytár. II. 402.

⁹ Az adománylevel Vörösvárt.

szerződés idejében — pozsonymegyei hat faluban levő birtokrészeit Werbőczinek engedte át.¹

Ellenben kétségkívül épen ezen törekvéseket igyekezett ellensúlyozni Szobi Mihály az ő adományaival, melyek értékre nézve amazoknál még jelentékenyebbek voltak. 1507-ben kapta tőle Werbőczi Temes megyében Cseri várat, két mezővárossal és tizenkilencz faluval;² a következő években Torda megyében Vécs várat, egy mezővárossal, tiz faluval és hat faluban fekvő birtokrészekkel;³ Nógrád megyében Petény falut, a mely gyakran szolgált Werbőczinek tartózkodási helyül.⁴

Peres ügyekben tett jó szolgálatokért jutalmul kapott Werbőczi 1499-ben Szeitei Sebestyéntől Nógrádmegyében egy birtokrészt;⁵ 1507-ben Kusali Jakcsi János özvegyétől Pestmegyében négy puszta felét;⁶ 1508-ban Toldi Miklóstól Nógrádmegyében egy birtokrészt;⁷ 1511-ben Tabi Gergelytől Heves megyében egy birtokrészt;⁸ 1514-ben Kerekgedei Temmel László özvegyétől Nógrádmegye három falujában birtokrészeket.⁹

1504 Kusali Jakcsi János özvegye 136 forint kölcsönért zálogba veti neki Pestmegyében egy pusztáját, mely, ha a kölcsön ötödfél hónap alatt vissza nem fizettetik, Werbőczi tulajdonába megy át.¹⁰ És ugyanezen időtájt Bajoni János Hevesmegyében egy birtokrészt¹¹ zálogosított el. 1512-ben

1 Az 1506 szeptember 7-én kelt adománylevel a Batthyányi grófok köpcséni levéltárában.

2 Az 1507 május 27-én kelt adománylevel Vörösvárt.

3 Mikor kapta ezeket, nem határozhatjuk meg, 1518-ban már rendelkezik (mint látni fogjuk) Werbőczi ezen birtokokról.

4 Mikor kapta, nem tudjuk, 1515 február 2-án onnan ir levelet. (Károlyi-oklevéltár III. 91.) Hogy Szobitát kapta, Ilméri Imre váradi prépostnak 1550-ik évi okleveléből tudjuk. (Országos Lvtár.)

5 A beiktatási parancs Horvátnál. 125. l.

6 Az 1507 május 8-án kelt adománylevel Vörösvárt.

7 Az 1511 márczius 26-án kelt adománylevelé ugyanott.

8 Az 1511 január 11. és február 2-án kelt adománylevelek ugyanott.

9 Az 1514 márczius 25-iki adománylevelé ugyanott.

10 Az 1504 május 13-án kiállított oklevel Vörösvárt.

11 Ezt 1510 deczember 21-én a zálogösszeg lefizetése után, Werbőczi vissza-

Tabi Gergely Hevesmegyében fekvő Tab falu felerészét Werbőczinek engedi át 50 forintért és azon kötelezettség elvállalásáért, hogy a falu másik részét a leányágtól vissza-perli.¹ 1513-ban Palotai Gergely Nógrádmegyében fekvő egy birtokrészét 50 forintért és egy másik szintén nógrádmegyei birtokrészért adja át.² 1515-ben szintén csere útján szerez meg Werbőczi Szabolcsmegyében Paksi Lászlótól egy birtokrészt.³

1506-ban Werbőczi kölcsönös örökösödési szerződést köt Terjéni Radnóti Györggyel,⁴ a kinek 1515-ben magtalanul bekövetkezett halála után Hont és Nógrád megyékben fekvő négy faluja Werbőczi birtokába jut.⁵

Sajátságos üzlet az, a mit Werbőczi 1506 november 10-ikén és a következő két napon Csekekátai Balázsszal és Jánossal kötött és négy okiratba van foglalva. November 10-ikén Werbőczi egyik nógrádmegyei birtokrészét cserébe adja egy külső-szolnokmegyei falu negyedrészeért Csekekátai Jánosnak, a ki a következő napon a nógrádmegyei birtokrészt 200 forintért és hálából a vett jó szolgálatokért visszaadja. November 11-ikén Csekekátai Balázs és János Nógrádmegye két falujában fekvő birtokrészüket adományozzák Werbőczinek, ki az egyik birtokrészt Csekekátai Jánosnak engedi át cserében a külső-szolnokmegyei falu másik negyedrészeért. A következő napon pedig Csekekátai János ezt a nógrádmegyei birtokrészt is visszabocsátja Werbőczinek, 200 forintért és hálából a vett jó szolgálathozért.⁶

1505-ben Zovardfi György özvegye óvást emelt az ellen,

bocsátja. Az erről szóló oklevél az Országos Levéltárban. 22092. sz.

¹ Az 1512 július 24-én kiállított oklevél az Orsz. Ltárban. 22323. sz.

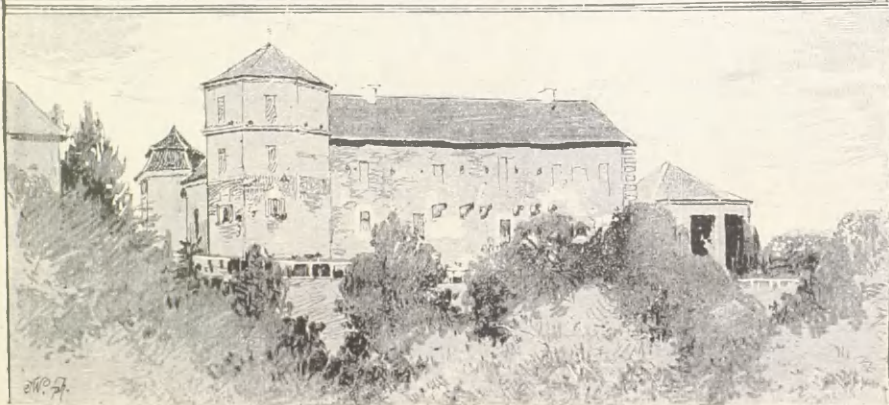
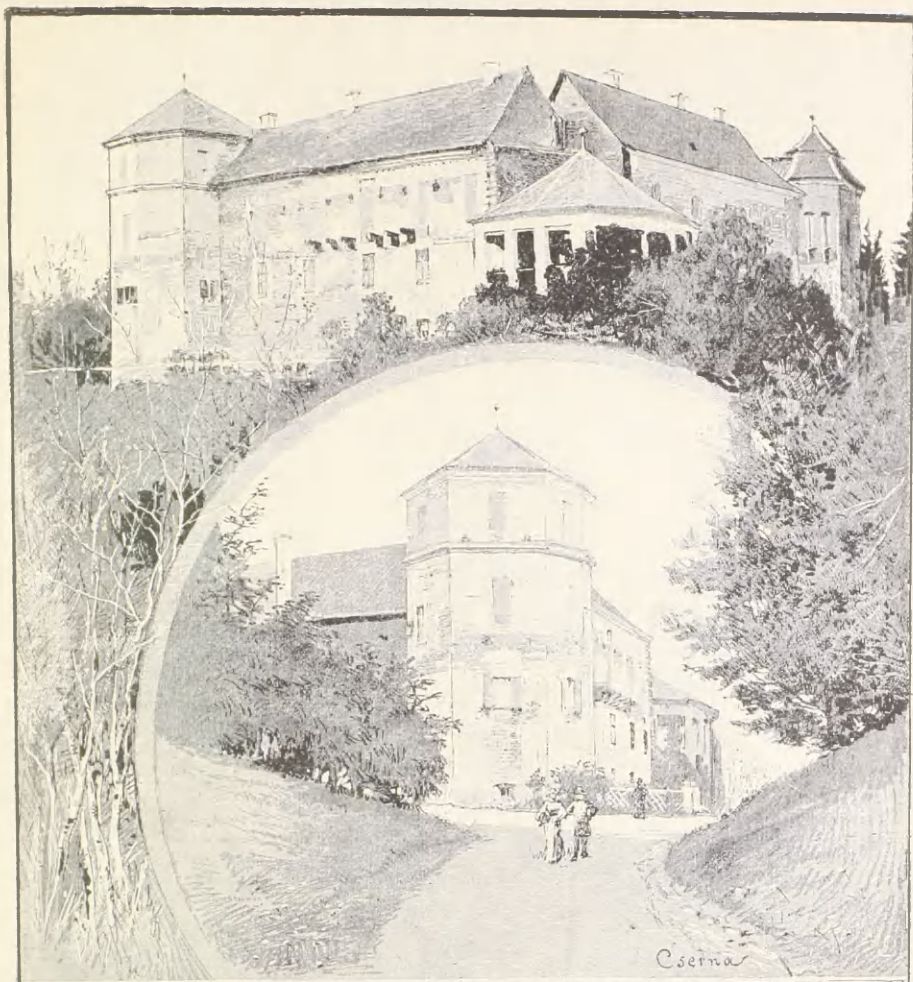
² Az 1513 november 28-án kiállított okirat a vörösvári levéltárban.

³ Az erről kiállított oklevél ugyanott.

⁴ Az 1506 június 27-én kelt szerződés és a december 6-án kelt királyi megerősítő-okirat Vörösvárt.

⁵ Ezt egy 1515 július 7-én kelt okirattól tudjuk. Ugyanott.

⁶ Az okiratok ugyanott.

hogy kiskorú fiát Ferenczet ugocsamegyei két faluban fekvő birtokrészei átengedésére Werbőczi rábeszéléssel és ígéretekkel törvényellenes módon bírta rá.¹ Mennyiben felelt meg ezen állítás a valóságnak, nem dönthetjük el. Annyi bizonyos, hogy az adományozás nem emelkedett jogerőre; mert 1509-ben ugyanazon birtokrészeket zálogczímen szerezte meg Werbőczi.²

Ezen acquisitiók mellett apró ajándékok elfogadásától, sőt kérésétől sem tartózkodott.

Az egri püspökség 1507-ik évi gazdasági számadásaiban az a tétel fordul elő, hogy «István ítélőmester» részére kétszáz kéve tavaszi gabonát szolgáltatott ki, a mit a tiszttel azzal okol meg, hogy «István ítélőmester maga kérvén ezt az ajándékot, nem tagadhatta meg tőle, mert az országban, főképen a népnél, nagy a hatalma.»³

És több évvel utóbb az egri püspökségtől tizedeket bérelvén, mikor 175 forintnyi bérhátralékának lefizetésére szólítottatott föl, az összeg felerészének elengedését kérte, a mit a javadalom kormányzója a püspöknek azzal a megokolással ajánlott, hogy «István mester sokat tehet és jó szolgálatokat képes tenni, -- ha akar.»⁴

Mindazonáltal a Werbőczi vagyonügyi viszonyairól fennmaradt történeti emlékek az ő politikai integritásáról is tesznek tanúságot; hogy nevezetesen Corvin János trónigényeinek, majd Zápolyai János hatalmi törekvéseinek önzetlenül (parlamentari használata által irodalmi értékűvé lett kifejezéssel) «ingyen» szolgált. Nem találjuk annak nyomát, hogy akár a könnyelműségig menő nagylelkűségéről híres Corvin Jánostól, akár a Zápolyai István özvegyétől ajándékot vagy

¹ Az óvás Horvátnál. 140.

² Az erről szóló okirat a leleszi konvent levéltárában.

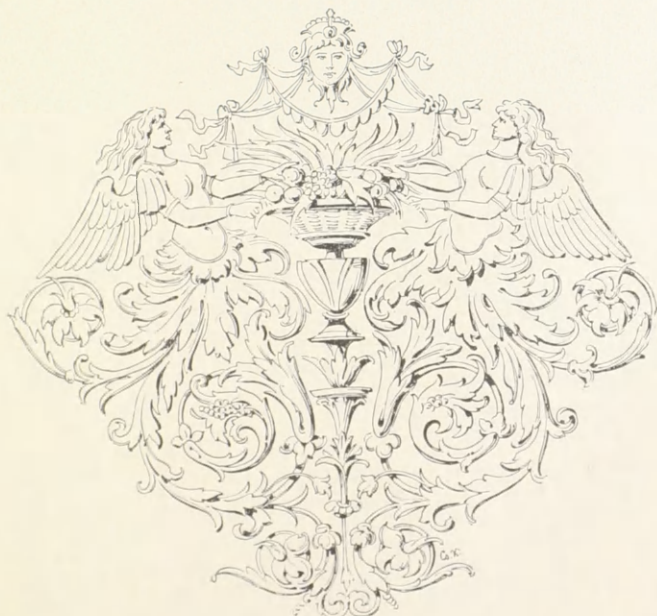
³ «Dono petiit, et quia potest multa in regno et maxime in plebe, non potui denegare.» Századok. 1870. évfolyam. 359. l.

⁴ Bonsagni egri kormányzónak 1520 június 17-én Budáról Estei Hippolythoz intézett levele a modenai állami levéltárban.

adományt kapott. Zápolyai János pedig csak évek múltával, 1514 végén szánta el magát arra, hogy háláját Werbőczi irányában bebizonyítsa. Ekkor magasztalásokkal halmozta el az ő «buzgó és kitűnő szolgálatait, a miket már számos éven át, oldala mellett, a rábizott ügyekben, *nevének és tekintélyének felmagasztalása* érdekében, lelkiismeretes hűséggel teljesített és kétségkívül teljesíteni fog a jövőben».

Ezen hangzatos frázisoknak kevéssé felelt meg a valóság. Zápolyai János mesés értékű vagyonából semmit sem akart feláldozni. Arra szorítkozott, hogy Werbőczi javára lemondott jogigényeiről Közép-Szolnokmegyében fekvő három falura, melyek valamikor Magyar Benigna asszony (Kinizsi Pál özvegye) halála után, királyi szentesítéssel ellátott szerződés értelmében, rá fognak szállani!*

* Az 1514 december 11. és 1515 október 1-én Zápolyai János által kiállított, egyenlően formulázott oklevelek az Országos Levéltárban, 22720. sz. alatt. Figyelemreméltó, hogy a másodikat Werbőczi sajátkezűleg írta.

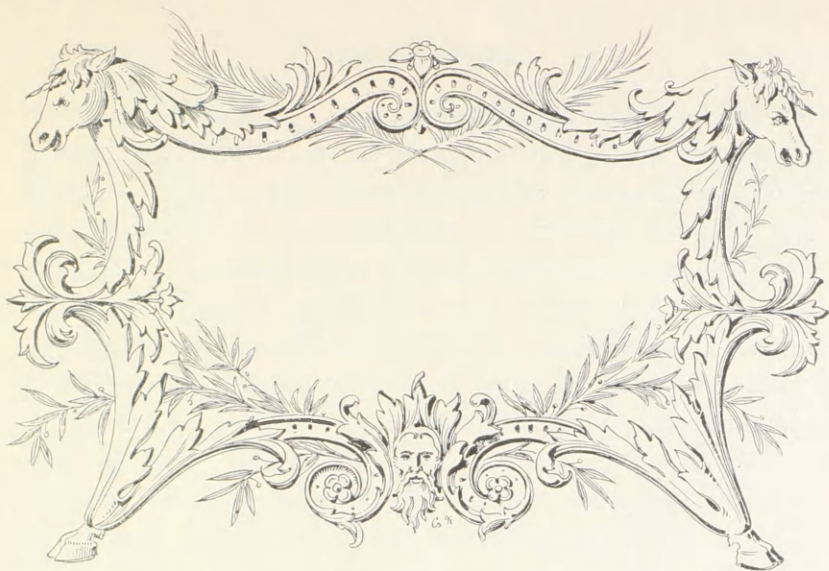

HARMADIK KÖNYV.

WERBŐCZI ISTVÁN

MINT KIRÁLYI SZEMÉLYNÖK ÉS DIPLOMATIAI
KÜLDETÉSEI.

1516—1525.

I.

AZ ELSŐ kérdés, mely II. Lajos trónraléptekor megoldásra várakozott, az volt, hogy a tíz esztendő gyermek nevében az országot ki kormányozza? — Az elhunyt király, élete utolsó napjaiban, megújította Miksa császárnál és Zsigmond lengyel királynál azt a kérését, hogy a gyámságot vállalják el, egyúttal fiát György brandenburgi örgróf és Bornemisza János budai várnagy gondjaira bízta.

Azonban a nemzeti párt nem volt hajlandó idegen uralkodóknak az ország ügyeire és egy idegen fejedelmi ház sarjának a király nevelésére befolyást engedni s abban állapodott meg, hogy Lajos király kiskorúsága idejére Zápolyai Jánost kormányzóvá választja meg.

Evégből a május elején tartott országgyűlésen nagy számban jött össze; de az udvar hívei szintén jól szervezve és erősen felkészülve jelentek meg. Azért egyik párt sem találta ezt az időpontot a mérkőzésre alkalmasnak. Compromissum

jött létre. A két párt közül az egyik a külföldi gyámok elfogadását nem erőltette, a másik a kormányzóválasztást nem indítványozta. Abban egyeztek meg, hogy a királyt nagykorúnak tekintik és az ő nevében hat főpapból, hat országnagyból és tizenhat köznemesből alakított tanács intézze az ország ügyeit; Brandenburi György és Bornemisza János vezessék a király nevelését; Zápolyai János erdélyi vajda és Báthori István temesi ispán, mint országos főkapitányok, gondoskodjanak a haza védelméről.

Az ellentétes irányok kiegyenlítésének művében kétségkívül nagy része volt Werbőczy Istvánnak, kit az új királyi tanács már néhány hét múlva az ország egyik legjelentékenyebb bírói állására emelt: királyi személynökké nevezett ki.*

A királyi kötelességek között a középkorban az igazság kiszolgáltatása kiváló helyet foglalt el. Hazánkban is, mint a keresztény Európa egyéb államaiban, a király nemcsak minden bírói hatalom forrása volt, hanem a mohácsi vészig a bíráskodásban gyakran személyesen részt vett, az ő végítéletéhez az ország bírái gyakran folyamodtak. Ezen királyi bíráskodás színhelye az udvar, a «kúria», rendes közzege a XIII. századtól fogva az országbíró, a «judex curiæ» volt.

A peres felek állása és az ügyek természete határozott a fölött, vajjon a király személyesen vagy helyette az országbíró bíráskodjék. A mikor személyesen ítél, ezt a királyi tanácsban tette, az ítéletleveleket a kancellár állította ki.

A XIV. század második felében az országbíró önálló bírói hatáskört nyert, míg a király személyes jelenléte elé

* Az időpontot, a mikor ez történt, pontosan nem határozhatjuk meg. Első ízben találkozunk Werbőczyvel, mint személynökkel II. Lajos király 1516 szeptember 5-én kelt rendeletében, melylyel őt, Szalkai László váci püspököt és

Szobi Mihályt megbizta, hogy a bányavárosok és a szomszéd vármegyék között, földek, erdők és határok tárgyában keletkezett viszályok kiegyenlítésében teljes hatalommal járjanak el. Országos Levéltár. 22811. sz.

vitt peres ügyekben a királyt az udvari kancellár képviselte, majd ennek nagymérvű egyéb elfoglaltságánál fogva «a királyi jelenlét elé tartozó ügyekben» való bíraskodásra külön állás szerveztetett. A xv. században állandóan találkozzunk az udvarnál bírói tisztviselővel, ki «a királyi *különös* jelenlét helytartójának» vagy «kancellárjának» (specialis præsentia regie locumtenens — cancellarius) címезtetik, külön pecsét alatt bocsátotta ki az ítéletleveleket és külön személyzettel: egy ítélmesterrel s több jegyzővel rendelkezett.

Ezen bíróság megalakulása után sem szűnt meg a király személyes bíraskodása, melynek megjelölésére a «*személyes királyi jelenlét*» (personalis præsentia regia) kifejezés használtatott. Felségsértési és hűtlenségi perekben a király régi szokás szerint még a xv. században is személyesen ítelt. Előfordulnak egyébiránt olyan esetek, a mikor némely ügyeket a «királyi különös jelenlét» bíróságáról «a királyi személyes jelenléthez» fölebbeznek.

Zsigmond király 1435-ik évi végzeménye a nagyobb hatalmaskodás eseteiben felmerülő pereket a király személyes jelenléte, vagy a nádor vagy pedig az országbíró ítélőszéke elé utasította. Ennek következtében szükségessé vált a királyi személyes jelenlét részére is helyettesítő bíróság szervezése. A királyi titkos kancellár bízott meg ezen bíróság teendőivel.

A királyi különös jelenlét és a királyi személyes jelenlét bíróságai egymás mellett működtek 1464-ig, a mikor azokat Mátyás király egyesítette. Ettől fogva az, a ki ezen bíróság élén állott «a királyi személyes jelenlétnek a bíróságokban helytartója» (personalis præsentia in judiciis locumtenens) rövidítve «személynök» (personalis) címét viselte és az ország főbirái között, a nádor és országbíró után, a harmadik helyet foglalta el és a király bírói pecsétjét őrizte. Az 1486. és 1492-ik évi törvények értelmében bár-

mely ügyben ítéltetett. Ítélszéke elé tartoztak különösen a rendes nyolczadi törvényszékeken * kívül elintézendő perek; ilyenek voltak a megyei törvényszékektől felebbezett perek és azok, melyeket, mivel az idézés rövid határidőre szólt, *brevés brevium* elnevezéssel jelöltek és a melyek közt különösen hatalmaskodási ügyek voltak nagy számmal.

Ezt a tisztet egyházi férfiak töltötték be, Drágyi Tamás kivételével, Mátyás uralkodása végső éveiben. Az 1507-ik évi IV. törvényczikkely elrendelte, hogy «a király bírói pecsétje, mely alatt gyakran fejvesztési ítéletek bocsáttatnak ki, a jogban és a törvényekben jártas, érdemes *világi-férfú* kezeibe adassék, kit a felség a tanácsosok és ülnökök javaslatára nevezzen ki.»**

Ennek daczára István nyitrai püspök a személynöki hivatalt nemcsak tovább viselte 1512-ig, hanem a király utódjává is Erdődi János titeli prépostot, Bakócz Tamás unokaöccsét nevezte ki. Az 1514-ik évi LV. törvényczikkelyből megállapította, hogy a személynök a jogban jártas, tudós világi férfiak köréből szemeltessék ki, egyúttal azt is, hogy állandóan Budán lakják.

A törvény ezen intézkedése csak most *III. Lajos* trónra lépte után foganatosítatott, a mit valószínűleg az időközben zágrábi püspökké kinevezett Erdődi János lemondása tett lehetségessé. Erre a lemondásra kétségkívül nagybátyjának, Bakócz Tamásnak felszólítására határozta el magát. A primás ugyanis politikai és családi érdekeitől késztetve, most benső viszonyba lépett a köznemesség hatalmas vezérével. Erről tanúskodik egyebek között az a körülmény, hogy 1517 május 25-ikén Werbőczy közvetítésével alkotta meg végrendeletét, melyben nagykiterjedésű szerzeményeit atya-

* Nyolczadi törvényszékeknek neveztek a királyi törvényszékek, mivel szent György és szent Mihály ünnepeinek «nyolczadában» kezdették meg működésüket.

** A királyi személynök állásáról adott

ezen ismertetés részleteit Hajnik Imre akadémiai értekezéséből kölcsönöztem. «A király bírói személyes jelenléte és ennek helytartója a vegyesházakbeli királyok korszakában» (1892.)

**Magister Stephanus de Werbewicz: perso-
nalis presentie regie maiestatis locum
tenens: lectoribus salutem.**

VM serenissimus, idemq̄ clementissimus/ domi-
nus **Wladislaus Hungariae, & Bohemiae &c. Rex/**
superiorib⁹ annis/ tum sua sponte permotus, tum
irequentibus uniuersisq̄ ordinis subditoy suoga-
peticus exoratus/ eas leges, easq̄ cōsuetudines/ quibus a longa
tam tempore serie/ res iudicaria/ hoc in regno/ tot iter belloꝝ, ac
seditionū æstus/ utcunq̄ firmissime stetit/ ad iuris scripti normā,
ac rationē/ reuocare decreuisset. Ceteros inter/ qui maiestati suæ,
& fide, & obseruantia erant addicti/ me ultro deligendū duxit/ qui
id munus explerem, ut tot disiecta, ac diuisa municipaliū hui⁹
regni Hungariae consuetudinū, & constitutionū membra/ in unū
uelut corpus coacta, & scripturæ adminiculo illustrata/ in omnē
posteritatē propagarent. Hanc uero ipse prouinciam/ licet meæ
imbecillitatis conscius/ non tam uiriū fiducia/ q̄ obsequendi neces-
sitate suscepi: & quoad suppetebat facultas/ pro ingenioli tenuis-
tate/ longis, diuturnisq̄ laboribus ad calcē usq̄ perduxī. Cum in
terim regis iussu reliqui quoq̄ Prothonotarii/ mihi per idē temp-
oris collegæ iudicariū/ in super iurati assessores/ sedis iudicariæ res-
gæ/ & pleriq̄ alii/ tam in diuino/ q̄ humano iure diu/ multūq̄ uer-
sati/ ad hæc oīa discutienda, recensenda, & ad amussim rutināda
fuerant adhibiti: quibus ex sententia peractis in publico demū, ac
generali dieta, & cōuentu dominoy prelatoy ac baronū, nobilis-
simoy, & procerū regni huius uniuersoy/ anno salutis humane
quarto/ & decimo supra milleniū quingētesimū/ rusticana sedis-
tione/ quæ paulo ante irreperat excisa, & sublata/ ad diem diuo
**Lucæ Euangelistæ dicatā/ celebrato/ idem princeps oīm cū flagi-
tatione, ac plausu/ hoc domesticis iuris cōpendiū, suo ductu, atq̄
auspiciis lucubrātū/ conceptis uerbis, ac uua uoce cōprobauit. Et
regio imperio, regieq̄ auctoritatis plenitudine roborātū/ irreu-
ocabili sanctione firmauit. Pollicitus in super id ipsum opus mem-
bris conscriptū sese regionatim/ per uniuersam Hungariam**

AA ii

fiai közt szétesztotta.¹ És Erdődi Péter, a kinek a legjelentékenyebb osztályrész jutott, kevéssel utóbb Werbőczivel nevezetes szerződést kötött, melyben testvérekül fogadják egymást és megállapítják, hogy magtalan halál esetére az egyiknek birtokait a másik öröklí.²

Hasonló természetű politikai okok indíthatták az udvari párthoz tartozó Perényi család egyik tagját, Péter királyi főasztalnokot arra a csereüzletre, a mit 1518 febr. 14-én kötött Werbőczivel oly módon, hogy az utóbbi Szabolcs-megyében levő egy faluját és szatmármegyei tíz faluban fekvő birtokrészét adja át, viszont pedig tőle Zólyommegyében Dobronya várát és nyolcz falut és három faluban birtokrészeket kap, melyeket egykor Beatrix királyné 7000 friban zálogosított el Frangepán Bernardinnak és ennek leányával kapta Perényi,³ a mely csere Werbőczire nézve nagy mértékben előnyös volt.

Személynöki állásában Werbőczinek most alkalmá nyílt, hogy az 1514-ik évi országgyűlésen tett királyi ígéret teljesülését, a Hármaskönyv megpecsételt példányainak a vármegyék részére szétküldését kieszközölje. Ezt nem tette. E helyett, hogy általános használatba vételét biztosítsa, más útat választott.

Könyvét sajtó útján bocsátotta közre. Evégett egyik kiváló bécsi nyomdászhoz, Singreiner (Singrenius) Jánoshoz fordult, ki 1510-től Vietor nyomdászszal együtt dolgozott, 1514-ben pedig önálló nyomdát állított föl és csakhamar izlésével, ügyességével, szorgalmával nagy hírré emelkedett.⁴

Werbőczi munkájának kiállításában Singrenius a nagyobb negyedréti alakot választotta, a szövegben nagy antiqua (gömbölyű, olasz) betűket, a részek és címek tartalmát

¹ Bakócz Tamás élete: 176.

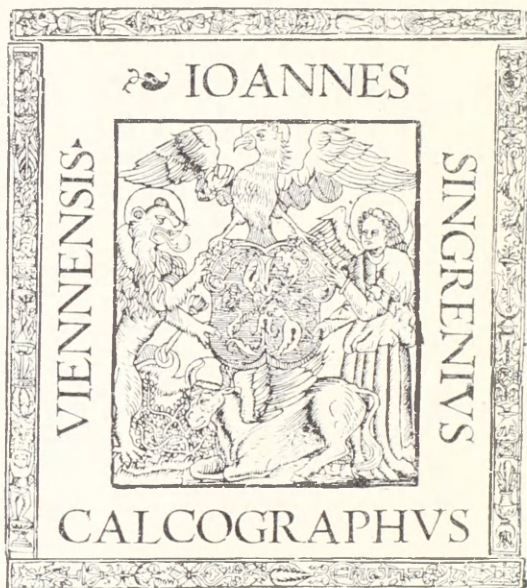
² A kölcsönös örökösödési szerződésről kiállított oklevél töredéke Horváth Istvánnál. 185. l.

³ A fassio HORVÁTNÁL 184. l. Frangepán 1515-ik évi fassiója az Orsz. Ltárban.

⁴ MAYER: Wiens Buchdruckergeschichte. (Bécs. 1887.) I. 37. l.

jelező feliratokban szegletes gót betűket használt. A nyomda felszerelésére, munkásainak képzettségére előnyös világitást vet az a körülmény, hogy a 71 ivre terjedő könyvet negyven nap alatt voltak képesek előállítani; * a mire ez idő szerint is csak nagy nyomda lehet képes.

Werbőczy a nyomtatott kiadásnak élére állított, az olvasóhoz intézett előszóban röviden elmondja a Hármas-

44 SINGRENIUS KÖNYVNYOMTATÓI VIGNETTÁJA.

könyv keletkezésének történetét, és az okokat, a melyek miatt kihirdetése elmaradt. Azután így folytatja:

«Hogy az annyi igyekezettel és fáradsággal kidolgozott munka, mely a királyi hatalom legmagasabb megerősítésével és jóváhagyásával el van látva, csak a pecsét ráfüggesztése maradván el, — elejtve ne maradjon és lassanként

* Ezt a nyomdász a könyv végén, a sajtóhibák mentéséül hozza föl. •Est enim opus hoc diebus quadraginta ex-

cusum totum.» Ugyanott 1517 május 8-ikát jelöli meg, mint azon napot, a melyen a nyomtatás befejeztetett.

az emlékezetben elmosódva meg ne semmisüljön, — a minél az országra hátrányosabbat, főképen a peres ügyek elintézésére és az igazságszolgáltatásra veszedelmesebbet gondolni sem lehet —: a hazai szokásokat és törvényeket, melyeknek értelmén és rendjén semmit sem változtattam, ugyanazon alakban és szerkezetben melyben keltek, közrebocsátottam, hogy szélesebb körben, többeknek rendelkezésére álljanak, könyvsajtó útján kinyomattam. Óhajtom, hogy a ki ezt a fáradságos munkát kezébe veszi, igazságos bírám legyen, jól ítéljen felőlem. Mert jóllehet egybeszerzésére és megmagyarázására legnagyobb buzgóságot fordítottam, mindazáltal bevallom, hogy tudományom csekély és előadásomban az ékesszólás hiányzik. Ennélfogva, ha valaki könyvemben a tévedéseket helyreigazítja, a hiányokat kipótolja, nemcsak neheztelni nem fogok, hanem a legnagyobb köszönettel adózom. Tévedni és csalatkozni emberi dolog; kevésbbé csodálatra méltó valamit elfeledni, mint mindent észben tartani.»

A Hármaskönyvet II. Ulászló király megerősítő oklevelébe beleillesztve adja, vagyis abban a formában, a melyben az 1514-ben a kihirdetés és szétküldés végett készen állott.

A könyv végére Balbi Jeromos királyi titkárnak, a hírneves humanistának éneke (Carmen) van kinyomtatva.

Ebben előrebocsátja, hogy a magyar hajdan csak a háborúra gondolt s nem gondoskodott arról, hogy irott törvények szabályozzák az igazságszolgáltatást, a miből sok igazágtalanság származott. Ennek az állapotnak véget vetett Werbőczi.

«Fölkutatá a dicsó ősök hagyományait István
S szerze művet, bölcsen töltve be régi reményt.
Megtanítá, hogy a szittya szokás mily drága örökség,
Meg, hogy nem becsebb nála a római jog.»*

* Hegedüs István fordítása.

Ezért Magyarorszáiban Lykurgus és Solon gyanánt fogják őt dicsőíteni.

Bekényi Benedek rövid epigrammja következik ezután, mely szintén égis emeli Werbőczit és Lykurgussal egy színvonalra helyezi.

A humanisták hizelgő frázisaira nem sokat lehet adni. Azonban érdekesen jellemző Balbi költeményében az a körülmény, hogy Werbőczii művében a római jogtól lényegesen különböző és önálló alkotást lát.

Az előző és ezek a versek kétségtelessé teszik, hogy magán és nem hivatalos kiadványt kell a Hármaskönyv nyomtatott példányaiban látnunk, a melyek mindazáltal így is csakhamar elterjedtek és használatba vétettek.

Ebben Werbőczii személyes tekintélye mellett, az 1514-ik évi megerősítés is közreműködött. Már a következő (1518) évben tartott bécsi országgyűlés úgy szól a Hármaskönyvről, mint törvényesen elfogadott és meghonosított jogkönyvről, mikor a birákat utasítja, hogy «a peres ügyek az ország irott joga szerint (secundum jura regni scripta)* tárgyalassanak».

Feltűnő, hogy Werbőczii az 1514-ik évi királyi ígéret teljesítését: a Hármaskönyv megpecsételt példányainak szétküldését most sem volt képes megszerezni.

Általán az ország kormányában a várt fordulat nem állott be. Az udvari párt, név szerint Bakócz Tamás, Brandenburgi György és Bornemisza János a hatalmat kezeikbe tudták ragadni és képesek voltak a királyi tanács közneves ülnökeit a közügyekre nézve őket megillető befolyástól megfosztani.

A köznemesség vezeterei az 1518-ik év tavaszán tartott országgyűlésen a törvények megtartásának biztosítására új

* Ezt a kifejezést használja Werbőczii, kiemelve, hogy Ulászlónak, mikor neki a megbízást adta, célja volt, hogy a régi törvényeket és szokásokat «az irott jog formájában» megújíttassa.

módozatot kerestek. A köznemesség az adó megajánlását ahhoz a föltételhez kötötte, hogy a jelenlevő urak az országgyűlés végzéseinek megtartását személyenként teendő esküvel fogadják meg. Mivel pedig erre rá nem álltak, abban állapodott meg, hogy a tanácskozásokat megszakítja, julius végére pedig Tolnán gyűlést tart, a hol a ország bajainak orvoslására alkalmas gyógyszerekről gondoskodni fog.

A tolnai gyűlésre a köznemesség nem fejenként jelent meg, hanem követeket küldött. Itt a tárgyalásoknak Werbóczi új irányt adott. A hatalmi és pártkérdések mellőzésével a figyelmet a keletről mindinkább fenyegető veszélyre irányozta s elhárítása végett támadó hadjárat megindítását javasolta.

«Minden ország — így hangzik az általa fogalmazott végzemény bevezetése — két eszközzel igazgattatik és tartatik fenn: törvénnyel és fegyverrel. Magyarország jelenleg mind a kettőt nélkülözi.»

Ezért van — így folytatja — hogy a törökök az ország számtalan lakosát hurczolják rabságba, több határszéli várat megvívta és Jajczát fenyegetik, melynek eleste Slavónia vesztét és az egész ország romlását vonná maga után, sőt Németországba is útat nyitna az ellenségnek.

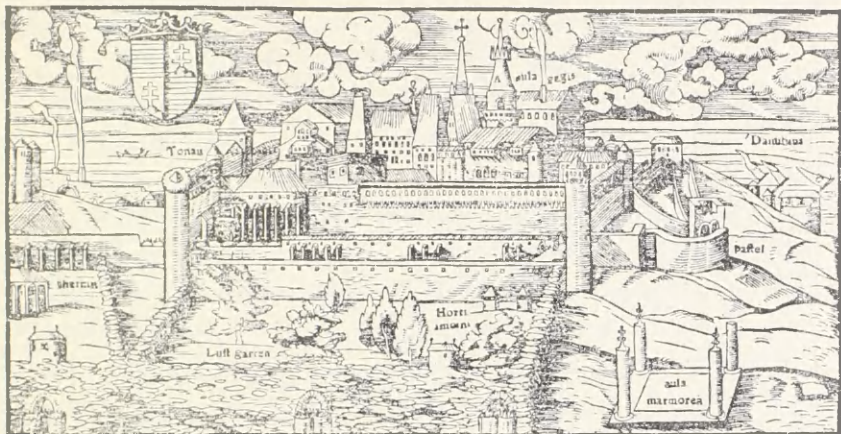
A támadó hadjárat megindításának tervét a köznemesség lelkesedéssel karolta föl. Megállapította, hogy a zászlós-urak bandériumaikat, a vármegyék hadaikat azonnal küldjék a véghelyekre; továbbá, hogy szent Mihály napjára Bácsón jelenjenek meg a király az ő bandériuma élén, az összes főpapok és urak lehetőleg számos lovassal, a nemesek pedig minden húsz jobbágy után egy-egy lovassal, és az így egybegyűlő haderő egyenesen a török birodalomba induljon.

Minden jobbágytelek után fizetendő félforintnyi adót is szavazott meg a gyűlés; de követelte, hogy a királyi kincstárnok, a király és a nemesség küldötteinek jelenlé-

sét is igénybe kívánta venni. E végből elhatározta, hogy a pápához, a császárhoz és a lengyel királyhoz a maga kebeléből választandó követeket küld.¹

Ezek egyúttal azt a megbízást kapták, hogy a köznemesség politikai magatartását igazolják és az ellene netán emelkedő vádak ellen megoltalmazzák.²

Jellemző és egyedül álló eset, hogy egy magyar politikai párt szükségesnek látta «az európai közvéleményt» —

46. BUDA.

mint ma mondanák — a saját törekvései felől felvilágosítani és rokonszenvét biztosítani.

A pápához és a császárhoz menendő követség vezetőjévé Werbőczy István, tagjává Gyurkóczy Csallóczy Pál, horvátországi származású somogy megyei birtokos, Fancsi Imre és Tornaljai János választottak meg.³

¹ A tolnai végzemény fel van véve a Corpus Juris-ba: de hiányosan. Teljes szövegét kiadta Kovachich, Vestigia Comitiorum 466—474. ll.

² A Lengyelországba küldött követek részére Werbőczytól kidolgozott utasítás tüzetesen foglalkozik ezzel az ügyvel. (Pray Epistolæ Procerum. 1, 202.) Hogy

a pápához küldött követeknek is ez volt egyik főadatuk, kétségtelenné teszi X. Leónak alább idézendő egy nyilatkozata.

³ Tomori Pál Budáról Szeben városának írja, hogy a pápához és a császárhoz megválasztottak Werbőczy, «Paulus Horvath Charlawist dictus», Tornall-

Werbőczi személye iránt bizalmát és ragaszkodását a köznemesség nemcsak ezzel a ténynyel tüntette ki, hanem háláját bebizonyítandó, «fáradásaiért, munkájáért és pénzbeli áldozataiért» minden jobbágytelektől öt dénár adót ajánlott föl neki.¹

Ötven tagból álló küldöttség vitte a végzeményt Budára, hol a király körül a főpapok és országnagyok együtt voltak. A király megerősítette a határozatokat és Várdai Pál királyi kincstárnok letette a tolnai gyűlés követelte esküt.²

Werbőczi «az urak és a nemesség között létrejött béke, egység és egyetértés»³ állandóságában nem igen bizott; mert szükségesnek látta elútasítását a német birodalomba és Rómába elhalasztani, hogy a bácsi gyűlésen részt vehessen.

A kitűzött időben a köznemesség tömegesen gyűlt össze Bácsan, hová a király, a főpapoktól és országnagyoktól kísérve, október 8-ikán érkezett meg. De a tolnai határozattal, mely szerint fegyveresen, hadjáratra felkészülve kellett volna megjelenniök és egyenesen a törökök ellen indulniök, senki sem törődött.

A köznemesség eddigi vezérei Werbőczi és Szobi mellett most Ártándi Pál és Glézsán Miklós vitték leginkább a szót. Ezek a közelet minden ágában gyökeres reformok

jai János és «de quarto ignoratur». (Történelmi Tár. 1882 évf. 85.) Ez a negyedik Fancsi volt, a ki a követségben tényleg részt vett. «Egregius Paulus Chalowyth Gyurkowcz» felől egy 1511-ik évi oklevélből tudjuk, hogy neje Battyhanyi Jusztina révén Somogy megyében birtokos volt. (Az oklevél a Nemzeti Múzeumban.)

¹ Ezen adó megszavazásáról az országgyűlési végzemény nem tesz említést. Werbőczi 1518 november 29-ikén Veszprém megyéhez intézett levelében sürgeti behajtását. Mivel egyúttal említi, hogy ez a legtöbb megyében már tényleg behajtatott: ez a körülmény kétség-

telenné teszi, hogy az adó nem az októberben tartott bácsi, hanem a júliusban tartott tolnai gyűlésben szavaztatott meg. (A levél Horvátnál. 189.)

² Bon Alajos velencei követ 1518 augusztus 21-iki jelentése, Budáról, ugyanonnan Manfredo Tamás augusztus 19-ikén Mantuába írt levele. (Mantuában.) A király 1518 szeptember 19-iki oklevele. (Kovachich. Supplementum III. 420.) Várdai Pál levele 1518 augusztus 17-ikén (Kassa város levéltárában.)

³ A Lengyelországba küldött követek részére fogalmazott utasításában. PRAY: Epistolæ Procerum I. 203.

keresztülvitelét tüzték ki a gyűlés céljául, s biztosítékokat kerestek, hogy azok végre is hajtassanak.

«Ekkor — írja Werbőczy a végzemény bevezetésében — az ország java és biztonsága, úgy szintén a királyi hatalom megszilárdítása érdekében számos jó és üdvös törvény alkottatott, ezek azonban végre nem hajtattak és eredménytelenek maradtak. Ennek következtében a végvárak nagy része elveszett, a megmaradtak erődítményei elpusztultak; számtalan hazafi esett el a belharczokban vagy hurczoltatott külellenségtől rabságba. A gyakran megszavazott adókat haszon nélkül fizették. Egy szóval az ország összes közügyeit, mind a honvédelem, mind az igazságszolgáltatás terén, könnyelműen és hanyagúl intézték.»

Hogy az alkotandó törvények ne maradjanak papiron, Werbőczy most azt gondolta ki, hogy a legközelebb tartandó megyegyűléseken a rendek esküvel kötelezzék magukat az országgyűlés végzéseinek lelkiismeretes megtartására; országnagyokat pedig, kik ezen végzéseknek meghódolni vonakodnak, a szolgálatukban álló nemesek kötelesek legyenek rögtön elhagyni. Mindkét rendelkezés szembetűnően magán viselte a nagy jogtudós naiv lelkének bélyegét; a mennyiben azoktól, az erkölcsi érzék megfogycatkozásának számtalan tünetei közepett, eredményt várni nem lehetett.

A királyi tanács szervezetére vonatkozólag a köznemeség megújította az 1516-ik évi határozatot, mely szerint az hat főpaphól, hat világi országnagyból és tizenhat köznemesből alakíttatott, kik fele részben, felváltva, hat hónapig az udvarnál tartózkodni kötelesek. Ehhez még az az új intézkedés csatoltatott, hogy a királyi törvénytörvényes ülésszakokban és máskor is valahányszor «fontosabb ügyek» tárgyaltnak, mindannyian jelen lenni tartoznak. A tanács hatáskörébe az ország összes ügyei utaltattak, különösen megemlítettven a jó rend fentartása az udvarnál, a vég-

helyekről való gondoskodás, az országos hivatalok betöltése.

A pénzügyi viszonyok rendezése czéljából, a végzések az országos, a királyi és az udvari kincstárak között szoros különbséget tettek. Az országgyűlésen megszavazott adók az országos kincstárba folynak és kezelésére a nemesek rendjéből két kincstárnok választatik, kik hivatva vannak a kezeik közé befolyó pénzüsszezből hadakat fogadni s ezeket mind az ország védelmére, mind az engedetlenek és lázadók megfékezésére használni; esküvel kötelezván magukat, hogy tisztükben lelkiismeretesen járnak el, ha pedig esküjük ellen vétének, az országgyűlés által fővesztésre ítéltetnek.

Az arany-, ezüst és só-bányák jövedelmeinek, Erdély és a királyi városok adajának kezelése a királyi kincstárnok kezei között marad, a ki azonban a mellé ellenőrül rendelt egyik tanácsos tudta nélkül, jószág- és javadalomvesztés terhe alatt, semmit sem vehet be és nem adhat ki; egyúttal minden esztendő elején számadását a királyi tanácsnak bemutatja.

Végre a jászok és kúnok adaja, a budai és szerémi tizedek, úgy szintén a királyi uradalmak jövedelme a budai tiszttartóra bizatik, a királyi asztal költségeinek fedezésére, számadás kötelezettsége mellett.

Az 1514-ik évi törvény, mely az elidegenített koronajavak és jövedelmek visszaadását rendelte el, megújíttatik, oly módon, hogy az ellenszegülőket az országos kincstárnokok fegyver hatalmával kényszerítsék.

A köznemesség minden eddiginél jelentékenyebb adó megszavazásával tüntette ki áldozatkészségét. Minden jobbagytelekre három forintot és húsz dénárt vetett ki, a melyből két forint hadak fogadására, nyolczvan dénár a királyi udvar szükségére, húsz a királyi adósságok törlesztésére és a királyi tanács ülnökei díjazására, szintén húsz az erdélyi vajda kezeiben levő királyi városok és harminczadok ki-

váltására volt szánva. Az egyháziak, kik eddig megadóztatva nem voltak, köteleztettek, hogy jövedelmük tizedrészt az ország védelmének költségeire szolgáltassák be.

Az évtizedek óta elhanyagolt honvédelmi kötelességek pontos teljesítésére a köznemesség a rendelkezések egész

Hungarus nobilis

47. MAGYAR NEMES A XVI. SZÁZADBAN.

sorozatával igyekezett a főpapokat és világi urakat rászorítani. Egvebek között megállapított, hogy minden vármegye a tizedjövedelmekről és a birtokosok jobbágyainak számáról hiteles kimutatásokat készít, melyek alapján a jövő országgyűlés a kiállítandó fegyverek számát meghatározza.

Mivel az országban nagy zavarokat támasztottak a hatalmas urak, kik az érdekeikbe ütköző bírósági ítéletek végrehajtását meg tudták akadályozni: Werbőczy most ezen baj orvoslására kimélet nélkül alkalmazta a megfelelő gyógyszereket.

A király és az ország összes bírái, mikor szükségesnek látják, az ítéletek végrehajtására az országos haderővel rendelkező országos kincstárnokok közreműködését veszik igénybe. Sőt ha a király «némelyek rábeszéléseinek engedve» ezt tenni elmulasztaná, az országos kincstárnokok kötelesek az ítélet végrehajtásáról gondoskodni.

Ha valamely ítélet végrehajtását a nádor akadályozná, a király és a tanács megfosztják őt méltóságától, a jövő országgyűlés pedig mást választ helyébe. Ha a főispánok a gonosztevők kiirtásában hanyagok, a vármegye közönségének megkeresésére a királyi tanács egyik tagja küldetik a vármegyébe. A főispánok, kik a pórlázadás idején megmegszökött jobbágyoknak földesuraikhoz való visszazállítását akadályozzák, jószág- és hivatalvesztés büntetésével sújthatnak.*

A király és az urak kísérletet tettek, hogy a köznemesség javaslatában némely változtatásokat vigyenek keresztül; azonban erélyes ellenszegüléssel találkoztak, és kényszerítve látták magukat arra, hogy hozzájárulásukat adják.**

Ekkor azután megválasztattak a királyi tanács tagjai; a főpapok közül az esztergomi és kalocsai érsekek, a pécsi és erdélyi püspökök; az országnagyok soraiból Perényi Imre nádor, Ujlaki Lőrincz herceg, Zápolyai János és Báthori István; a köznemesség rendjéből Amade István,

* A Corpus Jurisba föl van véve a bácsi végzemény; de ettől lényegesen eltér az, a mit Kovachich adott ki, mert 21 cikkelyt tartalmaz, a mely amabban hiányzik. (Vestigia. 475—500.)

** Bon Alajos velencei követ november 3-iki jelentése Budáról.

Ártándi Pál, Bodó Ferencz, Csáni Balázs, Derencsényi György, Fajsi János, Glézsán Miklós, Kenderesi Mihály, Kutassi Lukács, Macedónai Miklós, Pogán Zsigmond, Sütkei Gergely, Szobi Mihály és Túróczi Miklós.¹

Országos kincstárnokokká Paksi János és Szobi Mihály választattak meg.²

Míg az ország rendeit ezen ügyek foglalkoztatták, török követ érkezett Bácsra a szultán levelével, melyben békés hajlamait hangsúlyozza.

A köznemesség vezérei és a királyt környező urak abban állapodtak meg, hogy a békekötésre nyújtott alkalmat sem még nem ragadják, sem el nem utasítják, hanem egyelőre kitérő választ adnak s elhatározásukat attól teszik függővé, hogy a pápa, a császár és a lengyel király részéről hathatós támogatásra számíthatnak-e vagy sem?³

Évégből a tolnai gyűlésen megválasztott követeket utasították, hogy küldetésükben haladék nélkül járjanak el, és megbízták azzal is, hogy a köznemesség actiója és az új kormányrendszer behozatala következtében az európai udvaroknál támasztott aggodalmakat eloszlassák.⁵

Azonban hónapok múltak el, míg azok csakugyan útra keltek.

Werbóczit több ok készítette arra, hogy a magyar fővárosból való távozását halogassa. Az egyik kétségkívül az volt, hogy a bácsi végzések életbeléptetését sürgesse és befolyásolja. De e mellett anyagi érdekek is forogtak fönn. A tolnai gyűlésen részére megszavazott adó behajtását kívánta siettetni.

¹ Ezeket a végzemény XL. cikkelye nevezi meg.

² Egy 1519 február 2-ikán kelt királyi okfratban nevezetnek meg. (A szentmártoni főapátság levéltárában.)

³ Ezt a Lengyelországba küldött követek előterjesztéséből tudjuk. Acta Tomi-ciana, v. 14.

⁴ Ezt Bon Alajos velencei követ említi 1518 november 3-iki jelentésében.

⁵ A Lengyelországba küldött követek részéről adott utasítás tüzetesen foglalkozik ezen ügygyel. Hogy ez a pápa előtt is tárgyalatott, kitűnik Velence római követének 1519 ápril 12-iki jelentéséből.

Fönmaradt egyik levele, a mit ez ügyben november 29-ikén Veszprém megye közönségéhez intézett. «Korábbi leveleimből - így ír -- megérthették, hogy milyen okok és érvek, milyen munkám, fáradozásom és költekezésem birták rá az egész országot, hogy nékem öt denárt ajánljon föl. Ez számos megyében már behajtatott; de uraság-tok körében még nem fizették le. Mivel pedig én uraság-toknak is csak úgy, mint más vármegyék nemességének, nem csekély szolgálatokat tettem és a jövőben is tenni kész vagyok: hathatósan kérem uraságtokat, hogy tekintettel ezen szolgálataimra és költekezésemre, az említett öt dénárt minden jobbágytelek után haladék nélkül hajtsák be és annak az esküdt nemesnek, ki az országos adó behajtásával fog megbízatni, szolgáltsák át, nehogy tovább kelljen még e végett költekezniem. Mostani utamban is, a pápához és a császárhoz, azon összesen felül, mely részemre megajánltatott, nagy kiadásaim lesznek. Miután pedig a dicsőséges Isten vezérlete mellett visszatértem, igyekezni fogok, hogy azon kedvezéseket, melyekben uraságtok részesíteni fognak, szolgálataimmal bőségesen viszonzozzam.»¹

Egyébiránt a követség költségeire szükséges összeget a királyi kincstárnok csak úgy volt képes előteremteni, hogy néhány főpaptól kölcsön vette föl.²

Mikor azután Werbőczi az elutazásra készen állott, az 1519-ik év január 18-ikán érkezett Budára a tudósítás, hogy Miksa császár meghalt.³

Az udvarnál ez a hír nagy mozgalmat támasztott. Brandenburgi György nyíltan hirdette, hogy a császári korona nem szállhat senkire másra, mint a magyar királyra.⁴

¹ Ezen levélnek két eredeti példánya maradt fön, az egyik az Országos Levéltárban, 23102; a másik a bécsi cs. és kir. állami levéltárban. Kiadta HORVÁT, 189.

² Ezt az 1521-ik évi XLVI. törvény-

czikkelyből tudjuk, mely az előlegezett összeg megtérítéséről rendelkezik.

³ Welszben, január 12-ikén.

⁴ A velencei követ jelentése Budáról, 1519 január 18-ikán.

48. MIKSA CSÁSZÁR CSALÁDJA KÖRÉBEN.

Ennek a reménységnek alapját az az oklevél képezte, a melylyel Miksa császár 1515 július 20-ikán Lajos királyt fiául fogadta, a német birodalomban helytartóvá és trónörökössé rendelte, kötelezván magát, hogy ezen intézkedéseinek jóváhagyását a választófejedelmeknél kieszközli.¹

Azonban Miksa ezen rendelkezését nem vette komolyan és soha kísérletet sem tett, hogy elvállalt kötelezettségeinek megfelelően. Az 1518-ik évi tavasz elején Zsigmond lengyel királyhoz követe által azt az üzenetet küldötte ugyan, hogy ígérete teljesítése érdekében buzgón, de eredmény nélkül fáradozott;² mindazáltal ezzel igazolni kívánta lépéseit, a miket a végből tett, hogy unokáját, Károly spanyol királyt, római királylyá választassa meg.³

Ezen tervének megnyerte a lengyel királyt, kinek a császárhoz Augsburgba küldött követei a mainzi, kölni, pfalzi és brandenburgi választófejedelmekkel együtt Károly megválasztásában állapodtak meg. Szeptember elsején két oklevél állíttatott ki, melyekben a császár, mint Lajos cseh király egyik gyámja és a lengyel követek, mint a másik gyám meghatalmazottai, kötelezik magukat, hogy a legközelebb megtartandó választó gyűlésen Károlyra adják szavazatukat; továbbá, hogy Lajost, mihelyt nagykorúságát eléri, Károly választásának helybenhagyására bírják.⁴

Miksa ezen eredményt nagy pénzáldozatokkal vásárolta meg. A választófejedelmeknek jelentékeny összegeket fizetett ki és évdíjakat biztosított. Az ezekről vezetett számadások tanúsága szerint százezer forint értékű váltók küldettek Magyar- és Lengyelországba.⁵ Arról, hogy ezen összegben kik osztoztak, a történeti emlékek hallgatnak. Arról

¹ Deutsche Reichstagsakten. (Jüngere Reihe.) I. 4.

² Az 1518 ápril 15-én kelt utasítás, ugyanott, 89.

³ Erről a Deutsche Reichstagsakten idézett kötetében a szerkesztő, KLUCK-

HORN megjegyzi: «Eine offenbare Unwahrheit.»

⁴ A két oklevelet kiadta THEINER: Monumenta Poloniæ. II. 384. 5.

⁵ Deutsche Reichstagsakten. I. 90.

49. V. KÁROLY CSÁSZÁR.

sincs tudomásunk, vajjon Zsigmond király Lajosnak és tanácsosainak tudtával és beleegyezésével járt-e el?

Ezen megállapodásokkal azonban, mikor négy hónap múlva Miksa halálának híre megjött, a magyar királyi udvarnál senki sem gondolt; az egyik rész nem tudott róluk semmit, a másik rész nem tulajdonított azoknak kötelező erőt. Elhatároztatott, hogy Lajos a római királyságra igényt támaszszon.

E téren találtak az udvari párttal a nemzeti párt vezetői, kik a király érdekei iránt őszinte buzgóságot óhajtottak bebizonyítani s kiket Hunyadi Mátyás politikai hagyományaihoz való ragaszkodásuk is befolyásolt.*

Azonban ezzel tanúságot tettek arról, hogy Európa hatalmi viszonyai és a német birodalomban uralkodó hangulat felől teljesen tájékozatlanok. Mert ezeket ismerve, kizártnak kellett volna tartaniok azt a lehetőséget, hogy a választófejedelmek Magyarország gyermekkirályára adják szavazatukat, a melyért Francia- és Spanyolország hatalmas és dúsgazdag uralkodói versenyeztek.

A magyar államférfiak között naivitás tekintetében egyik sem múlta felül Werbőczit, ki arra vállalkozott, hogy a pápát és a többi olaszországi hatalmasságokat Lajos jelöltségének megnyeri; holott az utóbbiak a választásra befolyást gyakorolni képesek nem voltak; X. Leo pedig I. Ferencz francia királylyal szoros szövetségben állott, s az ő igényeit karolta föl.

Azzal a reménységgel kecsegtette magát, hogy Miksa császár biztosító oklevele, melynek másolatait magával vitte,**

* KLUCKHOHN föltevése, hogy Lajos igényeinek felkarolására Csehországból jött az initiatíva, alaptalan. Mikor Prágából Kolowrat Wenzelnek 1519 február 28-án kelt levele — melyre hivatkozik — Budára megérkezett, Werbőczi már út-

ban volt Olaszország felé, hogy Lajos érdekében működjék. I. m. 611.

** Ezt, mint látni fogjuk, Velenczében bemutatta és megtaláltuk hátrahagyott irományai között a budapesti egyetemi könyvtárban.

50. PERÉNYI IMRE SÍREMLÉKE.

döntő befolyást fog a hatalmasságok magatartására gyakorolni.

Mialatt a császárválasztás ügyében Budán a tanácskozások folytak, Perényi Imre nádornak 1519 február 5-én bekövetkezett halála vonta magára a közfigyelmet. Az országnak megüresedett első méltóságára igényt tartott Zápolyai János és megválasztása a nemzeti pártra nézve életkérdés jelentőségével bírt. Mindazáltal Werbőczy a szent György napján tartandó országgyűlést nem várhatta be. Február második felében újabb török követ érkezett, három évi fegyverszünet megkötését célzó előterjesztéssel; sürgetően szükséges volt tehát Velenczében és Rómában tájékozást szerezni az iránt, vajjon Magyarország a keresztény hatalmasságoktól várhat-e támogatást.

Ezt Werbőczy maga közlé a Budán tartózkodó velencei követtel, a kitől azt a biztosítást kapta, hogy Velenczében szívesen fogják fogadni.¹

II.

WERBŐCZI márczius első napjaiban indult el Budáról. Választott követtársai közül Csallovics Pál és Fancsi Imre voltak vele. Tornaljai János elmaradt.² Kíséretük fényes és számos volt: hetven emberből állott.³ Ám- bár nem tartoztak az országnagyok sorába, súlyt fektettek rá, hogy külső fellépésükben az ország és a korona tekintélyét megóvják.

* Bon Alajos velencei követ jelentése Budáról 1519 február 21-ikén. Elmondja azt is, hogy fölkereste Werbőczyt, a ki közlé vele küldetésének célját. «E uomo assa reputato e degno», jegyzi meg a követ.

² A velencei hivatalos iratokban csak a három követről van szó

³ Velencei fogadtatásukról szóló jelentés kiemeli: «Et nota, questi sono gentilhomini et non baroni del regno.»

Márczius 20-ikán léptek velencei területre. Treviso városából hírnököt bocsátottak előre, a ki érkezésüket Velenczében bejelentse.

Loredano, a nyolczvanhárom esztendős doge, a tizek

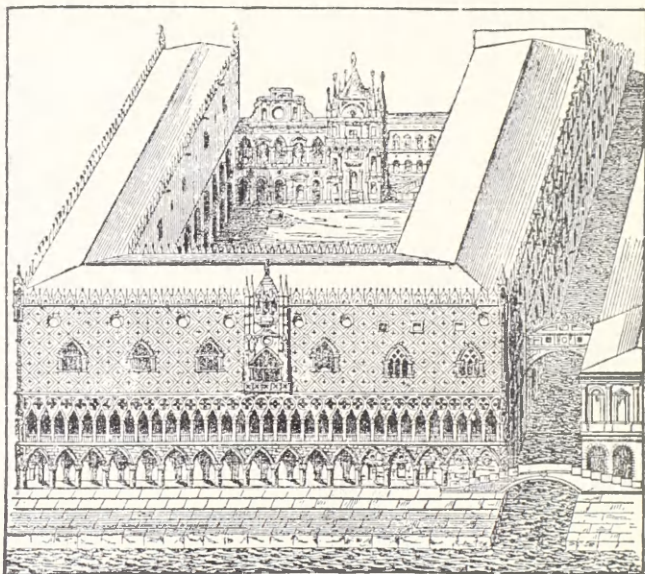
51. LEONARDŐ LOREDANO DOGE.

tanácsának ülésében fogadta a magyar hírnököt, s azzal a válaszszal bocsátotta el, hogy küldőit a köztársaság kormányja szívesen látott vendégek gyanánt tekinti. Mire a Dandolo-palotát, mely a XIII. század elején Konstantinápoly meghódítójának, Dandolo Henrik dogének szolgált lakó-

helyül, jelölte ki részükre szállásul, és fogadtatásukra megtette a szokásos intézkedéseket.

Márczius 21-ikén este a magyar követek Mestre városkában szállottak meg, hol Marco Antonio Venier előkelő patricius üdvözölte őket.

Másnap reggel útjokat folytatván, Malghera erőd mellett, hol a Velenczét környező lagunák kezdődnek, a doge által kijelölt tizenhét patricius várakozott rájuk. Itt hajóra

52. A VELENCZEI DOGE-PALOTA.

szállottak, hogy a fekvésének különlegessége, palotáinak és templomainak fénye által egyaránt elragadó városba evezzenek.

Márczius 23-án ugyanaz a tizenhét nemes jelent meg a Dandolo-palotában, hogy őket ünnepélyes fogadtatásuk végett a dogék palotájába elkísérje. A palazzo ducale, melynek építéséhez 1301-ben fogtak hozzá, csak néhány év előtt, 1511-ben fejeztetett be, és így jelenlegi nagyszerűségében tárult föl a magyar vendégek előtt.

A senatus termében (sala dei pregadi) az aggastyán fejedelem, a tanács tagjaitól környezve, trónon foglalt helyet. Mikor a három követ belépett, környezetétől támogatva, felemelkedett és szívélyesen kezét szorított velük.

Ekkor megszólalt Werbőczi. Ámbár folyékonyan és ékesen beszélt latinul; arra a meglepő tette határozta el magát, hogy a rövid üdvözlő-beszédet magyar nyelven tartotta. Kétséggkívül az a gondolat vezérelte, hogy a nemzeti párt diadalával az ország politikájában és kormányában beállott változást szembetűnő módon kell jeleznie. Előadta, hogy a király a pápához küldi őket és meghagyta nekik, hogy útközben a signoriával «bizonyos ügyeket» tárgyaljanak; mielőtt pedig megbízatásukban eljárának, üdvözlik a fejedelmet.

A kíséret egyik papi tagja latin nyelven tolmácsolta szavait.*

Majd átnyújtotta a királyi megbízólevelet s miután ez a signoria titkára által felolvastatott, azt az óhajtását fejezte ki, hogy küldetésének célját titkos ülésben adhassa elő. A doge a nagy tanács tagjait elbocsátotta s csak a tizek tanácsát tartotta maga körül. Werbőczi ekkor a következő előterjesztést tette:**

Küldetésük legfőbb célja az, hogy a török háború ügyében a keresztény hatalmakkal értekezzenek. A magyar király nem akar tőlük elszakadni s a szultán előnyös békeajánlatait visszautasította, minek következtében támadását várhatja; de egyedül, magára hagyatva ellenállani nem lé-

* Abban a rövid kivonatos följegyzésben, a mit megsemmisült jegyzőkönyvek alapján MARINO SANUDO az ő munkájába fölvet, nem nevezi meg a szónokot s nem mondja, milyen nyelven beszélt az, hanem megjegyzi, hogy a beszéd «per uno suo interprete fu esposto». Egy más helyen pedig: «Era etiam

li il suo prete interprete». A tolmácsolás fogalmában bennfoglaltatik az, hogy a tolmácsolt beszéd olyan nyelven tartott, melyet a gyülekezet nem ért.

** A titkos audientiáról szóló följegyzés már megjelöli a szónokot, mondván, hogy a három követ közül «il primo» volt az.

vén képes, a keresztény hatalmak, név szerint Velence és a római szentszék támogatására szorul.

Továbbá tudomására hozza a signoriának, hogy uralkodója, Lajos király, Miksa császár oklevele alapján, a császári trónra igényeit érvényesíteni fogja és reméli, hogy törekvésében Velence, mint «Magyarország egyik legrégibb barátja és szövetségese», támogatni fogja. Emlékezteti a signoriát arra, hogy az utolsó háborúban, mikor (1509) Velence ellen az összes európai hatalmak szövetkeztek, II. Ulászló király nem hallgatta meg a császárt, ki őt csatlakozásra szólította föl és Dalmátia visszahódítására ösztönözte. «Ime, — így fejezte be előadását — megérkezett az időpont, a mikor ezt a nagy szolgálatot a köztársaság viszonozhatja.»

A doge általános kifejezésekkel válaszolt: A magyar követeket — úgymond — Velence mindenkor szívesen látja, legfőképen a mikor olyan kitűnő férfiakat üdvözölhet, mint jelenleg. Előterjesztésüket kötelességszerűen közölni fogja a senatussal; a melynek végzését tudomásukra fogja hozni.

Május 24-ikéig a magyar követek Velence nevezetességeit, különösen szent Márk dómját és kincstárát, a hajó- és fegyvergyárt szemlélték meg. Ezalatt a senatus az adandó válasz fölött tanácskozott. 187 tanácsos volt jelen, kik nagy többséggel (166 szavazattal) állapították meg a választ, melynek meghallgatására másnap reggel tíz patricius hívta meg a magyar követeket, kik ez alkalommal gondolán tették meg a rövid utat a palotába. A doge biztosította őket a felől, hogy a signoria kész mindenkor segítséget nyújtani a magyar királynak a törökök ellen; a császárválasztásnál pedig már azért is sikert kíván neki, hogy a törökök ellen a német birodalom erejét fölhasználhassa; mivel azonban a német választófejedelmekkel a signoria összeköttetésben nem áll s általában Németországban nincs befolyása: azt tanácsolja, hogy a pápához forduljon.

Ezzel a tartalom nélküli, kitérő válaszszal a magyar követek nem voltak megelégedve. Néhány perczre félrevonultak, hogy azt maguk között megbeszéljék. Azután újból a teremben megjelenvén, azt a kérdést intézték a dogéhoz: vajjon a magyar király azon esetre, ha a választófejedelmektől vagy ezek egy részétől római királylyá megválasztatnék és vetélytársai ellen fegyveres hatalmával kellene igényeit érvényesíteni: számíthat-e a köztársaság részéről fegyveres segítségre?

A doge így válaszolt: «Mivel azon barátság nál fogva, melyet a magyar király iránt táplálunk, az ő megválasztását óhajtjuk; így tehát természetesen készek leszünk érette megválasztása után megtenni mindent, a mi hatalmunkban áll».

Ezzel a válaszszal a követek megelégedtek.

Ebéd után azt az óhajtást hozták a doge tudomására, hogy a tanács egyik tagját küldje hozzájuk. Három tanácsnok ment lakásukra. Ezekkel Werbőczi azt a kérését közlé, hogy szent Ilona császárné teteméből, melyet velencei területen fekvő egyik zárda templomában őriztek, ereklyerészecskét szerezzenek neki. Azonban a tanácsnokok kijelentették, hogy a kolostor nem áll a signoria rendelkezése alatt s ezért ebben az ügyben a kormány semmit sem tehet.

A magyar követek márczius 26-ikán a campanilere mentek föl s onnan gyönyörködtek a lagunák városára nyíló kilátásban. Majd a signoria ajándékait: drága szöveteket és csemegéket átvevén, még aznap elútaztak Róma felé. Első állomásuk Padua volt, hol a velencei helytartó némi csemegével kedveskedett nekik.*

Útjokat folytatva, Ferrarában és Flórenczben töltöttek néhány napot. Rómába csak április 12-ikén érkeztek.

* A velencei senatus márczius 21—26-ikán tartott üléseiről szóló jegyzőkönyvi följegyzések kivonatai MARINO SANUDO világkrónikájában. Közölte WENZEL, az Új Magyar Múzeumban. II. k. 402—411.

A fogadtatás, mely itt rájuk várakozott, nem lehetett kedvező. X. Leo pápa, kit politikai iránya a francia királylyal benső szövetség kötésére vezetett,¹ bizalmatlansággal nézett érkezésük elé.

Marco Minio, a velencei köztársaság római követe, utasítást kapott volt kormányától, hogy a pápát előlegesen tájékoztassa a Velenczében folyt tárgyalásokról. A pápa Magyarországból vett tudósítások alapján azt hitte, hogy a magyar követek főfeladata a köznemesség részére az olygarchia ellenében a szentszék támogatását és név szerint a bácsi végzések megerősítését kieszközölni.² Mikor azután Miniótól értesült, hogy a török ellen segílyt jönnek kérni, és a római királyválasztás ügyében kívánnak tárgyalni: Miksa császár okirataról gúnyos megvetéssel jegyzé meg, hogy «ilyen okiratokat Miksa csak azért szokott volt kibocsátani, hogy titkárainak alkalmat nyújtson pénz keresésre».³

A magyar követeket csakhamar megérkezésük után, ápril 15-ikén fogadta a pápa.⁴ Werbőczi előterjesztésére⁵ adott válaszában biztosította őket, hogy a törökök elleni küzdelemben számíthatnak támogatására. A császárválasztás ügyét illetőleg nyíltan kijelentette, hogy a Miksától nyert okirat értéktelen, mivel a választófejedelmek jogát nem korlátozhatja; «ám igyekezzék ő felsége a választófejedel-

¹ Ez 1519 január 20-ikán köttetett meg.

² A pápa ugyanis a velencei követel közlé: «E difficultá in quel regno tra nobeli e populari, e questi oratori vien contra li primi di quel regno per confirmation di certi articoli fatti in la dieta e sta fatta». Minio 1519 ápril 12-iki jelentése.

³ A velencei követ jelentése szerint a pápa mondá: «Maximiano usava far di questi privilegi per dar gvadagno ai soi secretarii etc.»

⁴ A velencei követ erről már ápril 16-ikán tesz jelentést.

⁵ TUBERO, az egykorú dalmát történetíró munkájában (SCHWANDTNER, *Scriptores*, II. 366.) közli egész terjedelmében a beszédet, a mit Werbőczi a pápa előtt elmondott. Kétség nem merült föl az iránt, hogy ezt a beszédet, csak úgy mint a munkájába fölvetv egyéb beszédek (ezek között Szolimán szultánnak egy beszédét találjuk, melyet seregéhez tartott volna), a humanista történetírók közös szokása szerint, ő maga compónálta.

53. X. LEO.

mek szavazataival megválasztatni magát, s ha ez sikerül neki, örvendeni fogunk.»¹ A mely megjegyzés azonban inkább gúnynak, mint komoly biztosításnak volt tekinthető.

Még megszegényítőbb volt a magyar követekre nézve az az eljárás, a mit saját küldőik követek irányukban.

Mialatt Werbőczy útban volt Velence felé, márczius 11-ikén megjött Budára a mainzi választófejedelemnek, a német birodalom kancellárjának Lajoshoz, mint cseh királyhoz intézett irata, melyben őt felhívja, hogy a római király megválasztására jelenjek meg, illetőleg «törvényes gondnokát» küldje el.²

Az udvar és a királyi tanács egyelőre sem a meghívásra, sem a választás tekintetében követendő eljárásra nézve nem határoztak, várakozó állást foglaltak el. Azonban a mérvadó egyéniségek, Brandenburgi György, Bakócz Tamás, Szakmári György bizalmas értekezletben megállapodtak az iránt, hogy mivel a német választófejedelmek idegen nemzetiségű uralkodóra voksukat nem fogják adni, uralkodójuk Károly királyra szavazzon, a kinek római királylyá választását a közte és a Lajos között fennálló rokoni kapcsolat kívánatossá teszi.³ Csak április elején indultak meg ez ügyben a tárgyalások, mikor a spanyol király részéről Cuspinianus János és Sauerer Lőrincz Budán megjelentek, hogy a cseh király szavazatát küldőjük részére biztosítsák.

Legelsőben Brandenburgi Györgyhez fordultak, ki céljuk elérésére támogatását fölajánlotta nekik, egyúttal felvilágosította őket, hogy az előterjesztést a magyar tanács teljes ülésében kell megtenniök, mivel a bácsi országgyűlés

¹ A velencei követ ápril 25-iki jelentése szerint a pápa közlé vele: «Havemo detto a questi oratori soi: il privilegio nulla val, et soa maesta cerchi pur di esser electo per via di electori, che ne aremo piacer.»

² Id. m. 231.

³ Ezt Bakócz Tamásnak 1519 ápril 24-ikén a lengyel királyhoz intézett leveléből tudjuk. Deutsche Reichstagsakten. I. 591.

végzései értelmében a határozatok, melyek a köznemes ülnökök mellőzésével hozatnak, érvénytelenek; megnyugtatóván őket az iránt, hogy az ülnökök közül csak kevesen tartózkodnak az udvarnál s így semmitől sem kell tartaniok.

Az ápril 8-ikán tartott tanácsülésben Cuspinianus kifejtette, hogy a spanyol király megválasztatása Magyarország érdekeinek szempontjából is kívánatos. Lajos néhány jóakaró szóval bocsátotta el a követeket.

A királyi tanács, mielőtt az érdemleges válasz iránt határozna, kikérte a lábaja által Esztergomhoz kötött primás tanácsát, mely úgy hangzott, hogy Károly király ügyét

L. udonens Ley h m gavis et
Bohenne z m m m m

54. II. LAJOS MAGYAR KIRÁLY NEVALÁIRÁSA.

kell felkarolni, azzal a kikötéssel, hogy viszont Károly, ha ő maga czélt nem érhetne, a magyar király megválasztása érdekében használja föl befolyását.

A királyi tanács hozzájárult ehhez és a német követeknek a választ a következőképen formulázta:

«A boldog emlékezetű császári felség a bécsi congressuson Lajos királyt harmadik fiául fogadta, helynökévé rendelte, neki a császári méltóság megszerzését kilátásba helyezte, e végből mind a saját, mind a választófejedelmek támogatását ígerte és mindezt okiratba foglalta. Ennek következtében a királyi felség ugyanazon igényekkel léphetne fel, mint a katolikus király. Mivel azonban a császári felség jónak látta a birodalomról másképen rendelkezni és

a választófejedelmekkel a katolikus felség érdekében tárgyalásokba bocsátkozni: a királyi felség, testvéri érzelmei sugallatára hallgatva, nem akar a katolikus felség ellen föllépni, sőt a mennyire hatalmában áll, az ő becsületét és tisztességét mozdítja elő, szavazatát ő rá adja. Elvárja viszont a királyi felség, hogy a kath. felség, a levelében foglalt igéretéhez képest, testvéri szeretetét iránta megőrzi, őt mint testvérét és sógorát, támogatja. Együttal reméli, hogy abban az esetben, ha a kath. királyt vetélytársai a római királyság elnyerésében megakadályoznák, a mit Isten ne engedjen, azon lesz, hogy inkább a királyi felség választassék meg római királylyá, mint akár a francia király, akár a kath. királynak más ellenfele. Végül felkéri a kath. királyt, hogy házasságát Anna hercegnővel, mindkét uralkodóház tisztességére, mielőbb hajtsa végre.»

A spanyol király követei teljes megnyugvással fogadták a választ, csak azt kívánták, hogy a római király választására cseh biztosok küldessenek, megbízólevelük Csehország pecsétével legyen megerősítve és a lengyel király, mint gyám, aláírását viselje. A tanács hozzájárult mindenhez, csak az ellen tett kifogást, hogy a lengyel király írja alá, mint gyám, a megbízólevelet és kívánta, hogy Lajos, mint magyar király, szintén küldjön követet, a ki hivatva legyen Anna házasságának ügyét tárgyalni. György őrgróf kéretett föl ezen küldetés elvállalására.

Alig, hogy ez el volt intézve, a következő napon francia követ érkezett, hogy Ferencz király részére kérje Lajos szavazatát. Majd megjött Welhartici Wenczel, egykor II. Ulászló cseh titkára s a cseh urak azt a kívánságát terjesztette elő, hogy a római király választásának ügyébe, mely kizárólag Csehországot illeti, a magyarok ne avatkozzanak be és a király egyik trónkövetelő javára se kösse le szavazatát, hanem engedje, hogy a csehek határozhassanak arról, kit kelljen a jelöltek közül támogatni. Komoly

hangon beszélt, merész szavakat használt; korholta a királyt, fenyegette a magyarokat.

A német követek aggódni kezdettek. Megjelenvén a király előtt, kérésekkel ostromolták, hogy velük hivatalosan közlött elhatározásához állhatatosan ragaszkodjék. Együttal nem haboztak felhatalmazni őt arra, hogy tanácsosainak, kik netalán visszavonulásra gondolnának, a spanyol király részéről megfelelő pénzüsszegeket ajánljon. A király önérzetesen elhárította magától ezt az ajánlatot. Állásával — mondá — nem fér meg ilyen eljárás. De nem volt kifogása az ellen, hogy a követek maguk tegyenek a megvesztegetéssel kísérletet.*

Cuspinianus legelőbb Szalkai László váci püspökhöz

55. SZAKMÁRI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

ment, ki régtől fogva az osztrák párthoz tartozott és háromezer aranyat ajánlott neki. Azután vele együtt Szakmári György pécsi püspököt, királyi kancellárt kereste föl, ki ez idő szerint a köznemességre is irányadó befolyást gyakorolt és így a helyzet ura volt.** Ötezer arany felajánlásával igyekezett őt lekötelezni, a mivel a főpap megelégedett, ámbar megjegyzé, hogy támogatásáért a francia királytól tízezer aranyat vagy «egy nagy püspökséget» kaphatna.

Április 20-ikán a királyi tanács tagjai, a király távollétében, a könyvtárteremben fogadták Károly követeit. Ezek tüzetesen bizonyították a csehek igényeinek alaptalanságát

* «Sed illud ultimum recusavit, onus illud humeris nostris imponens; sibi inconveniens fore asserebat.» Így ír a követek egyike jelentésében, a melyből ezen tárgyalások érdekes részleteit merítjük.

** A német követ egy helyen azt írja róla, hogy «moderatur habenas nobilium», és más helyen «moderatur jam universum fere regnum».

és a francia király ajánlatainak hiú voltát. Mire a tanácsosok azt válaszolták, hogy a király nem fog elállani határozatától. Mialatt a tanácskozás folyt, a cseh titkár betört a terembe és fenyegetődött, hogy rögtön elutazik, ha a hozott üzenetre haladék nélkül választ nem kap.

Erre a magyar tanácsosok, a spanyol király követei és a cseh titkár együtt Lajos király elé járultak. A magyar kancellár kijelentette, hogy ő felsége megtartja ígéretét, úgy, hogy Csehország kiváltságait is sértetlenül megóvja. A cseh titkárral pedig közlé, hogy néhány nap múlva királyi követ fog részletes utasítással Csehországba menni.

Május 1-én a francia követ kapta meg a választ, mely így hangzott: «A királyi felség hálásan fogadja a fenséges francia király jóindulatát, melylyel a köztük fönnálló kölcsönös barátságot új frigygyel akarja megszilárdítani és a török ellen segítséget ajánl, a mire őt a legkeresztényibb király czíme, a mit visel, kötelezi. A mi a római király választásánál adandó szavazatot illeti, a királyi felségnek Csehország uraival és rendeivel kell ez ügyben tárgyalnia; a Csehország részéről a választásra küldendő követeket utasítani fogja, hogy ő felségének, mint testvérnek és vérrokonnak, a mennyire lehetséges, kedveskedni igyekezzenek és mindent tegyenek meg, a mit a királyi felség kára, országainak, különösen Csehországnak hátránya nélkül tenni lehet.»

56. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY NÉV-
ALÁÍRÁSA.

A német követek meg voltak nyugtatva az iránt, hogy ezen nyilatkozat üres frázisoknál egyebet nem tartalmaz. Miután a pécsi és váczí püspökök részére őt, illetőleg háromezer aranyról szóló kötelezvényt állítottak ki, Brandenburi Gvörgy részére hatezer és Balbi prépost részére

ötszáz forintot «útiköltség» czímén biztosítottak: május 2-ikán meglegegedetten hagyták el a magyar udvart.¹

Mindezekről Werbőczy és társai szerencséjükre nem értesülhettek római tartózkodásuk alatt.² De nem maradtak megkimélve egy másik kudarcztól.

Néhány nappal audientiájuk után kapta meg Marco Minio Velenczéből azt a meglepő tudósítást, hogy a magyar király az udvaránál tartózkodó török követtel három esztendőre fegyverszünetet kötött. Rögtön értesítette erről a pápát, ki megütközését fejezte ki a fölött, hogy a magyarok ugyanakkor, mikor tőle tanácsot és segítséget kérnek: a választ be nem várva, egyességre léptek a törökkel.³ Mindazáltal neheztelését a magyar követekkel nem érezte, sőt kijelentette előttük, hogy segélynyújtásnak szükségessége most már többé nem forog fönn, de a mennyiben a viszonyok változnának, a szentszék támogatására Magyarország mindig számíthat.⁴

Ezalatt Werbőczy áhítatosan járta be az örök város szent helyeit. Egyebek között fölvetette magát a Szentlélekről czimzett társulatba, melynek tagjai, a pápák kegyelméből, több rendbeli egyházi búcsúkbán részesültek. A társulat fönmaradt anyakönyvének egyik hártyalapján találjuk az ő sajátkezü bejegyzését, a melylyel jelezi belépését és családja összes tagjait: nejét Katalint, fiát, Ferenczet, Pétert, Jánost és Imrét, úgyszintén leányait, Erzsébetet és Orsolyát a confraternitas kebelébe fölveteti.⁵

Ereklyék szerzésére is gondja volt. Néhány évvel utóbb

¹ Cuspinianusnak 1519 május 4-ikén kelt jelentése. Id. m. 1. 635—642.

² Később, két hónappal a magyar követek elütazása után, július 4-ikén jelenti, hogy a pápa a magyar király részére brevét állított ki, melyben felhatalmazza, hogy kiskorúsága daczára a választásban megbizottai által szavazatával részt vehessen, ha ígéretet tesz,

hogy ezt a francia király javára adja. Ezt a brevét a francia királynak küldötte volna meg, hogy hasznát vegye.

³ Minio ápril 25-iki jelentése.

⁴ Minio május 5. és 10-iki, a magyarországi követ június 17-iki jelentései.

⁵ Monumenta Vaticana, Series 1., Tom. v. p. 138.

57. SZENT PÉTER TEMPLOMA ÉS A Vatikán.

VII. Kelemen pápához irt levelében említi: «Szentséged tudja, hogy római tartózkodásom idejében milyen buzgósággal s milyen gyakran folyamodtam a boldog emlékü X. Leo pápához és szentségedhez, ki akkor alsóbb rendű állásban volt, szent Sebestyén ereklyéjének elnyeréseért.»¹

Medici János bíbornok, X. Leo unokaöccse, kihez ezeket a sorokat intézte, később, mikor maga is VII. Kelemen névvel szent Péter székén ült, rokonszenvesen emlékezett meg találkozásáról Werbőczivel. «Téged — írja neki — már akkor megszerettünk, mikor még alsóbb rendű állásban voltunk.»²

Werbőczi, mint az egyház buzgó híve, bizonyára büszkeséggel fogadta azt a kitüntetést, melyben a pápa őt és két követársát részesítette, midőn mindhármokat római lovag rangjára emelte.

Időzésük Rómában mintegy öt hétre terjedt. Június közepe táján érkeztek vissza Magyarországra.³

Eredménytelen követségében kifejtett fáradozásai mindazáltal nem maradtak jutalmazatlanul. Néhány héttel visszaérkezése után a jószágvesztésre ítélt Csuzi Menyhértnek és Jánosnak a koronára szállott összes birtokait adományozta neki a király.⁴

¹ THEINER, II. 658.

² «Te quem in minoribus constituti dileximus.» 1524 február 20-án. KATONA, XIX. 435.

³ Velence római követének 1519 május 5-ikén és magyarországi követének június 17-iki jelentése

⁴ Az 1519 július 25-ikén kelt királyi adománylevél Vörösvártt.

III.

WERBŐCZI távolléte alatt a nemzeti párt politikája súlyos vereségeket szenvedett; nemcsak a török fegyverszünet megkötésében, a mi a tolnai és bácsi országgyűlések programjával ellentétben állott, hanem főképen a nádorválasztásnál, a hol az udvari párt jelöltje, Báthori István nyerte el a többséget Zápolyai Jánossal szemben.

A királyi tanács köznemes ülnökei képteleneknek bizonyultak arra, hogy a bácsi végzések foganatosítását ki-
eszközöljék. Werbőczi visszatérte után sem állott be kedvező fordulat a helyzetben.

A király, mikor 1520 február 6-ikára országgyűlést hívott egybe, az ország rendeit fölszólította, hogy a bácsi országgyűlés végzéseinek értelmében kiállítandó fegyveresek élén jelenjenek meg.* Azonban csak kevesen tettek eleget a királyi parancsnak. Ennek következtében a gyűlés zajos tanácskozások után abban állapodott meg, hogy szent György napján újból összejön, a mikoron az urak és vármegyék, hűtlenség büntetése alatt a hadakat kiállítani, az adószedők pedig számadásaikat bemutatni tartoznak. A szent Györgynapi országgyűlés megtartott; de az előbbeni megállapodásokkal nem gondolva, csak arra szorítkozott, hogy a véghelyek ellátására és a királyi udvar szükségleteire félforintnyi adót szavazott meg.**

Július közepén Lajos király Pozsonyba költözött, és több hónapig tartózkodott ott, az új császárral az 1515-ben

* Az 1519 december 25-ikén kelt királyi rendelet eredetije a M. Nemzeti Múzeum levéltárában.

** Velenceze magyarországi követének

1520 márczius 28. és május 1-én kelt jelentései; a királyi tanácsnak márczius 2. és Lajos királynak június 2-ikán kelt rendeletei PRAY Epistolæ. I. 136., 139.

SERENISSIMO

Principi: & Domino: Dño LVDOVICO Regnoꝝ Hū
gariæ & Bohemiæ. &c. Regi. Vrtutūq; Slesię Duci: ac Mo
rauiæ Marchioni. &c. dño suo clemētissimo: STEpha
nus de Werbeucz eiusdē vestræ Serenissimæ Ma
iestatis presentię personalis locū tenēs: & erga
Cæsareā: Catholicāq; Maiestātē: ad cōuen
tum totius imperiī generalē Wormatiæ
celebrandū: per eandē Serenissimā
Maiestātē uestrā Orator destina
tus: seruiendi promptitudi
nem cum fidelitate.

Beunti nuper mihi ex Pānonia serenissimæ
maiestatis uestræ ad CAROLVM Cæ
sarē inuictissimū: ac Hispaniarū Catholicū
Regem: totiusq; Romani imperiū illustriū
principū generalē conuentum Oratori: in
fuetus: ac fide carēs de Luthero rumor per
latus est: quo is lubricus alias: ac incōstans
homo: & (ut inquit ille) interturbās omīa:
quīue (ut Naso canit) laudē a crimīe sumit.

Stulte nimis Paulo etiā Apostolo nō inferior a pluribꝫ iactabat.
Dolui Deum testor certe plurimū: mirabarq; hominū quorundā
nimīā ad credendū in rebus p̄sertim fidei leuitatē. Auxit nimisq;
admirationem: quod plures non omnino vulgares homines Lu
therianis erroribus prater modū cōlpexerim irretitos. Quare bā
subinde studiose: esset ne peritus quispiā Catholicæ ueritatis ama
tor: qui huic hominī: tanq̄ spurio Goliath: pro rei indignitate se
se acriter opponeret! Hęc percunctātī mihi librum mox quispiā
obtulit lætabūdu. Hic (inquit) etsi in hoc puluere desudent alii:
solus Lutherianū dogma subuertit funditus: dolos: quibus seipm
primo: deinde imperitos allos decipit: aperit euidenter. Hominē
uersipellē alias ad pudenda etiā usq; cunctis conspiciendū dete
gitatq; denudat. Eiusq; male iacta: inualida: atq; infirma: & secū
plerumq; pugnantia diluit: uel eruit potius fundamēta, Subiciit

tis: qui attulit ad me librum non pauca in authoris operis *hulie*
 laudem: quibus tum ingenium: tum doctrinam: tum denique ultra
 mores mire hominis extollebat. Allectus sis ego: ac plurimum de
 lectatus: cepti pro temporis angustia librum huic ipsum cursum ac
 citis (ut aiunt) oculis lectitare. Reperi scriptorem felicissime: quod
 promiserat executum: dignusque mox uisus est: ut in omnium contra
 Lutherianam hæresim manibus haberetur assidue. Percutabar in
 super an esset sufficiens exemplariorum horum copia? Percepi uix
 præter hoc in locis alterum reperiri. Displicuit rei tam necessa-
 ria: tanta hæc penuria. Nec ad communem hominum utilitatem tunc
 aliud oecurrebat: nisi ut quamprimum librum iterato excudendum
meis etiam sumptibus: demandarem. Ratus aptissime reseruari:
 quicquid in Christi: & fidei nostræ commodum fuerit collocatum. Id
 eo libellus factus: quod opus ipsum esset ab eius auctore Imperato-
 ri CAROLO dedicatum. Quodque compertum habere ipsum eun-
 dem Cæsarem Lutherianam perfidiam penitus abhorrere. Quæ res
 uel hoc unico argumento fit satis: superque euidens quod per Germa-
 niam ferre tota: sint Lutheriani libri nedum Pontificis summi: sed
 Cæsaris quoque decreto: ueluti pestis maxima igni traditi: conetur
 que is idem Cæsar: quod re: & nomine Catholicus sit: & habeatur
 equis (quod dicitur) & quadrigis serpens passim Lutherianum dog-
 ma funditus extirpare. HVNC igitur libellum aureum Catholicæ
 fidei solidum: ac tutum clypeum: per acutumque in hostem iaculum: nostra
 opera tuo nomine excusum denuo: maiestati uestre serenissimæ:
 quicquid datum est: mittendum curauit. Eam præsertim ob causam: quod
 fidei nostræ zelus in te adolescenti quamuis adhuc: ferueat feruenti-
 sime: curaque sit maiestati uestre maxima: ut optimum Regem decet
 ne regnum tuum longo iam sæculo Christianissimum: Lutheriano tan-
 dem: quod absit procul: contagio corrumpatur. Hac enim lectione &
 uenienti morbo occurrere poterit oportune: & si qui forte fuerint eo
 ueneno infecti haecenus: liberari. Interim maiestati uestre pro ui-
 ribus enitendum: ut pestis hæc sæuissima tuo auspicio a regno ipso
 toto ultra Sauromatas penitus relegatur. Nec ambigendum: quin
 hac ratione & inelytum maiestati uestre nomen comparatum iri apud
 homines: & tandem pro tam morbida pestis euerfione ingens sis
 ipse præmiu recepturus in caelis. Quod faxit Deus optimus: atque
 summus. Cursum hæc Viennæ sexto Nonas Martii: anno ab in-
 carnatione Christi. 1571.

megkötött kettős házassági frigy végrehajtása iránt tárgyalásokat folytatva.

Ezen idő alatt Werbőczi is járt a királynál; de arról, vajjon politikai vagy törvénykezési ügyek vezették oda, nincs tudomásunk. Az az okirat, mely erről az útjáról szól, erőszakos természetének kitörését örökíti meg.

A királyi személynök nógrádmegyei birtokáról indult a királyhoz. A mint a Duna partján fekvő Szobb helységhez ért, itt útját állotta a mária-nostrai pálosok vámsorompója, a melyet, mivel a vámos abban a pillanatban nem volt jelen, nem csak önhatalmúlag megnyitott, hanem a Dunába hajított, és új felállításától a barátokat szigorúan eltiltotta. Mire ezek a szenvedett sérelem miatt panaszukkal a királyhoz fordultak, ki 1520 november 25-ikén kelt rendeletében Werbőczinek meghagyta, hogy a pálosokat jogaikba helyezze vissza.*

A király ekkor már ismét Budán volt. Szelim szultán szeptember 21-ikén bekövetkezett halálának híre hívta őt vissza a fővárosba. A királyi tanácsban az a felfogás uralkodott, hogy a szultán kimúltával a vele másfélév előtt kötött fegyverszünet elvesztette kötelező erejét, s hogy a beállott változás kedvező alkalmat nyújt az elvesztett melléktartományok és végvárok visszaszerzésére. Megállapodás történt abban, hogy a velencei köztársasághoz és a német birodalomba követek küldetnek segély kieszközlése végett.

Velenczébe More Fülöp pécsi prépost már deczember elején elindult. A másik követség ellenben csak a következő év február vége felé kelt útra. Az olasz Balbi Jeromos, pozsonyi prépost és Werbőczi küldettek Németországba; hozzájuk Csehország részéről Sternberg László kancellár csatlakozott.**

* A királyi rendelet eredetije az Országos Levéltárban. 23479.

** Velence magyarországi követének 1521 február 8-iki jelentése.

Február 24-ikén Esztergomban állapotok meg, hogy az agg primástól búcsút vegyenek. Ez alkalommal tőle Werbőczy egy ezüst kardkötőn és lószerszámon kívül négy ezüst tálat kért kölesön; * a mi arra utal, hogy a birodalmi gyűlésen a magyar vendégszeretet jó hírét föntartani szándékozott, egyúttal elárulja, hogy a most már nagy vagyon fölött rendelkező királyi személynek nem volt még kellően fölszerelve, hogy állásához méltón léphessen föl.

Azonban ugyanekkor küldetésével összefüggésben álló, nevezetes tény hirdeti, hogy ha ékszerekre és asztali készletre nem is szeret költeni: erszényét szívesen nyitja meg, a mikor magasabb érdekeknek tehet szolgálatot.

Werbőczy a magyar államférfiak között legelső irányozta figyelmét Luther Márton hitújító föllépésére és kellően méltatta ezen vallási mozgalom jelentőségét.

A kóros állapotok, melyek az egyház külső életműködéseiben elhatalmasodtak és romboló hatásukat Magyarországon éreztették is, pályája kezdetétől fogva élénken foglalkoztatták Werbőczyt és orvoslásukra a befolyásával alkotott törvényeket kimélet nélkül próbálta alkalmazni gyógyszerül. Azonban hite a kath. vallás tanainak igazságában, hódolata az egyház tekintélye előtt szilárdságában nem ingadozott.

A buzgó hívőnek ösztönével, a tapasztalt politikusnak éleslátásával fölismerete, hogy Luther támadása nem az egyház bajainak megszüntetésére, hanem új egyházi szakadásra, nem restaurációra, hanem revolúcióra fog vezetni.

Ezen felfogásában megerősítette őt egy polemikus mű, mely éppen ekkor látott napvilágot. Szerzője olasz hittudós volt: Lanciloto Politi, ki miután Sienában mint jogtanár, majd Rómában mint a bibornoki consistorium ügyvéde működött, harmincz éves korában szent Domonkos rendjébe

* Elismervénye HORVÁTNÁL. 200.

Epitaphium D. Mart. Luth.

Martin Luther leb nit wett/
 Von hin/beim Ruel/ begraben leit.
 Woz anungig gnag geweser/
 Doch sein gleichwol weter liden.
 Flech dem die gnade Ehrlich groz/
 Die er von funden machet los.
 Woz der rechte Glaub/ des uns allein/
 Gott gefällig machet/ und woz eren/
 Mit irthumb was befristet/ heilich.
 Mit finsternis hat er geredet/
 Und lag durch weter/ gang begraben/
 Jill wiber got von new erthobes/
 Grotzler/ Stand und rechte glaub/
 Durch die sein Man aus steffen/ stand.
 Senn da er blinde Abgötterey/
 Durch Menschen ley was trüben/ er/
 Die rene ley best gang werrlich/
 Da der Gott diesen Man erwacht/
 Woz in ein new lecht angezündet/
 Das Evangelij laut verkündet.
 Woz er stand/ steht in Euolchem Land/
 Und ernd befruchtig befrucht/
 Oletz wie Sancti Paulus thet/ erlegen/
 In sein starcken donner/ schlegel/
 Die angefochten/

Zuch wie Johans des Truffes hand/
 Das Lamb Gottes leit in woltam land.
 Welche salt um offer sein gebracht/
 Woz er von sin all sin/ geschlacht/
 Also do du welt finster woz/
 Und rene ley beleschen ger.
 Das Luther von Christum gewess/
 Den jag die Zischen wider preist/
 Er hat auch bestlich alle leit/
 Des gefeser ley abgeföhret wett/
 Welche säncket die wesen und zerfist/
 Vom Evangelij/ wels da da zerfist/
 Colch werrlicher die nitig woz/
 Ist gewol laut verfinstet gar.
 Da der Man hat an tag gebracht/
 Und Christi geben fund gemacht/
 Der bangt die falsche gleimerey/
 All missbreuch und abgötterey.
 Und hat den rechten weg geleit/
 Zum waren Gott die laut bepreit.
 Zuch gestreift die wesen in Rom/ das leit/
 Das Gottes Reich und bösmacht stöß/
 Darmit er hat got mozd gestift/
 Die Christlich Reich gewaltig leit/
 In hat Luther auffgericht/

Miso sein lauff durch Gottes hand/
 Göttemüchlich tollendet hat.
 Grotz in n' an mol siben Jaren/
 Woz er hat viel liden/ erliden.
 Die werer/ schmecken ausgefanden.
 Die in Gott selbe zu seinen handen.
 Zuch er wolt mit sanfftem todt/
 Beföhret hat aus befer not.
 Liba er ernd mit Christo leben/
 In rechte freud/ do im andro geben
 Gottes wolig nach/ eren/ erhon/
 In das sinnen todt/ im himel eren.
 In umb al/ Gott banden/ erberman/
 Der erdte ley hat genomen.
 Auch all die nach eren werden sein/
 In ihm/ die erdte predigt rein/
 Das was Gott hat dem/ er eren geben/
 Und bren auch/ mit vns behoben/
 Das er erhalt bis lecht aus gnad/
 Welche er der welt im geben hat.
 Das er auch mit g'effen/ er/ wesen/
 In sich macht laiden/ die auff eren
 In das funde viel. Gottes nameus
 Das geb der gnedig Vater, Amen.

lépett s ekkor az Ambrosius Catharinus nevet vette föl, mely alatt számos hittudományi munkája jelent meg. 1520 december 20-ikán fejeztetett be Giunti florenczi sajtóján annak a könyvnek nyomtatása, a melyet Luther ellen «A keresztény hit védelme» cím alatt latin nyelven bocsátott közre * s a melyben nagy tudományos készlettel kiméletlenül éles polemiát egyesített.

Néhány héttel megjelenése után a könyv Werbőczi kezeibe került és annyira megnyerte tetszését, hogy most, mikor Worms felé utazván, Bécsben megállapodott, Singrenius nyomdásznak megbízást adott, hogy második kiadásban nyomassa ki és példányait ingyen terjeszse. A nyomtatás költségeit maga fedezte.**

Mielőtt Bécsből távoznék, márczius 2-ikán Lajos királyhoz intézett ajánlólevelet fogalmazott, oly célból, hogy az a könyv élére helyeztessék:

«A minap — írja ebben — Károly császárhoz és spanyol királyhoz, a római birodalom fejedelmeinek gyűlésére követségbe küldetvén, mikor Magyarországból távoztam, meglepő és hihetetlennek látszó hír jutott el hozzám Luther felől, erről a könnyelmű, állhatatlan és zavarterjesztő emberről, ki Ovidius szavai szerint, bűnéből dicsőséget merít s kit sok ostoba ember Pál apostolnál nem kisebb embernek tart. Isten a tanum, hogy nagy fájdalommal és csodálkozással töltött el bizonyos emberek hiszékenysége, főképen azért, mert a hit ügyéről van szó. Csodálkozásomat fokozta az a tapasztalás, hogy sok előkelő ember van Luther tévelyeibe szerfőlött bebonyolódva. Ezért szorgosan

* 191 folio-oldalra terjed. Az első könyv címe: «Martini doli, quibus crasum vulgus conatur decipere, perspicue manifestantur». A további könyvekben Luthernek a pápaságra, a gyónásra és a purgatóriumra vonatkozó tanait tüzetesen czáfolja.

** Aleander pápai követ 1521 ápril végén Wormsból írja Rómába: «Messer Stefano, ambasciator ungaro, per zelo di santa fede, ha donato 50 ducato d'oro ad un impressor di Vienna, acciocche il libro del frate Ambrosio publicasse et lo disseminasse per tutto.»

AD CAROLVM M^{ax}. Imperatorem. Et Hispaniarum Regem.

Fratris Ambrosii Cath. Ord. Præd. Apologia pro ueritate Catholicæ & Apostolicæ fidei: ac Doctrinæ Aduersus impia, ac ualde pestifera Martini Lutheri Dogmata.

INDEX OPERIS.

- ¶ In Primo Libro continentur undecim Doli Martini. Quibus potissimum multitudo imperita decipi potest.
- ¶ In Secundo recitat ad uerbū Liber eius plenus Blasphemis: & stultitiis circa Papæ potestatem, & pene ad uerbū consultat.
- ¶ In Tertio. Consultantur omnia: quæ opponuntur cōtra Decreta probāta Primatū Romanæ Ecclesiæ: seu Sūmi Pont. & pariter ad uerbū referuntur eius Blasphemia. Hinc agitur de clauæ sciētia Papæ: & potestate circa Indulgentias.
- ¶ In Quarto. Confunduntur quæ peruersissime: & perniciosissime tradidit circa sacramentū Pœnitentiæ: & statum Purgatorii: & uerba sua propria apponuntur.
- ¶ In Quinto. Qui inscribit Speculū uniuersæ eius doctrinæ. Colliguntur hæreses: & errores absconi: quos tam cōtra ueritatem: q̄ cōtra seipsum alioquin effudit. Ipse Lector numeret si sit otium. Sed longe melius ut comprober,

kérdőzködtem, vajjon a kath. igazság avatott hívei között akadt-e, a ki ennek az embernek az ő vállalkozása méltatlanságához illő erélyvel ellenszegül? Miközben ennek utána jártam, valaki örvendve bemutatott nekem egy könyvet és azt mondá, hogy az egyetlen könyv, mely Luther tanait alaposan lerontja, a csejt, melylyel ő előbb magát, azután a tapasztalatlanokat rászedte, világosan felderíti, a család embert leplezetlenül mutatja be, állításainak erőtlenségét és ellenmondásait feltárja. És sok egyebet is hozott föl a szerző dicséretére, tehetségeinek, tudományosságának, érenyeinek magasztalására. Mindez vonzott és én érdeklődéssel és gyönyörködve, de a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt sietve, futólag kezdettem olvasgatni. Úgy találtam, hogy feladatát az író szerencsésen oldotta meg. Erre kérdőzködtem, vajjon elégséges számú példányok vannak-e készletben? A válasz úgy hangzott, hogy az egész vidéken ezen egy példányon kívül több alig található. Megütköztem azon, hogy ilyen szükséges könyvben annyira szűkölködnek. A közjó érdekében tehát intézkedtem, hogy költségesen a könyvet másodízben nyomtassák ki. Meggyőződésem szerint ugyanis a pénzt nem lehet jobban elhelyezni, mint ha azt Krisztus és a mi hitünk védelmére fordítjuk. Ezt annál szívesebben tettem, mert munkáját a szerző Károly császárnak ajánlotta, kiről tudom, hogy a lutheránus eretnekségtől iszonyodva fordul el, a mit kétségtelenné tesz az a tény, hogy a veszedelmes pestist terjesztő lutheránus könyvek úgyszólván egész Németországban, pápai és császári rendeletek alapján, máglyán égettetek el és a ki arra törekedvén, hogy nem csak címében, hanem a valóságban is katolikus legyen, a lóháton és négyes fogaton járó lutheránus dogma kiirtásán fáradozik. Ezt az aranyos könyvet, a katolikus hit biztos, erős védpajzsát és éles nyilát, mely az én közreműködésemmel újból kinyomatik, felségednek lehető leggyorsabban meg-

küldtettem, főképen azért, mert tudom, hogy felséged ifjú szíve a vallásos buzgóságtól lángol és jó királyhoz illő módon gondoskodik arról, hogy századok óta legkeresztényibb országa a lutheránus ragálytól meg legyen óva. Ezen olvasmány a közeledő kór megismertetésére, a megmételtyezettnek gyógyítására igen alkalmas. Felsőgednek ezentúl is minden erővel azon kell lennie, hogy rendelkezései ezt a pestist az egész országról elhárítsák.»¹

Ezen ajánlólevél tanúsága szerint Werbőczi figyelme első sorban hazájára irányult, hol ekkor már Luther tanait Brandenburgi György az udvarnál és a német polgárok több városban rokonszenves érdeklődéssel fogadták. Azonban valószínű, hogy a római szent-székre, a császárra és a német birodalom híthű fejedelmeire is hatást kívánt gyakorolni vallásos buzgóságának ezen nyilatkozatával.

A wormsi birodalmi gyűlés már két hónap óta ülésezett, mikor márczius 24-ikén a magyarországi követek oda megérkeztek.² Ápril 2-ikán pedig a császár testvére, Ferdinánd főherczeg tartotta bevonulását, ki ünnepélyes fogadtatásban részesült. A menetben a két magyar követnek előkelő helyet jelöltek ki. A császár jobbján a főherczeg, balján Balbi ment, míg Werbőczi mindjárt utánuk, a birodalmi gyűlésen jelenlevő két bibornok, Lang Máté salzburgi érsek és Schinner Máté sitteni püspök között haladt.³

Ápril 3-án fogadtattak a birodalmi gyűlésen. A szónoklatot Balbi Jeromos, a híres humanista tartotta.

A bevezetésben a császárt és a német fejedelmeket magasztalásokkal halmozta el. Cyneasnak a római senatus-ról mondott szavait alkalmazta rájuk. Azután élénk színek-

¹ Nevezetes, hogy a negyedretű 315 lapra terjedő munka ápril 27-ikén már ki volt nyomtatva; pedig Werbőczi az ajánlólevélben említi, hogy csak Magyarországból elútazása után, tehát február utolsó napjaiban rendelkezett a kinyomatás iránt.

² Velenceze németországi követének jelentése. MARINO SANUDONÁL. xxx. 134.

³ Ápril 5-ikén Wormsból a mantuai örgrófhhoz küldött tudósítás. Deutsche Reichstagsakten. II. 838.

kel ecsetelte a csapásokat, a miket Magyarország a törökök ellen viselt háborúkban szenvedett és a veszélyeket, melyek az egész keresztény világot fenyegetik. Ha Németország nem ragad fegyvert, le kell mondani Konstantinápoly visszaszerzésének reményéről, sőt Róma elvesztésé-

60. LANG MÁTÉ SALZBURGI ÉRSEK.

től kell félni. Magyarország másfél százados küzdelemben elgyengülve, idegen segély nélkül nem állhat tovább ellen. A császári méltóság a kereszténység megoltalmazásának érdekében bízott a német nemzetre. Ne engedje át a viláгурalmat a törököknek! Nem kimélte meg szemrehányásoktól sem a németeket. «Az igazi, az ősi német erő — úgymond — már rég elenyészett. Nem vagytok ti többé

azok a germánok, kik harczy dicsőség tekintetében a rómaiakat elérték, sőt talán túl is szárnyalták!» Azután a császárt ősei példájának követésére lelkesítette, biztosítván őt, hogy fényesebb siker vár rá, mint az volt, a mit Cæsar küzdött ki Pharnaces ellen és Pompejus Mithridates ellen!*

Miután a választ tizenegy napon át hiába várták, ezt ápril 15-én megsürgetendők, a birodalmi gyűlés választmánya előtt megjelentek. Itt egyikük — valószínűleg Werbőczy — előadta, hogy Wormsban tovább nem időzhetnek, mivel a szent György napra egybehívott magyar országgyűlésnek döntení kell a fölött, vajjon az öt hónap óta Budán időző török követek fegyverszüneti ajánlatát elfogadja-e? Előadták, hogy Velenczéből érkezett tudósítások szerint, a török császár az egyiptomi szultánt megverte, Egyiptomot meghódította és seregének nagy részét Konstantinápolyba küldötte, minél fogva bizonyosra vehető, hogy a kereszténység ellen támadást készít elő. Ily körülmények között jobb idegen földre küldeni sereget, mint odahaza bevárni az ellenséget. Magyarország 26,000 lovas és néhány ezer gyalogost kész kiállítani. A meghódítandó területhől Magyarország csak elvesztett melléktartományait kívánja, míg Konstantinápolyt a német birodalomnak engedni át örök időkre.

A mennyiben folytatá a birodalmi gyűlés nem állíthatna ki mindjárt nagy sereget, egyelőre minden fejedelem ajánljon föl kis segítséget, melyet néhány hónap alatt útnak indíthat. Így legalább vigasztaló tudósítást vihetnek haza és az országot visszatarthatják olyan határozatoktól, a milyeneket a kétségbeesés sugalmazhat.

A jelenlevő fejedelmek és rendek azzal bocsátották el a magyarokat, hogy tanácskozni fognak és válaszukat másnap közlik. Azonnal négy tagból álló küldöttséget bocsá-

* A beszéd nyomtatásban, külön kiadvány gyanánt, ugyanazon évben megjelent.

tottak a császárhoz, hogy véleményét kikérje. Károly azt kívánta, hogy a válasz kitérő és halasztó legyen, arra utaljon, hogy a birodalmi belügyek elintézése után fogják a hadi segély ügyét napirendre tűzni.

Másnap a választmányi ülésen megjelentek a császár elnöklete alatt a választófejedelmek mind, több más fejedelem és városi követ. A meghívott magyar követeknek a mainzi választófejedelem, mint birodalmi főkancellár, adta elő a választ.

A császár és a gyűlés — ügymond — a birodalom reformjával foglalkoznak, melyből nem csak a német nemzetre, hanem az egész kereszténységre nagy haszon fog háromolni. Mihelyt ezen ügy elintéztetett, a császár a német birodalommal és a többi keresztény uralkodókkal tárgyalásokat indítva meg, módot fog keresni, hogy a törökök és a kereszténység egyéb ellenségeivel szemben erélyes ellenállást fejtsenek ki és Magyarországnak segítséget nyújtsanak.

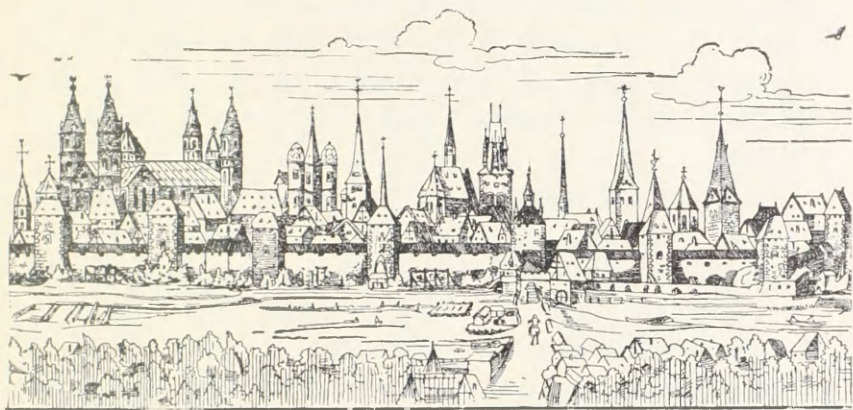
A magyar követek ezzel a nyilatkozattal nem voltak megelégedve. Azt mondták, hogy a császár és a francia király gyakran ígérték segítséget, de ígéletüket nem tartották meg. Biztosabb választ kértek, melyben Magyarország vigasztalást találhasson.

A főkancellár azt felelte, hogy kérésüket fontolóra veszik és írásban közlik megállapodásukat.* Ezt néhány nap múlva a következő nyilatkozatban formulázták:

«A császári katolikus felség és a római szent birodalom rendei a jelen birodalmi gyűlésen a római szent birodalom és Németország ügyei rendezése előtt a török ellen biztos segítséget nem ígérhetnek. Mindazáltal remélik, hogy rövid idő alatt mindent ügy elintéznek, hogy egy esztendő lefolyása alatt a római szent birodalom, szentség-

* Peutinger Konrádnak, Augsburg város követének 1529 augusztus 19-ikén kelt jelentése. Id. m. 857.

ges urunk, a fenséges magyar király és más keresztény fejedelmek közreműködésével, a császári felség a hadjáratot a török ellen személyesen megindíthatja és Krisztus hitének ellenségeit megsemmisítheti. Ha pedig bármilyen ok miatt ez a hadjárat nem létesülhet és időközben Magyarország a töröktől megtámadtatnék, a császári felség a római szent birodalom haderejével segítségére lesz. Remélik, hogy Magyarország ezentúl is vitézül megoltalmazza határszéleit, miként ezt már eddig is sok év óta dicsőségesen cselekszi. A mennyiben netán erre magát az ország képesnek nem

61. WORMS.

érezné, a fenséges magyar király egy esztendőre a törökkel fegyverszünetet köthet, oly föltételek alatt, melyek sem országára, sem a kath. hitre és a kereszténységre nem becsutelenek és nem károsak.*

E szerint a «vigasztalás», a mit a birodalmi gyűlés Magyarországnak nyújtott, nem volt egyéb, mint az a biztosság, hogy nem fogja rossz néven venni, ha a magyar király a törökkel egy esztendőre fegyverszünetet köt!

A magyar követek felháborodással vették ezt a nyilat-

* «Responsum imperatoris et statuum.» Id. m. II. 759.

kozatot és rögtön, még az nap, ápril 20-ikán elútztak Wormsból.*

Éppen azokra a napokra, a mikor a birodalom fejlődései a magyar követek előterjesztésével foglalkoztak, esik a wormszi gyűlés legnevezetesebb eseménye.

Ápril 16-ikán érkezett meg Luther. Két nappal utóbb pedig a birodalmi gyűlés színe előtt mondott híres beszédében kinyilatkoztatta, hogy tanítását vissza nem vonja.

Az ifjú császárnak az volt kívánsága, hogy azonnal mondják ki rá a birodalmi száműzetést. Azonban a mainzi érsek három napi halasztást eszközölt ki, melyet azután még két nappal megtoldottak. Ezen idő alatt több oldalról tettek kísérleteket, hogy Luthert az ő álláspontjától eltérítsék és az egyház tekintélye előtt meghódolásra bírják.**

Ezen erőfeszítésekben a magyar követeknek is részük volt. Erre nem csak a vallásos buzgóság sugallatai, hanem küldetésük politikai érdekei is készítették őket; mert a német birodalom, míg a vallási szakadás lángja pusztítja, Magyarországnak segítséget nem nyújthatott.

Werbőczy és Balbi könnyen találtak alkalmat arra, hogy a merész reformátorral megismerkedjenek. Mire meghívták őt ebédre. Hazájukban tett tapasztalatokra támaszkodva, asztal fölött megindítandó bizalmas és kedélyes eszmecsere-től több eredményt vártak, mint a hivatalos vitatkozásoktól. Mindazáltal, ha talán a magyar borok hatását sem hagyták is egészen számításon kívül, mindketten a tudományos műveltség oly magas fokán állottak, hogy tartózkodás nélkül bocsátkozhattak Lutherrel a legnehezebb hit-tani kérdések tárgyalásába. Az ebéd, melyre más vendégek is hivatalosak valának, élénken folyt le. A magyar követek

* A velencei követnek 1519 ápril 28-iki jelentése.

** BUCHHOLZ: Geschichte Ferdinands des Ersten. I. 353. FRIDRICH: Der Reichstag zu Worms. 56.

nem szoritkoztak arra, hogy Luthert általánosságban az egyház tekintélyének elismerésére buzdítsák; az egyes vitás tantételek tüzetes tárgyalásába bocsátkoztak. De célta nem érték.

Werbőczi és Balbi, a császár és az udvarhoz tartozó urak előtt, úgy nyilatkoztak, hogy Luther, a vele folytatott társalgásban «bolond és tudatlan embernek» bizonyult. A vendégek pedig a pápai követnek azt beszéltek, hogy Luther a magyarok meggyőző érveire adott válaszában «nem viselte magát ügyesen.»

A legatus mindezekről Rómába jelentést küldött. Elismerő kifejezésekkel szól «a jó szolgálatról», a mit a magyar követek tettek, és különösen Werbőczi «vallásos buzgóságát» magasztalja; megemlékezvén áldozatkészségéről is, melyet a flórenczi vitairat kinyomatása és terjesztése érdekében tanúsított.*

IV.

MIKOR 1521 tavaszán Werbőczi és Balbi Wormsból Budára visszaérkeztek, itt már tudomással bírtak arról, hogy a török birodalom új császára támadó hadjáratra készül Magyarország ellen. Balbi a segélykérés sürgető ismétlése végett mindjárt újból a császárhoz küldetett. Werbőczire meg az a feladat várakozott, hogy pártjának vezérférfiait és a köznemesség tömegeit áldozatkészségre, gyors cselekvésre buzdítsa. Egyik tekintetben sem ért célta.

* Az 1521 ápril 12-én kelt jelentésnek ide vágó részlete így hangzik: «Quello messer Stefano che fu altrevolta ambasciatore a Roma et Balbo fecero buona opera contra quel ribaldo, perché lo invitarono á pranzo, et haveano trovato indotto, et lo exhortarono á ridursi alla buona via, non solamente pregan-

dolo, ma ancora demonstrandoli evidentemente molti suoi errori, et che volendo Luther rispondere, si porto male, come dicono li astanti; che li ambasciatori dissero poi a cesar et á tutta questa corte, che lhaveano trovato et indotto et paccio . . .» FRIDRICH, 85.

Az urak és vármegyék hadai lassan és kis számban gyülekeztek. Zápolyai János, kinek a nádorral együtt Nándorfehérvár felszabadítására kellett indulnia, mivel gyűlölt vetélytársával közös actiótól idegenkedett, a rendelet végrehajtását mindenféle ürügy alatt késleltette, sőt magatartása azt a gyanút keltette, hogy a törökökkel egyetért és a király ellen lázadást tervez;¹ még azok is, kik nyílt árulás tényére képtelennek ítélték, feltették róla, hogy «nem bálná, ha az országot nagy veszedelem érné, a melynek elhárításával magát királylvá megválasztathatná».²

A következmény az volt, hogy Szabács és Nándorfehérvár kapitányai, mivel a fölmentő sereg érkezését hiába várták, a gondjaikra bízott fontos véghelyeket föladták; az egybegyűlt magyar sereg pedig kardcsapás nélkül szétoszlott.

A király ekkor november 19-ikére országgyűlést hívott össze oly czélból, hogy Nándorfehérvár visszafoglalására haladék nélkül megtegye az intézkedéseket.

A súlyos csapások hatása alatt a pártérdekek sugallatai elnémultak. Király, urak és nemesek rég nem tapasztalt áldozatkészséggel gondoskodtak az ország megmentéséről.

Azon módoszatok iránt, a melyek a kitűzött cél elérését biztosíthatták és a szükséges pénzeszközöket előteremthették, Werbőczy tette meg a javaslatokat,³ melyek nehézség nélkül elfogadtattak.

A főpapok, országnagyok és birtokos nemesek egy évi mindennemű jövedelmük felerészét ajánlották meg. Az ország minden nemes lakosára fejenként egy forint adót vetettek ki. E mellett fogyasztási adókat hoztak be, melyek-

¹ Ezt említi egy Budáról 1521 augusztus 20-ikán Velenczébe küldött magánlevél

² Velence magyarországi követségi titkára, Massan említi ezt a signoriához benyújtott záró-jelentésében.

³ Werbőczy irományai között egy általa fogalmazott emlékirat található, mely az 1521-ik évi országgyűlésen alkotott pénzügyi végzések lényeges pontjait magában foglalja.

nek fizetésére nemesek és nem-nemesek egyaránt köteleztettek.

Az adók behajtása a vármegye közönsége által választandó nemesre, a befolyó pénzösszeg kezelése pedig négy országos kincstárnokra bízott, kik közül kettőt az ország-nagyok választottak, kettőt a köznemesség köréből az országgyűlés. Mivel az utolsó hadjárat alkalmával tett tapasztalatok mindenkit meggyőztek arról, hogy az egyházi és világi urak banderiumaival, a köznemesség felfegyverzésével az országot megvédelmezni nem lehetséges: az országos kincstár összes bevételeit zsoldos hadak fogadására szánták; egyúttal a királyt felkérték, hogy egy vagy két főkapitányt rendeljen, a kik az ő nevében hadakat fogadjanak, a véghelyeket őrséggel lássák el, háború idején a sereget vezessék; felhatalmaztatván, hogy azokat, kik az országgyűlés végzéseit meg nem tartják, «mint a közjó és az egész kereszténység ellenségeit», fegyver hatalmával fékezzék meg és birtokaiktól foszszák meg.¹

A király megerősítette ezen végzéseket, és a köznemesség iránt bizalmát bebizonyítandó, köréből szemelte ki a nagy hatalommal felruházott főkapitányokat. Szobi Mihályra és Paksi Jánosra, Werbőczi legbensőbb barátaira esett választása.²

Az országgyűlés pedig az országos kincstárnokok egyikévé magát Werbőczi Istvánt választotta meg, hatáskörét a Dunán-innen fekvő 28 vármegyére terjesztvén ki. Fizetéséül 1000 forint és ötven lovas tartására szintén 1000 forint rendeltetett.³

Ekképen, kik az országgyűlési végzések megalkotásában a főtenyezők voltak, azok bizattak meg a végrehajtás-

¹ A végzeményt kiadta KOVACHICH, Vestigia 513—47.

² Ezt az 1523-ik évi végzemény XI. cikkelyéből tudjuk.

³ Ezt számadásainak a budapesti egyetemi könyvtárban föntartott töredékéből tudjuk. Más emlék nem szól a kincstárnokokról. Így azt sem tudjuk, ki volt a többi három.

sal; azt kellett tehát várni, hogy ez alkalommal a kijelölt gyógyszerek az elhatalmasodott bajok orvoslására sikeresen fognak alkalmaztatni. Azonban a lelkesedés pillanatnyi fellobbanása után most is a szűkkeblű önzés emelkedett uralomra, melynek ellensúlyozására az országos főkapitányok és az országos kincstárnokok nem voltak képesek.

A megszavazott adókból a remélt három millió forint helyett ezen összegnek alig huszadrésze folyt be.

Werbőczi az ő számadásaiban csak 57087 forintnyi bevételt tudott kimutatni. Ennek majdnem felét (24213 forintot) a nádornak, 8055 forintot az erdélyi vajdának, 3000 Ártándi Pálnak, 2600 Podmaniczki Mihálynak, 200 Kostka Péternek, 626 Szentléleki Jánosnak, 525 Pöstyényi Ferencznek és Istvánnak, 300 Telegdi Miklósnak, 100 a füleki őrségnek, 69 Selpi Györgynek fizetett ki.*

Ezalatt az 1522-ik év elején Nürnbergben tartott birodalmi gyűlés elhatározta, hogy Magyarország megmentésére sereget küld; Lajos bajor fejedelem vezetése alatt küldöttséget bocsátott Bécsbe, hogy ott a magyar királlyal és tanácsosaival a részleteket megállapítsa.

Lajos király, a ki ekkor Csehországban időzött, nem ment maga Bécsbe. Május 10-ikén biztosokat küldött oda: Szakmári György esztergomi érseket, Báthori István nádort, Sárkány Ambrust, Korlátkövi Péter és Trepka Ádám királyi udvarmestereket, Werbőczit, Balassa Ferenczet és Désházi Istvánt.**

A tárgyalások június elején indultak meg. Lajos herceg és társai azon aggodalmat fejezték ki, hogy a küldendő haderő Magyarországon kellő ellátásra és barátságos fogadtatásra nem számíthat. Kiemelték, hogy a múlt évi hadjárat alkalmával a magyarok az idegen segélyhadat barátságtalanul fogadták, Németországból ajándékkül küldött

* A fentebb idézett számadástöredékben.

** A királyi megbizólevél az Országos Levéltárban.

Instrumto data per Regiam Illustri Pragae in festo
 Michaelis 1522 Ferdinandus et Margareta ac
 cunctis dominis Joanni Gothofredo episcopo Pragensi legato
 illiudicarij electo Simonis Joanni Drassy de
 Brunnensi Magistro et Antonionem Petro de Fortaliblen
 Magistro curie Regie. Item Magistro Sierbano &
 viderimus personalis presentie Regie. Item Locumtenen
 Joanni Wisesy vicepalatino Sigismundo poqer et
 Michaeli Fendralle oratoribus nomine Regie. Mag^{re},
 comiti Regam Hungarie. Ad conventum Nurembergen
 qui pro refo Bati legdy proximo preterito celebrati
 certus est missis pro auxiliis petey et expeditione
 contra Turcos summonda.

Promissis domini oratores salutarione Nomine Regie Margarete
 et Regam Hungarie recommencaverunt ad Romam Ferdinandum
 et ad cetera Imperij principes cum gratulatione de peditu
 processione ad demite agunt quare cepisse sunt de
 optima voluntate sue sunt p auxilium sui per Imperium
 deventum adensionem reconerim sunt sine neglectis et
 sedis sui commiserunt. Ad hunc etiam seronissimo Romam
 Ferdinandum et cetera Imperij principibus ac omnibus Latinis
 de propensa eorum ad Chr^m xpm auxilium prestantum
 voluntate. Item etiam de peditibus superioribus missis
 in defensionem cruce expedire.

Item et et nomine Regie et nomine Regam Hungarie
 esse ad ipsentem conventum Nurembergen cum plene
 manifeste Regie hanc et Regam prout superioribus
 dicitur in nemisli consensione fuit per xpm
 Romam Ferdinandum et Comitibus Brunnensi per
 archiepiscopum ad mandatum perferentem et concludendum
 pro de auxilium contra Turcos ferendis et de expeditione
 in sept^m fundenda per Nurembergen per Romam gelale
 inter ipsos.

62. A NÜRNBERGI MAGYAR KÖVETEKNEK ADOTT UTASÍTÁS

több ezer lándzsát a Dunába hánytak; sőt többen úgy nyilatkoztak volna, hogy inkább a töröknek hódolnak meg, mintsem németek és csehek segítségével oltalmazzák magukat.

A magyar biztosok ezen állításokat kósza híreknek bélyegezték. Azonban egyebet nem eszközölhettek ki, mint azt az ígéretet, hogy 3000 német gyalog fog Horvátországba küldetni; a további segélyezés iránt való elhatározás a szeptember első napjára egybehívott birodalmi gyűlésnek tartatott fönn. A király és az ország rendei felhivattak, hogy oda követeket küldjenek.¹

Augusztus 10-ikén Budán részleges országgyűlés tartott, mely a nürnbergi küldöttséget megválasztotta. Tagjai lettek Maczedóniai László szerémi püspök, Korlátközi Péter, Werbőczy István, Gerhei János alnádor, Pogány Zsigmond és Kenderessi Mihály tanácsosok.² A király részéről a győri püspök és Drágfi János tárnokmester csatlakoztak hozzájuk.³

November közepétájt érkeztek Nürnbergbe, és 19-ikén fogadtattak. Ez alkalommal Maczedóniai László volt szónokuk.⁴

Egy egész hónap múlt el, míg válaszát és határozatát a gyűlés velük közölte. Négyezer gyalogost ajánlott föl, kik a jövő év május 25-én Sopronba érkeznek és hat hónapon át a király rendelkezésére állanak.⁵

Ezen követség költségeire Werbőczy a kezei között levő országos pénztárból ezer forintot vett föl.⁶ Azonban ez az összeg az utazás és a nürnbergi tartózkodás költségeinek

¹ A német biztosoknak 1522 június 15-ikén a magyar biztosok előterjesztésére adott válaszirát, Werbőczy irományai között az egyetemi könyvtárban.

² A gyűlés végzései, egykorú irat a Gyurkovics-féle kézirat-gyűjteményben, jelenleg e sorok írójának birtokában.

³ A követek részére adott királyi utasítás az egyetemi könyvtárban.

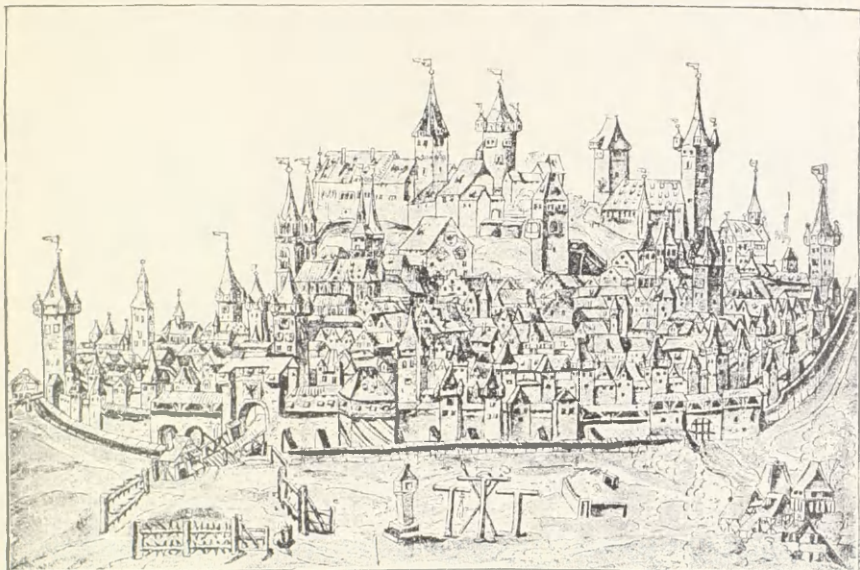
⁴ Beszéde egykorú nyomtatványban látott napvilágot.

⁵ A birodalmi gyűlés válasza, egykorú irat az egyetemi könyvtárban.

⁶ A számadások ugyanott.

fedezésére nem volt elegendő. Werbóczi kénytelen volt, mielőtt Nürnbergből távoznék, kölcsönhöz folyamodni. Nem kevésbé feltűnő, hogy éppen ahhoz fordult, kinek érdekei és igényei ellen küzdött a politikában: Ferdinánd főherceghez.

December 22-ikén kötelezvényt állít ki, melyben igéri, hogy a Ferdinánd főherceg kincstárnokától, Salamanca

63. NÜRNBERG.

Gábortól fölvelt háromszáz forintot a következő év február 22-ikén Bécsben, a tartományi pénztárnál, (kamat nélkül fogja lefizetni).* Az a körülmény, hogy a kötelezvény eredetije a bécsi állami levéltárban őriztetik, arra utal, hogy Ferdinánd főherceg a kölcsön adott összeget nem hajtotta be.

Ferdinánd főherceg más módon is lekötelezni iparkodott Werbóczit. Nürnbergből írt levelében fölkérte Lajos

* Közölte HORVÁT. 203.

királyt és igénybe vette Mária királyné közbenjárását is a végből, hogy az a három pestmegyei falú, a melyekre Zápolyai János 1514-ik évi engedménye alapján Werbőczy igényt tartott, tényleg az ő birtokába jusson.* És mikor a mohácsi vész után Ferdinánd, mint magyar trónkövetelő, föllépett, Werbőczyt emlékeztette a bizalmas érintkezésre, a mely közöttük a nürnbergi birodalmi gyűlésen létesült.**

V.

ERBŐCZI az 1523-ik év elején visszaérkezvén, zavarteljes állapotban találta az országot. Az 1521-ik évi törvények végre nem hajtottak. A vég helyek érdekében semmi sem történt. A határszéli török parancsnokok gyakori betörésekkel zaklatták a védtelen területek lakóit. Keletről tudósítások érkeztek a nagy készülletekről, melyek újabb támadás veszélyét jelezték.

A szent György napjára egybehívott országgyűlésen a köznemesség elégedetlensége és ellenséges érzülete Báthori István nádor személyére irányoztatott. Súlyos vádakat emeltek ellene: hogy a közjövédelmeket elsikkasztotta, a törökökkel titkos összeköttetésben áll, tudtával öcscse hamis pénzt veret stb. Azt követelték a királytól, hogy foszsa meg őt a nádori méltóságtól, az elsikkasztott összegeket térítse meg vele; különben adót nem szavaznak meg.

* II. Lajos Prágából, 1522 november 23-ikán írja Bornemisza János pozsonyi grófnak: «Dux Ferdinandus apud nos, una cum reginali maiestate... intercessit pro quibusdam tribus possessionibus, videlicet Abon, Thezeg et Paladych... magistro Stephano de Werbewcz conferendi. Quas quidem possessiones tum ad tam ardentem ipsius Ferdinandi ducis et reginalis maiestatis petitionem,

... quam honeste repellere non potuimus, tum considerantes etiam servicia, que prefatus magister Stephanus maiestati nostre exhibuit, ... predictas possessiones eidem contulimus...» Meghagyja neki, hogy a királyi jogokat Werbőczyre ruházza át. Eredetije az Országos Levéltárban. 23699.

** Alább idézendő levelében.

Lajos a vádakat kétségkívül alaptalanoknak tartotta. E mellett az a követelés, hogy birói tárgyalás nélkül ítélje el a nádort, törvénytelen volt. Azonban az a hír, hogy a szultán Drinápolyból megindult és az az aggodalom, hogy adó megszavazása nélkül az ország ellenállani képtelen lesz, arra bírta, hogy Báthorit feláldozza a Zápolyaiak gyűléstének. Megfosztotta a nádori méltóságtól. De a nemzeti pártot, mely arra számított, hogy most Zápolyait fogja az ország első méltóságára emelni, a király kijátszotta azzal a nyilatkozattal, hogy a nádor hatáskörébe tartozó teendőket maga fogja végezni. Ezen rendelkezésben a gyűlés megnyugodott.

A köznemesség a Báthori elmozdításában kivívott diadala után most először sürgette a külföldiek eltávolítását a királyi udvarból; először lépett föl azok ellen, kik Magyarországon Lutherhez csatlakoztak. Az utóbbiak sorában a leghatalmasabb Brandenburi György örgróf volt, a király bátyja, valóságos gyámja és sugalmazója, ki gyűlöletessé tette magát azzal, hogy a nemzeti párt törekvéseit ellensúlyozta, léha és gyönyörvadászó hajlamait követve, a királyra vésteljes befolyást gyakorolt és ezt most kiterjesztette Mária királynéra is, ki az 1521-ik év őszén kelt egybe Lajossal.*

A köznemesség politikai érdeke, nemzeti érzése és ragaszkodása ősei vallásához találkoztak abban a két kérdésben, melyet a királyhoz intézett és azután az országgyűlés végzeményébe iktatott, hogy udvarából a külföldieket távolítsa el és hogy «katholikus fejedelem lévén, a lutheránusokat, pártfogóikat és párthiveiket, mint nyilvános eretnekeket és a szentséges szűz Mária ellenségeit, fő és jószágvesztéssel büntesse».**

* V. ö. e sorok írójának munkáját: A Hunyadiak és Jagellók kora. (Budapest, 1896. — Az Athenæum kiadásában

megjelent: Magyar nemzet története IV. kötete.) 442., 446.

** A végzemény LII. és LIII. cikkei.

Ezen utóbbi végzés nem egyéb, mint régibb törvényhozási intézkedések alkalmazása; ugyanis már az 1462. és 1498-iki országgyűlések «a kárhoztatott eretnekséghez való csatlakozást» a hűtlenségnek fő- és jószágvesztéssel büntendő esetei közé sorolták.

Nem merülhet föl kétség az iránt, hogy a köznemesség ebben az esetben szintén Werbőczitől kapta az irányt, és «a lutheránusok» ellen hozott végzés alkotására tőle eredt az impulsus.

Azonban ezen országgyűlésre ugyanaz a sors várakozott, a mi a megelőzőknek volt osztályrésze. Eredménytelen maradt. Végzései nem foganatosítottak. A külföldi udvari emberek közül egy sem távozott. Luther tana akadály nélkül terjedett a fővárosban és az ország minden részében, a nélkül, hogy «pártfogói és hivei» ellen bárki a hűtlenség vádját emelni megkísérelte volna. Sőt a király az 1524-ik év folyamán Báthori Istvánt önhatalmúlag a nádori méltóságba visszahelyezte.*

A köznemesség actiója -- valóságosan sisiphusi munka -- két évtizeden keresztül teljesen meddő maradt; a zajos jelenetek, szenvedélyes beszédek, érvelés határozatok után, a tért egészen átengedte az ellenpártnak; vezérei visszavonulva, nyugodt szemlélői voltak annak, hogy azt, a mit ők építettek, mások azonnal lerombolják.

Werbőczi az országgyűlés eloszlása után visszatért bírói székébe.

Épen az 1523-ik év folyamán egy nevezetes ügyben kellett itélnie.

Hédervári Ferencz, ki 1521 őszén Nándorfehérvárt a török ostrom előtt gyáván elhagyta és azután a büntetés elől nyomtalanul elillant, hűtlensége miatt az 1521-ik évi országgyűlésen jószágvesztésre ítéltetett. Uradalmainak nagy

* Id. m. 454.

részét a király már 1522 elején kedvenceinek el adományozta. Azonban Hédervári neje és rokonai, különféle jogcímen, igényt tartottak ezen jószágokra és az adományozás ellen óvást emelvén, pert indítottak.

Werbőczi, mint királyi személynök, 1523 szeptember 8-ikára idézte maga elé mind az adományosokat, mind a rokonokat. A helyzet igen kényes volt; mert mindkét részen az ország legelőkelőbb csalá dai képviselve voltak. Amazok között Korlátkövi Péter főudvarmester, Sárkány Ambrus országbíró, Thurzó Elek kincstárnok; az utóbbiak sorában Báthori Endre neje, Batthyányi Benedek, Drágfi János, Paksi János.

A feleket ügyvédek képviselték, kiknek kölcsönös pernyilatkozatai után Werbőczi szeptember 16-ikán hozta meg az ítéletet: csak a leányág és Hédervári Ferenczné igényeinek jogosságát ismerte el, egyébiránt pedig a királyi adományleveleket érvényeseknek nyilvánította.*

Werbőczi igazságossága és elfogulatlan tárgyilagossága iránt tanúsított bizalom nyilatkozatának tekinthetjük azt, hogy gyakran vizzálykodó felek a peres eljárást kerülve, barátságos egyesség létesítésére kérik föl.**

* WENZEL GUSZTÁV közleménye: A Hédervári Ferenc jószágai fölötti per és ítélet 1523-ban. (Tört. Tár. vi. 3—82.)

** Így 1521-ben Nagylucsei László és Dóczi Ferencz kötnek előtte egyezséget. (Körmendi levéltár. Acta antiqua. Armarium, III. Lad. v. n. 86.) 1525-ben Rozgonyi István özvegye és a Rozgonyiak peres ügyeik elintézésére békebírákat választván, ezeknek elén Werbőczit találjuk. (Orsz. Levéltár, 29170.)

64. WERBŐCZI ALÁÍRÁSA KESERŰ MIHÁLY BÉKEFELELÉN.

Kiválóan érdekes a következő eset, mert az arról kiállított okirat magyar nyelven van szerkesztve.*

1523 november 12-ikén Nyáras-Apáton, Werbőczy házában, megjelentek Keserű Mihály boszniai püspök, az ő nővére, Keserű Krisztina, továbbá Miletinczi Miklós királyi személynök és ítélmester, Kenderesi Mihály és Pesthyeny Gergely királyi tanácsosok, Was László külső-szolnokmegyei főispán, Dóczy János, Mikolai Gergely, Ibrányi Péter, Pókai Lázár, «és sok más nemes».

Keserű Krisztina így szólt a püspökhöz:

«Jó uram és jó bátyám, az minemő per és indólat avagy szók mi közöttünk urunk ő fölsége előtt voltanak, azokért értem hogy te kegyelmednek én reám nehézsége vagyok. Én azt miképpen egyebektől értettem vala, azképpen kenyergettem vala uronknak ő felségének, hogy te kegyelmed felől én nékem tervént tétetne; de mostan értem, hogy te kegyelmed én nékem köteles nem volt, mint én előmbe adták vala. Azért kegyelmedet mint jó uramat és jó bátyámat kérem, hogy én nékem megbocsássad, az mit eből én reám nehezteltél, és láss engemet jó szeretetvel, mert én minden jómat te kegyelmedtől várom mint jó uramtól és jó bátyámtól.»

Mire a püspök így válaszolt:

«Jó hugom, bizonyába nem tudom okát, miért én te néked úgy fogadtam volna, az mint te elődbe adták volt. Mert semmi szükségem reá nem volt, hogy én te néked hitemre fogadtam volna. Azért én es kérlek tégedet mint jó asszonyomot és jó hugomot hogy hami fáradságod és költséged ez dolog miatt volt, én reám érette ne neheztelj. Mert az mit én miveltem, az én tisztességem oltalmában miveltem. Innen tova öremest látlak mint szerelmes atyámfiát és hugomat.»

* Az irat eredetije a M. N. Múzeumban. Kiadta ZOLNAI, Nyelvelmékek. 277.

Mindkét nyilatkozatot szóról-szóra jegyzőkönyvbe vették, melyet Werbőczy a maga aláírásával hitelesített.

Hogy milyen fáradsággal járt nem egyszer a békebíró feladatának megoldása, arról tanúskodik eljárása a Báthori Endre szatmári főispán és Szerecsen János között fenforgó egyenetlenségben.

Az 1524-ik év január havában Báthorival abaujmegyei Szepsiben találkozott, azután átment Varanóra Szerecsenhez, kivel két napi tárgyalás után megállapodásra jutott, mely szerint a vitás varanai és rozgonyi birtokok két részre osztatván, sorshúzás útján történjék az osztály. Erről értesíti Báthorit és fölkéri, mielőbb határozza el magát, nehogy ügymond -- «sok gondom, fáradságom és költségem eredménytelenné és haszontalanná váljék».¹

Báthori a válasziratban panaszt emelt azon sérelem miatt, a mit ebben az ügyben Szerecsen javára kiállított bizonyos bírói panaszlevél által szenvedett. Werbőczy azonban hangsúlyozza, hogy ő «mindenkinek, tekintet nélkül a személyekre, egyaránt tartozik igazságot szolgáltatni»; azt tehát, a mit Szerecsen megkeresésére tett, a magyar korona bármelyik alattvalójától sem tagadná meg, legyen az akár zsidó vagy cigány is.»² Együttal értesítette, hogy közelebb Budán kész a tárgyalásokat folytatni. «Azonban — ügymond attól tartok, hogy Budán nehezebben jó létre az egység, mivel ott sokan lesznek, kik inkább a viszály, mint a béke magvait hintik el.»³

¹ 1524 február 6-ikán Dobronya várából írt levelének eredetije az Országos Levéltárban. 23889.

² «Si eciam Judeus aut Pharahu fuisset.»

³ 1524 február 26-án nógrádmegyei petényi birtokáról írt levelének eredetije ugyanott. 23894.

VI.

Az 1523-ik év november 19-ikén Medici János bibornok VII. Kelemen névvel foglalta el a pápai trónt. Elődei, szemben a pártküzdelmekkel, melyek Mátyás halála óta Magyarországon dúltak, meg nem szűnő buzgósággal hatottak oda, hogy a belső béke helyreálltassék és a nemzet képessé váljék egyesült erővel megtartalmazni hazáját a törökök támadásai ellen.

VII. Kelemen is ezt tűzte ki célul. Mindazáltal az egymással küzdő magyarországi pártok közül rokonszenve a nemzeti párt felé hajolt. Mint az egyház feje és mint olasz fejedelem, egyaránt szükségesnek látta, hogy Magyarország az erős és független állami lét föltételeivel bírjon, és így nemcsak az ozman hatalom terjeszkedése, hanem a német császárok és a francia királyok világhuralmi törekvései ellen is védgátul szolgáljon. Az európai egyensúly föntartására irányuló törekvéseiben legbiztosabb és legönzertlenebb szövetségesül Magyarország ajánlkozott.

A nemzeti párt a mellett, hogy a Habsburgháznak a magyar korona megszerzésére irányuló terveit megghiúsítani iparkodott; csak imént, az 1523-iki országgyűlésen biztositékát nyújtotta annak, hogy a Luther ellen indított küzdelemben a szentszéket hathatósan támogatni kész.

Werbőczi egyénisége, mikor — mint láttuk — Rómában mint királyi követ járt, kedvező benyomást tett a rokonszenvet és bizalmat, a mit a bibornokban keltett,* a pápában megszilárdították azok a jelentések, a miket fölle

* Ezt nemcsak a pápának már fentebb idézett nyilatkozata bizonyítja, hanem a pápai követnek 1524 december 23-ikán Budáról Sadoletohoz, a pápa titkárához intézett levele, melyben figyelmeztet arra, hogy Werbőczi irányában a pápa «have particular affectione».

CLEMENS · VII · PAPA · FLORENTINVS ·

65. VII. KELEMEN PÁPA.

Burgio Antal sicíliai bárótól kapott, ki VI. Adorján pápa követének, Vio Kajetan hibornoknak kíséretében 1523 nyarán érkezett Magyarországra, de küldőjüknek csakhamar bekövetkezett halála után Rómába tért vissza. VII. Kelemen pápa 1524 február végén újból Magyarországra küldötte őt, hogy mint a szentszék állandó követe működjék a királyi udvarnál.

Ez ekkor a pápától a nemzeti párt vezéreikhez intézett leveleket hozott magával, melyek politikai magatartásuk világos jóváhagyását tartalmazták.

V. n. fu. L. Eau. Campeggio
 Dal certissimo sermone di v. s.
 f. m.

Lo Gavone del Burzio
 m. n. d.

66. CAMPEGGIO ÉS BURGIO NÉVALÁÍRÁSAI.

Zápolyai Jánost buzdítja, hogy «az ekkorig kifejtett erélyvel és buzgósággal örködjék az ország fölött, melynek javával az ő jóléte szoros kapcsolatban áll; ne szünjék meg a szent hit és a király ügyében ezentúl is érdemeket szerezni.» Egyúttal tudomására hozza, hogy követe «bizonyos dolgok iránt, melyek Isten dicsőségét, az ország oltalmát és az ő saját javát érdeklik», értekezni fog vele.

Werbőczit pedig tudósítja, hogy «bölcsejét és buzgóságát, melyvel az ország igazgatásában és oltalmazásában közreműködik», jól ismeri; «az ország java és a király dicsősége előmozdítására irányuló üdvös tevékenysége örömmel tölti el; sőt az ő személye és a vele együtt ugyan-

azon cél felé törekvők irányában hálára érzi magát kötelezve; minélfogva őt, kit már mint bibornok, megszerezett, ezentúl még jobban fogja szeretni.»*

Burgio, utasításainak megfelelően, a nemzeti párt vezéreivel szívélyes viszonyba lépett. Befolyását, melyet ő rájuk és az udvarra gyakorolt, a belső béke helyreállítása érdekében használta föl. De igyekezetei eredménytelenek maradtak.

Mivel Lajos király 1524 tavaszán az országgyűlést, mely rendszeren szent György napja körül szokott tartatni, nem hívta egybe: a köznemesség vezérei új okot találtak, hogy ellene és az őt környező urak ellen a gyűlölet tüzét szításák. A lengyel királyi udvarnál attól tartottak, hogy Zápolyai János kormányzóvá fog megválasztatni, sőt a király életét sem látták már biztonságban.**

A nyár folyamán a helyzetet még válságosabbá tette az a körülmény, hogy török hadak ostrom alá vették Szörény várát és Orsova erősségét. A király kényszerítve volt az országgyűlést összehívni.

Mikor ez szeptember közepén megnyílt, a Rákoson táborozó köznemesség körében a szónokok heves beszédekben kikeltek az urak ellen, kik a közterhek alól magukat kivonják és a törvények végrehajtását megghiúsítják; az idegenek ellen, kik a törvény tilalma daczára hivatalokat viselnek; a külhatalmasságok követői ellen, kik az ország ügyeire illetéktelen és káros befolyást gyakorolnak. Követelték, hogy a király a császári követet és az udvarnál tartózkodó összes idegeneket, a lengyelek kivételével, távolítsa el; a magyar urakat kényszerítse, hogy honvédelmi kötelezettségeiket teljesítsék; a királyi tanácsba újból fogadjon be köznemes ülnököket.

* Az 1524 február 20-ikán kelt levelet kiadta már KATONA. XIX. 432., 435.

** Burgio 1524 augusztus 15. és 17-iki

jelentései. Zsigmond királynak augusztus 8-ikán Lajoshoz írt levele. Acta Tomi-ciana. VII. 80.

Ezen indítványok tárgyalása alatt terjedett el az a hír, hogy Orsova már a törökök kezébe került, Szörény vára pedig végső veszedelemben forog. Ekkor a köznemesség Buda várába vonult föl és a királyi palota előtt fenyegető nyilatkozatokat hallatott: «Nem akarunk elveszni, magunk gondoskodunk megmentésünkről, az ország nyomorúságának okozóit kardélre hányjuk!»

Majd néhány nap múlva Szörény föladásának lesújtó híre érkezőn meg, a köznemesség a király elé küldöttséget bocsátott. Szónoka, Werbőczy,* felsorolta mindazokat a veszteségeket, a melyek az országot Mátyás halála óta érték. «Felséged – így szólt egyebek között – Magyarországon kívül más országokon is uralkodik; veszedelem idejében van hová elvonulnia; de a mi sorsunk hazánk sorsától elválaszthatatlan.» Kijelentette, hogy ha erős kézzel ragadja meg a kormányt, a köznemesség buzgó támogatásban fogja részesíteni; ellenkező esetben módot kell keresnie, hogy a végső veszélyt elhárítsa és azokra, kik ezt rájuk hozták, súlyosan fog nehezedni boszújuk.

Lajos nevében az esztergomi érsek válaszolá, hogy a király mindenkor lelkiismeretesen teljesítette fejedelmi kötelességeit s Magyarorszáért, mely minden más országánál, rokonainál és barátainál kedvesebb előtte, ezentúl is kész mindenét föláldozni, életét kockára tenni.

Ez a nyilatkozat nem elégítette ki a köznemességet, mely felháborodott hangulatban oszlott szét, választmányt hagyván hátra a végzések formulázása végett. De ez a választmány a főpapokkal és országnagyokkal meg-

* Ez alkalommal először találjuk őt egykorú emlékekben, mint a köznemesség szónokát megnevezve. A velencei követ 1524 október 11-ikén kelt (sajnos, csak igen rövid és homályos értelmű kivonatban fönmaradt) jelentésében olvasuk: «In la dieta fatta uno *die quatro presidenti* per i nobeli, chiamato domino

Stefano Berbetz era andato dal re.» Azt, hogy Werbőczy egyike volt a köznemesség *négy elnökének*, úgy magyarázom, hogy a köznemesség a Rákoson a négy országrész szerint négy csoportban tanácskozott és mindegyiknek volt egy vezető szónoka.

67. MAGYAR VITÉZ A XVI SZÁZADBAN.

egyezésre nem jutott. Így az országgyűlés eredménytelen maradt.*

A zivatar rövid időre elvonult: Az udvar könnyelmű tétlenségbe süllyedt; a köznemesség egykedvűen mindennapi foglalkozásaihoz tért vissza. Hat hónapig tartó szélcsend állott be. De ekkor a vihar újból, fokozott erővel kitört, hogy pusztítva és rombolva vonuljon végig az országon.

Az 1525 május 7-ikére kihirdetett országgyűlésre a köznemesség tömegesen, felfegyverkezve jelent meg. A szóonokok ez alkalommal támadásaikat Báthori István nádor, György brandenburgi örgróf, Szalkai László primás és a német udvarnokok ellen, de leginkább Szerencsés Imre alkincstárnok ellen irányozták, kit a helytelen pénzügyi gondolkodásért és a forgalomba hozott rossz ércpénzzel okozott bonyodalmakért felelőssé tettek s a kinek személye ellen a gyűlöletet az a körülmény is élesztette, hogy ki keresztelkedett zsidó volt.

Istvánfi Miklós történetíró, ki a XVII. század legelső éveiben írta munkáját, Werbőczinek ajkaira a következő szavakat adja: «A legragadozóbb és legkegyetlenebb emberek, sőt félzsidók sincsenek a közhivataltól kizárva; s miután gonoszságuk a kincstárt kimeríté, a legkisebb szükség felmerülése esetén is kénytelenek vagyunk hozzájuk folyamodni, tőlük magas uzsorakamatra pénzt kölcsönözni. Szabadítsuk meg az országot ezen telhetetlen vérszopó vipe-ráktól!»**

Burgio, a pápai követ kísérletet tett, hogy a köznemesség figyelmét az ország védelmének érdekeire vezesse. A Rákoson megjelenvén, pápai iratokat mutatott be, melyek

* Ezen országgyűlésről a lengyel követ október 6. és november 11-én, a velencei követ október 11-ikén kelt jelentéseiben csak igen hézagos tudósításokat találunk.

** ISTVÁNFI szerint ezt a beszédet az 1524-ik évi szeptemberben tartott országgyűlésen mondotta volna. De Szerencsés személye csak az 1525-ik évi országgyűlésen lépett előtérbe.

a nemzetet a török ellen támadó háború indítására buzdították. Lelkesítő beszédét tiszteletteljesen hallgatták meg. Werbőczi a pápa jóakarataért köszönetet mondott és hála-lásan emlékezett meg az érdemeiről, a miket századok folyamán a szentszék Magyarország körül szerzett. Azonban a köznemesség a hadjárat ügyének tárgyalásába nem bocsátkozott; a legsürgősebb feladatnak tekinté, hogy az ország kormányzatában új rendet, új szellemet honosítson meg.

Hatvan tagból álló küldöttség által terjesztette kívánalmait Lajos király elé; úgymint: öt nap alatt távolítsa el udvarából a németeket, kik «mind lutheránusok», a császár és a velencei köztársaság követei szintén mielőbb hagyják el az országot; Szerencsés Imre máglyán bűnhődjék gonoszságáért; végre a királyi tanácsba a köznemesség által választandó ülnökök ismét vétessenek föl.

A király azt a feleletet adta, hogy a német nemzetet, a császárt és Velenczét, követek és honfitársaik eltávolításával fölingerelni káros dolog volna; hanem majd módot fog ő keresni, hogy panaszra többé a köznemességnek oka ne legyen; a mi pedig Szerencsést illeti, törvényszék elé állíttatja, a hol a vádat, a miket ellene emelnek, be kell bizonyítani.

Mikor a köznemességgel ezt a királyi nyilatkozatot közölték, az elégtelenség heves kifakadásokban tört ki. «Nem tűrjük, hogy tovább ámítsanak, sérelmeink orvoslását tovább halogassák. Ő felsége jöjjön közénk; ha kívánatainkat teljesíti, engedelmes jobbágyai leszünk; ellenkező esetben az országot fenyegető veszélyek elhárításáról magunk gondoskodunk!»

Lajos a válságos pillanatban megtalálta azt az erélyt és határozottságot, a mit rendes körülmények között nélkülözött. Május 18-ikán délután, minden kíséret nélkül megjelent a Rákoson, hol a méltóságát megillető tisztelettel

fogadtatott. Werbőczy* a köznemesség nevében azt a kérdést intézte hozzá: kik az okai, hogy a korábbi országgyűléseken alkotott törvények végre nem hajtottak? A király erre kitérőleg felelt. «Én — úgymond — nem vagyok oka.»

Ezután Werbőczy előadta az intézkedéseket, a miknek életheleptetésétől a köznemesség a viszonyok jobbrafordulását várja. A már előterjesztett kívánatokhoz még a következőket csatolta: a király csak magyarokat tartson udvaránál; kötelezze magát, hogy a királyi tanács határozatai szerint fog eljárni; a közjövödelmek kezelését a kincstárnokra bizza és pazarlását akadályozza meg; jó érczpenzt veressen; a pénzverők számadásait vizsgáltsassa meg; a horvátországi bánt, ki kötelezettségeit nem teljesíti, mozgátsa el; a törvények végrehajtására gondja legyen és «általán legyen igazi király». Viszont biztosította, hogy a nemesség kész és képes őt bárki ellen megoltalmazni.

Lajos kijelenté, hogy másnap közli majd válaszát. «Nem engedjük, — hangzott föl a tömegből — azonnal hallani akarjuk ő felsége elhatározását!» Azonban a király ismétlé előbbi kijelentését és visszatért Budára.

Az ígért válasz a következő napon nem jött meg s a már-már csillapodó ingerültség ismét fellobbant. A gyülekezet haragja a főpapok ellen fordult s elhatározta, hogy az egyházi tizedek, melyeket ekkorig ők élveztek, ezen túl a véghelyek megerősítésére fordíttassanak. Együttal megállapodott abban, hogy június 24-ikén a nemesség fejeként, fegyveresen Hatvanban jelenik meg, az ország védelméről tanácskozendó.

* Az országgyűlés tárgyalásait ismerető egykorú naplóban az, a ki a köznemesség nevében ismételten beszélt, «a gyűlés szónokának» (orator conventus) mondatik, a nélkül, hogy megneveztették. (Közölte e naplót HORVÁT ISTVÁN: Werbőczy emlékezete. 208—236.) Miután Burgio pápai követ jelentéséből tudjuk,

hogy az ő előterjesztésére a köznemesség nevében Werbőczy válaszolt és a velencei követ jelentéséből, hogy a megelőző évben W. volt a köznemesség tolmácsa: nem lehet kétség az iránt, hogy az «orator conventus» most is Werbőczy volt.

Ezen végzéseket küldöttség vitte meg a királynak. Werbőczi azok előterjesztése után, a jelenlevő Campeggio

68. II. LAJOS MAGYAR KIRÁLY.

bibornok, pápai legatushoz intézte szavait. Biztosította, hogy az egyházi tizedekre vonatkozó végzéssel, melyet a végső szükség követel, a köznemesség nem szándékozott

az egyházi rendet sérteni, mert ők mindnyájan az anyaszentegyház engedelmes fiai voltak mindig és maradnak mindörökké.

A legatus intette a nemességet, hogy a királylyal és az urakkal egyetértve járjon el; az egyházi tizedekhez ne nyúljon, a hatvani gyűlés megtartásától álljon el; a megzavart egység helyreállítására pedig közbenjárását ajánlotta föl. A király azzal bocsátotta el a küldöttséget, hogy legrövidebb idő alatt közli válaszát.

Ebben a válaszban ígérte, hogy a német udvarnokokat azonnal elbocsátja, csak négyet tart meg a maga és a királyné szolgálatában; a császár és Velence követeit, mihelyt a viszonyok engedik, eltávolítja; a királyi tanácsot újra szervezi; az országos és udvari hivatalokra kizárólag magyarokat alkalmaz; a horvátországi bánt hivatalától elmozdítja; Szerencsés Imrét, kit már börtönbe vetett, törvénytörés elé állítja. Viszont kívánta, hogy a hatvani gyűlés tartását és a tizedekre vonatkozó végzést a köznemesség ejtse el.

A gyűlés a király engedményeit nem találta kielégítőnek. Ragaszkodott ahhoz, hogy a király a németeket kivétel nélkül és azonnal bocsássa el; a két követ eltávolítását, a horvátországi bán elmozdítását, Szerencsés megfenyítését ne halogassa. A hatvani gyűlés megtartásáról nem mondott le; de az egyházi tizedekre vonatkozó végzést ideiglenesen fölfüggesztette. Ezután végzései formulázására és foganatosítására 150 tagból álló választmányt alakítván, május 22-ikén feloszlott.

A választmány által megállapított végzemény egészen Werbőczy műve. «Gyakorta már így hangzik az első cikkely — alkottattak nagyszámú végzések, rendelkezések és törvények, melyek a királyi felség kormányzásának sikerét, az ország javát és nyugalmit biztosítani voltak hivatva; azonban mindig akadtak, a kik végrehajtásukat meg-

hiúsították s így a rendek költekezését és fáradozását eredménytelenné tették.» Hogy tehát végre valahára az ország közügyei kedvező állapotba hozassanak, június 24-ére egyetemes országgyűlés hirdettetik, melyre mindazon nemesek, kiknek jobbágyuk, vagy legalább száz forint értékű ingóságuk van, fejenként megjelenni, a vagyonosabbak tíz jobbágy után egy fegyverest magukkal hozni, a szegényebbek tízen maguk közül egyet küldeni kötelesek; a kik elmaradnak, honárulók gyanánt fő- és jószágvesztéssel bünhődnek, gyermekeik is a nemesi kiváltságot elvesztik. A törököktől fenyegetett déli vármegyék csak követeket küldenek. Slavónia és Erdély nemessége szintén követekkel képviselteti magát, de ezer lovast tartozik az országgyűlés rendelkezésére bocsátani. Ellenben a főpapok és világi urak meghivattak ugyan, de a megjelenésre nem köteleztettek és attól, hogy idegen zsoldosokat hozzanak magukkal, eltiltattak.

Ámbár ezen végzemény alkotásától a hatvani országgyűlés határnapját csak egy hónap választotta el, abba a köznemesség sürgette kívánatokra vonatkozó czikkelyek is vétettek föl. Ezekhez még egy új csatoltatott, mely így hangzik: «A lutheránusokat az országból mind ki kell irtani, minélfogva nem csak az egyházi személyek, hanem a világiak is föl vannak jogositva, hogy azokat, bárhol találtak, máglyán elégethessék.» (Lutherani etiam omnes de regno extirpentur et ubicumque reperti fuerint, non solum per ecclesiasticas, verum etiam per seculares personas libere comburantur.)

E szerint a rendek most már nem a királyt kérik föl — mint két esztendő előtt tették — hogy a lutheránusok ellen a hűtlenség büntetését alkalmazza; a főpapokra sem bízzák a vallási egység megoltalmazását. A törvény, betű szerint értelmezve, az ország minden lakosát fölhatalmazza, hogy a lutheránusokat szabadon elfoghassa és máglyára

hurczolhassa. Ezen jog gyakorlását nem korlátozza, formákhoz sem köti. Az ország mindegyik lakosát a többiek fölött a legfélelmesebb hatalommal ruhazza föl. Még az síncs kimondva, hogy máglyára csak az ítéhető, kiról az illetékes egyházi hatóság megállapította, hogy valóságos lutheránus. Mindenkinek belátására, önkényére van bízva, hogy azt, a kiben lutheránust ismert föl, kivégezhesse. Ilyen intézkedés minden érdek, indulat és szenvedély föl-szabadítására, minden törvényes korlát lerombolására, a legvadabb polgárháború kitörésére vezethetett.

Valószínű ugyan, hogy az egyházi és világi «személyek» elnevezése alatt egyházi és világi «bírákat» kell értenünk; de ebben az esetben is a törvény, az illetékes bíróságot megjelölni és a követendő eljárást szabályozni elmulasztván, a szabatosság lényeges kellékeit nélkülözte, (oly fogyatkozás, melylyel ezen kornak törvényeiben sűrűn találkozunk) és így a jogbiztonság alapját ásta alá.

Werböcziről, a nagy jogtudósról, nem lehet föltenni, hogy a jog, igazság és törvényes rend legegységibb követeléseivel, a Hármaskönyvben formulázott jogelvekkel ellentétbe kívánt helyezkedni. És így ennek a végzésnek csak az lehetett föladata, hogy azokat, a kik Luther tanait vallották és pártolták, főképen György örgrófot és a német udvari embereket megijeszse, az országból távozásra készítesse; a mit el is ért. Ellenben senki sem találkozott az egész országban, a ki a végzésben foglalt fölhatalmazással élt volna. Azok, kik egyházi és világi joghatóságuk körében a lutheránusok ellen fölléptek, (köztök, mint látni fogjuk, éppen Werböczi is) a rendes törvényes eljárást követték.

A végzemény bemutatása alkalmával Lajos király kijelentette, hogy «az ország üdvére és szabadságára vonatkozó rendelkezéseket kész végrehajtani», de a hatvani gyűlés megtartásához beleegyezését nem adja, ott

maga meg nem jelenik, a rendeket a megjelenéstől eltiltja.

Ez a nyilatkozat hatástalanul hangzott el. A választmány tagjai szétmentek, hogy a hatvani gyűlés megtartására az előkészületeket megtegyék.¹

A főpapok és urak, ígéretekkel és fenyegetésekkel azon fáradoztak ugyan, hogy a nemességet a Hatvanban való megjelenéstől visszatartsák, azonban a vármegyék túlnyomó többsége Zápolyai és Werbőczi szavára hallgatott.

Ekkor váratlan fordulat állott be. Szalkai László primás, ki György örgróf távozása után a királyt és királynét vezette, kész volt, hogy hatalmát megtartsa, barátait feláldozni s ellenségeivel szövetségbe lépni. Mindenekelőtt Zápolyai Jánossal lépett érintkezésbe és csakhamar azzal dicsekedett a pápai követ előtt, hogy őt a királylyal «kibékítette». Az erdélyi vajda csak egy úton volt megközelíthető: ha a korona megszerzésére irányuló vágyai teljesülése kilátásba helyeztetik. És hogy ez valóban megtörtént, arra utal Zápolyai némely meggondolatlan párthívének az a nyilatkozata, hogy «Lajost más világra küldik uralkodni, János vajdát királylyá kiáltják ki és Máriát nőül adják hozzá».²

Werbőczivel szemben más természetű rugókat kellett mozgásba hozni. Hazaszeretetére hivatkoztak és biztosították őt, hogy a király a hatvani gyűlésen megjelenvén, a köznemességtől sürgetett reformokat életbe fogja léptetni. Fönmaradt Thurzó Elek kincstárnoknak az a levele, melyben Werbőczit így biztatja: «Ime elérkezett az idő, a mikor a bajok véget érnek, a királyi felség és országainak javára új kor nyílik meg!»³

Míg a királyné bizalmas hívének ezen szavai arra voltak hivatva, hogy a hatalmas pártvezért az udvar szándékai

¹ Magyar Nemzet története IV. 458—466.

² A pápai követ 1525 július 11-iki jelentésében jegyzi ezt föl.

³ Az 1525 június 18-ikán kelt levél a báró Révay-család kis-selmecezi levéltárában.

és tervei iránt tévútra vezessék; Werbőczy őszinte meggyőződéssel hitte kivihetőnek azt, hogy Hatvanban a király és a nemzet között benső szövetséget hoz létre, mely a négy évtized óta dülő, a korona és az ország erejét fölemésztő pártküzdelmeknek véget vetve, a béke és dicsőség új korszakát fogja megnyitni.

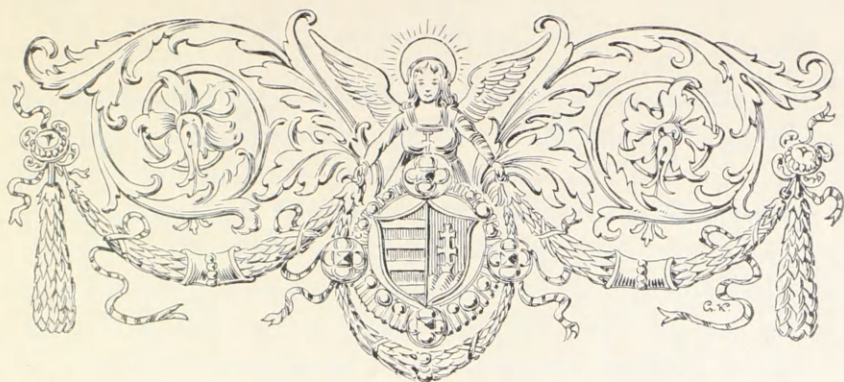
A handwritten signature in black ink, reading 'István Elek'. The signature is written in a cursive, flowing style with a long horizontal flourish extending to the right.

69. THURZÓ ELEK NÉVALÁÍRÁSA.

NEGYEDIK KÖNYV.

WERBŐCZI NÁDOR.

1525—1526.

I.

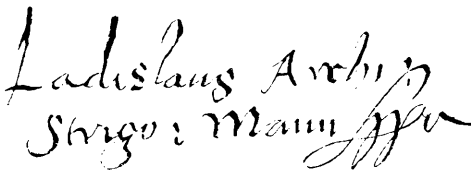
Az 1525-ik év június végén mintegy tizennégyezer nemes gyűlt össze Hatvanban. Werbőczy azon volt, hogy a tanácskozások nyugodt lefolyását biztosítsa; hiveiben a király iránt bizalmat igyekezett ébreszteni, a kit viszont üzeneteiben megnyugtatót az iránt, hogy ha a gyűlésben megjelenik, tiszteletteljes fogadtatásban részesül. Erőfeszítéseiben legbuzgóbb támasza: atyai barátja, Szobi Mihály volt.

Lajos király, mikor a köznemesség hatvan tagból álló küldöttsége a gyűlésbe meghívta, kinyilatkoztatta, hogy meg fog jelenni. A pápa és a lengyel király követei, számos főpap és világi úr kíséretében, július 3-ikán érkezett Hatvanba. A következő napon, a szabad ég alatt deszkakerítéssel körülvett mezőn tanácskozó nemesség körébe jött, melynek kívánatait Werbőczy két óráig tartó magyar beszédben adta elő.

Az ország veszélyes helyzetéről, az elhatalmasodott zavarokról, a bajok orvoslására tett sikertelen kísérletekről szólott. «Jól tudjuk — mondá egyebek között — hogy mindennek nem oka ő felsége, kinek kegyességét ismerjük; hanem okai az urak, kik az ország javával nem törődve,

kielégíthetetlen birvágytól elvakítva, helytelen tanácssal tévútra vezették a királyt. Ő felsége és az ország java egyaránt követeli, hogy azokat, kik neki hűtelenül szolgálnak, hivataluktól mozdítsa el és helyükbe hű hazafiakat rendeljen. Ha ezt megteszi, be fogjuk bizonyítani, hogy a magyar vitézség, mely hajdan rettegéssel töltötte el az ellenséget, még nem halt ki». Beszéde végén a nemességhez fordult azzal a kérdéssel, vajjon nézeteit és óhajtásait híven tolmácsolta-e? Zajos helyeslés volt a válasz.

Utána Szalkai László emelkedett föl és igazolni igyekezett, hogy mint kancellár, híven teljesítette állása kötelességeit. Ismételten sértő közbeszólások szakították félbe. Mikor pedig utána Báthori István nádor és Sárkány Ambrus országbiró szólal-

70. SZALKAI LÁSZLÓ NÉVALÁÍRÁSA.

tak föl, hogy eljárásukat védelmezzék, beszédek alatt magasan csapkodtak föl az indulatok hullámai.

Végre Ártándi Pál, a köznemesség egyik vezére, indítványnyal állott elő: «Ne várjunk, ne halogassunk semmit, holnap gyűljünk össze, válaszszunk új nádort és kérjük meg ő felségét, hogy erősítse meg». Az indítványt élénk helyesléssel fogadták. «Úgy, úgy kell – mondá egy más szónok – és ha valaki ellenkezik, mind fejenként haljon meg. Báthori István menjen ki, az országban visszavonást ne tegyen; ha nem akar menni, szállásán konczoljuk fel».

A király ezen jelenetek néma tanúja volt és azzal a nyilatkozattal, hogy határozatát másnap tudatja, eltávozott.

A következő napon a király Szalaházi Tamás veszprémi püspököt és Drágfi János tárnokmestert azzal az izenettel küldé a gyűlésbe, hogy a törvényes formák mellőzésével hivatalától senkit sem foszthat meg; de azok ellen, a kik

vádoltattak, vizsgálatot indít és a bűnösök irányában az igazság követelései szerint jár el. A köznemesség ebben nem nyugodott meg és a nádorválasztást azonnal meg akarta ejteni. Ezt Werbőczi akadályozta meg és indítványára követek küldettek a királyhoz, hogy fölhatalmazását kieszközöljék. Azzal a válaszszal tértek vissza, hogy a nádorválasztás ellen nincs kifogása.

Határtalan lelkesedés ragadta meg ekkor a gyülekezetet.

A megválasztandó személyre nézve nem létezett véleménykülönbség. Zápolyai János most már a nádori méltóságra nem tartott igényt.

Egymásután több szónok kelt föl, hogy Werbőczit ajánlja. «Kit tehetnénk -- mondá az egyik -- kit választhatnánk jobbat és kegyelmesebbet, igazabbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a közönség romlása inkább fájna, a ki az ország szabadságát és törvényét jobban tudná, mint Werbőczi uramat? Mi szükség nádorispánná mindig olyat tennünk, kinek még tanulni kell? Nem jobb olyant tennünk, ki mindent tud és mást taníthat? Válaszszunk valahára a mi tagunkból is, nemcsak mindig a régi nemzetségekből. Válaszszunk olyant, kinek a szegény nemes nyomorúsága fáj!»

A mikor a szónokok elhallgattak, Werbőczi közfelkiáltással nádorrá megválasztatott. Rögtön küldöttség ment a királyhoz, hogy a választás megerősítését kérje és azzal a feleletével tért vissza, hogy a választást helyesli és másnap a gyülekezet színe előtt ünnepélyesen megerősíti.

Eközben a gyűlésbe hurczoltatott két nemes, kik egy Sibrik nevezetű úr szolgálatában állottak s azzal vádoltattak, hogy Werbőczi ellen orgyilkos merényletet terveztek. A tömeg föl akarta őket konczolni. Werbőczi mentette meg életüket, igérvén, hogy törvényszék elé állíttatja.

Július 5-ikén a király, az uraktól kísérvé, a nemesség közé jött. Nevében Korlátkövi Péter, királyi főudvarmester

közlé, hogy a választáshoz az urak hozzájárulnak és a király megerősítését adja.

Viharos éljenzés üdvözölte az új nádort, ki elérzékenyülve fejezte ki háláját a király kegyelméért, az urak jóindulatáért, a nemesség szeretetéért; azonban könyörgött, hogy a súlyos terhet ne hárítsák rá. «Neki — úgymond — a magas méltóság betöltésére elég érdeme, kellő képessége nincs. Vegyék tekintetbe eddigi hű szolgálatait, ne kívánják romlását; mert ő a király és az ország várakozásának megfelelni nem bír.»

«Nem akarjuk! — kiálták pártfelei — mást sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választanak. Ha

71. WERBŐCZI NÁDORI ALÁÍRÁSA.

tudnák, hogy kegyelmed nem elég rája, nem választanák kegyelmedet; ne vonja meg magát kegyelmed az ő felsége és az ország szolgálatától.»

A köznemesség kéréseit a jelenlevő urak támogatták. Végtére Werbőczy kinyilatkoztatta, hogy a király és az ország akaratának meghódol. Letette az esküt, a király és az urak kezet szorítottak vele és ő elfoglalta helyét a trón jobbán.

Ekkor előadta a köznemesség kívánatait, hogy a király nyolcz köznemes ülnököt vegyen föl tanácsába, a főpapot és zászlósurakat banderiumaik kiállítására szorítsa, az egyházi tizedeket honvédelmi czélokra fordítsa, az országos hivatalokra olyanokat nevezzen, kik a haza védelméről és

a fenyegető veszélyek elhárításáról hiven fognak gondoskodni; kancellárrá Várdai Pál egri püspököt, országbíróvá Drágfi Jánost, horvát- és tótországi bánokká Frangepán Kristófot és Bodó Ferenczet nevezze ki. Kincstárnokká Szerencsés Imrét ajánlották, ugyanazt, ki egy év előtt a köznemesség gyűlöletének célpontja volt, ma pedig kedvenczévé lett, mert az elkövetett sikkasztások fölfedezésére és új jövedelmi források nyitására ajánlkozott.

A király, szemben a félelmes tömeggel, nem vesztette el bátorságát. Azt válaszolta, hogy miként ő a rendek szabadságait tiszteletben tartja, tiszteljék ők is a korona jogait és az országos hivatalok betöltése tárgyában a rendelkezést bizzák rá. Az önérzetes szavak megtették a várt hátást.

Sokan a köznemesség köréből helyeslő nyilatkozatokat hallattak: «Cselekedjék tetszése szerint ő felsége, mi nem akarunk jogaiba avatkozni!»

Hasonlóképen, mikor a király folytatólag hangsúlyozta, hogy a koronázási esküvel az egyház jogainak védelmére lévén kötelezve, az egyházi tizedek lefoglalásához hozzájárulását nem adhatja: a köznemesség elejtette ezt a kívánságát.

Végre azon fölszólítására, hogy a gyűlés adót ajánljon meg, a köznemesség egy forintot vetett ki minden jobbágytelekre, olyképen, hogy három negyed része a királyt illesse; egy negyed része pedig az új nádornak jusson. Mindamellett Werbőczi az ajánlatot nem fogadta el, arról lemondott a királyné javára, a ki iránt — mint mondá a nemesség hálával tartozik, mert ő volt az, a ki a királyt a hatvani gyűlésen való megjelenésre bírta.

Az új nádor e szerint életének ezen nagy pillanatában az önzetlenség és önmegtagadás sugallatait hallgatta meg. Azonban ezt a nyilatkozatát, melylyel föltárta, hogy a királyt a királyné, ezt pedig ő nyerte meg a köznemesség kívánságának és elárulta, hogy néhány ezer forinttal a

királynét még inkább lekötelezhetni reméli: ildomosnak, tapintatosnak tartani nem lehetett.

A király, a nemesség hódolatának tüntető nyilatkozataitól kísérve, távozott Hatvanból és tért vissza Budára. A gyűlés pedig, Werbőczy vezetése mellett, a végzemény formulázásához fogott. Ebbe fölvette a szent György napi országgyűlés határozatait. A lutheránusok ellen hozott végzéshez azt a toldalékot csatolta, hogy azoknak jószágait, kik máglyán végeztetnek ki, ha nemesek, a kincstár, ha jobbágyok, a földesúr foglalja le. A királyi tanácsot oly módon szervezte, hogy rendes tagjai: a nádor, az országbíró, a kancellár, a kincstartó és a köznemesség köréből minden országgyűlésen választandó nyolcz ülnök; a főpapok és országnagyok az üléseken megjelenhetnek, a tanácskozásokban részt vehetnek, de szavazattal nem bírnak. A köznemesség, mely ezzel a királyi tanácsban a túlsúlyt újból a maga részére biztosította, arról is gondoskodott, hogy a vármegyékben korlátozás nélkül foglalja el az uralkodó állást.

Egyik czikkely megállapítja, hogy a főispáni tisztre, a vármegye folyamodása alapján a nemesség előtt kedvelt egyént nevezzen a király. Egy másik a megyei kapitány tiszttét szervezte, melynek betöltése a megyei nemesség szabad választásának tartatott fönn és hatáskörébe épen a legfontosabb teendők utaltattak, úgymint a hadi adó kivétele, behajtása és kezelése, zsoldosok fogadása és annak ellenőrzése, hogy a megye területén birtokos főpapok és urak honvédelmi kötelezettségeiket lelkiismeretesen teljesítsék.*

A végzemény keretében foglalt s a királyhoz intézett kérelmek között van egy (XXXIX. cz.), a mely az 1521-iki országgyűlésen hűtlenségben elmarasztalt Hédervári Ferenct, Nándorfehérvár elestének okozóját, a király kegyel-

* Id. m. 466—471.

mébe ajánlja, azzal a megokolással, hogy «ő felsége a többieknek, kik Nándorfehérvár és Szabács elestében részesek valának, már is megkegyelmezett». És pedig a rendek nemcsak azt kérik, hogy a király a bűnös bánt ezentúl «hívei sorába számítsa»; hanem azt is, hogy összes birtokait adassa neki vissza azoktól, kiknek eladományozta volt s a kik között éppen az udvari párt leggyűlöltebb tagjaival: Korlátkövi Péterrel és Sárkány Ambrussal találkozunk.

Arról, vajjon ez a végzés mindjárt foganatosított-e, nincs tudomásunk. Azonban tudjuk, hogy kevéssel utóbb, közvetlenül a mohácsi vész után, Hédervári Ferencz várainak és uradalmainak már békés birtokában volt. És tudjuk azt is, hogy 1531-ben alkotott végrendeletében Hédervári Ferencz a somogy megyei Lak várat, a tolnamegyei Tamási várat és a Moriban fekvő nemesi curiát a hozzájuk tartozó uradalmakkal együtt Werbőczinek hagyományozta, a kit a végrendelet egyik végrehajtójává is kijelölt; * sőt vele olyan egyességre lépett, melynek erejénél fogva egymást kölcsönösen testvérekül fogadták és egyik a másiknak magtalan halála esetén az örökösödést biztosította. **

Vajjon ez az egyesség a hatvani végzésnek oka vagy okozata volt-e, el nem dönthetjük; hogy azzal összefüggésben állott, kétséget nem szenvedhet.

* Az 1531 december 13-ikán kelt végrendeletnek 1584-ik évi átírata a M. N. Múzeumban, a Bossányi-család levéltárában.

** Erre utalnak János király 1538 márczius 24. és június 26-ikán Werbőczi javára kiállított adománylevelei a vörösvári levéltárban.

II.

HATVANI országgyűlés után Werbőczy azon volt, hogy a köznemesség körében netán felmerülhet az az aggodalmat, hogy a «honores mutant mores» rajta is valósulni fog, eloszlassa. Meg akarta mindjárt mutatni, hogy mint első zászlósúr sem lesz hűtelen elveihez, irányához, modorához. Mint ma mondanók, demokratikus elveiről ünnepélyesen tanúságot akart tenni. Erre meglepő formát választott. «Magyarország nádora és *szolgája*» (Regni Hungariæ palatinus et servus) címet vett föl és használt mind hivatalos okiratokban, mind magánlevelekben.¹ E mellett nemcsak az utóbbiakat kivétel nélkül, hanem gyakran a hivatalos természetű okiratokat is egészen sajátkezűleg írta,² a mivel a különbség közte és néha írni sem tudó nagyúri elődei között még szembetűnőbbé vált.

Nagynevű történetírónk, Szalay László elítéli Werbőczyt azért, hogy «ő, az egyszerű ugocsai nemes, a soha fegyvert nem öltött nótárius, utóda vágyott lenni a Zápolyáknak, Perényieknek, Báthoriaknak a nádori méltóságban, balgán megfélekedzvéen arról, hogy a nádor nemcsak első bírása az országnak, hanem egyszersmind fővezére a hadaknak s hogy közbenjárásának korona és nemzet között csak dynastai állása adhat súlyt».³

Azonban Werbőczy teljes joggal foglalhatta el a nádori méltóságot, melyre elődei között nem egyet szintén egy-

¹ Így 1525 október 10-én (Károlyi Oklevéltár III. 154.); 1525 december 8-ikán (Országos Levéltár 24230.); 1526 január 31-ikén (ugyanott 24259.) stb.

² Ilyen például 1525 július 26-ikán Kassa városához intézett levele. A város nem akart megelégedni az összeggel, a mit a királyi biztosok megállapodása ér-

telmében Perényi Gábor fizetni tartozott a zálog címen Kassa város kezei között levő Szikszó mezőváros kiváltásáért. A nádor inti, hogy az összeget fogadja el (Eredetije a város levéltárában.)

³ «Werbőczy és Verancsics» című nagybecsű tanulmányában. «Budapesti Szemle» (régii folyam), I. 203.

szerű köznemesből emelt föl a királyi kegy. A hadak vezetésében való járatlanságát pedig senki sem tekinthette olyan fogyatkozásnak, mely a nádori méltóságból kizárhatná; mivel előbb is, utóbb is sűrűn fordulnak elő esetek, a mikor külön kinevezett országos főkapitányok állottak a seregek élén.

Werbőczi nádorra választatásában senki sem ütközött meg; senki sem gondolt arra, hogy őt származása vagy egyéni tulajdonságai alkalmatlanná teszik rá. Tanúskodik erről Kassa városának fönmaradt üdvözlő irata* és az a tény, hogy a szentszék magyarországi követének ajánlatára VII. Kelemen pápa megtisztelte szerencsekivánó levelével. Erre Werbőczi a következő — forma és tartalom tekintetében egyaránt jelentéktelen — iratban küldötte választát Rómába:

S. Brodarics) Can

72. BRODARICS ISTVÁN NÉVALÍRÁSA.

«Szentséged levele, melyet Brodarics István királyi követ meghozott, a legnagyobb örömmel töltött el. Nem ismeretlen előttem az a kegyesség és nyájasság, melyet Szentséged legalsóbbrendű szolgálai irányában is tanúsítani szokott; élénk emlékezetemben van az a jóság, a melylyel engem, mikor mint királyi követ Rómában jártam, fogadni méltóztatott; mindazáltal a legnagyobb gyönyörűségemre szolgál tapasztalhatni, hogy azóta, oly hosszú időn át, szentséged részemre kegyeit és jóakarátát megőrizte, sőt még növelte. Szentséged ezen kegyeire érdemesnek bizonyítani magamat, míg életem tart, minden módon iparkodni fogok. Ezen hivatalomra való fölemeltetésem alkalmából Szentségednek kifejezett szerencsekivánatai annál kedvesebbek, minél magasabban, sőt a legmagasabban álló fejedelemtől származnak és minél megtisztelőbbek és kitüntetőbbek az

* 1525 július 25-ikén. (Egykorú másolata a város levéltárában.)

okok, a melyek miatt szentséged az én felmagasztaltatásomon örvend. Látom ugyanis, hogy Szentséged az én felmagasztaltatásom fölött örvendve, ugyanakkor épen mindig hön szeretett hazámnak javát melegen óhajtja, sőt ezen czímen örvend annak, hogy erre a méltóságra emel tettem. Mi sem lehet nekem kedvesebb, a kereszténység legfőbb pásztorához és fejedelméhez illőbb, mint Szentséged az az eljárása, mely szerint mindent a kereszténység javával, mely ezen haza javától függ, kapcsolatba hozni méltóztatik. Ezért ismételem, hogy Szentséged szerencsekívánatai csodálatos és hihetetlen módon örvendeztettek meg. Legbölcsebb tanácsait és igazán atyai intelmeit, buzdításait, — úgy legyen boldog a hazám, melyért Szentséged annyit fáradozik, — a legkészségesebb lélekkel karolom föl most és követni fogom, míg élek; éjjelt és nappalt azon gondolatoknak és cselekedeteknek fogok szentelni, melyekkel ezen ország üdvét, becsületét, javát és nyugalmit előmozdithatom; azon leszek, hogy Szentséged szerencsekívánatai ne maradjanak eredménytelenek és Szentséged ne csalódjék bennem. Szentségedet pedig úgy fogom tisztelni, parancsainak és rendeleteinek úgy fogok engedelmeskedni, hogy bennem olyan szolgálját ismerje föl, a kit nem ok nélkül tartott méltónak kegyeire és jóságára. Ezen ügyben behatóan tárgyaltam Szentséged követével, legjobb barátommal és Brodarics István úrral. Ezek tanúságot tehetnek és hiszem, fognak tenni hűségem és igaz szolgálatkészségem felől, melylyel ő felsége, az én legkegyelmesebb uram, Szentséged és az apostoli szentszék iránt viseltetem, úgy szintén állandó és számtalan fáradozásaim és virrasztásaim felől, melyeket ezen ország javának szentelek. Magamat és szerény szolgálatomat Szentséged kegyeibe mély alázattal ajánlom.»*

* Werbőczinek 1525 szeptember 30-án kelt levele, melyben magát csak «Regni Hungarie palatinus»-nak írja alá (nem «servus»-nak is), a vatikáni levéltárban. Epistolæ principum. v. 3. 287.

Werbőczi egyéni hivatottsága a nádori méltóság betöltésére kétségtelen volt. Mégis más kérdés az: vajjon az elvállalt politikai missió betöltésére, az országban új rend, új szellem meghonosítására képes volt-e? Erre tagadólag kell válaszolnunk és így válaszoltak mindjárt megválasztása után azok, kik tehetségeinek és jellemének, valamint nemes szándékainak a legteljesebb elismeréssel adóztak. Köztük Burgio, a pápai nuntius.

Éles tekintetével fölismerte, hogy a helyzet ura nem Werbőczi lesz, hanem Zápolyai János, ez pedig hatalmi céljait fogja előtérbe helyezni. Rómába küldött egyik jelentésében a maga nézetét így adja elő: «Annyi bizonyos, hogy az erdélyi vajda hatalma nagyobb lesz, mint a királyé; a nádor az ő teremtménye; az esztergomi érsek tőle függ; kancellárrá a veszprémi püspököt teszik, kincstárnok az lesz, a kit ők akarnak; a királyi tanács köznemes ülnökei a vajda hivei és állandóan az ő pártjához csatolják a nemességet a megyei hadak élére állítandó kapitányok. A vajda lesz tehát tényleg király, ha nem is kiáltatja ki magát azzá. A végeredmény pedig az lesz, hogy ezt a szegény országot ezentúl még inkább nyúzzák és koppasztják, mint ekkorig».*

Valóban, a hazafias buzgalom és államférfíúi bölcsesség legnagyobb mértéke sem lehetett elegendő arra, hogy Werbőczi a helyzet nehézségeivel győzedelmesen megmérkőzzék. A bajok gyökerei nem egyes irányadó emberekben voltak, kiket el lehetett távolítani, sem egyes intézményekben, melyeket át lehetett alakítani, hanem belemélyedtek a nemzet összes rétegeinek talajába. Az erkölcsi érzet és az áldozatkészség hiányát egy ember nem képes pótolni. E mellett Werbőczi igyekezeteit három szirt fenyegette hajótöréssel.

* Burgio 1525 július 11-iki jelentése.

Az egyik saját pártjából emelkedett ki, mely azt kívánta tőle, hogy érdekeinek szolgáljon. A másik a legyőzött párt gyűlölete volt, melynek sugallatára minden eszközt fel volt használendő, hogy a szenvedett megaláztatásért bosszút álljon s az elvesztett hatalmat visszaszerezze. A harmadik, a legveszélyesebb, a király megbizhatatlansága.

A gyenge és ingatag uralkodótól nem lehetett várni, hogy őszintén csatlakozik azokhoz, kikben gyermeksége óta megszokta személye és koronája ellenségeit látni. Mária rokonszenvét sem nyerhette meg az a párt, mely családja örökösödési igényei ellen küzdött, kedvelt udvari embereit elűzte. Félelem vitte őket Zápolyai táborába és kényszerítette lealázó szerep eljátszására. Még Hatvanban, a pápai és lengyelországi követek előtt kinyilatkoztatta Lajos, hogy az engedményeket a nemesség fenyegető magatartása csikarja ki tőle. Ezt a nyilatkozatot tíz nappal utóbb Budavárban, a királyné, a lengyelországi követ és Bornemisza jelenlétében azzal a hozzáadással ismételte, hogy a hatvani végzésekben a királyi tekintély ellen intézett merényletet lát és azokat csakis azért hagyta helyben, hogy lázadás kitörését akadályozza meg. A lengyel királytól pedig segítséget kért, hogy a veszélyt, mely «országait, állását, sőt életét is fenyegeti,» elhárithassa.*

A királyi pár érzelmeit és terveit ismerve, Báthori fennen hirdette, hogy őt a törvény és igazság sérelmével fosztották meg hivatalától; fenyegetődött, hogy a következő országgyűlés a hatvani gyűlés rendezőit lázadóknak nyilvánítja.

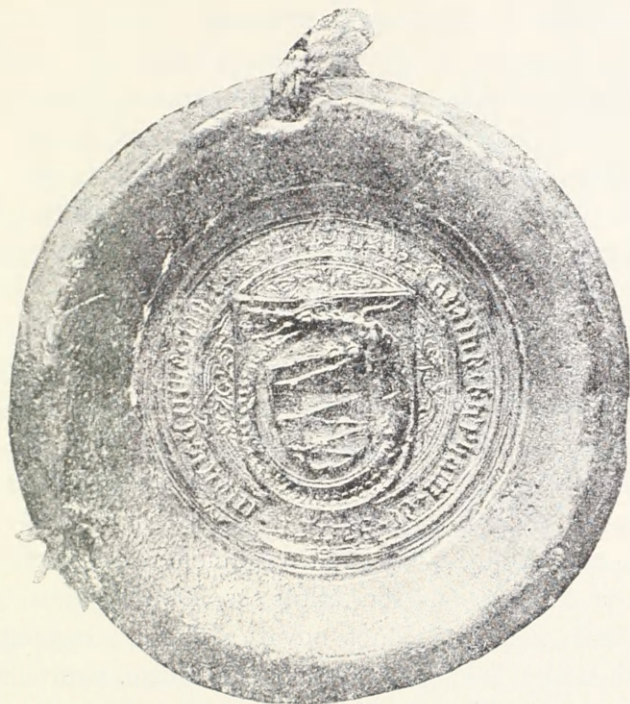
Szövetség létesült, mely «kalandosok társulata» nevével vette föl és a hatvani végzések megsemmisítését tűzte ki célul. Szalkai érsek és Thurzó Elek titkos összeköttetésben állottak vele és most a maguk tervei javára, miként

* A pápai nuntius július 11-iki, a lengyelországi követ július 23-iki jelentése és Krziczki lengyel püspök augusztus 9-iki levele. Acta Tomicianae. VII. 306., 307.

néhány hét előtt Werbőczy czélzatai érdekében, elvállalták a közvetítést az udvarral.*

Ekképen a hatalom birtokáért újabb elkeseredett harcz nyílt meg.

Mindjárt a királyi tanács első ülése július 11-ikén kínos jelenetre adott alkalmat. Werbőczy, a mikor a tanács-

73. BÁTHORI ISTVÁN PECSÉTJE.

terembe lépett, ott találta Báthori Istvánt a nádort megillető helyen. Éles szóváltás támadott közöttük. Báthori követelte, hogy mivel letételénél a törvényes formákat nem tartották meg, most szolgáltassanak neki igazságot; ha — úgymond — ő felsége előtt bebizonyítják, hogy letételét

* A pápai nuntius július 11. és 30-iki jelentései.

megérdemelte, önkényt visszalép; de ártatlanul nem fogja szenvedni gyalázatát.

Werbőczy így válaszolt: «Azok, kik téged két ízben nádorrá választottak: most másodszor letettek és helyedbe engem választottak. Az okokat, a mik őket vezették, nem vagyok köteles sem kutatni, sem néked föltárni. Fordulj hozzájuk, tőlük követeld okaik elöterjesztését».

A vita mind hevesebb lett. A király és a tanácsosok egymás után távoztak a teremről; magukra hagyták a két nádort.

Báthori egy ideig makacsúl ragaszkodott ahhoz az elhatározásához, hogy csak ha a hűtlenség bűnét rábizonyítják, engedi át helyét vetélytársának. Utóbb barátai megértettek vele, hogy célja elérésére nem választotta a helyes útát s hogy ha egy időre visszavonul, biztosabban ér célját. Rábírták, hogy Budáról távozzék.*

Ekkor a királyi tanács, Werbőczy elnöklete alatt megkezdette tevékenységét. Mindenekelőtt a kincstári számadásokat vette vizsgálat alá, hogy felderítse a csalásokat és sikkasztásokat, melyekről az országgyűléseken ismételve szó volt és a kártérítés czímén várható összegekkel a kincstár szükségleteit fedezze. De a vádlók nem bírták állításaikat igazolni, a vizsgálat eredményre nem vezetett. Ezalatt a kincstár üresen állott és Dóczi János, az új kincstárnok, Zápolyai János udvari embere, a legmagasabb kamatok mellett sem bírt kölcsönöket szerezni. Ezért a tanács augusztus 26-án Thurzó Elekkel és a Fuggerház ügynökeivel egységre lépett, melynek értelmében ők a számadás terhe alól felmentetvén, lefoglalt javaikat és a tőlük elvett bányákat (a besztercebányaiak kivételével) visszakapták; ennek fejében a királynak ezelőtt kölcsönzött összegeket elengedték és négy részletben kétszázezer forint fizetésére kötelezték magukat.

* Gvidoto velencei követ zárójelentése.

Ezen összegből csak az első részlet fizettetett le; mert a Fuggerház feje a szerződést meg nem erősítette. Így a kincstár ismét nagy zavarba jutott.

Ugyanis a hatvani vívmányok a nemzet áldozatkészségét nem élesztették föl. A megajánlott adó behajtásának több vármegye nemessége ellenszegült, arra hivatkozván, hogy a király még nem teljesítette ígéreteit: a németeket nem távolította el mind az udvarból. «Külföldiek javára nem fizetünk», – volt a népszerű jelszó. Sok helyen a jobbágyok tagadták meg az adófizetést. Egy gazdatiszt írja földesurának: «Valóban nem tudom, milyen módon jutott uralomra ez a nagy szabadság; a királyi felség és nagyságod rendeleteit semmibe sem veszik».

A következmény az volt, hogy a hatvani adó megajánlásából várt összegnek fele sem folyt be. A pápai követ, a szűkkeblű önzés nyilatkozatainak tanúja, fölhaborodásában túlozva ugyan, súlyos ítélettel sújtja a nemzetet. «Ha Magyarországot – úgymond — a veszélyek örvényéből három forinttal ki lehetne ragadni: azt hiszem, három ember sem találkozna, a ki magát erre az áldozatra elszánná!»

Werbőczi csakhamar arra a meggyőződésre jutott, hogy tekintélye és ereje a honvédelem és pénzügy terén elhatalmasodott zavar megszüntetésére elégtelen. E mellett nem maradt előtte titok, hogy az ellenpárt megfeszített erővel működik megbuktatásának előkészítésén; mindinkább megingott lelkében a bizalom a király és a királyné őszinteségében.

Az év utolsó napjaiban a pápához intézett levele visszatükrözi csüggedését.

«Én — úgymond — a nádori hivatalra soha sem vágytam, elnyerésén soha sem fáradoztam, sőt azt akaratom ellenére, könyezve fogadtam el, a miről ezen esemény szemtanúja, Szentséged követe tanúságot tehet; én ugyanis Magyarország jelen válságos helyzetében a súlyos teher

viselésére magamat elégtelennek tekintettem. Most igaz, hű és őszinte lélekkel igyekezem Magyarország ügyeit intézni, az apostoli szentszék méltóságát, kiváltságait és tekintélyét megoltalmazni. De sokan vannak közöttünk, kik a maguk és nem az ország javát tartván szem előtt, inkább az irigység, mint az igazság sugallatait követvén, engem hivatalomból kizavarni törekednek és nem arra gondolnak, hogy az ország belső békéjét biztosítsák és a külső ellenség fölött diadalmaskodjanak, hanem hogy belső lázadásokat támaszszanak. Ezeket megalázni, Isten segítségével, nem volna nehéz feladat; de én hivatalommal megférőnek nem tartom, hogy velük a küzdelmet felvegyem. A királyi felség, ha az ország és a maga érdekeit meg akarja óvni, a miben nem kételkedem, köteles a viszályok és lázadások gyökereit kiirtani, a mit, ha a helyes és józan tanácsot elfogadja, egy szavával elérhet. A bajok gyógyszerai felől Szentségedet értesíteni fogja kiváló becsületeségű és az ország körül érdemesült követe. Én magam akár ezen hivatalomban, ha Szentséged kívánja, akár azonkívül is szolgálatára állok; kész vagyok az apostoli szentszék méltóságának megóvásáért véremet ontani, életemet feláldozni».

Ezen alkalommal azon kérelemmel fordult a pápához, hogy a keresztény hitért hősi halállal kimúlt vértanúk egyikének, szent Sebestyénnek ereklyéjét küldje meg neki,* a melynek birtokában és a szentnek pártfogásában a mennyei ortalom biztosítékait kereste.

Azonban állása megszilárdítására nem utasította el a földi érdekekben kínálkozó eszközöket sem, a mire alkalmat nyújtott neki egyebek között egy nevezetes per, a mely az ő döntésére várakozott.

Ujlaki Lőrincz herczeg 1524-ben gyermektelenül szál-

* Az 1525 december 27-ikén kelt levelet kiadta THEINER. II. 658.

lott sírba. Gazdag hagyatéka a koronára szállott. II. Lajos az uradalmak egy részét a saját és neje kedvenceinek Batthyányi Ferencznek és Thurzó Eleknek adományozta; a többit ideiglenesen az özvegy kezén hagyta, míg az ő és a leányág igényei fölött a törvényszék dönt. De ekkor a Zápolyai testvérek egy kölcsönös örökösödési szerződést mutattak föl, a mit harmincz év előtt atyjuk Ujlaki Lőrincz-czel kötött és II. Ulászló megerősített ugyan, de II. Lajos érvénytelennek tekintett, mivel az örökösödési szerződés megerősítése után Ujlaki lázadás miatt jószágvesztésre ítéltetett és jószágait csak azon föltétellel kapta vissza, hogy halála után a koronára szálljanak.

Az ügy 1525 tavaszán a királyi törvényszék elé került és a Zápolyaiak javára döntetett el. De a korona ügyésze módot talált a per megújítására. A hatvani gyűlés azt a kérelmet intézte a Zápolyaiak érdekében a királyhoz, hogy a pert szüntesse meg.

Ennek daczára az 1525-ik év vége felé Ujlaki Lőrincz özvegyének nevében második férje, More László lépéseket tett, hogy a per újabb törvényszéki tárgyalás alá bocsáttassék. Szalkai László, kinek tanácsát és támogatását kikérte, ez ügyben az 1526-ik év második napján a következő levelet intézte Werbőczihez:

«More László úr felkeresett minket és tanácsunkat kérte ki az iránt, hogy ügyében mit kelljen tennie. Mi azt mondtuk, hogy véleményünk szerint jobb volna a vajda úrral valami módon kiegyeznie, mint perbe bonyolódni; ha pedig ki akar vele egyezni, ítéletünk szerint Nagyságod a legjobb és legalkalmasabb közbenjáró. Ő most személyesen megy Nagyságodhoz, a kiben nagy bizodalma van. Ajánljuk őt Nagyságodnak s felkérjük, adjon neki jó tanácsot, a lehetőséghez képest segítse őt és karolja föl ügyét. A mivel Nagyságod nekünk is kedves dolgot cselekszik».

Az idegen kézzel irt levélhez a primás sajátkezűleg a

következő utóiratot csatolta: «Ez az ember nagy bizodalommal van Nagyságod iránt. Buzgón kérem tehát Nagyságodat, hogy ha valami módon lehetséges, egyeztesse ki őt a vajdával, a mit Nagyságod könnyebben eszközölhet ki, mint bárki más s ezen jótéteményért azt hiszem, nem lesz háladatlan».¹

Ezen utóbbi célzás értelme elég világos, valamint a levélírónak az a felfogása is, hogy ha perre kerül a dolog, More László ügye veszve van, mert Werbőczi föltétlenül Zápolyai javára fog dönteni.

Szalkai csalódott. Az Ujlaki ügyben Werbőczi nem támogatta Zápolyait. Néhány héttel az ismertetett levél kelte után a nádor nyíltan hirdette, hogy a vajdának nincs igaza és az Ujlakijörszágokból egy talpalatnyit sem fog kapni.²

Mennyiben gyakoroltak az ő birói fölfogására a politikai tekintetek, állása megszilárdításának érdekei befolyást? nem lehet eldönteni. Annyi valószínű, hogy az az adomány, a mit kevéssel az ítélet meghozása előtt a felek egyikétől elfogadott, a megvesztegetés intenciójától nem volt ment.

Az 1525-ik év deczember első felében, Miletinczi Miklós, a királyi személynök itélőmestere megjelent Battyányi Ferencz körösmegyei topolóczi kastélyában, hol ennek a főúrnak felesége hiteles bevallást tett arról, hogy megjutalmazni kívánván «azt a sokféle jóakaratot és őszinte kedvezést, a mivel őt némely ügyei elintézésében Werbőczi István nádor mindig készséges buzgalommal és becsületes állhatatossággal támogatta»,³ a veszprémmegyei Vázsony várát összes tartozékaival neki adományozza.

¹ Az 1526 január 2-ikán kelt levele Gyurikovics Mátyás gyűjteményében, a melyet e sorok írója szerzett volt meg.

² A pápai követ február 2-iki jelentése.

³ «Ipsa digna meritis consideratione pensatis, perspicacique meditatione recensitis multimodis illis favoribus et sinceris complacenciis, . . . quibus sibi idem Stephanus palatinus in nonnullis

74. MAGYAR FŐURAK A XVI. SZÁZADBAN.

Ez nem titkon, hanem a törvényes formaságok megtartásával, előkelő hivatalos személy közbenjöttével történt meg. Mivel pedig az adományozás jogerőre a királyi jóváhagyás nélkül nem emelkedhetett, ezt is kieszközölte Werbőczy. II. Lajos az 1526-ik év június 6-ik napján, Budán állította ki a megerősítő oklevelet.*

Werbőczy ezalatt az ügynek saját elnöklete alatt tárgyalására január utolsó napját tűzte ki.

Ekkor Báthori István megbizottai a király elé járulván, óvást emeltek az ellen, hogy az ő előtte megindított perben Werbőczy ítéljen, mivel nádorrá választatását újból törvénytelennek, érvénytelennek tekintették.

«Kegyelmes urunk! — így szóltak magyar nyelven a megbizottak — Értvén ezt a mi urunk, hogy az herczeg urunk jószágáról való pert, ki ő előtte kezdetett volt, te Felséged mással akarná elvégeztetni; azért kenyereg te Felségednek, hogy te felséged az te királyi méltóságod szerént és igazságod szerént, ezzel ne nyomorojtanád.

«Kegyelmes urunk! Továbbá a mi urunk te Felségednek ezt izeni: Emlékezhetik ő Felsége, én kegyelmes uram, az hatvani gyűlésben, ki ő Felsége akarátjának és parancsolatjának ellene lévén, minemű hatalom és törvéntelen való nyomorúság esék én rajtam, ő Felsége királyi méltóságának és országod szabadságának, törvényének és régi szokásának ellen, melyet én szenvedtem az ő Felsége fejének szabadulásáért és megmaradásáért, kiért soha sem féltettem volna, miképen most sem félténém elveszteni életemet is; mert én és sok atyámfiaival és barátaimmal támaszthattam volna az én igaz dolgomat, de én az ő Felsége feje megmaradásáért békességes voltam, kit ő Felsége jól tud.

rebus et negociis suis peragendis prompta semper sollicitudine et integerrima constancia adesse curasset pariter et prodesset . . .»

* Eredeti példánya a vörösvári levéltárban.

«Kegyelmes urunk! Nyilvánvaló az is te Felsőgednek, hogy te felséged között és országodbeli hivei között nádor espánnak kell tervényt tenni; az kediglen a ki ez és az én tisztembe ártotta magát, nem országodnak törvénye szerént való szokás szerént lett; mert az ő felsége akarátja ellen lett gyülekezetben, nyilvánvaló pártoskodással való hatalommal lett; jóllehet, kegyelmes uram, egyéb okul vette vala fel az én uraimat és atyámfiait az nemességnek jó részét, hogy valamelyünknek tisztit kívánja. Tehát ottan gyülekezet gyütt, ezt kediglen minemű szín alatt szokta legyen, azt ő maga tugya nyilvánban; de maga ezt a hatvani gyülekezet az én uraimat és atyámfiait az nemességnek egy részét evvel vette volt fel: hogy ott lenne újonná az magyarok nemessé; ezt is mondta ott nyilván: hogy abból az gyülekezetből ez országnak java júne, hogy nem lenne továbbá szikség egy ház jobbágyokat is megrónunk, ez is ezenfelől házunkat is ezöstell béllelnők meg.

«Azért a mi urunk tiltja ötet felséged előtt és mind az urak előtt, hogy semmibe magát bele ne bocsássa, mint a ki a te királyi méltóságodnak és az egész országodnak régi szabadságának, tervényének és szokásának elene lett.

«Továbbá pedig kenyereg az mi urunk te felségednek, hogy az te királyi méltóságod szerént és országodnak régi szabadsága szerént, kinek megtartására felséged tartozik mentől kisebb nemes ember gyermekének is ez országba, szabadítsa meg te felséged ötet is az ő régi jó nemességét, ki ez országnak sok halálokkal és vérök hullásával szolgáltak ez országnak. Ne engedje felséges urunk és király, hogy mondhassák azt jevendébe az te felségedről: „a vót a királ, ki idejébe az magyar paraszt jobbágyágnak rendinek feje és eleje ez nemes tiszt, az nádrespánság megromlott“. Ne menjen ő is az ő koporsójába ezzel, hogy ő

idejében történt ez nemes tisztnek romlása, mert az mi urunk semminek okot nem adott.»¹

A letett nádor óvását és esdekléseit a király nem hallgatta meg. Azonban Báthori felhívására rokonai és szövetségesei, kiknek a törvényszékben helyük volt, vonakodtak Werbőczy elnöklete alatt a tárgyaláson megjelenni. Csak két héttel utóbb ülhetett egybe a törvényszék, és néhány napi tanácskozás után, az Ujlaki Lőrincz és Zápolyai István között kötött örökösödési szerződést érvénytelennek nyilatkoztatván, a korona és a királyi adományosok jogoságait az örökségre jogosaknak ismerte el.²

III.

LNNEK az ítéletnek válságos következményei voltak Werbőczyre, a ki azzal felfingerelte maga ellen a Zápolyaiakat, a nélkül, hogy kiengesztelte volna a Báthoriakat. Ugyanekkor magára vonta a királyné neheztelését. Mária ugyanis a lutheránus mozgalmakat nyíltan pártfogása alá fogadta; ellenben Werbőczy az új tanok terjedésének meggátolására használta fel hatalmát. Kétségkívül az ő befolyásával történt, hogy Buda város törvényszéke, néhány héttel a hatvani gyűlés után, egy lutheránust halálra ítelt. Ez a kínpadon kieroszakolt vallomásaiban a királyné több bizalmas emberét nevezte meg, mint Luther követőit, a kik ellen most a vizsgálatot szintén meg akarták indítani. Azonban a királyné közbelépett és a halálítélet végrehajtását is megakadályozta.³

¹ A Báthori István megbízottai részére adott utasítás eredeti fogalmazata a Magyar N. Múzeum könyvtárában.

² A pápai követ 1526 február 2., 13. és 15-iki jelentései.

³ A pápai követ 1525 október 10., november 30., 1526 június 13-iki jelentései.

75. MÁRIA MAGYAR KIRÁLYNÉ.

Ennek daczára Werbőczy a királyné jegybéréhez tartozó bányavárosokban kíméletlen erélyvel lépett föl a lutheránusok ellen.

Beszterczebányán, Kőrmöczön, Selmeczen a bányákat bérlő Fuggerek Németországból számos bányatisztet és munkást telepítettek meg, a kik nagyrészt Luther követői voltak s tanainak terjesztése körül nagy buzgóságot fejtettek ki. Az 1525-ik év tavaszán Beszterczebánya plébánosa panaszkodik, hogy a városban a katolikus vallás általános megvetés tárgya lett.

Egyidejűleg a bányavárosok zavargások színhelyeivé lettek. A bányamunkások a rossz érczpénzt vonakodtak elfogadni, munkabeszüntetéssel fenyegetődtek és a kamarai tisztviselőktől az engedelmességet megtagadták.

Az 1526-ik év márczius havában, mikor Budára híre jött, hogy Beszterczebányán mintegy négyezer munkás fegyvert ragadott es kísérletet tett a bér felemelése kieroszakolására: Werbőczy elszánta magát, hogy személyesen közbe lép. Őt és Raskai Gáspárt, a temesi grófort bizta meg a király azzal, hogy a nyugalom állandó biztosítására a szükséges intézkedéseket tegyék meg és a lutheránus eretnekséget irtsák ki. Ápril 3-ikán érkeztek meg Beszterczebányára, hol zólyommegyei nemesekből rendkívüli törvényszéket állítottak össze, melynek színe elé mind a bányavárosok bíráit és esküdteit, mind a bányamunkásokat megidézték. A vizsgálat kiderítette ugyan, hogy az utóbbiak némely panaszai és követelései jogosultak, de ennek daczára a törvényszék az erőszakos föllépést lázadásnak bélyegezte és vezéreit halálra ítélte; a lázadás többi részeseinek, mivel «a műveletlen tömeget izgatók ármányos rábeszéléssel és fenyegetéssel csábították lázadásra és a lutheránus eretnekség befogadására», bocsánatot helyezett kilátásba, ha esküjüket, melylyel az összeesküvéshez csatlakoztak, érvénytelennek nyilvánítták, Luther tanaitól elállanak, egy-

úttal lelkészeik, a királyi és városi tisztviselők irányában engedelmisséget fogadnak.

A lázadás néhány vezéréen a halálbüntetés haladék nélkül végrehajtatott.*

Ápril 13-ikán állította ki Werbőczy ezt a zord ítéletlevelet. Három hét sem fog elmúlni és hasonlót fognak kibocsátani — Werbőczy ellen!

IV.

ZALATT az ellenpárt sem pihent. Báthori István és társai nagy számú köznemest fogadtak zsoldba és megnyertek többeket Werbőczy legbizalmasabb emberei sorából is. Igyekezeteiket a király és királyné szívesen látták; de mivel attól félték, hogy az ellenpárt erőteljes ellenállást fog kifejteni, azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy a két vetélytársat kibékítik, úgy, hogy Báthorit a temesi grófsággal, vagy Werbőczyt a kancellársággal kárpótolják a nádori méltóságért.**

Azonban a Báthoriak engesztelhetetlenek voltak. Pártjuk meglepő gyarapodása a királyt és a királynét is bizalommal töltötte el, mely elbizakodottsággá fajult. Fenhéjazó nyilatkozatokat hallattak, hogy «Werbőczyt megnyúztatják», Zápolyait az erdélyi vajdaságtól, Szalkait az érsekségtől megfosztják, azután pedig az országgyűlésen a negyven esztendő óta elhatalmasodott bajokat tizenöt nap alatt meg-orvosolják, új adók megszavazását eszközlik ki s ezentúl csak ritkán, legsürgősebb esetekben hívják össze a rendeket.

«Felségtek — inté őket a pápai követ — sok fát rak-

* Az 1526 ápril 13-án kelt ítéletlevél KATONÁNÁL, XIX. 579—588.

** A pápai követ 1526 márczius 5., 8-iki jelentései és a hatvani gyűlésről vezetett Császár-féle napló. HORVÁT-nál kiadva.

nak a tűzre, a mely azután tovább fog harapózni, mint kívánják. A dolog nem fog jól végződni!»*

Az országgyűlés megnyitására kitűzött határnapon, ápril 23-ikán, Báthori István vezetése alatt, hivei nagy számban, jól felfegyverezve vonultak a Rákosra. E napon Werbőczy is Budán volt és «kikerülhetlen szükségétől sürgetve» 600 forintot kölcsönözött,** kétségkívül oly célból, hogy fegyvereseket toborozzon, vagy párthiveit szaporítsa. Bár csakhamar belátta, hogy a túlnyomó többséggel szemben erőfeszítéseik sikerre nem vezethetnek, de azért tétlenül nem maradt.

Ugyanis Zápolyai János nem jelent meg. Elejtette Werbőczyt, a kinek oldala mellett csak Szobi Mihály tartott ki hiven, megosztva vele az udvar és a Báthori-párt győlöletét.

Ápril 27-ikén Báthori István küldöttei megjelentek a Rákoson és előadták, hogy küldőjük, kit a hatvani gyűlés ártatlanul és törvénytelen módon fosztott meg a nádori méltóságtól, visszahelyeztetését kéri. A nemesség a felszólítást rokonszenvesen fogadta és követeket küldött az udvarba, hogy a király véleményét megtudja, illetőleg hozzájárulását kieszközölje.

Werbőczy, erről értesülvén, a királyhoz ment, a hol kinyilatkoztatta, hogy a nádori tisztről, melyet különben is kényszerítve fogadott el, lemond. Lajos fölszólította, hogy várja be, míg vele elhatározását közli.

Következő napon a király biztosokat küldött a Rákosra. Előadta, hogy az elmúlt esztendőben, tilalma daczára tartotta meg a nemesség Hatvanban a fegyveres gyűlést, a melyre ő, miután biztosítást nyert, hogy a rendek engedelmeskedni fognak neki, megjelent; de az ígéretet meg nem tartották, sőt kényszerítették, hogy az ország legelső

* 1526 május 15-iki jelentése.

** Az 1526 ápril 23-ikán kelt kötelezvény az Országos Levéltárban.

tisztviselőit letegye; ezen súlyos vétségért a nemességnek megbocsát, mert tudja, hogy a felelősség a csábítókat terheli; azonban a hatvani végzéseket érvényteleneknek nyilvánítja, Werbőczit a nádori méltóságtól megfosztja és abba Báthorit visszahelyezi.

A köznemesség ezt az üzenetet olyan lelkesedéssel fogadta, mint tíz hónap előtt Báthori letételét. Mire tömegesen Budavárába vonult föl, hogy az alkotandó végzések ügyében a királylyal és urakkal tárgyaljon. Egyebek között kívánta, hogy Werbőczi és Szobi a királyi törvényszék elé idéztessenek, ha pedig meg nem jelennek vagy magukat a vádakkal szemben igazolni nem képesek, a hűtlenség bűnében marasztaltassanak el.*

A király teljesítette a kívánatot. Turóczi Mihály személynök — Werbőczi hivatali utódja, ki kétségkívül az ő pártfogásának köszönhette emelkedését — kiállította az idézőlevelet, mely május 3-ik napját tűzte ki a megjelenésre. A budai káptalan fölhivatott, hogy, szokás szerint, egyik kanonokja által, az idézőlevelet kézbesítse.**

Werbőczi, miután az idézést átvette, értesülvén arról, hogy nemcsak állását, hanem életét is veszély fenyegeti, a következő éjjel, Szobi Mihály társaságában, titkon elhagyta a fővárost és zólyommegyei birtokára, Dobronya várába menekült; de megbizta egyik bizalmas hívét, hogy távozásukat a királynak és a pápai követnek tudomására hozza.

E szerint a kitűzött határnapon a királyi személynök ítélőszéke előtt meg nem jelentek és így a törvényes eljárás távollétükben volt megindítandó. Erre a király tanácsadói a legünnepélyesebb formát hozták javaslatba. Abban történt megállapodás, hogy a király személyes elnöklete alatt az egész országgyűlés fog ítélni.

* Ezen országgyűlésről igen hézagos adatokra vagyunk utalva, a miket a Burgio által 1526 május 15-iki jelentéshez mellé-

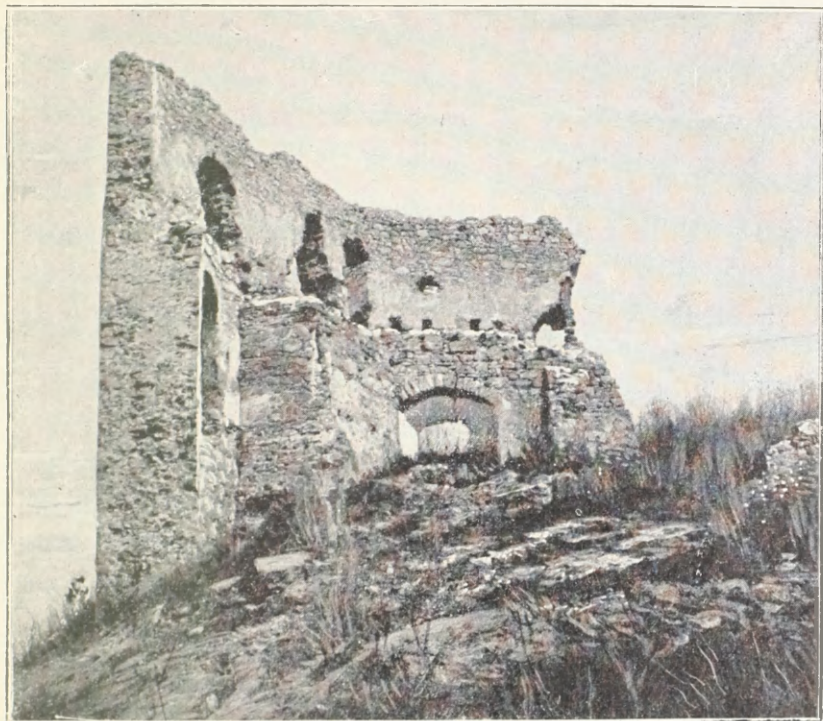
kelve Rómába küldött rövid napló tartalmaz.

** Ezt az ítéletlevél szövegéből tudjuk.

Május 4-ik napján az ország rendei körében megjelen-
vén a király, előlépett a személynök és mindenekelőtt be-
mutatta a budai káptalan jelentését arról, hogy Werbőczy
és Szobi szabályszerűen megidézttettek. Ezután a következő
előterjesztést tette:

«Urunk királyunk gondosan és szorgosan megfontolta,
hogy milyen nagy veszedelemmel fenyegeti az országot a
külső ellenség támadása és ő felsége némely alattvalóinak
lázdása; továbbá, hogy az utóbbi esztendőben mennyire
csorbított a királyi tekintély és az ország szabadsága,
főképen a mikor a lázdás fejei Werbőczy István és Szobi
Mihály, az országot fenyegető veszélyekkel nem törődve, a
múlt esztendő május 7-ikére egybehívott országgyűlést, az
ország közállapotát illető ügyek elintézése előtt, igaz ok
nélkül feloszlatták; azután pedig, király urunktól nyert bőse-
ges jótéteményekről, ezenfelül a nevezett Werbőczy István,
egykor királyi személynök, a hűségről és hódolatról, mely-
lyel hivatalánál fogva és egyébként is ő felségének tarto-
zott, megfedekezve, — a király parancsa és úgyszólván az
összes rendek akarata ellenére, a közjó és az ország álla-
pota javításának örve alatt, Hatvanba országgyűlést hirdetni,
királyunk urunk és a korona ellen feltámadni nem rettegtek;
a nevezett lázdók ekkor Budára ő felségéhez küldött köve-
teik által azt üzenték, hogy ha ő felsége Hatvanban megje-
lenni vonakodik, ők mennek fegyveres hatalommal ő felségé-
hez; mire ő felsége tőlök biztosító oklevelet kapván, az oldala
mellett levő egyházi és világi urakkal Hatvanban megjelent,
a mit a lázdás kitörésének elhárítása végett meg kellett
tennie; de Hatvanban az összes rendekre és méltóságokra
mérték nélkül szórt gyalázon felül, Werbőczy István és
Szobi Mihály ösztönzésére, nagyságos Báthori István úr meg-
fosztatott nádori méltóságától, melyre a nevezett Werbőczy
István, nem az ország szavazatai, hanem párthiveinek zajos
felkiáltásai által választatott meg; továbbá mielőtt urunk

királyunk Hatvanba ért, az ország némely előkelőit és nemeseit, kik állhatatos hűségükben a királyi felség parancsainak engedelmeskedve, Hatvanban megjelenni vonakodtak és másokat is a megjelenéstől visszatartottak, gyalázzattal illetvén, a hűtlenség büntetéséről alkotott törvények sérelmére, hűtlen árulóknak nyilvánítottak.

76. DOBRONYA-VÁR ROMJAI

«Ő felsége belátja, hogy mindez a királyi tekintélynek és az ország ősi szabadságainak sérelmére szolgál. Ezért nem engedheti, hogy az, a mit a főpapok, zászlósurak, előkelők és egyéb hű rendek ellen pártütők, zavarok között, véghez vittek, büntetlenül maradjon; mert különben a királyi tekintélyt és az ország szabadságát ilyen pártütők jövőben is megvetés tárgyává tehetnék.

«Mivel pedig a nevezett Werbőczy István és Szobi Mihály azon a napon, a melyre megidézettek és a rá következő napon, a királyi személynök és az országgyűlés színe előtt megjelenni, a mint a törvény értelmében kötelesek lettek volna, elmúlasztották: király urunk részéről az ország rendei fölkéretnek, hogy a nevezett Werbőczy István és Szobi Mihály ellen a jog és igazság követelése szerint járjanak el.»*

A tárgyalásról, mely ezen előterjesztés meghallgatása után következett, emlékeink nem tartottak fönn tudósítást. Csak az eredményt ismerjük, az ítéletet, mely a következőképen hangzott:

«Mivel Werbőczy István a jelen országgyűlés megnyitása előtt, itt Budán, ő felségének a nádori méltóság és a hatvani gyűlés tárgyában előterjesztést tett, azután pedig ő felsége elhatározását be nem várván, Szobi Mihály társaságában, éjnek idején eltávozott és megszökött; ő felsége pedig őket, nehogy az ország törvényei és szokásai ellen véteni látszassék, kegyelmének túlságából, a budai káptalan útján megidézte, de Werbőczy István és Szobi Mihály . . . meg nem jelentek: ezzel bűnösségüket világosan kitüntették, magokat az igazság és jog elől elvonták.

«Ennek következtében, az ez ügyben fennálló törvényeknek megfelelően, Werbőczy Istvánt és Szobi Mihályt, a király urunk és a korona ellen irányuló lázadásukért, úgy szintén elmondott egyéb különféle gonosz, tiltott, méltatlan tetteikért, mint a királyi tekintély ostromlói, a közállapot, a béke és a szabadság nyilvános megzavarói, jogosan és törvényesen, éretten megfontolt egyértelmű elhatározásunkkal, a körünkben törvényt ülő király urunk kegyes beleegyezésének és éretten megfontolt elhatározásá-

* Ezen előterjesztés szövege az ítéletlevélbe föl van véve.

Magnifici domini. fratres, et amice Honorati, hodie M. D. V. in Castro pro
 hinc proxima post festum Exaltationis scti crucis nonissimum ^{scripta} ~~scripta~~
 hodie post solis occasum accipi, ad quas immediatè responsum dedit, Nam et
 Gactum respondissim. iuxta priora scripta mea. si et aliquid certi significati
 dignum habuissim. Et in hoc Castro meo Constitutus fuissim. Sed quodammodo
 Transacta, quot loca peragravimus, quot Montes Transivimus. semper pro
 Tutela partium ipsarum, nempe ^{no} solum. prolixum. Humana et diosum font
 libè perstringere. Unde in hinc omni ad hoc Castro venimus, Mox et
 Inconturbati accipi. non sine ingenti cordis amaritudine. Thucos Christiani
 Nomine hostes acerbissimos, omnia loca a p. p. usque opida hathyban prohem
 et usque Castro duxit in dubium sita et adiacentia conflagrata et
 Inimicata, et ad die videtur mihi fuissim. et intractata loca demumq; mea
 et Inimicitia diripionis et Inimicitia datur. super qua R. et profertur
 Inimicitia et Inimicitia signis Inimicitia ad Inimicitia per Inimicitia
 Inimicitia contumè no potui. et Mox ad tria loca per Inimicitia familiares.
 Meos plusquam viginti quinque cum equitibus inter alios delictis ad expugnata
 vij munda et Inimicitia. Desinam. Qui in Inimicitia usque Inimicitia ad Inimicitia
 Inimicitia per Inimicitia familiares. et Inimicitia Inimicitia Thucos
 ab Inimicitia partu fluvij Inimicitia nullam et Inimicitia et Inimicitia
 fuissim. sed Inimicitia Inimicitia et Inimicitia opida expugnata
 fuissim. hoc autem hora. quidam famulus meus et Inimicitia casu
 ad Inimicitia videtur dixit Inimicitia die Thucos per duo Inimicitia ad Inimicitia
 opidum Inimicitia fuissim. quid postea sequendum sit Inimicitia et si
 quid non ultimum per Inimicitia famulorum Meorum. et ab Inimicitia
 Inimicitia Mox M. D. V. significabo. quid etiam factura sit. et quid
 usque. factum et Inimicitia. Inimicitia Inimicitia. et Inimicitia. et Inimicitia
 Inimicitia providas Inimicitia. Inimicitia Namque solus omnium Inimicitia et Inimicitia. ad oia
 loca non sufficere. et in Inimicitia M. D. V. Inimicitia valeo opto. et Castro meo
 dicto. die domus proximo post festum scti Matthei doli et Inimicitia. p. 5. 2. 6.

Stephanus de Wrbensz

nak hozzájárulásával, országunk nyilvános ellenségeinek és hűteleneknek nyilatkoztatjuk; úgy hogy ingó és ingatlan javaik a királyi kincstárra szálljanak; feleségük és gyermekeik jogai különös királyi kegyelemből épségben fön-tartatván.

«Nem engedhetjük ugyanis, hogy az a mi a királyi tekintély és méltóság, úgy szintén az ország szabadsága csorbítására, zavarok és pártütés közepett, helytelen módon történt, büntetetlen maradjon. Nehogy tehát ezen pártütők példájára mások is a fejedelem és az ország szabadsága ellen hasonló támadást és merényletet elkövetni merészljenek: szükségesnek tartjuk, hogy az ő bűnhődésük elrettentő példája hasonló pártütölázadások támasztásától mindenkit elvonjon és elrettentsen.»*

77. BÁTHORI ISTVÁN NÉVALÁÍRÁSA.

Ezen ítéletben az a körülmény, hogy Werbőczit «egykor királyi személynöknek» czímezte, azt akarta jelezni, hogy Werbőczi a nádori czímet és méltóságot bitorolta volt, a mi azonban a királyt is, a ki megválasztatását helybenhagyta és hónapokon át törvényes nádornak ismerte el, megbélyegezte.

A nádori méltóságba Báthori Istvánt visszahelyezték. Erről a király állított ki okiratot, a melyben, mind a személynöki előterjesztésben, mind az országgyűlési ítéletlel-

* A május 6-ikán kiállított ítéletlevelet közli HORVÁT, 245—250.

ben, a Werbőczy és Szobi ellen emelt vádakat felsorolja, és őket a maga nevében is az ország ellenségeinek nyilvánítván, a száműzetés büntetésével sújtja. Azután így folytatja:

«Nehogy a nádori hivatal, mely a király után a zászlós-urak sorozatában az első méltóság, jövőben is pártütők támadásainak ki legyen téve: a főpapok, zászlósurak, előkelők és egyéb rendek egyértelmű tanácsára elhatároztuk, hogy a nádori hivatal Báthori Istvánnak, ki attól ok nélkül, igazságtalanul és helytelen módon megfosztatott, visszaadassék; jövőben pedig tőle és bármely más nádortól csak főbenjáró büntett miatt vétessék el; azon hozzáadással, hogy országunk nádora miként országgyűlésen, az ország összes rendeinek szavazataival szokott megválasztatni: szintűgy, mielőtt büntett miatt hivatalától megfosztatnék, az országgyűlésen együtt levő főpapok, zászlósurak és nemesek ítélőszéke elé állittassék és ha törvényes úton elmarasztaltatik, hivatalával fejét is veszítse; máskülönben pedig hivatalát élte fogytáig tartsa meg.»*

Miként az országgyűlésen egy hang sem emelkedett Werbőczy védelmére, úgy országszerte közönyösen fogadták letételének hírét.

A köznemesség politikai jellemét sötét színben állítja elének bálványozott két vezérének elejtése, a mely esemény Zápolyai Jánosra is árnyékot vet.

Joggal írhatta, egy évvel utóbb, a magyarokról egy lengyel főúr, hogy «ez a nemzet a becsület és a hírnév tisztaságával semmit sem gondol».**

De nemcsak a személyi kérdésben, hanem az országgyűlés egyéb végzéseiben is hűtelemné lett a köznemesség az eszményekhez, melyekért negyedfél évtize-

* A királyi okirat szövegét közölte (hibásan) HORVÁT, 243—245. Pontos másolatát kiadta SZABÓ KÁROLY, a Történeti Lapok 1874-iki évfolyamában.

** Laski 1527 október 18-án Kolozsvárról. Acta Tomiciana. VIII. 315.

den át küzdött; a mit eddig alkotott, önkezevel rombolta le.

Ugyanis az ország rendei, végzeményük élén, azt a kérelmet intézik a királyhoz, hogy ezentúl az ország kormányzásában «éljen tekintélyével és hatalmával; mind a királyi jövedelmek szaporítását és kezelését, mind az ország szabadságát, védelmét és összes szükségeit illető ügyekben, érett megfontolás után, maga rendelkezék». Kinyilatkoztatták, hogy a főpapokból és országnagyokból a király tetszése szerint alakíthatja meg tanácsát és a nyolcz köznemes ülnököt is ő maga választhatja meg.

E mellett egy cikkely elpanaszolja, hogy a «folytonos országgyűlések a szegény nemeseket egészen kimerítették, úgy hogy többen közülök a nagy költségek miatt jószágukat elzálogosítani kényszerültek és paraszt állapotra jutottak»; ennélfogva a királyt arra kéri, hogy jövőben «csak nagy szükség esetén hívja egybe a köznemességet».

Általán úgy fogták föl a helyzetet, hogy az országgyűlés végzése Lajos királyt «korlátlan hatalmú uralkodóvá» tették.¹

Werbőczi, ámbár politikai pályája összes vívmányainak megsemmisülése és a csalódás érzése, a mit mind az udvar, mind saját pártjának magatartása fölidézett, lelkét keserűséggel töltötte el: nem csüggedett el. Erőt talált magában új küzdelmekre.²

A nádori hivatal címét letette; de továbbra is «Magyarország szolgájának» czímezte magát.³ Ezzel jelezte, hogy

¹ A Magyar Nemzet Története. iv. 488—491.

² Imént idézett munkámban az ellenkező nézetet vallottam, mert nem akadtam volt annak nyomára, hogy Werbőczi Budáról elmenekülése után új actiót kísérelt volna meg. Csak 1898 május havában találtam Kassa városának, Kemény Lajos levéltárnok úr által legújabban

rendezett részében az alább tárgyalandó levelet, mely Werbőczi magatartására új világosságot vet.

³ Így az imént idézett levélben és 1526 június 27-ikén Selmech városához (pelsőczi jobbágyság érdekében) írt levelében. (Az utóbbi a M. N. Múzeum könyvtárában.)

nem személyes érdekek lebegnek szemei előtt, nem az elvesztett s magas méltóság visszaszerzésére törekszik, hanem hazája szolgálatának kívánja erejét szentelni ezentúl is.

Zólyom megyei menedékhelyén zavartalanul tehetette meg az előkészületeket az új actiora. Az uralomra jutott párt meglegedett azzal, hogy őt megbuktatta; nem gondolt arra, hogy az ellene hozott ítéletből a következményeket levonja. Birtokait a király el nem adományozta. Személyes szabadságát senki sem fenyegette.

Pártfelei, barátai között pedig találkoztak, a kiknek ragaszkodása a szerencsétlenség napjaiban nem csökkent s most fölkeresték, hogy kitartásra buzdítsák és szolgálataikat neki fölajánlják. Csak háromnak ismerjük nevét; ezek Derencsényi Miklós tornamegyei főispán, Giczei Albert és Szini István. Ezek biztosan számítottak arra, hogy különösen az ország felső részeiben Abaúj-, Borsod-, Gömör-, Torna-, Zemplén- és Ungmegyékben a köznemesség csatlakozni fog hozzájuk és így megállapodásra jutottak az iránt, hogy hűveikkel gyűlést fognak tartani.

Érdekes világozságot vet ezen tervre Werbőczy levele, melyet (1526) június 9-ikén (latin nyelven írt. Derencsényihez, néhány órával azután hogy ez tőle Dobronyából eltávozott volt:

«Nemzetes uram, kedves testvérem. Üdvözetem előrebocsátása után. Ma megállapodásra jutottunk az iránt, hogy a leveleket, a miket néhány vármegyéhez intézek, szolgálóm Szőlősy Miklós személyesen vigye meg. De ettől elállottam; mert Miklóst, kire úgyszólván minden órában szítkéségem van, olyan hosszú időn át nem nélkülözhetném. Elhatároztam tehát, hogy leveleimet Zemplén- és Ungmegyékhez azon megyékben birtokos egyik emberem által küldöm, a ki ha jónak látja a szomszédvármegyéket is bejárhatja. De nehogy e közben az idő felhasználatlanul múljen, a Borsod- és Abaújmegyékhez szóló leveleket nemze-

tes uraságodhoz küldöm, kérvén és esedezvéen, méltóztassék ezen összes leveleket saját embere által eljuttatni csáti Szini Istvánhoz, ki azokat a czímzettnek kézbesíteni fogja. Ezenkívül a Gömör- és Tornamegyékbe szánt leveleket is küldöm, a melyeket ma újból írtam; kérem nemzetes uraságot, méltóztassék azokat a nevezett vármegyék jegyzőinek átadni és azokat, melyeket ma reggel nemzetes uraságnak kézbesítettem, tőlük még abban az esetben is, ha már elolvasták volna, visszavenni és elégetni; mert hanyagságból kis hiba került beléjük.

Minden egyebet élő szóval közöltem nemzetes urasággal. Újból kérem, hogy dolgaimban és ügyeimben, a melyeket szóval tárgyaltunk, buzgón járjon el és a saját s a többi testvéreim belátása szerint a szomszéd vármegyékbe követeket küldjenek; mindazt pedig, a mit azokban a megyékben különösen a helyre nézve, a hol a gyűlés megtartandó volna, határozni fognak, mielőbb tudomásra hozzák. Uraságnak boldog életet kívánok.»

És a levél alján ez az utóirat áll:

«Nemzetes uraságot kérem, gondoskodjék arról és a két vármegye jegyzőit is szólítsa föl arra, hogy leveleim másolata ellenségeim kezeibe ne járjon.»*

Két héttel utóbb Giczei Albertet küldötte Werbőczi a tornamegyei főispánhoz «fontos közlésekkel», melyek kétségkívül a tervezett gyűlés megtartásának siettetésére vonatkoztak.**

A mozgalmat csirájában megakasztotta az a hír, hogy Szolimán szultán Magyarország ellen megindult. Werbőczi hazafias érzése visszariadt attól, hogy a válságos helyzetet, melybe az ország jutott, a saját céljai javára kizsákmányolja.

A pártküzdelemben fegyverszünet állott be. De az

* A levelet közölte KEMÉNY LAJOS: Történelmi Tár. 1898. évf. 729.

** 1526 június 22-ikén Derencsényihez intézett levele imént került Vég helyi Dezső gyűjteményével a M. N. Múzeum könyvtárába.

erőfeszítésekben, melyeket a király és a nemzet az ország védelmének biztosítása végett tett, Werbőczi nem vett részt. Szolgálatát sem az udvar, sem az erdélyi vajda nem vette igénybe. Dobronya várában várta be a válságos harcz ki-
menetelét, ott kapta meg a mohácsi katasztrófa hírét.

A legelső gondolat, mely lelkén uralkodott: az önfentartás ösztönének sugallata volt. Nem kereste föl sem a király-
nét, sem Zápolyait. Annak a területnek, a hol családjával menedéket talált, biztonsága fölött őrködött és önfeláldozó
tevékenységet fejtett ki, a végből, hogy a török hadak előnyo-
mulása a bányavárosokat az ellenállásra felkészülve találja.*

Erre nem volt szükség. A török császár szeptember 26-án
kivonult Budavárából és seregeit visszavezette birodalmába.

Ekkor Werbőczit újból a politikai küzdtérre hívták az
események.

* Werbőczi 1526 szeptember 23-ikán Dobronyából keltezett levelében írja:
«Ebdomada transacta quot loca peregrinaverim, quot montes transcenderim, semper
pro tutela parcium istarum . . .»

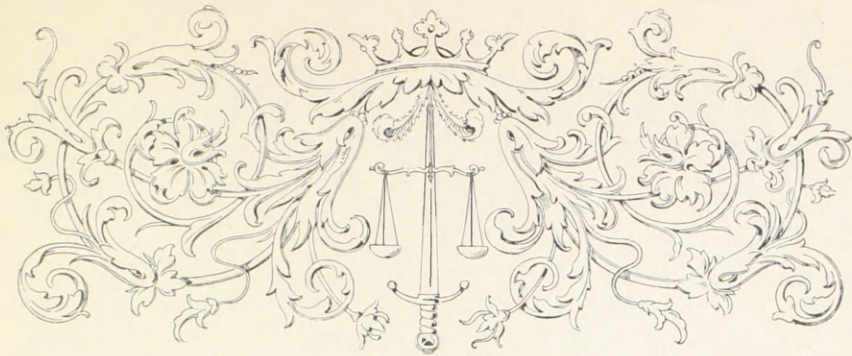

ÖTÖDIK KÖNYV.

WERBŐCZI ISTVÁN

JÁNOS KIRÁLY KANCELLÁRJA.

1526—1528.

I.

AZOKAT a körülményeket, a melyek között az országot a mohácsi vereség szerencsétlensége érte, a nemzeti párt a saját politikai céljainak szempontjából, kiválóan szerencséseknek tekinthette. Vezérei Zápolyai János és Werbőczy a csatában nem vettek részt. Életben maradtak és a katasztrófaért nem terhelte őket a felelősség, sőt ennek egész súlyát az udvari pártra háríthatták. Mivel pedig, a pápa kivételével, a külső hatalmaságok az országot a válságos helyzetben magára hagyták: még nagyobb határozottsággal, mint 1505-ben, hirdethették azt, hogy a nemzet csak saját erejére támaszkodva, csak saját kebeléből választott uralkodótól várhatja fennmaradását.

Zápolyai János két évtized óta a nemzeti párt trónjelöltje volt. Most tehát a királynak fiörökös nélkül bekövetkezett halálával megüresedvén a trón, tartózkodás nélkül tette meg a lépéseket, hogy királylyá megválasztását előkészítse és biztosítsa.

Alighogy szeptember végén a törökök Magyarországból kivonultak, az ország rendeit október 14-ikére tokaji várába hívta meg a végre, hogy ott «arról, a mit a haza védelme

és megmaradása tekintetében cselekedni kell, tanácskozzanak».*

Werbőczi, feledve a történeteket, eszményeinek és érdekeinek vonzó erejét követve, egyike volt a legelsőeknek, akik szolgálatukat neki följánlották. Még mielőtt vele találkozhatott volna, azzal igyekezett a közvéleményt számára megnyerni, hogy őt az ország szabadítója gyanánt tüntette föl. Október harmadikán a hontvármegyei Nyékről Selmeicz városát arról értesíti, hogy Szolimán azért határozta el magát az ország elhagyására, mert tudósításokat kapott, hogy az erdélyi vajda hadai, Mayai Lukács sebesi kapitány, vezérlete alatt, Törökországba törtek és nagy dúlásokat visznek ott véghez.**

Ugyanakkor Werbőczi más irányban is igyekezett a trónra vezető utat Zápolyainak előkészíteni. Nem lehetett kétsége az iránt, hogy Mária királyné, az udvari pártnak életben maradt tagjaival egyetértőleg, testvérbátyja Ferdinánd főherczeg királyllyá megválasztatása érdekében fog működni, támaszkodva azon szerződésekre, melyek a Habsburgdinasztia örökösödési jogát megállapították. Mindazáltal hozzá lévén szokva, hogy hiú remények bolygó tüzeinek nyomában járjon, meg akarta kísérleni, hogy őt elhatározásától eltérítse és így az országtól a polgárháború veszélyét távoltartsa.

Egyik bizalmas emberét, Bekényi Benedek ítélőmestert, Pozsonyba küldötte, hogy az oda vonult Mária környezetében tartózkodó magyar urakkal érintkezésbe lépjen s az özvegy királyné és Zápolyai János között létesítendő házasság gondolatát szőnyegre hozza. Bekényi Pozsonyból, október közepe táján, Haimburgba ment, a hol Ferdinánddal

* A meghívólevélből egy példány sem maradt fenn; tartalmát ismerteti Várdai Pál egri püspöknek október 8-ikán Kassa városához intézett levele. Magyar Országgyűlési Emlékek. I. 4.

** A levél eredetije a Magyar Nemzeti Múzeumban.

78. I. FERDINÁND.

Mária éppen a magyar trón elfoglalása tárgyában tanácskozott. Azonban az ifjú özvegy, egyéni büszkeségének és dinasztikus politikájának sugallatára, a legnagyobb határozottsággal utasította vissza a tervet. Egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy «inkább kolostorba lép vagy akár koldulni megy, mintsem hogy Zápolyai János nejévé legyen».*

Ezen tárgyalásokkal egy időben, október közepén, a tokaji vár, melyet a Tisza és Bodrog összefolyásánál Hunyadi János épített volt, Mátyás király pedig Zápolyai Istvánnak adományozott, nagyszámú előkelő gyülekezetet fogadott

79. MÁRIA KIRÁLYNÉ NÉVALÁÍRÁSA.

falai közé. A főpapok rendjéből csak Várdai Pál egri püspök, a zászlósurak sorából egyedül Perényi Péter temesi gróf és koronaőr jelentek meg. A régi nem-

zetségeket Báthori Endre szatmári főispán, a nádor testvéröccse, Dóczy János királyi kincstartó, Drágfi János és Homonnai Drugeth Ferencz főispánok képviselték. Tömegesen jöttek össze a nemesség kiváló tagjai. Ott voltak azok, kik a megelőző országgyűléseken a nemzeti párt élén állottak: Ártándi Pál, Bodó Ferencz, Glésán Pál és Szobi Mihály. A jelenlevők között az Ábrahámfi, Bajoni, Csaholi, Csáki, Czibak, Derencsényi, Gerendi, Ibrányi, Jakcsi, Jaksics, Kátai, Kenderesi, Kismarjai, Macedóniai, Matusnai, Patócsi, Petrovics, Pöstyéni, Várdai, Vidfi, Vitéz családok sarjaival találkozunk.

Pest, Szatmár, Turócz, Ung és még néhány vármegye, az erdélyi három nemzet, Kassa és több más város követeiket küldötték.**

* Bekényi küldetéséről Nádasdi Tamásnak 1526 október 15. és 18-án Ferdinándhoz írt levelei némi homályos és hézagos tudósításokat tartalmaznak. (A levelek a bécsi udvari levéltárban. — V. ö.

SMOLKA becses értekezését: «Ferdinand I. Bemühungen um die Krone von Ungarn». Archiv für österreichische Geschichte. LVII. 1—172.)

** A jelenlevők névsorát csak részben

Mindannyian találkoztak abban a felfogásban, hogy «a haza védelme és megmaradása» érdekében legsürgősebb teendő Zápolyai Jánost a megüresedett trónra emelni.

Alig volt arra szükség, hogy Werbóczi hatalmas rábeszélő és szónoki tehetségét értékesitse.

Ő volt a vezérszónok. Beszédében -- melyet Istváni Miklós történeti munkájában föntartott -- az 1505-ik évi végzésből merítette a leghatásosabb érveket annak bebizonyítására, hogy a királyválasztásnál idegen uralkodóházak igényeit tekintetbe venni nem szabad. Mind II. Ulászló, mind II. Lajos uralkodását kiméletlenül bírálta. «Az idegen származású királyok — így szólott — többnyire főszenységükkel, kegyetlenségükkel vagy hanyagságukkal gyűlöletessé tették magukat, súlyos csapásokat hoztak az országra. Ime, példa rá Ulászló, ki tunyán és dicstelenül, mint vén aszszony ült a trónon. Nem akarok szólani szerencsétlen fiának vakmerőségéről, melylyel hadseregünk virágát, egykor ellenségeink között félelmet és rettegést gerjesztő erőnk és vitézségünk babérajait ocsmányúl és gyalázatosan feláldozta. Valóban az irgalmas Isten különös gondviselésének és kegyének bizonyítékát láthatjuk abban, hogy a gyászos emlékü harczmezőtől az erdélyi vajda urat, ezt a bátor és jeles férfit távoltartva, életét megmenteni méltóztatott. Ekképen föntartotta számunkra azt, ki hanyatló hazánkat, ezen siralmas időben, bölcs tanácsával és győzhetetlen fegyverével megoltalmazni és fölvirágoztatni képes is, kész is».*

A jelenlevők egy része azt óhajtotta, hogy a királyválasztást azonnal végre kell hajtani. A hevesebbek már

adja a tokaji értekezlet harmincz tagjától aláírt országgyűlési meghívóirat. Azt kiegészíti ISTVÁNI MIKLÓS, kinek a tokaji gyűlést illetőleg más (azóta eltűnt) forrás is állott rendelkezésére. Országgyűlési Emlékek. 4., 5.

* ISTVÁNI: Historia regni Hungariae. 1758-iki kiadás, 84. — Alapos okaink vannak arra a föltevésre, hogy ez a beszéd nem ISTVÁNI műve, hanem rendelkezésére állott Werbóczi szövege.

lelkesen éltették «János királyt».¹ Valószínűleg Mátyás megválasztatása lebegett előttük példa gyanánt.

Azonban Werbőczy tisztában volt azzal és meggyőzte a többieket is arról, hogy a királyválasztás csak a végre külön összehívott országgyűlésen fogatosítható. Erre nézve kétség nem merülhetett föl. Csak azt a kérdést kellett még eldönteni, hogy a királyválasztó országgyűlés összehívásának joga és kötelessége kit illet meg?

Törvényeink gyűjteményében egy 1485-ik évi végzemény foglaltatik, mely a nádor hatáskörét szabályozza és egyik cikkelyében megállapítja, hogy valahányszor a király fiörökös nélkül hal el, a királyválasztó országgyűlést a nádor hívja össze és a választásnál az első szavazatot ő adja. Azonban kétségtelen, hogy ennek a törvénynek létezéséről a mohácsi vész után semmit sem tudtak, és hogy a jelezett végzemény emlékirat természetével bír.²

Az utolsóelőtti királyválasztó gyűlésre, V. László halála után, négy főpap, a nádor és hat zászlós úr; a legutolsóra, Mátyás halála után, az özvegy királyné, a környezetében levő főpapokkal és zászlósurakkal, bocsátották ki a meghívó leveleket.

Most Zápolyai János eleinte azt a nézetet vallotta, hogy a királyválasztó országgyűlés kihirdetésére Mária királyné van hivatva és ezért azzal a kérelemmel fordult hozzá, hogy ezt mielőbb tegye meg.³ Azonban ettől a felfogástól a tokaji értekezleten – kétségkívül Werbőczy tanácsára – eltért és a körüle egybegyűlt rendekkel abban állapodott meg, hogy ők hirdetik ki a királyválasztó országgyűlést, melyet november 5-ikére, Fehérvárra hívtak egybe.

«Egybegyűltünk, — írják a meghívólevélben, — hogy

¹ ISTVÁNYI, 85.

² Erről külön értekezésben tüzetesen szólnak a Századok 1899-ik évi júniusi füzetében.

³ Ezt Mária királynénak Zápolyaihoz intézett válasziratából tudjuk. PRAY, I. 274.

az ország védelméről, oltalmáról, a ránk nehezedett csapás és a közveszély elhárításáról tanácskozzunk. Azonban többszöri tárgyalás és értekezés után úgy találtuk, hogy fejedelem és igazgató nélkül . . . állandó és érvényes, az országra nézve jó és üdvös rendelkezéseket nem tehetünk.»

Mindazáltal érezték azt, hogy az országgyűlésnek az özvegy királyné és a nádor mellőzésével történt kihirdetése nem tekinthető kifogástalannak és párthatározat színét viseli magán; minélfogva attól kellett tartaniok, hogy a kihirdetett országgyűlést az ellenpárt körében törvénytelennek fogják tekinteni. Szükségesnek látták tehát gondoskodni arról, hogy a megjelenésre azokat is késztessek, a kik különben felhívásukat követni nem volnának hajlandók. Azokra, kik «akár makacsságból, akár hanyagságból» a királyválasztó országgyűlésen meg nem jelennek, súlyos büntetést határoztak, a melyet azonban nem írtak körül elég szabatosan. Olyan büntetésről beszélnek, «mely az ország pártütő és elszakadt tagjait megilleti, az ő unokáikra is gyalázatot hoz és a megválasztandó király által meg fog erősíttetni.»*

Ezen eljárásuk az eddigi gyakorlattól eltért, anélkül, hogy az óhajtott eredmény elérésére biztosítékot képezhetett volna.

A meghívólevelet a jelenlevők közül a legelőkelőbbek, számszerint harminczan írták alá. Élükön János vajda áll. Utána következnek: Eger főpapja, Perényi Péter, Báthori András, Homonnai Ferencz, Drágfi Gáspár és (a hatodik helyen) Werbőczi István «Magyarország szolgája.»**

Eszerint ő nem tartott igényt arra, hogy pártfelei nádornak ismerjék el. Az utolsó országgyűlés határozata által teremtett helyzetet bevégzett tény gyanánt elfogadta. Mint hivatalt nem viselő úr szerényen elsőbbséget adott

* Országgyűlési Emlékek, 7

** I. h.

még a főispánoknak is. De csorbitatlan tekintélye az első helyet szerezte meg részére a köznemesség sorában.

A tokaji értekezlet szétoszlása után Werbőczy buzgó tevékenységet indított meg nemcsak a fehérvári országgyűlés sikerének előkészítése érdekében, hanem a végből is, hogy az urak mielőbb és pedig fegyveres erővel csatlakozzanak a trónjelölthöz. A levelek, a miket szerte küldözött, mind elvesztek. Az azokra érkezett válasziratokból is csak egy került el az enyészet: Ráskai Gáspáré. Ez jelenti neki, hogy több jó barátja, sőt maga Mária királyné, nagy ígéretekkel iparkodnak őt rábírni, hogy Ferdinánd főherceg mellé álljon; azonban ő mégis kész mindent feláldozni és kétszáz lovassal fog a vajdához csatlakozni. Csakhogy ajánlatának értékét kétségessé teszi azzal a valomással, hogy nem indulhat meg, mert pénze nincs, még húsz forinttal sem rendelkezik; egyúttal kifejezi azt a reménységét, hogy szolgálataiért a jutalom el nem marad; végül biztosítja, hogy Werbőczy annak, a mit érette tenni fog, úgy veszi majd hasznát, mintha közvetlenül a saját érdekében tenné.*

II.

KÖZBEN Ferdinánd érdekében is megindult az actio. Mária királyné november 25-ikére Komáromba országgyűlést hirdetett; egyúttal nyílt levelekben az ország rendeit fölszólította, hogy a törvénytelenül egybehívott fehérvári országgyűlésre ne jelenjenek meg. Ferdinánd pedig, míg házának régi hiveit adományokkal és ígéretekkel ragaszkodásukban megszilárdítani igyekezett, kísérletet tett, hogy

* Az 1526 október 25-ikéj Fülekről írt levél a bécsi állami levéltárban.

ugyanezen eszközökkel az ellenpárt vezérférfiaint megnyerje. Természetszerűen a legnagyobb fontosságot arra helyezte, hogy Werbőczit a maga részére vonja. Október 30-ikán Bécsben levelet írt alá, mely «őszintén kedvelt tekintetes és nagyságos Werbőczi Istvánhoz» volt címezve.¹ Tartalma rövid, de világos. Értesíti, hogy Batthyányi Ferencz bán üzenetét viszi neki s kéri, adjon neki hitelt. Batthyányi arra volt hivatva, hogy vele átpártolásának árát megállapítsa. Az a körülmény, hogy a levél eredeti példánya a Batthyányi herczegek családi levéltárában őriztetik, kétségtelenné teszi,² hogy a címzettnek át nem adta a megbízott és pedig azért nem, mert a legcsekélyebb reménysége sem lehetett arra, hogy ajánlatai kedvező fogadtatásra találnak.

Ugyanakkor Ferdinánd a fehérvári országgyűlésre küldvén három osztrák tanácsosát, ezeket megbizta, hogy Werbőczivel tárgyalásokat indítsanak meg.³

A fehérvári országgyűlés létrejöttét ugyanis Ferdinánd és Mária erőfeszítései nem akadályozhatták meg. Azonban az ország rendei csekély számban jelentek meg ott. A szellemekre leverő és zsibbasztó hatást gyakorolt annak az előérzete, hogy két trónkövetelő állván egymással szemközt, két király megválasztásával az országra még nagyobb veszedelem várakozik annál, a miből imént menekült meg.

Fehérvárra csak az ország felerészéből, huszonhét vármegyéből gyűlt egybe a köznemesség.⁴ Az országnak életben maradt zászlósurai közül a nádor, a horvátországi bán, a tárnokmester távortartották magukat. Ellenben a főpapok

¹ «Spectabili et magnifico sincere nobis dilecto Stephano Werbeszky.»

² Körmenten, Acta memorabilia, 76.

³ Ferdinándnak 1526 október 27-ikén részükre kiállított utasítása Werbőcziről nem tesz említést. Azonban az osztrák kormánytanácsnak 1527 február 3-ikán

kelt alább említendő iratában szó van arról, hogy a három biztosnak volt megbízatása Werbőczihez is.

⁴ Rómába érkezett tudósítások alapján írja ezt Campeggio bíbornok 1527 január 1-én Angolországba. SMOLKA, i. h.

többsége, hét püspök jelent meg. Ugyanannyi királyi város küldött követeket.*

November 10-ikén tartatott meg a királyválasztó ülés. A főpapok, az országos méltóságok viselői és az előkelő nemesek a prépostság épületében tanácskoztak. Felolvastattott az 1505-ik évi végzés. Mire a jelenlevők egyhangúlag Zápolyai Jánosra adták szavazatukat.

Ezt az eredményt Werbőczy István vitte meg a város falain kívül szabad ég alatt táborozó köznemességnek. «Uraim, magyarok! -- így szólott hozzájuk -- tudjátok, hogy fejedelem és kormányzó nélkül vagyunk, országunk pedig elpusztulva áll; tudjátok azt is, hogy Ferdinánd osztrák főherczeg kíván királyunk lenni. Mondjátok meg, akarjátok-e őt királyul vagy nem?»

Egyhangúlag zúgott föl a válasz: «A világért sem akarjuk!»

«Kit akartok tehát királyul?» kérdezé tovább.

Egyhangúlag felelték, hogy János vajdát kívánják.

Ekkor előlépett Ferdinánd biztosainak egyike és arra kérte a gyülekezetet, hogy mivel az ország rendeinek nagy része meg nem jelent, a trón betöltését halaszsa el. Azonban Werbőczy figyelmeztette a nemességet, hogy minden nap, minden órán az ellenség újból megtámadhatja az országot, mely e szerint egy pillanatig sem maradhat király nélkül. És az 1505-ik évi végzést tartalmazó pecsétes okiratnak hosszú dárdára tűzött példányát mutatván föl, így szólott: «Ime uraim, itt van a fogadás, az esküvel megerősített végzés, melyben a vármegyék és az urak mind arra kötelezték magukat, hogy idegent soha többé nem fognak királyul megválasztani.»

«János vajda legyen a király», hangoztatta újból a tömeg.**

* Országgyűlési Emlékek. I. 17.

** Szerémi Györgynek, II. Lajos káplánjának, ki az országgyűlésen jelen volt,

A következő napon Zápolyai János Magyarország királyává koronáztatott.

Eszerint a nemzet által saját kebeléből választott uralkodó ült ismét a magyar trónon. Magyarok, a nemzeti eszmék leglelkesebb hirdetői, környezték őt mint tanácsadók. Az országgyűlés osztatlanul párthíveiből állott; ellenzéknek nyoma sem volt. A hatalom teljességének birtokában be kellett most bizonyítaniok, hogy az ország megmentésének és hatalma, fénye, jóléte visszaállításának feladatát megoldani képesek.

Azonban már a legelső lépések, a miket tettek, vészjóslóan jelezték a csalódást, a mi az országra váraozik, hirdették tehetetlenségüket.

Az országgyűlés végzései egyáltalán nem állottak a válságos helyzet színvonalán. Az ország védelméről a török támadás megújulása esetén, állami egységének biztosításáról, a rendes kormányzati és közigazgatási viszonyok helyreállításáról egyáltalán nem gondoskodtak. A Mátyás király halála óta kiküzdött politikai vívmányok érvényesítésével sem foglalkoztak.

Sőt megfélemeztek a tokaji meghívóiratban foglalt fenyegetésről is, melynél fogva most azok ellen, kik az országgyűlésen meg nem jelentek, eljárniok kellett volna. Ellenben azt hitték, hogy újabb fenyegetésekkel a Mária által kihirdetett országgyűlést meghiúsítják. A főpapokat és zászlósurakat, a kik ott megjelennek, előre hűtleneknek nyilatkoztatták és János királyt felhívták, hogy azokat javadalmuktól, illetőleg hivataluktól foszsa meg.

A rendek adót szavaztak meg, de azzal a sajtyszerű hozzáadással, hogy csak öt hónap eltelte után fogják behajtatni. Addig a mohácsi mezőn elesetteknek hagyatékai-ban, a templomoktól elszedett kincsekben és a megürese-

elbeszélése és egy Miklós nevű magyarnak Velenczébe küldött jelentése. JÁSZAY: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész előtt. 154.

dett egyházi javadalmakban jelölték ki a jövedelmi forrásokat, a melyekből a király merithet.

János király ezeket a végzéseket nem erősítette meg, sőt kijelentette, hogy a templomoknak a II. Lajos rendeletére elszedett kincseket vissza fogja szolgáltatni.* Az egyházi javadalmakat sem hagyta üresedésben és a legelőkelőbbet, az esztergomi érsekséget, mindjárt Várdai Pál egri püspöknek adományozta.

A nádori méltóság betöltéséről nem rendelkezett; ámbar azt a reménységet, hogy Báthori Istvánt kimélve megnyerheti, bizonyára nem táplálta.

Werbőczit nem az üresedésben levő országbírói méltóságra emelte, hanem főkancellárjává nevezte ki. Ekkorig ezt a tisztet mindig főpap viselte. A nemzeti párt — mint láttuk — kezdetől fogva oda hatott, hogy az egyháziakat a világi állásokból mindinkább kizárja, és saját vallás-erkölcsi hatáskörük határai közé utalja. Valószínűleg ez a törekvés érvényesül Werbőczy kineveztetésében, a mely őt a király oldala mellett a legbefolyásosabb politikai állásra helyezte.

Az ő szolgálatait János király más módon is jutalmazta. Néhány nappal a koronázás után, több adománylevelet állított ki javára. Saját családi javaiból Tornavárát a hozzátartozó uradalmakkal, Nógrád megyében agárdi curiáját és Budavárában a ferencziek temploma mellett álló házat; továbbá Szalkai László primás hagyatékából Borsodmegyében Nyárád falut és Budán a zsidó temető mellett álló házat kerttel; végre Batthyányi Ferencz hűtlensége következtében Veszprémmegyében Vázson várát, a hozzá tartozó uradalommal,** a melyre — mint láttuk — alig egy év előtt már más szerzett jogczímet. Ezekhez kevéssel utóbb járul-

* Országgyűlési Emlékek, 1., 21., 22.

** Két adománylevél a vörösvári levéltárban, egy beigtatási rendelet HORVÁTNÁL, 259.

tak más adományok: Tornamegyében Szárd vára tartozékaival és Erdélyben három falu, melyek a Ferdinándhoz csatlakozott Besztercze város tulajdonát képezték volt.*

III.

FEHÉRVÁRI országgyűlés után országszerte lelkes hangulat emelkedett uralomra. A lengyel király követe jelenti, hogy «a magyarok úgy érzik magukat, mintha újjászülettek volna»; továbbá, hogy «letették az idegen, főképen a német viseletet, és a szittya szokásokhoz tértek vissza.»**

Az a remény dobogtatta meg a szíveket, hogy a magyar királyi udvar, mint Mátyás trónraléptekor, újból a hatalom és dicsőség áldásaival fogja az országot elárasztani.

Csakhamar a gyászos csalódás érzete eloszlatta az ábrándokat.

János királyban hiányozott a leglényegesebb tulajdonság: az erély, a határozottság. Egyéniségének ezt a fogyatkozását nem pótolhatta Werbőczy, a ki a gyakorlati államférfiú ezen kellékét szintén nélkülözte.

Bátor föllépéssel megsemmisítheti Ferdinándnak szervekedő pártját. Frangepán Kristóf ajánlkozott is, hogy négyezer emberrel Pozsonyt hatalmába ejti. De a keresztény vér ontását kerülni óhajtván, tervét el nem fogadta; és így a pozsonyi országgyűlés megtartását, Ferdinándnak magyar királyllyá megválasztatását, az országnak két uralodó között megoszlását nem akadályozta meg.

Valószínűleg ezen habozó magaviselete keltette föl Ferdinánd környezetében azt a reményt, hogy János királyt

* Az adománylevelek Vörösvártt.

** Krziczky püspöknek 1526 november 16. és december 3-ikán kelt levelei. Acta Tomicianiana, VII.

visszalépésre lehet birni s hogy ez a cél éppen Werbőczy útján érhető el.

Az 1527-ik év elején Ferdinánd osztrák kancellárja, Harrach Lénárd, levelet írt magyar hivataltársához. Abból indul ki, hogy ők ketten, legközelebb állván uralkodójuk szívéhez, arra vannak hivatva, hogy a közöttök fennálló ellenségeskedés megszüntetésére törekedjenek, a mi legbiztosabban úgy érhető el, ha Zápolyai János nőül veszi Mária királynét; felszólítja tehát Werbőczyt, értesitse őt, vajjon uralkodója hajlandó-e ezen frigy megkötésére; ha igen, ő képes létrejöttét biztosítani; egyúttal a részletes tárgyalások végett személyes találkozást javasolt.*

Nem merülhet föl kétség a felől, hogy Harrach ajánlatának nem volt komoly alapja és csak az lehetett célja, hogy Werbőczyt tárgyalásokba vonja, a mire kiindulási pont gyanánt azért választatott a házassági terv, mert — mint láttuk — éppen ezen az alapon kísérlette meg Werbőczy néhány hónap előtt az ellentétes érdekek kiegyenlítését.

János udvaránál hittek az ajánlat komolyságában, de a nélkül, hogy azt nagy lelkesedéssel fogadták volna. János király a lengyel király tanácsát kérvén ki, az azon aggodalmakat tolmácsolta, a melyeket Máriának természetlensége és első férje életében kitüntetett uralomvágya támasztanak, minélfogva kijelentette, hogy erre a házasságra csak «a keresztény vér ontásának megakadályozása érdekében számhatná rá magát».**

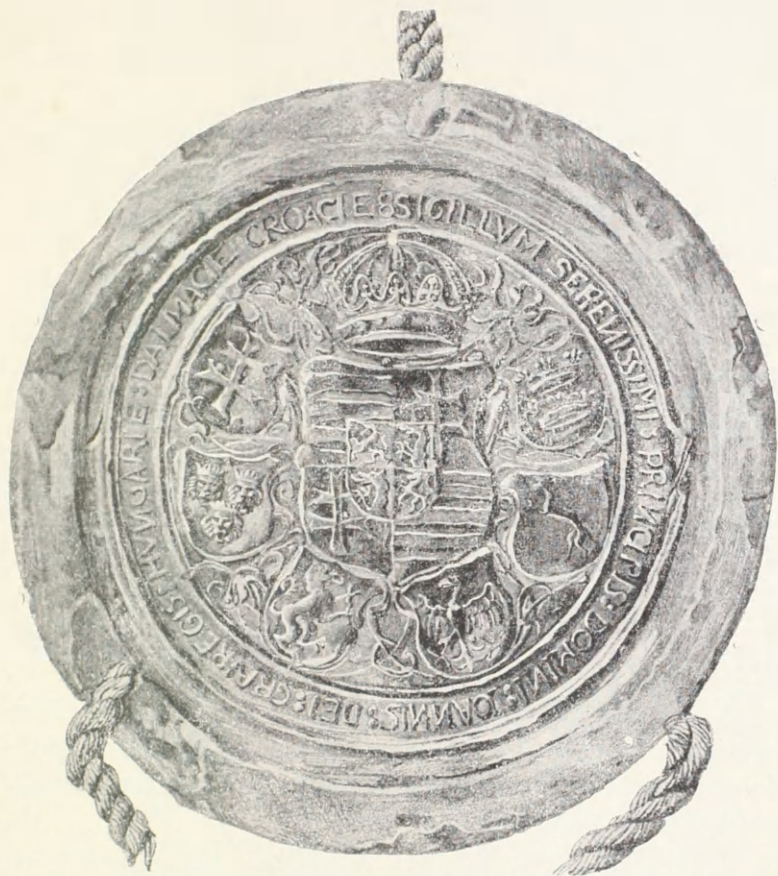
Werbőczy bizonyára szintén ilyen formában írta meg

* Ferdinánd lengyelországi követe, Logschau, 1527 június 9-én Krakóból írja Harrachnak, hogy Werbőczyhez írt levele másolatát János király megküldötte a lengyel királynak. Ámbár Logschau erről csak júniusban nyert tudomást, szükségkép januárban kellett Harrach levelének

írati; mert (mint látni fogjuk) február 25-ikén már tudtak Krakóban a Werbőczy és Harrach között létrejött találkozásról. (Logschau levele a bécsi állami levéltárban.)

** Logschau idézett jelentése.

válaszát Harrachnak, és Trencsént jelölte ki találkozási helyül. Itt, a Zápolyaiak fényes kastélyában február közepe-táján jött össze a két államférfiú.

80. JÁNOS KIRÁLY PECSÉTJE.

Az osztrák kancellár most a házassági terv megújítása mellett azt a javaslatot tette, hogy Ferdinánd elismerné János királyt Magyarország uralkodójának és a maga örökösödési jogait csak azon eshetőségre tartaná fenn, ha János fiörökös nélkül hal meg; viszont János király a

magyar korona igényeiről Morvaország, Szilézia és Lausitzra, váltságdíj követelése nélkül mondjon le.

Harrach hangsúlyozta ugyan, hogy ezen javaslatot Ferdinánd király tudta nélkül teszi; de ezen állításban Werbőczinek szükségkép diplomatikus fogást kellett látnia, a melylyel az osztrák kancellár szabad kezet kívánt biztosítani uralkodójának.

Werbőczi nem érezte magát feljogosítva arra, hogy ezen tervvel szemben határozott állást foglaljon. Válasza úgy hangzott, hogy jelentést tesz uralkodójának, és válaszát rövid idő múlva Trencsénbe meghozza neki.*

Azonban alighogy Esztergomba visszaérkezett Werbőczi, felkereste őt Ferdinánd hivatalos küldötte. Ez egy egészen ismeretlen és jelentéktelen állású bécsi polgár, Schwarcz János volt, kit az osztrák helytartók arra a célra szemeltek ki, hogy üzenetüket megvigye.

Werbőczi, mikor február 19-ikén Schwarcz átnyújtotta neki Ferdinánd királynak február 3-ikán kelt megbízólevelét, az iratot figyelmesen elolvastván, a Ferdinánd használta címekre vonatkozólag megjegyezte, hogy őt Magyarország királyának, Morvaország őrgrófjának, Szilézia herczegének el nem ismerheti.**

A követ erre a megjegyzésre nem fektetett súlyt. Megbizatása értelmében, a helyett, hogy a szokásnak megfelelően, élő szóval adta volna elő azt, a mit utasítása tartalmazott, ezt egyszerűen felolvasta:

«Ferdinánd király üdvözli Werbőczit, biztosítja kegyelméről, örömét fejezi ki jó egészségben léte fölött. Visszaemlékezve arra, hogy a nürnbergi birodalmi gyűlésen vele megismerkedett és érintkezésbe lépett, bizalmat táplálván

* Mindezt János király megbízásából Kázmér tescheni herczeg 1527 február 25-ikén közölte a lengyel királyal. Előterjesztése Acta Tomiciana IX. 90.

** A bécsi helytartóknak február 23-án Ferdinánd királyhoz intézett jelentésük Bécsben.

Esti Bſbtopole ſampridem ſepius atq; ſteꝝ blandi
 ti ſint: pro iſtarum Conſtitutionum incliti Regni Un
 garie accomodatione: vtq; eaſdem: caſtigatas limatas
 et pumicatas traderet: quo opera et impenſa coruꝝ ac
 ceptioꝝ: maiorisq; penſi haberetur: qui pſertim in ſingu
 lis impzinendis Codicibus hoc ſibi potiffimum pſule
 rent: curarent pro viribus. Moꝝem gerendum eſſe cen
 ſui: cum amore et fauore ingenioꝝum et ſtudioꝝuꝝ: tum
 conſtitutionum et Legum predictarum pꝛeclaritate et
 excellentia: quas proſecto viro patritio (Et quidem pa
 trie ſue pſtitutiones) ignozare turpe eſt. Quin pꝛeſertim
 ſumma et eminentiſſima auctoꝝis pꝛeclaritas: opus hoc
 clarum efficiat. Mathias nempe Rex et ille ſane virtus
 tum pꝛinceps: ſemper inuictus: ſemper interritus: par
 ua manu maximas res perficere ſolitus. Quis (Ut ce
 teroꝝ pace dixerim) inter alios pꝛecipuos ⁊ pꝛimarios
 homines. diuoſq; reges et Imperatoꝝes: quaſi matuti
 num quoddam ſidus eſſulget: Ea vite ſanctimonia: ea
 integritate: ea religione: ea Juris Ceſarij etiam et Do
 tificij cognitione: Ea deniq; eximia et materne et Latie
 eloquentie: alioꝝuꝝq; pꝛeſentium: et quidem plurimoꝝuꝝ
 copia ac ſuauitate pꝛeſtitit. In maximis deniq; quibusq;
 gerendis rebus qm̄ aptiſſimus. Et qui nunqꝝ dubia vi
 ctoria hoſtem reliquit: ſemper vicit: omni bellica et ciuili
 laude. omnem antiquitatem: aut equauit: aut ſupera
 uit: Et vt ceteras eius laudes et proſecto Innueꝛas tra
 ſeant. Quis nobilitate: vl pꝛobitate: vel reruꝝ ſtudio opti
 marum: vel clementia: vel quouis alto laudis titulo eo
 pꝛeſtantioꝝ: Quis clariſſimarum rerum: magnitudine
 belloꝝ pꝛioꝝ nuꝛero: varietate victoꝝiaꝝ Celeritate pꝛiſti
 di: meſis apliſtudie: pꝛiſtina i rebelles: clemetia in ſub

8 1

iránta, «az erdélyi vajda érvénytelen országgyűlésére küldött követeknek és biztosainak meghagyta volt, hogy hozzá is forduljanak. Ő azonban akkor a veszély miatt, mely fenyegette volna, nem karolta föl úgy az ügyet, mint óhajtott. Ennek daczára bizik igazságszeretetében, és újból kéri, fontolja meg, hogy az igazság és a méltányosság mit követelnek». Azon jogokon kívül, a miket ő maga és neje a magyar koronára tartanak, tekintetbe veendő a szerződések, a mik Frigyes császár és Mátyás király, azután Miksa császár és Ulászló király között jöttek létre. Ezek alapján választották meg őt királylyá. Ha az ország békés birtokába juthat, a maga, a császár és a német birodalom egész erejét Magyarország megoltalmazására fordítja. Ellenben ha az erdélyi vajda makacsúl ragaszkodik elhatározásához, a törökökkel szegyeteljes béke megkötésére kell magát elszánnia, a miből az országra és a kereszténységre nagy veszedelem háramlik. Reméli tehát, hogy Werbőczi mindezt megfontolván, az ő jogát a magyar trónra elismeri és erről levélben tudósítani fogja. Biztosítja, hogy a vajda hívei ellen nem szándékozik kiméletlenül föllépni; sőt ellenkezőleg a megtérők irányában kegyelmességet fog tanusítani. Werbőczi tehát, mivel irányában különös kegyelmével fogja elismerését kitüntetni, a maga és övéi javát s díszét mozdítja elő, ha a jog és igazság követelései szerint jár el.*

Werbőczi az utasítás meghallgatása után megütközését fejezte ki azon, hogy Ferdinánd őt uralkodójától való elpártolásra szólítja föl és tüzetesen kifejtette, hogy János királyt Magyarország törvényes uralkodójának kell tekinteni.

Majd bizalmas társalgásba bocsátkozva, kérdezé, hogy Ferdinánd udvaránál milyen külföldi uralkodók követei tartózkodnak? És mikor Schwarcz az angolországi követeket emlité, a magyar kancellár megjegyezte, hogy tudomása

* «Instructio ad Stephanum Werbewczy» czimű egykorú másolat ugyanott.

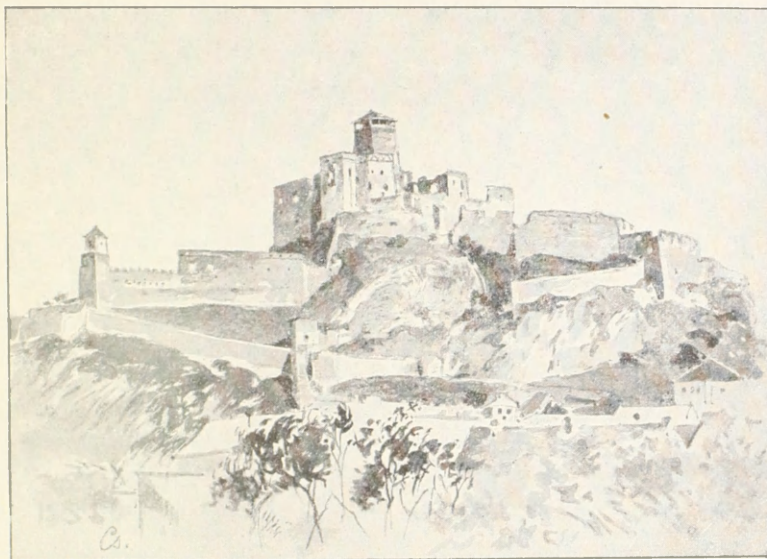
szerint azok János királyhoz voltak küldve és erőszakkal vitettek Prágába. Azután felhozta, hogy a pápai és velenzei követektől kapott értesítések szerint a pápa igen válságos helyzetbe jutott. Ezzel az ügynököt elbocsátotta.

Werbóczi egyébiránt a hozzá intézett felhívásra egyenesen Ferdinándhoz intézett levélben válaszolt.

«Tudja meg Felséged, — úgymond — hogy én kész vagyok Felségednek hódolni és szolgálni, ha a szolgálat, a mit tőlem kíván, Magyarország felséges királyának, az én legkegyelmesebb uramnak méltóságát és tekintélyét nem sérti, az én becsületedet és ő felsége iránt tartozó hűségemet nem érinti. Ebben az esetben, ha Felséged azt hiszi, hogy szolgálatára lehetek, értesítsen engem, parancsoljon velem; rendeleteinek engedelmeskedni fogok. De oly dologban, a mi az én kegyelmes uram méltóságát és tekintélye gyarapodását, az én saját becsületedet és hűségemet sértetheti, Felségednek engedelmeskedni nem tartozom s nem akarok. Én Magyarország szent koronájának hű és állhatatos szolgája voltam, vagyok és maradok holtomig. Ez a korona az én kegyelmes uram felkent fejére olyan erősen rá van illesztve, hogy míg ő él, tőle el nem választható. Nem volna igazságos és tisztességes dolog, de nem is lehetséges, hogy elszakadjak attól a koronától, melyhez elődeim szintén meg-ingathatatlan hűséggel ragaszkodtak. Ha azonban tapasztalni fogom, hogy Felséged a béke, a kölcsönös barátság és jó szomszédság helyreállítására irányozza szándékát, . . . az országban levő nagyszámú atyámfiaival és barátaimmal együtt, minden igyekezetet és fáradságot arra fordítok, hogy . . . Felségednek szolgáljak, úgy hogy Isten segítségével nemcsak Felségednek, hanem országainak és az egész kereszténységnek a béke és nyugalom bőséges gyümölcseit biztosíthassuk.»

Ámbár a bécsi ügynök hozta üzenet és Harrach közlései között éles ellentét mutatkozott, Werbóczi a tárgyalások

sikerének lehetőségét nem látta kizárva és kijelentette, hogy Ferdinánd kancellárjával a megállapított helyen találkozni és tárgyalni kész.* Azonban levelének határozott hangja meggyőzte Ferdinándot arról, hogy Werbőczi közreműködését János király lemondásának kieszközlésére nem fogja megnyerhetni. Ezért a Harrach kancellárral való újabb találkozás nem jött létre.

81. TRENCSÉN VÁRA.

Ilyen körülmények között Werbőczi jónak látta János király politikájának oly irányt adni, mely Ferdinándot az engedmények terére való lépés szükségességéről fölvilágosítsa.

Erre kedvező alkalmat nyújtott az 1527-ik év márczius 17-ikére János királytól egybehívott országgyűlés. Feladataul a meghívólevél általánosságban «az országot naponkint fenyegető veszélyek elhárításáról és a bajok gvógvszerei-

* Az 1527 február 20-ikán kelt levél eredetije ugyanott.

nek céljaira, minden nemes és nem-nemes lakos részéről ingó vagyona értékének tizedrészét ajánlották föl, oly módon, hogy azt a királyi kincstárnoktól kiküldendő adószedők mindenkitől, eskü alatt tett vallomása alapján, már egy hónap múlva hajtsák be. Mindazok pedig, kik ezen adó alól magukat ki akarván vonni, az országból távoznak vagy a királytól fölmentést eszközölnek ki, honárulóknak nyilvánítottak.

A király viszont ígéretet tett, hogy a rendeket soha máskor ilyen tized fizetésére kötelezni nem fogja; továbbá fölmentette őket mindennemű egyéb közterhek viselésétől; úgyszintén a közfelkelés kötelezettségétől, azt az esetet kivéve, ha netán a német császár vagy a török szultán személyesen vezetne sereget az országba. A király, kire a tized fizetésének kötelezettsége nem terjesztetett ki, fölkeretett, hogy magánvagyonából rögtön fogadjon hadakat, melyekkel a németek kezein levő várakat szerezze vissza.

Az ország rendei a nemzeti királyság eszméjéhez való ragaszkodásukat a királyhoz intézett és a végzeménybe iktatott azon kérelemmel is tolmácsolták, hogy «az ország okiratát, mely az idegeneket a királyválasztásból kizárja, erősítse meg».

Ezen az alapon mindazokat, kik Ferdinánd megválasztásában részt vettek, «hűteleneknek, a haza közjava, az ország szabadsága és a szent korona ellenségeinek»; mindazokat, kik Ferdinánd íratait, «melyekkel a köznyugalmat felzavarja», elfogadják és terjesztik, tőle követségeket vállalnak, felségsértőknek bélyegezték.

Mivel pedig Ferdinánd az országgyűléshez intézett levelében a rendeket fölszólította, hogy örökösödési jogait és királylyá történt megválasztását tekintetbe véve, hódoljanak meg neki: ezek álláspontjukat, Werbőczitől fogalmazott levélben, erőteljes szavakkal közölték vele.

Csodálkozásukat fejezik ki azon, hogy őket alattvalóinak, magát Magyarország királyának, János királyt pedig erdélyi vajdának címezi. «Tudja meg Felséged, hogy Magyarország minden külső hatalmasságtól független ország, mely jegyajándék vagy hűbér gyanánt el nem adományozható; melyet sem királyaink, sem a saját őseink, a közszabadság sérelmével, bárkinek örökségül átengedni

83. JÁNOS KIRÁLY KETTŐS ARANY PECSÉTJE. ELŐLAP.

nem voltak feljogosítva; sőt a magunk, őseink és elődeink egyértelmű végzésével megpecsételt okiratában megállapítottuk, elrendeltük, esküvel fogadtuk, hogy külföldi fejedelmet királyunkká soha el nem fogadunk, a mely végzés ellen cselekedni nem szabad és nem is akarunk.»

Ennek következtében kéri Ferdinándot, ne címezze magát magyar királynak, az ország kormányzásába ne avat-

kozzék, az elfoglalt helyeket adja vissza, királyukkal lépjen barátságos viszonyba, egyesüljön vele a kereszténység közös ellenségének leküzdésére.*

Ezen levelet, hogy súlyát növeljék, az országgyűlésen jelenlevő főpapok, zászlósurak és számosan a köznemesség soraiból is aláírták.

Az aláírók között foglal helyet Szobi Mihály, mint

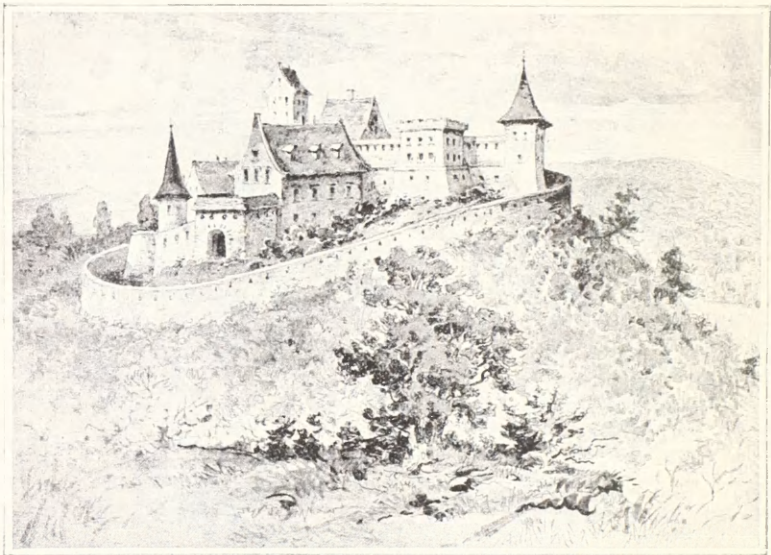
84. JÁNOS KIRÁLY KETTŐS ARANY PECSÉTJE. HÁTLAG.

Erdély rendeinek egyik követe. Azonban már néhány nappal utóbb váratlanul elhunyt. Összes birtokait, melyek magtalan halála következtében a koronára szállottak, János király azonnal Werbőczinek adományozta, ki az egész hagyatékot az özvegynek engedte át haszonélvezetül élethossziglan; csak az egyházasnyéki birtokrészre nézve tett kivételt, me-

* I. m. 104—109.

lyet «szent Adalbert iránt viseltető tiszteletétől indítatva», az esztergomi káptalannak ajándékozott.¹

Egy időben atyai barátjával vesztette el Werbőczy feleségét, Katalin asszonyt, ki őt négy fiú- és két leánygyermekkel ajándékozta volt meg.² Ez a haláleset nem ejtett gyógyíthatatlan sebet Werbőczy szívéen. Alighogy a gyászszertartásról elszéledtek a vendégek, már híre járt,

85. TAMÁSI VÁR.

hogy Werbőczy új hitvest keres. Szemét egy gazdag özvegyre, Ormosdi Székely Magdolnára, Szécsi Tamás hátrahagyott nejére vetette,³ a ki mindazáltal Thurzó Elekkel

¹ Werbőczy 1527 ápril 3-ikán kelt fassiója és János királynak ápril 26-ikán kelt beiktató rendelete. Károlyi-Oklevéltár, III. 164. HORVÁT, 259.

² Choron András sümegi várnagy 1527 ápril 25-ikén értesíti a veszprémi püspököt Werbőczy nejének elhunytáról. (A levél a bécsi állami levéltárban) Tomiczki

Péter krakói püspök és lengyel királyi kancellár datum nélküli levele, melyben Werbőczinek részvétét fejezi ki: Acta Tomicianiana. IX. 209.

³ Choron az imént idézett levélben írja: «Consors Stephani Werbőcz mortua est et vult accipere consortem condam domini Thomæ Zechy.»

lépett házasságra. Werbőczi pedig, mint látni fogjuk, egy másik gazdag özvegy kezét nyerte el.

IV.

BUDAI országgyűlés nagyhangú végzéseiben a «Si vis pacem, para bellum» (Ha békét akarsz, háborúra készülj) elve talált alkalmazást. Mert azok megalkotásával egy időben János király, sógorának Zsigmond királynak közbenjárása mellett azon fáradozott, hogy béketárgyalásokat indíthasson meg.

Ferdinánd nem utasította el az erre vonatkozó ajánlatot és megnyugodott abban, hogy június első napján Olmüczben találkozzanak az ő és János biztosai, kik között a lengyel király küldöttei fognak megkísérteni az egyesség létrehozását. Ezzel azonban csak időt akart nyerni. Bizalmas emberei előtt nem titkolta elhatározását, hogy fegyver hatalmával fog János király ellen föllépni, a kinek készületlensége a siker biztos reménységével töltötte el őt, annyira, hogy már eleve eladományozta híveinek a János pártján álló előkelő urak, köztük Werbőczi birtokait; így ápril 11-ikén Podvinnai Tamásnak Vecs várát és tartozékait; két nappal utóbb ugyanennek és Kecseti Baláznak Torna és Szárd várakat, uradalmaikkal;¹ Mária királyné pedig május 15-én Túróczi Miklóst biztosította, hogy Ferdinánd, mihelyt Magyarországot meghódította, Szobi Mihály összes hagyatékát neki fogja adományozni.²

János király az olműczi értekezletre biztosaiul Werbőczi Istvánt, Bánffi János verőczei főispánt, Szerecsen Jánost és Chesius András esztergomi prépostot jelölte ki.³

¹ A két okirat fogalmazata a bécsi állami levéltárban.

² Károlyi-Okmánytár, III. 166.

³ Ezt a laibachi püspök, Brodarcistól nyert értesülés alapján május 23-ikán P'ozsonyból jelenti Ferdinándnak. A le-

Azonban az utolsó órában Werbőczit betegség akadályozta, hogy Olmüczben megjelenjék.* Helyét a biztosok élén Frangepán Ferencz kalocsai érsek foglalta el.

Ferdinánd részéről Salzai Jakab boroszlói püspök, Thurzó Elek, Harrach Lénárd osztrák kancellár és Widman Beatus jogtudós voltak a biztosok.

A lengyel király a közbenjáró és közvetítő tiszt viselésére Krziczki András plocki püspököt és Schidlowieczki Kristóf kancellárt küldötte, kik a tárgyalásokat oly módon vezették, hogy a két fél biztosai egymással személyesen nem találkoztak, hanem csak írásban közlekedtek.

Ferdinánd biztosai abból indultak ki, hogy urok a szerződések és törvényes választás jogczimén Magyarország királya, míg János király megválasztatása a törvényesség kellékeit nélkülözi. Ezért azt követelték, hogy János a koronáról mondjon le, a behajtott országos adót szolgáltatassa át Ferdinándnak és e mellett háromszázezer forint kártérítést fizessen; viszont csak azt ajánlották, hogy uralkodójuk megbocsát néki és feledi a történeteket.

Ezzel szemben János király biztosai azt vitatták, hogy Ferdinándnak a magyar koronára semmiféle joga nincs s hogy az ő uralkodójuk megválasztatása a törvényesség minden kellékeit egyesíti magában, tüzetesen czáfolván azon érveket, a mik ellene felhozattak. Válasziratuk, melyen meglátszik, hogy szerkesztésében Werbőczinek nem volt része, a magyar közjog és történelem fogyatékos ismeretét árulja el; formai tekintetben is elég gyenge mű.

Mindazáltal kétségtelen, hogy iratuknak, ha az érvek

vél a bécsi levéltárban. Choron fentebb idézett levelében azt írja, hogy János király a zágrábi püspököt, Werbőczit, Szerecsen Jánost és Eszégvári Ferenczet szemelte ki biztosaivá.

* A lengyel biztosok június 5-ikén Olmüczből a lengyel királynak írnák:

•Venerunt oratores Hungari... archiepiscopus Colocensis... Idem oratoribus istis, quod et nobis accidit, ut alteris per ægritudinem vicedominus Austriæ, alteris *cancellarius regni Hungariæ* in via remansit.» (Acta Tomiciana. VIII. 204.)

36 TORNA VÁRA.

súlya és a logika élessége a legmagasabb színvonalra emeli is, nem lett volna nagyobb hatása.

Az ellentétes álláspontok áthidalása lehetetlen volt. Ezt csakhamar mind az egymással szemközt álló felek, mind a közbenjárók belátták. Junius közepe táján szétoszlottak, a nélkül, hogy értekezletüknek a legcsekélyebb eredménye is lett volna.*

A budai udvarnál csak most, az olműczi értekezlet feloszlása után, ismerték föl a helyzet válságos voltát, melyet Ferdinánd nagymérvű hadi készülétei teremtettek.

Werbőczi ekkor oda hatott, hogy János király a támadást ne várja be, hanem előzze meg. Erőteljesen sürgette, hogy haladéktalanul indítsa meg a hadi munkálatokat és seregét vezesse Ausztriába. De szavai hatástalanul hangzottak el.** Uralkodója «a keresztény vér ontásától való irtózásával» fedezte tehetetlenségét.

Igy történt, hogy Ferdinánd, mikor augusztus első napjaiban személyesen seregei élére állván, Magyarországra nyomult, Győrt, Komáromot, Tatát, Esztergomot, Visegrádot úgy szólván harcz nélkül ejthette hatalmába. Ellenben János még Buda megoltalmazására sem érezte magát képesnek és augusztus 12-ikén kivonulván, a pesti partra költözött át. Innen fordult a lengyel királyhoz segélykérő levéllel.

Werbőczi is írt Tomiczki Péter krakói püspöknek és kancellárnak. Közbenjárását kérte ki, de egyúttal a felelősséget a történetekért elhárította magáról. «Elcsépelte közmondás az, — úgymond, — hogy a bajt, mikor keletkezőben van, kell orvosolni, nehogy későn alkalmazzuk a gyógyszert. Sokkal könnyebb lett volna megtartani azt, a mi

* Az olműczi békeértekezletre vonatkozó irományok nagy részét a bécsi titkos levéltár őrizi. A lengyelországi biztosoknak több levelét közölve találjuk az

Acta Tomiciana IX. kötetében, a 203. és köv. lapokon.

** Ezt Tomiczkihez intézett, alább idézendő levelében említi.

birtokunkban volt, mint most visszaszerezni, a mit elvesztettünk. Isten előtt én nem vagyok hibás. Eleget kiabáltam, sürgettem, unszoltam, készítettem ezt a felséget; a módzatok és teendők iránt javaslataimat is előterjesztettem; de semmire sem mentem.»*

Azonban a lengyel király nyíltan kijelentette, hogy segítséget nyújtani nem képes; csak közbenjárását ajánlotta föl újból békealkudozások érdekében. Tomiczki szintén üres szavakkal vigasztalta Werbőczit:

«Megértettem Nagyságod leveléből — úgymond — milyen okos és előrelátó módon fogja föl Magyarország és

87. I. FERDINÁND NÉVALÍRÁSA.

felsőleges királya helyzetét; a tények és az emberi értelem igazolják azt, a mit Nagyságod mond, hogy könnyebb a meglevőt megoltalmazni, mint az elvesztettet visszaszerezni. Azonban Isten, minden reménységünk és bizalmunk forrása, gyakran másképen rendelkezik és kamatostul visszaadja az elvesztettet; a minthogy az enyészetnek szélére jutott számos országnak sikerült, Isten segítsége mellett, megújult erővel az elvesztettet visszaszerezni és az ellenséget visszautzni. Ezért remélem, hogy Nagyságodat lelki nagysága, tapasztaltsága és királyához való hűsége a csüggedéstől visszatartván, olyan elhatározásokra fogják vezetni, melyek

* Az 1527 augusztus 17-ikén kelt levél Acta Tomicianae. IX. 254.

lehetővé teszik, hogy az ellenállást a jövő télig folytassák. Addig talán Isten segítségével az országra és a királyra valamely kedvező fordulat áll be és az én uralkodómnak is kínálkozik alkalom, hogy Magyarországnak segítségére legyen; mert most belső nehézségek és akadályok miatt nem teheti azt, a mit tenni kívánna.»*

János király ellenállás kifejtésére kísérletet sem tett.

Míg Ferdinánd augusztus 20-ikán bevonult az ország fővárosába s ide országgyűlést hívott egybe, ő a Tisza vidékére menekült. Arra szoritkozott, hogy Váradról Werbőczi fogalmazta levélben az ország rendeit az elpártolástól visszatartani igyekezett.

«Köztudomású dolog — úgymond — hogy Ferdinánd csehországi király, személyünk és a magyar nemzet ellensége, milyen ármányos módon rontott fegyveres erővel országunkra. Kezdetben azt terjesztette, hogy nem a maga, hanem a kereszténység érdekében keresi a magyar trónt és csak a török kézre került végvárak visszafoglalása után kíván megkoronáztatni. Most pedig nyíltan látható, hogy tettei ellentétben állanak nyilatkozataival. Minden törekvése oda irányul, hogy az országot fegyver hatalmával meghódítsa és titeket örökös szolgaságba hajtson. A keresztény vallást, melyet szabadságtokkal együtt tönkre akar tenni, gyalázzal illeti. Zsoldosai, nemzetünk örökös ellenségei, mindenütt, hol alkalom kínálkozik, mézárításokkal elégitik ki régi gyűlöletüket és a nyomorba jutott magyar nemzet kiirtásán fáradoznak.»

Ezután köztudomásra hozza, hogy a magyar rendek csatlakozását és a külföldi segélyhadak megérkezését Váradon várja be. Felhívja a rendeket, ne engedjék magukat félelemből vagy rábeszélés által eltántorítottatni, nehogy «a hazát, mely elődeiktől mint szabad állam szállott rájuk,

* Acta Tomicianae. IX. 280.

88. TOMICZKI PÉTER.

szolgaságban hagyják utódaikra». Emlékezteti őket az 1505-ik évi végzésre és arra a válaszra, a mit a fehérvári országgyűlésből Ferdinándnak adtak. Ha szabadságuk és hazájuk kedves előttük, a határozathoz híven ragaszkodjanak. Ne adják soha sem beleegyezésüket ahhoz, hogy Ferdinánd magyar királylyá koronáztassék. Biztosítja őket, hogy rövid idő alatt serege élén védelmükre megjelenik és a míg él, nem engedi, hogy a «magyarokon, szabadságuk sérelmére, németek uralkodjanak».*

Ennek daczára a budai országgyűlésen nemcsak azok jelentek meg, kik egy év előtt Ferdinánd megválasztatásában

89. BÁNFFI JÁNOS NÉVALÁÍRÁSA.

részt vettek, hanem számosan János király hívei közül is. Ferdinánd Magyarország törvényes királyának elismertetvén, november 3-án Székesfehérvárt a szent koronával, melyet öre Perényi Péter kiszolgáltattott, Podma-

niczky István által, ki azt egy év előtt Zápolyai János fejére helyezte, ünnepélyesen megkoronáztatott.

Az ez alkalommal alkotott országgyűlési végzemény legelső cikkelye felszólította «a nemeseket, kik a vajda pártján állanak és vele az erdélyi részekben tartózkodnak, úgyszintén Erdódi Simon zágrábi püspököt, Bánffy Jánost és Antalt, Tahy Jánost és Homonnai Ferenczet, kik az egyházi és világi urak rendjéből egyedül vonakodtak ekkorig ő felségének a királynak a hűségi esküt letenni, végre az összes főispánokat», hogy november 25-ig a hűségi eskü letétele végett Ferdinánd király előtt je-

* Az 1527 október 4-ikén kelt irat: Országgyűlési Emlékek. I. 154.

lenjenek meg, különben a felségsértés büntetését vonják magukra.*

Werbőczit a törvényczikkely nem nevezi meg; kétségkívül azért, mert rá föltétlenül kívánta Ferdinánd a hűtlenség következményeit alkalmazni.

Ő annak daczára, hogy János király magatartásával elégtelen volt, híven követte az erdélyi részekbe és csüggedetlen kitartással fáradozott azon, hogy a bizalmat ügyük diadala iránt föntartsa, az ingadozókat megerősitse, az elpártoltakat visszahódítsa.

Tevékenysége életének ezen szomorú napjaiban főképen levelek írására irányult. Ezek közül csak egy maradt fönn; az, a melyet (1527 december 1-én) Tasnádról Kassa városához intézett:

«Fájdalommal és szomorúsággal vettem a felöletek forgalomban levő híreket, a melyek szerint a királyi felséget, legkegyelmesebb urunkat elhagyátok, úgy, hogy nevét sem akarjátok hallani. Ha Ferdinánd királyhoz járultatok és koronázásán jelen voltatok, ezt nem vehetem még rossz néven és nem tekinthetem vakmerő hűtlenség bűne gyanánt. Mert az urak és nemesek közül számosan, inkább félelemből mint szeretetből jelentek meg ott, a kikre azért nem lehet a hűtlenség bélyegét sütni. Miután azonban szabadon hazatértetek és többé kényszerítő körülmények nem forognak fönn, ha most már, mint a hír szól, lázadást támasztottatok és legkegyelmesebb urunktól a királyi czímet megtagadjátok: ezzel elismeritek, hogy a koronázáson való megjelenéstök és átpártolástok nemcsak szabadon és önként, hanem szándékosan és rosszakaratúlag történt. Hogy ezt miért kellett cselekednetek, fel nem foghatom; miután tudom, sőt kézzelfoghatóan tapasztaltam, hogy a királyi felség titeket és városotokat mindig szeretettel és jóakarattal karolt föl.

* Országgyűlési Emlékek. I. 154.

Ezért uraságtokat, mint szeretett testvéreimet és barátaimat, kiknek mindig őszinte szívből szolgáltam, kérem, gondoskodjanak buzgó igyekezettel arról, hogy a város híre, mely ekkorig mindig dicséretesen, fényesen, sértetlenül, mint az igaz erény és hűség tüköre, az ország összes városai, sőt az egész nemesség között dicsőségesen ragyogott, a mi időnkben el ne homályosíttassék, a bectelenség foltjával be ne szennyeztessék. Ha uraságtok akarják, még találhatunk módot arra, hogy a város mocsoktalan maradjon. Ha ellenben makacskodni fognak, ne nékem, ki, Isten látja, szívem sugallatára szólalok föl, hanem magatoknak tulajdonítsátok a hátrányokat és veszélyeket, a miket a városra és mindnyájatokra fölidéztek.»*

Hűsége és buzgósága a főkancellárt nem óvta meg attól, hogy pártjának kiváló férfiai ő rá hárítsák a felelőséget a mulasztásokért, melyek ügyük szerencsétlen állását vonták maguk után. Így Frangepán Ferencz egri püspök, ki Brodarics Ist-

*Idem Frán Agruán
qui supra Manuſſ. N. 7*

90. FRANGEPÁN ÉRSEK NÉVALÁÍRÁSA.

vánnal 1527 végén Lengyelországba küldetett követül, hozzá intézett egyik levelében kíméletlenül fejezi ki elégtelenségét.

«Nem győzöm eléggé csodálni — úgymond — mit akar a ti veszélyes és átkos hanyagságtok, melyhez ti, különben vajmi bölcs férfiak, olyan következetességgel ragaszkodtok, mintha véleményetek szerint abban állana a fő állambölcsesség, hogy semmit se tudjatok arról, a mit mások rólatok végeznek. Számos levelet intéztem a királyi felséghez és Nagyságodhoz, kinek tiszte volna azokra felelni; de hiába. Mi legyen a gyáva hanyagság oka, nehéz megértenem. Gyanítom mégis, hogy egy a kettő közül. Ti ugyanis, a

* HORVÁT, 264.

kiket nem akarok fából vagy kőből gyártottaknak tartani, de talán balgáknak kell mondanom, vagy azért nem közöltök velünk semmit, mert nem bíztok bennünk s azt hiszitek, hogy mihelyt ügyeitek állását tisztán látjuk, áru-lókká válunk; vagy pedig, Nagyságod engedelmével legyen mondva, fogalmatok sincs róla, hogy államférfiak miképen szoktak országos ügyeket tárgyalni. Ha az első eset forog fön-n, méltatlanul bántok velünk és mégis ebben akarom eljárástok magyarázatát keresni; mert erős dolog volna a másik okot tenni fel rólatok . . . Ezentúl jobban, nagyobb éberséggel gondoskodjatok ügyeitekről, mert fenmaradás-tok forog kérdésben . . . Néked uram, ki ő felsége oldalá-nál vagy, a közügyeket inkább kellene szíveden viselni . . . Ha nincsen pénzetek futár fizetésére, fordítsd uram e czélra azt, a mit egy szombati napon az ebédre vagy vacsorára fordítanál; hiszen e napon kis pénzen vett kenyérrel és ingyen meritett vízzel is beérhetnéd.»

Ugyanezen levélben említi, hogy Erdődi Simon zágrábi püspököt, ki Ferdinándhoz pártolt el, minden áron vissza kell vezetni pártjukra; s e végett kilátásba kell neki helyezni az esztergomi érsekséget, a melyre — úgymond — ő (Frangepáni) nem vágyódik.*

* Frangepánnak 1528 január 23-ikán Petrikauból Werbőczihez írt levele. HORVÁT, 266.

V.

JÁNOS király, mikor híveitől elhagyatva, azoktól a keresztény uralkodóktól, kik őt jó indulatukról biztosították, támogatást hiába várt: merész elhatározással arra szánta el magát, hogy segítségért a törökökhöz fordul. Erre az impulsust a velencei köztársaság adta meg, a mely barátságos viszonyban állott a portával és még mielőtt az olműczi értekezlet eredménytelenségéről értesült, azon volt, hogy Szulejmán szultánt Ferdinánd ellen hadjárat indítására bírja, a mivel nem annyira János királynak, mint a császártól fenyegetett szövetségeseinek: a pápának és Ferencz francia királynak óhajtott szolgálatot tenni. Előterjesztései kedvező fogadtatásra találtak és a signoria augusztus első felében örömet fejezi ki a követétől érkezett tudósítás fölött, a mely szerint a szultán János király segítségére sereget készül küldeni.*

Ezen lépéseket a magyar udvar tudta és beleegyezése nélkül tette meg, mert előrelátta, hogy azokhoz a hozzájárulást kieszközölni nem lesz lehetséges.

A nemzeti párt a magyar faj rendeltetését látta abban, hogy a kereszténység védbástyájául szolgáljon. Politikájának egyik főcélja az volt, hogy az országot a török ellen intézendő támadó hadjáratra képessé tegye. Ennek az eszmének Werbőczi egész pályáján lelkes apostola volt. Vallásos és nemzeti érzései egyaránt felháborodtak arra a gondolatra, hogy a Hunyadiak szent hagyományai irányában hűtelenné váljék nemzete. Mikor tehát (1527) február havában Esztergomba Ibrahim nagyvezértől egy küldött érkezett,

* 1527 június 21. és augusztus 10-ikén a portai követhoz intézett jegyzékek. (Másolatai az Akadémia történelmi bizottságának levéltárában.)

ezt János király titokban fogadta és — mint Lengyelországba jelentette — a kancellárnak sem tett róla említést.* Ennek a találkozásnak nem voltak következményei. Sőt épen ekkor a német birodalom fejedelmeit, hozzájuk

91. I. FERENCZ FRANCZIA KIRÁLY.

küldött követei által, lelkes szavakkal hívta föl, hogy egyesüljenek vele a török elleni harcra; részletesen kidolgozott haditervet mutatott be és kilátást nyújtott arra, hogy ha

* János király követének előterjesztése Krakóban, 1527 február 25-én, i. h.

negyvennyolczezer fegyverest kap segítségül, Belgrádot visszafoglalja.*

De mikor meggyőződött arról, hogy trónjának megmentésére a török segítségen kívül más eszköz nem kínálkozik, nem habozott ezt igénybe venni. Werbőczi megnyugodott benne. A felfogásában és irányában beállott ezen fordulatot nem nehéz megmagyarázni. Az a meggyőződés vezérelte, hogy a török szövetség nélkül Magyarország az osztrák ház uralma alá jut, mely a török hódítást fogja maga után vonni s így az országot nemcsak a magyar nemzet, hanem a kereszténység is elveszti.

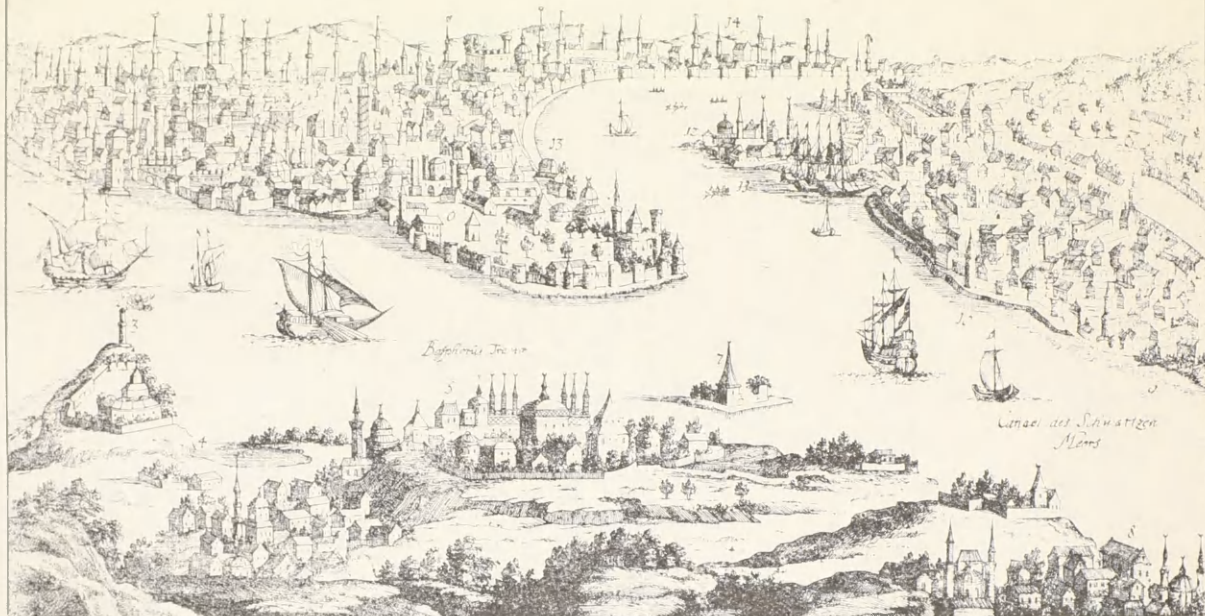
Mindazáltal magyar államférfiú, a ki a portával megindítandó tárgyalások gyűlöletes szerepére vállalkoznék, nem találkozott. Egy előkelő lengyel úr, Laszki Jeromos küldetett Konstantinápolyba, hová (1527) december végén érkezett meg. Itt a francia és velencei diplomatia által előkészítve találta már a talajt és Gritti Lajosnak, a doge természetes fiának, közbenjárása gyors sikert biztosított tevékenységének. Január 27-ikén a szultán személyesen kijelentette előtte, hogy Magyarországot átengedi János királynak és segítséget küld neki Ferdinánd ellen; a nélkül, hogy viszont akár adófizetést, akár más természetű szolgálatot kötött volna ki.

Laszki ezzel az eredménnyel 1528 február végén indult el Konstantinápolyból. Jánost már nem találta Magyarországon, hanem lengyel területen, Tarnov várában, a hová neki, Ferdinándnak egész Magyarországot diadalmasan elárasztó hadai elől márczius végén menekülnie és szeptember végeig meghúzódnia kellett.

Werbőczi követte őt a száműzetésbe és így felelősséget vállalt politikájának új fordulatáért; a mennyiben most

* A követeli részére adott utasítás Történelmi Tár. 1893. 289.

CONSTANTINOPLE.

92. KONSTANTINÁPOLY.

már maga is tevékeny részt vett azon tárgyalásokban, melyek a portával folyamatban voltak.

Tanuszkodik erről az a körülmény, hogy mikor 1528 július második felében János király a portára követül küldötte titkárát, Berekalji Lukácsot, Werbőczy Ibrahím nagyvezérhez intézett, szívélyes hangon írt ajánlólevéllel bocsátotta őt útjára, a mi arra a következtetésre jogosít, hogy köztük már előbb összeköttetés állott fön.★

Az ősz folyamán török segélyhad érkezvén a déli határszélekhez, János király november elején elhagyta Tarnovot és egyelőre Lippán telepedett meg, a hol csaknem másfél esztendeig tartotta udvarát. Két nappal megérkezése után, december 1-én Werbőczyt a Ferdinánd pártján álló Dobraviczkiak pestmegyei birtokaival adományozta meg.**

Míg most az ország visszafoglalásának és a kormányzat újjászervezésének munkája lassan folyt, Szolimán szultán előkészületeket tett személyes vezérlete alatt indítandó hadjáratra, melynek czélja az volt, hogy Ferdinánd hatalmára halálos csapást mérjen, osztrák fővárosát megvívja.

1529-ik év május 10-ikén indult meg Konstantinápolyból. Augusztus 18-ikán a mohácsi mezőn ütött táborában fogadta Jánost, a ki Frangepán Ferencz kalocsai érsek, Statileo erdélyi püspök, Werbőczy István, Bajoni Benedek és más urak fényes kíséretében tisztelkedett nála. Szeptember 3-ikán kezdette meg ostromolni Budavárát s azt, mikor néhány nap mulva kapuit megnyitotta, János királynak adta át. Ellenállást nem találva nyomult előre Bécsig, de az ostromot csakhamar abbahagyván, visszatért birodalmába.

Azalatt, míg a szultán Bécs alatt táborozott, János

* Werbőczynek 1528 július 19-én kelt levele, János király megbízó iratával együtt a bécsi titkos levéltárban őriztik, a mi annak jele, hogy Ferdinánd

király embereinek kezeibe került Berekalji és nem jutott el Konstantinápolyba.

** Az adománylevél Vörösváron.

király Budára országgyűlést hirdetett, melyet 1530 február közepén nyitott meg.

Ez alkalommal végre elhatározta magát a nádori méltóság betöltésére, miután arról a reménységről, hogy Báthorit a maga pártjára vonhatja, le kellett mondania.

Werbőczi kétségkívül nem vágyott rá és belátta maga is, hogy az ország első állását a régi előkelő nemzetségek sarjai vannak hivatva betölteni s hogy ez a szempont kétszeresen figyelemre méltó akkor, mikor az uralkodó nem dicsekedhetik magasra nyúló nemzetségfával. Így tehát a János király pártján álló urak legelőkelőbbjére, Lindvai Bánffi Jánosra esett a választás.

Az ország rendei adót szavaztak meg János királynak hadak fogadására. A pénzverés jogát kizárólag a király részére biztosították. Az ellenkirály leveleinek elfogadására szabott fő- és jószágvesztés büntetését megújították.*

Erre szorítkozott az országgyűlésnek egész törvényhozói munkássága, mely egyáltalán nem árulja el azt, hogy az ország legnagyobb jogtudósa vezérelte.

A szultán hadjárata nagy előnyöket hozott János királyra, de a török szövetség hátrányos következményei sem maradtak el. VII. Kelemen pápa 1528 deczember 21-ikén kelt bullájában egyházi átokkal sújtotta János királyt.

Ez a tény még a pártján levő főpapokat sem bírta ugyan rá, hogy őt elhagyják; azonban hatalmas ösztönül szolgált nekik és a mélyen vallásos érzésű Werbőczinek, hogy a török barátság kétélű fegyverét a Ferdinánddal való kibéküléssel nélkülözhetővé tegyék.

Újból Zsigmond lengyel király közbenjárását kérték ki. Hogy Werbőczi a békepárt egyik vezére volt, mutatja a Krakóba küldött követekhez intézett egy levele. «Lelkemből kívánom, — írja — hogy a kereszténység javáért és

* Országgyűlési Emlékek. I. 249—256.

mindnyájunk nyugodalma érdekében, annyi viszontagság után végre Istennek szolgálhassunk és szorongatott országunk helyreállításán munkálkodhassunk».¹

A lengyel király készséggel ajánlotta föl szolgálatait és a Ferdinánd előtt nagy tekintélyben álló György szász herceg közreműködését is kieszközölte, oly módon, hogy mindketten biztosaik által együttesen tennének kísérletet a két fél között az egység létrehozására. Ferdinánd nem utasította vissza az ajánlatot. Az értekezlet augusztus 15-ére

93. JÁNOS KIRÁLY NÉVALÍRÁSA.

Boroszlóba hivatott össze. Azonban János király a hely ellen, mivel a város Ferdinánd király jogara alatt állott, kifogást emelt és a közbenjáró fejedelmek területén kívánta az összejövetelt megtartani. Erre ezek Pózent jelölték ki és a határnapot szeptember 29-ikére tűzték ki. Ehhez Ferdinánd, ámbár biztosai már Boroszlóban megjelentek volt, hozzájárult.²

A közbenjáró fejedelmek és Ferdinánd biztosai október legelső napjaiban már Pózenben voltak.³

János király ez alkalommal Frangepán Ferencz kalocsai érseket, Kecseti Márton veszprémi püspököt, Werbőczit és Laszki Jeromos erdélyi vajdát rendelte biztosokká. Ezek október 14-ikén érkeztek meg.⁴

¹ 1530 július 12-ikén. HORVÁTNÁL 271.

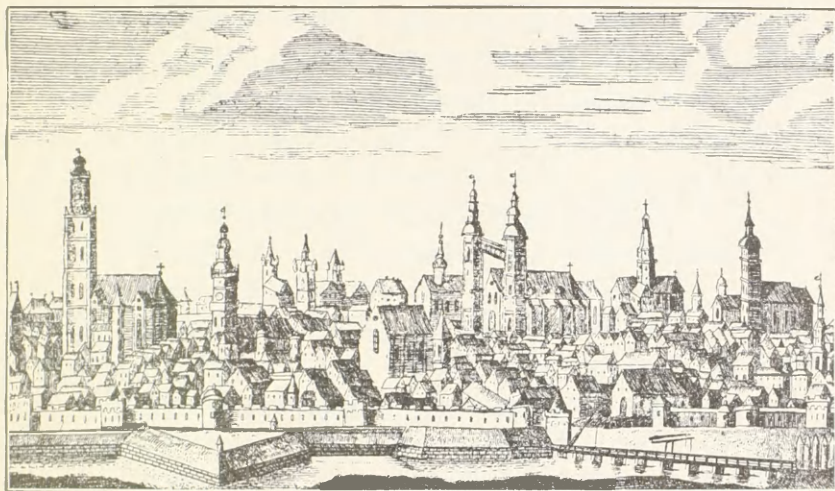
² György herceg d. n. levele, — Ferdinánd királynak augusztus 8. és 14-ikén Boroszlóban levő biztosaihoz, — a lengyel királynak augusztus 21-ikén Ferdinándhoz intézett levelei a bécsi állami levéltárban.

³ Az utóbbiak október 8-ikán küldik onnan legelső jelentésüket Ferdinándhoz. Ugyanott.

⁴ Ferdinánd biztosai október 19-ikén jelentik, hogy október 14-ikén érkeztek meg Frangepán, Werbőcz, Laszki János prépost és az esztergomi prépost. (Ugyan-

Pózen a lengyel királyság egyik legrégebb és legjelentékenyebb városa, a XI. században a lengyel királyok, később nagylengyelországi hercegek székhelye volt és a XVI. században harminczezer lakost számított.

A tárgyalások Pózenben ugyanazon módon folytak, mint Olmüczben. A két fél biztosai külön-külön értekeztek a közbenjárókkal. A kedvező kimenetelre éppen olyan kevésbé volt kilátás most, mint harmadfél esztendő előtt;

94. BOROSZLÓ.

mivel Ferdinánd az örökösödési szerződésekre támaszkodva, azt kívánta, hogy János király a kezei között levő ország-részt adja neki át; ez pedig a törökök irányában fönálló kötelezettségeire hivatkozva, lehetetlennek mondotta, hogy Magyarországból akár csak egy talpalatnyi földet is átengedjen Ferdinándnak. A közbenjárók a tényleges birtokállomány alapján és János király magtalan halála esetén a Habsburgház örökösödésének biztosításával kísérlették meg a két

ott.) Laszki Jeromos, úgy látszik, néhány nappal később érkezett meg. Kecseti Mártonról nem szólnak a jelentések.

ellentétes álláspont áthidalását. Igyekezeteikkel János király biztosainál részben célt értek.

Ezek november 9-én javaslataikat emlékiratban formulázva mutatták be a közbenjáróknak.

Ebben ünnepélyesen kinyilatkoztatták, hogy uralkodójukat a török szövetség megkötésére semmi egyéb nem készítette, mint az a szándék, hogy Magyarországot épségben és szabadságban megtartsa a magyar nemzet számára. Ehhez azt a kijelentést csatolták, hogy János király Ferdinánddal csak olyan egyességet köthet, a melylyel a törököket meg nem sérti, mivel a törökökkel szembezállani még Ferdinánddal egyesülve sem képes; már pedig a török szövetség lehetetlenné teszi neki, hogy Magyarországot, vagy akár csak egy részét, Ferdinándnak átengedje.

A mi a királyi cím használatát és az örökösödési jog biztosítását illeti, ámbár éppen az ez irányban elődei részéről tett engedmények képezik a jelen bonyodalmak forrását és helyes volna azokat most elejteni; mindazáltal a közbenjárók javaslatára és tekintettel a közérdek követeléseire, János király megnyugszik benne, hogy a Mátyás király és Frigyes császár között kötött egyesség megújíttassék, azaz János király fiörökös nélkül bekövetkező elhunytja esetén a magyar korona Ferdinándra, illetőleg örököseire szálljon és rajta lesz, hogy ehhez a magyar rendek hozzájáruljanak.

Viszont azonban kívánja, hogy Ferdinánd mindazt, a mi Magyarországból kezei között van, adja át. Kárpótlásra pénzben igényt nem tarthat; tekintettel arra, hogy Jajcza és hat más végvár elestének oka volt, hadai pedig sok kárt okoztak. Mindazáltal kész lemondani arról a négyszázezer forintról, a mit Morvaország és Szilézia átengedése czimén régi szerződések értelmében követelhetne és Mária királynénak hitbére fejében százezer forintot fizetni. Végül a biztosok még azzal a föltétellel is előállottak, hogy Ferdi-

nánd azon sérelmekért, a melyekkel János királyt manifesztumaiban illette, elégtételt nyújtson és jó hírnevét állítsa helyre. A mennyiben ezen föltételeket Ferdinánd király december 6-dikáig elfogadja, kötelezi magát János, hogy a török császárt a jövő tavaszra tervezett hadjárattól visszatartja; a miben az a fenyegetés foglaltatott, hogy ellenkező esetben a törökök egész hatalmát Ferdinándra zúdítja.¹

Ferdinánd biztosai egész határozottsággal elutasították ezen föltételeket,² valamint a közbenjáróknak azon javaslatát is, mely szerint Ferdinánd a tényleg kezei között levő országrészt addig megtartaná, míg János király azért a megfelelő váltságösszeget lefizeti és ez olyan magasra tétetnék, hogy azt tényleg lefizetni képes ne legyen.³

A közbenjárók ekkor arra voltak kénytelenek szorítkozni, hogy egy esztendőre terjedő fegyverszünetet hoztak létre.⁴

Azon iratok egyike, a miket az Augsburgban tartózkodó Ferdinánd király pózeni biztosaihoz intézett, azt az utasítást foglalja magában, hogy Werbőczit és Laszkit, kik János királyra legnagyobb befolyással bírnak, igyekezzenek megnyerni, biztosítván őket arról, hogy az ő szolgálatában nagyobb előnyök és kitüntetések várákoznak rájuk, mint azok, a melyekben jelenlegi urok részesítheti őket.⁵

A biztosok válaszukban kilátást nyújtanak arra, hogy igyekezeteik Laszki Jeromosnál sikerre fognak vezetni, fel- említik, hogy Frangepánnál kísérletet tesznek; Werbőczi-

1 A datum nélküli emlékiratnak a bécsi állami levéltárban őrzött egykorú másolata ezt a címet viseli: «Articuli pacis per Hungaros concepti et oblati.»

2 November 10-ikén a közbenjárókhöz benyújtott emlékiratuknak a bécsi állami levéltárban őrzött egykorú másolata ezt a címet viseli: «Responsio oratorum . . . Ferdinandi regis . . . super his, que in negocio compositionis per mediatores nudius tercius verbo proposta et heri scriptis oblata sunt.»

3 Ferdinánd biztosainak november 9. és 11-iki jelentései Bécsben.

4 A közbenjárók pecséteivel ellátott datumnélküli írat, és Ferdinánd király november hó 25-ikén kelt ratificatiója ugyanott.

5 Ferdinánd király november 2-ikén kelt levelének eredetije ugyanott. («Nachdem der Werbotzi und Lasko alles thun und lassen bei dem Janus wayda, und er inen sonder Zweifel am maisten volgt . . .»)

ről hallgatnak; mert nem is gondolhattak arra, hogy az ő hűségét próbára tegyék.*

Frangepán érsek önzetlensége szintén kizárta a siker lehetőségét. Csak Laszki Jeromos engedett a kísértés csábításainak és titkon felajánlotta szolgálatait Ferdinándnak.**

VI.

JÁNOS király a pózeni értekezlet megnyitása előtt, 1530 november első napjára országgyűlést hirdetett. A meghívólevél feltűnően eltér minden más ilyen okirattól és megdöbbentő módon jellemzi azt, hogy a királyi kancelláriában, melynek Werbőczy volt a feje, a régi történeti hagyományok és a nemzeti önérzet szava rövid két esztendő alatt egészen elnémult.

«A leghatalmasabb (török) császár elrendelte, — írja a magyar király — hogy mindazok, kik nekünk nem hódolnak, javaikkal és alattvalóikkal együtt megfenyítettessenek és megsemmisítettessenek, a mint ezt Mehmet bég szendrei vezérbasa megjelenéséből megérthettétek; sőt el van tőkélve, hogy ha ellenségeink szokott féktelenségükkel fel nem hagynak, tavasz nyíltával egész hatalmával ide jő és őket, a területekkel együtt, a melyeken laknak, tűzzel-vassal feldúlja, miként a felső vidékkel megcselekedte volt. Ezért az Istenre kérlek benneteket és szigorúan meghagyjuk néktek, hogy ellenségeinkre ne hallgassatok, azokat körötökben meg ne tűrjétek, hanem ellenük mindnyájan fogjatok fegyvert és hozzánk csatlakozzatok. Mert ha ellenségeinkre ezentúl is hallgattok s azokat, miként ekkorig tettétek, magatok között megtűritek, a mindenható Istent hívjuk ta-

* A biztosok november 9-ikén kelt jelentése ugyanott.

** Erről tanúságot tesz az a levél, a mit Posenből elutazása előtt, november 16-ikán írt Herbersteinhoz, Ferdinánd egyik biztosához.

núságúl, hogy a veszedelem, a mit magatokra vontok, nem a mi hibánkból, hanem a saját makacsságtok következtében ér titeket. Azt is meghagyjuk nektek, hogy minden-szentek ünnepére vagy fejenként jelenjete meg itt, vagy pedig teljes hatalommal felruházott követeket küldjete ide. Tudni akarjuk ugyanis, hogy kik a mi híveink s kik a hűtelenek».¹

Még súlyosabb megaláztatás természetével bírt a magyar nemzetre nézve egy másik levél, melyet ugyanilyen hangon Gritti Lajos intézett az ország rendeihez.²

Ez a hatalmas kalandor 1529-ben Szolimánt Magyarországra kísérvén, itt János király szolgálatába lépett, kincstárnokká neveztetett és adományúl kapta a gazdag egri püspökséget, melyet később kiskorú fiára ruházott át. János király az ország kormányzójának méltóságát ruházta rá. Az ország rendei pedig külön okiratot állítottak ki, melyben őt kormányzói hivatala betöltésében támogatásukról biztosítják.³ Feltűnő, hogy a harminczkilencz előkelő férfiú között, kik ezt a kötelezettséget elvállalták, Werbőczit, a ki ekkor Pózenből már visszatért volt, nem találjuk.

95. LASZKI JEROMOS NÉVALÍRÁSA.

Bizonyára azt a szégyent, a mit a nemzeti párt vezéreire és tagjaira, a zászlaikon tündöklő eszmék megtagadása, az idegeneknek az egyházi és világi hivatalokból kizárására czélzó, általuk indítványozott és nem egyszer erőszakkal kiküzdött törvények arczúlcspása hozott, neki kellett legmélyebben átéreznie!

Egyébiránt az országgyűlésnek volt egy nevezetes tör-

¹ Országgyűlési Emlékek. I. 258.

² Ugyanott. 259.

³ Az 1530 december 31-ikén kelt ok-

íratot közli KRETSCHMAYER: Ludovico Gritti. (A bécsi Akadémia «Archiv»-ja 83-ik kötetében. 88. lap.)

vényalkotó ténye, melylyel Werbőczy és pártfelei a tizenhét esztendő előtt elkövetett bűnt jóvá kívánták tenni.

Az ország rendei a hazájukra nehezedő szerencsétlenségek egyik okát az 1514-ik évi országgyűlés azon végzésében keresték, mely a jobbágyosztályt szolgaságra kárhóztatta s ezzel Isten haragját és büntetését vonta rájuk. Ezért a jobbágyok szabad költözésének jogát visszaállították. A mely végzés azoknak, kik indítványozták és megszavazták, egyaránt becsületére válik.*

Az 1531-ik évben egymást érték a legkülönbözőbb kísérletek a magyarországi trónviszály békés megoldására. A pápa, a császár, a lengyel király foglalkoztak vele. De az üggy egy lépéssel sem közeledett a siker felé.

A következő (1532.) esztendőben, tavasz elején, Ferdinánd a portához fordult és adófizetést ajánlott, akár az egész országért, akár a tényleg hatalmában levő országrész békés birtokáért, sőt végső esetben örökösödési jogának biztosítása mellett kész volt az egész országot Jánosnak élethossziglan átengedni. Azonban követei elkéstek, a szultánt Szerbország területén találták, útban Magyarország felé. Azt a választ nyerték, hogy most már az alkudozások ideje elmúlt.

Ez a hadjárat sem hozta meg a döntést. A ropant török haderőt, a mely hivatva lett volna Ausztriát, Morvát, Sziléziát megtámadni, Jurisics Miklós hősi ellenállása, Kőszeg, a jelentéktelen erősség falai alatt, négy hétig föltartóztatta. Ezalatt Bécs közelében 86,000-nyi német sereg gyűlt össze, melylyel a szultán megmérkőzni nem volt hajlandó. Ausztriába nyomult ugyan, de csakhamar Stirián keresztül visszatért birodalmába.

A szultán kivonulása után mind Ferdinánd, mind János

* Az országgyűlés végzeményét nem ismerjük; csak az 1531 február 14-én kelt királyi rendeletet, mely a jobbágyokat illető végzést kihirdeti. Századok, 1876. évf. 582.

udvarában a tárgyalások megújítására meg volt a készség. Az 1532-ik év utolsó napjaiban Megyeren, a Csallóközben találkoztak a Ferdinánd részéről megbízott Kaczianer tábornok és több német tanácsos János király követeivel: Frangepán érsekkel, Werbőczivel és Nádasdi Tamással. Új év napján négy hónapig tartó fegyverszünetet kötöttek és megállapították, hogy az állandó béke megkötése végett, teljes hatalommal felruházva, közelebb újból találkozni fognak.

Ez az értekezlet Pozsonyban február végén jött létre. János király Frangepánt, Werbőczit és Brodaricsot küldötte. Ferdinánd biztosaival két császári követ is jött: Wese János lundi érsek és Schepper Kornél, kiknek közbenjárók gyanánt kellett volna működniök. Azonban a tárgyalások alig hogy megkezdődtek, mindjárt felbomlottak, mert Konstantinápolyból tudósítás érkezett, hogy Ferdinánd követének előterjesztésére a szultán Magyarország kettéosztásába belenyugodott és a tényleges birtokállomány alapján békét köt azon föltétel alatt, ha Ferdinánd hódolata jeléül Esztergom várát rendelkezésére bocsátja és kulcsait a portára küldi, V. Károly pedig Corone városát Görögországban visszaadja.*

Ferdinánd király ekkor császári bátyjánál kieszközölvén Corone visszaadását, Esztergom kulcsaival Schepper Kornélt küldötte Konstantinápolyba.

Már előbb, márczius végefelé utazott el oda a szultán kívánságára Gritti, hogy a béketárgyalásokban részt vegyen.**

Zápolyainak elég oka volt attól tartani, hogy rá nézve most a portánál a helyzet kedvezőtlen fordulatot vehet. Aggodalmait növelte az a körülmény, hogy Gritti megbízhatósága iránt alapos kétségek merültek föl. Így tehát

* Brüsszeli Okmánytár. I. 183., 199., 201., 212.

** KRETSCHMAYR. 51—53.

szükségesnek látszott, hogy Konstantinápolyba követet bocsásson, a ki iránt föltétlenül bizalommal viseltethetik.

Werbőczy vállalkozott a nehéz missióra. És mivel a királyi kincstár üres volt, a költségekről hitelművelet útján maga gondoskodott.

Egy negyed század előtt — mint láttuk volt — kapta Szobi Mihálytól Vecs várát, a hozzá tartozó uradalommal, a melyet az 1529-ik év nyarán János királynak rendelkezésére bocsátott, hogy Artándi Balázs és Pál testvéreknek adományozhassa.¹ Ezeknek 1531 elején Gritti parancsára történt kivégeztetésük után Werbőczy visszakapta a várat és uradalmat.²

Most, 1533 márczius 26-ikán, Werbőczy okiratot állított ki, melyben elmondja, hogy konstantinápolyi útja költségeinek fedezésére 6000 forintot vett kölcsön Kendi Ferencztől, az erdélyi alvajdától s neki ennek fejében Vecs várát és tartozékait zálogba veti.³ Azonban elutazása haladékos szenvedett.⁴ Junius 9-ikén még Budán időzött Werbőczy s ezen a napon ugyancsak konstantinápolyi útjára 4000 forintot vett kölcsön Balassa Imre honti főispántól.

Néhány nappal azután elútazott. Nyolczvanezer forintot aranyban, egy drága nyerges, melynek értékét negyvenezer forintra becsülték és száz darab aranyból készült edényt vitt magával.⁶

Az út iránya Magyarországból Konstantinápolyba nagyjában megegyezett a mostanival. Főállomásai voltak: Kar-

¹ 1529 augusztus 22-ikén kelt fassiójának egykorú másolata az Országos Levéltárban.

² János királynak 1532 február 6-ikán a kolozsmonostori konventhez intézett beiktató rendelete ugyanott.

³ Az okirat kivonatát Szamosközi XVI. századbéli történetíró jegyzetei között találjuk. Történelmi Tár. 1889. évfolyam. 317.

⁴ Hogy küldetése már április első felében el volt határozva, tudjuk Weinmeister bajor követnek április 14-ikén Budáról küldött jelentéséből. Quellen und Erörterungen zur bairischen Geschichte. IV. 286.

⁵ A kötelezvény eredetije ugyanott.

⁶ Hoherscheuren Winterer bajor követ jelentése Budáról, június 17-ikén. Quellen. IV. 290.

lócza, Zimony, Belgrád, Szendrő, Nis, Pirót, Szófia, Filipopolisz, Musztafapasa. Az utazás a xvi. században körülbelül annyi napig tartott, a mennyi órát ma vesz igénybe.

96. I. ZSIGMOND LENGYEL KIRÁLY.

Verancsics Antal egri püspök, mint Ferdinánd király követe, Belgrádból a török fővárosba 1552-ban huszonöt, 1567-ben 33 nap alatt ért el.

Mikor Werbőczi Konstantinápolyba érkezett, a tárgyalások Ferdinánd követével rég be voltak fejezve. Julius

5-dikén Ferdinándot fiává fogadta a szultán, országainak békességet, alattvalóinak török területen szabad közlekedést biztosított, egyúttal akképen rendelkezett, hogy közte és János király között Magyarország megosztassék, a határvonal megállapítását pedig Grittire bízta, a kit e végből Magyarországba küldött.

Gritti mindazáltal bevárta Werbőczy megérkezését,¹ a kit buzgó támogatásban részesített. Egyesült igyekezetek nem maradtak eredménytelenek.

Az örök béke és barátság föntartására vonatkozó általános ígéretek mellett, a szultán kijelentette, hogy azokat a területeket és végvárat, a melyeket II. Lajos uralkodása alatt és halála után Magyarországon elfoglalt, úgymint a Szerémséget, Péterváradot, Szalankement, Titelt, Eszéket János királynak visszaadja.

A szultán Grittit még ezután is magánál tartotta. Ellenben Werbőczy csakhamar visszatérhetett uralkodójához és december közepe táján már Budán volt.²

János királynak néhány héttel utóbb kiállított adománylevelében, melynél fogva Szomszédvári Hennig Ferencz magvaszakadtával Szomszédvárat, Szelin és Sztubicza kastélyokat uradalmaikkal, Zágráb megyében, Werbőczynek engedi át, a konstantinápolyi út alkalmával tanúsított aldozatkészsége jutalmát láthatjuk.³

Az elért sikerre méltán büszke lehetett. De ennél még nagyobb reményeket hozott magával. Gritti biztatásaiból azt a meggyőződést merítette, hogy a szultán János királyt

¹ Winterer bajor követ jelentése Pécsről, szeptember 27-ikén, ugyanott. 301.

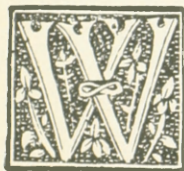
² Weinmeister bajor követ 1534 febr. 8-ikán Budán kelt jelentésében resumálja december 22-ikén kelt (fönn nem maradt) jelentésének tartalmát arról, «was königlich werden kanzler, herr Stefan Berbeczi bei dem Turcken hab amgericht. Et primo so hat er dem Unger-

landt mit dem Turcken ein ewigen Frid gemacht und angestossen. Secundo das alle Stet und Flecken so König Ludwig ingehabt dem König Johann wider zusten vollen, als nemlich Peterwardenis, Salkani, Titel, Salmaglach (?), Esseck und das ganz Sirmich . . .» Quellen. IV. 347.

³ Az 2534 ápril 26-ikán kelt adománylevél Vörösvárt.

egész Magyarország urává fogja tenni. Ezt hirdeti érdekes levelében, melyet 1534 márczius 6-ikán irt Erdődi Simon zágrábi püspöknek, ki ekkor azzal fenyegetődött, hogy Ferdinándhoz pártol. «Jogosúltnak tartja — úgymond — panaszát, hogy őt János király nem részesíti kellő oltalomban; de szándékát nem javalhatja. Úgy tűnik föl előtte, mint az az ember, ki a bőjtöt, miután egész napon át megtartotta, este megszegi. Különben is, ha mindent elvesztettünk, legalább becsületünket mentsük meg.* Felszólítja, jöjjön mielőbb az udvarhoz, hol minden ügye kedvező elintézését nyer. Nemsokára megérkezik Gritti, a béke Ferdinánd és János között létrejő, mire az ő követelései szintén kielégítettnek s azonfelül magának az egész nemzetnél népszerűséget, életében és halála után nevének dicsőséget biztosít. Ne kételkedjék abban, hogy a béke most végre létrejő; mert Ferdinánd, miután a török császárral egyességre lépett, olyan bizonyos, mint az, hogy Isten van az égben, hogy egész Magyarországot a mi felséges királyunknak engedte át».**

VII.

WERBŐCZI türelmetlenül nézett Gritti visszatérése elé; mert — mint a zágrábi püspökhöz intézett levelében jelezte — tőle várta a végleges béke létrehozását s azzal egész Magyarországnak János király kormánypalczája alá jutását. Mig így félszázad óta ápolt politikai eszményeinek küszöbén vélt állani: elérkezettnek hitte azt az időpontot is, a mikor a családi boldogság kapui újból megnyilhatnak előtte.

* «Omnia si perdas, famam servare memento.»

** «Certissima res est, sicut Deus est

in cælo, quod totum regnum Hungarie maiestati domini nostri cessit.» A levél eredetije Bécsben.

Azon veszteség után, mely 1527-ben neje elhunytával érte, egymást érték házában a halálesetek. Négy fia közül csak egyetlen Imre maradt életben.¹ Ámbár a hetven esztendő t jóval meghaladta, kivételes egészség és erő kedvezéseiben volt része. Az a reménység kecsegtette, — ő maga hirdeti ezt — hogy második házassággal élte alkonyán nemcsak gondos háziasszonyt és gyengéd ápolónőt nyerhet oldala mellé, hanem még gyermekekkel is újból benépesítheti megüresedett házat.

Miután Szécsi Tamás özvegye, kire szemeit vetette volt, a Ferdinánd pártján álló Thurzó Elek országbírónak nyújtotta kezét, ő egy másik előkelő özvegy, a nem rég elhunyt Szerecsen János főispán hátrahagyott hitvestársa, szekcsői Herczeg Kata kezét kérte meg s el is nyerte.

Az egybekelést ősi szokás szerint nagy fényvel és vígsággal óhajtott megünnepelni. Ezért be akarta várni azt az időpontot, a mikor egyéni boldogsága a nemzet örömeivel találkozhatik. Végtére azonban türelme elfogyott. 1534 július 22-ikén szétküldötte meghívóleveleit.

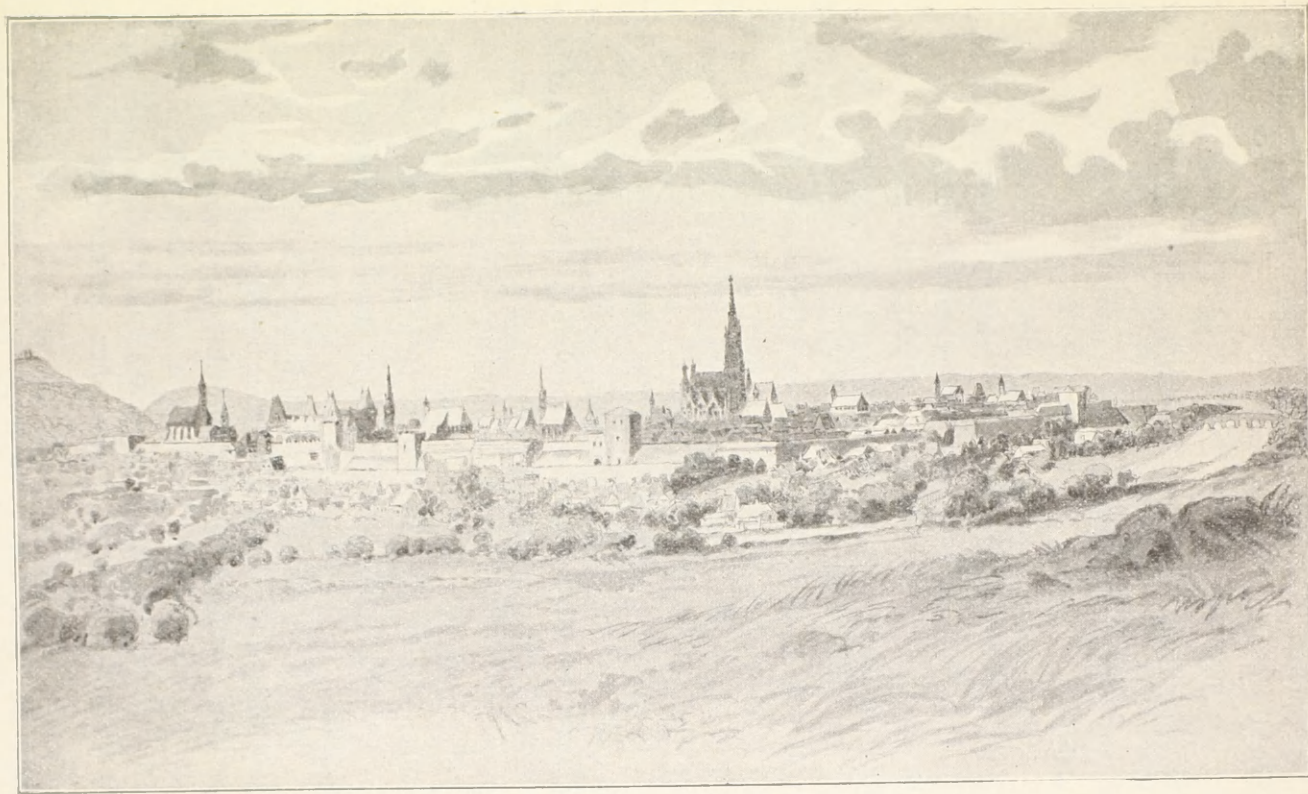
«A jövődő békesség reményétől vezéreltetve — úgy mond — életem nagy részét özvegységben töltöttem. Mivel azonban látom, hogy a méltóságos kormányzó úr (t. i. Gritti) visszatérésének késedelme miatt a békesség létrejötte szintén haladékot szenved, azalatt pedig az aggkorhoz napról-napra közelebb jutok; nehogy hazám, magam és örököseim javára elviselt sok fáradozásom után magtalanul találjak kimúltni»,² a menyegzőt augusztus 17-ikére tűzi ki.³

¹ 1530-ban Ferencz és Péter is életben voltak; tehát a rá következő három esztendőben haltak el. Péternek utólszor 1519-ben találjuk nyomát. Ugyanakkor találkozunk Werbőczi két leányával, Erzsébettel és Orsolyával. Az előbbi Dombai János tolnamegyei főispánnal (Dombóvár urával) lépett frigyre, 1527-ben még élt és kevéssel utóbb egy leánygyermek

hátrahagyásával hunyt el. Orsolya 1531 végén Bebek Ferenczhez ment nőül. (Az egri püspök írja ezt 1531 deczember hó 28-ikán Ferdinándnak. A levél Bécsben.)

² «Ne... infecundum me decedere contingat.»

³ A Nádasdi Tamáshoz intézett meghívólevelé eredetije az Országos Ltárban. Kiadta Pray-Epistolæ Procerum. II. 54.

97. BÉCS A XVI. SZÁZADBAN.

A menyegző a menyasszony tolnamegyei birtokán, Döbröközben tartatott meg.

A megújult családi boldogságból mindjárt a legelső hetekben felriasztotta Werbőczit egy véres katasztrófa, mely emberektől és viszonyoktól szenvedett számtalan csalódások között épségben maradt optimismusát alkalmas volt megingatni.

Gritti Alajos, a várva várt békeangyal, tíz nappal a menyegző előtt, augusztus 7-ikén Erdély területére lépett s mintegy kétezernyi török csapattal, melyet magával hozott, Brassó alatt ütött tábort. Az erdélyi rendek nemcsak azért, mert idegen létére a kormányzói méltóságra tolazkodott föl, hanem elbizakodott, zsaroló, önkénykedő magatartásáért is gyűlölték őt. Czibak Imre, az alvajda, egyúttal váradi püspök, szította az elégtelenséget; a mivel magára vonta Gritti boszúját s az elfogatására küldött fegyveresektől vitéz ellenállás után megöletett.

Ezen gyilkosság hírére egész Erdély fegyvert fogott. Maylát István állott a mozgalom élére és mintegy negyvenezer emberrel vonult Gritti ellen, ki Medgyes városába zárkózott el; de rövid ellenállás után a benyomuló ostromlók kezébe került és szeptember 29-én lefejeztetett.

Ezen véres esemény a budai udvarnál mély megdöbbenést idézett elő; mert félni kellett, hogy kegyeltjének kivégeztetése miatt a szultán megvonja János királytól pártfogását.

Ilyen körülmények között udvaránál felmerült újból az az óhajlás, hogy Ferdinánddal a béketárgyalások megújíttassanak. Ezen irányban döntő hatást gyakorolt III. Pál pápa követe, Rorario Jeromos, ki ez időtájt érkezett Budára.* Ferdinánd szintén hajlandó volt a békére; de most azt követelte, hogy az ő udvarához, osztrák fővárosába já-

* János király 1535 ápril 30-ikán a bajor hercegekhez intézett levelében kiemeli, hogy a pápai követ felszólítására küldötte követeit Bécsbe. Quellen. IV. 456.

ANI PANNONII QVINQVE ECCLESIA-
rum Præfatis/Poetæ candidissimi/Elegiarū
aureum opusculum.

Extant Autoris eiusdē poemata plurima / quæ in
manus studiosos propediē uentura sperantur.

IOANNIS CAMERTIS ORDINIS MINORVM / SA-
crae theologie professoris, ad egregium virum dominū
Stephanum Meccenatem alterum. Hexastichon.

Virtus magna fuit versus scripsisse disertos,
Turpe sed hos longo delituisse situ.
At tua cura dei non est id passa nefandum
En relegunt vates carmina lane tua.
Multum igitur Ianus multum Pannonia tellus
Debebit Stephano docta Minerva simul.

FRANCISCI Zeleni wacien. & Posoniēsi. ecclesiarum
Canonici, Carmina ad Lectorem.

Pegasus quantum Latice: quid viuida ianus
Vatibus attribuat plectra sonora simul.
Præulis hic iam modo Pannonis indicat orsus
Terse qui Latio carmina more dedit.
His patriam illi erat generi & laus maxima cedit,
Et sua perpetuo nomina clara manent
Quippe tibi factum pulcherrima prima testat
Spondet, & promissa se ducere castra dicit.

BEKÉNY BENEDEK JANUS PANNONIUS-KIADÁSÁNAK CZIMLAPJA.

98. III. PÁL PÁPA.

ruljanak az ellenfél biztosai. János király ettől sem idegenkedett; sőt éppen a legtekintélyesebb államférfiak vállalkoztak rá, hogy őt az alkudozásokban képviseljék. Köztük Werbőczy is, ki éppen ekkortájt uralkodója változatlan kegyeinek újabb bizonyítékát kapta egy fejedelmi értékű adományban, melylyel a fiörökös nélkül elhunyt Szécsi Tamás hagyatékából Vas megyében Szigetvárt a hozzátartozó uradalommal, Zalamegyében Letenye mezővárost, Gömör-, Nógrád- és Pestmegyékben számos falut, pusztát, birtokrészt engedett át neki.¹

Vagyonának ilyen nagy arányokban való gyarapodása daczára Werbőczy most, mikor mint királyi biztos Bécsbe volt menendő, a felszerelés költségeinek fedezése végett ismét kölcsönhöz kényszerült folyamodni. 1535 márczius 12-ikén 1500 forintot vett föl Zendi Horvát Györgytől, kinek Abauj- és Zemlénmegyékben négy falut vetett zálogba.²

Ugyanis éppen azért, mivel az osztrák fővárosban kellett megjelenniök, ő és társai — Frangepán érsek, Brodaries püspök, Bekényi Benedek királyi személynök és Rohmann Zsigmond királyi tanácsos — nagy fényvel kívántak föllépni.

Csakugyan, Bécs város lakosságának újból — 1515 óta először — szemkápráztató látványosságot nyújtott a magyar követek május 10-ikén tartott ünnepélyes bevonulása. Gazdagon öltözött kétszáz huszár nyitotta meg a menetet. A biztosok még nagyobb számú kísérettel kívántak volna megjeleni; hanem az udvar megtagadta beleegyezését. A lovasok után hatfogatú, biborszínű, nyolcz díszfogat következett; az elsőben Frangepán érsek ült, két ferenczrendű szerzetessel, a másodikban Werbőczy, a következőkben a követség többi tagjai és kíséretük foglaltak helyet.³

¹ Az 1535 február 19-én kelt adománylevel Vörösvártt.

² A Váradon, János király előtt tett

bevallás eredeti okirata az Országos Levéltárban.

³ A bevonulást Contarinj velencei

Ferdinánd Cless Menyhért trienti biboros-püspököt, Szalaházi Tamás egri püspököt, magyar kancellárt és Hoffmann tanácsost bízta meg, hogy a magyar biztosokkal tárgyaljanak. Legelső teendőjük volt a fegyverszünet megkötése, mely a békealkudozások befejezése után huszonöt napig volt tartandó.

János király biztosai kezdetben azzal a követeléssel léptek föl, hogy nemcsak a tényleg birtokában levő országrészt tarthassa meg, hanem Ferdinánd a kezeiben levő terület egy részét is engedje át, a mit ez «szemérmetlen és hallatlan» (impertinente et estrangere) eljárásnak bélyegez meg nővéréhez intézett levelében és megbízottai is határozottsággal utasítottak vissza.

Mire Frangepán, Werbőczi és társaik alább szállították igényeiket, oly módon, hogy urok megelégszik azzal az országrészszel, a mely őt uralja, a béke és baráti viszony zálogául pedig Ferdinánd egyik leányának kezét kéri; viszont megnyugszik benne, hogy Miksa főherceg már most magyar királylyá koronáztassék.

A bécsi udvar erről sem akart hallani, mire a magyar biztosok Anna királyné közbenjárását kérték ki. Megjelentek előtte és arra utalva, hogy Magyarország az ő szülőföldje, hazájuk szenvedéseinek ecsetelésével igyekeztek rá hatni. Kegyes fogadtatásban részesültek, de a válasz, a mit kaptak, nem elégitette ki őket. Ez úgy hangzott, hogy Ferdinánd király melegen óhajtja a békét, de ahhoz, hogy Magyarországon két király uralkodjék, nem járulhat beleegyezésével; János tehát a nádori vagy alkirályi méltósághoz és megfelelő évdíjjal elégedjék meg.

Junius első napján Werbőczi és Brodarics uralkodójukhoz utaztak Váradra, hogy jelentést tegyenek és újabb

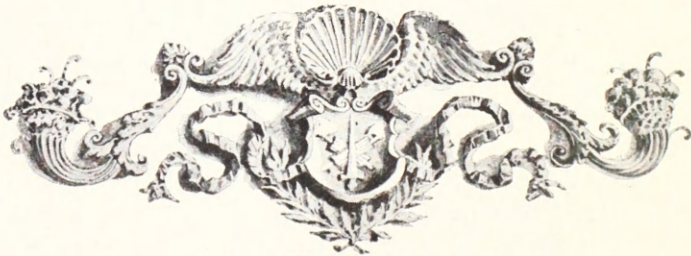
követ 1535 május 12-iki jelentésében írja le. A pápai ügyvivő, Vida, május 11-ikén jelenti: «Hanno assai bella compagnia, et piu bella ancora l'haviano havuta, se fusse stato a loro permesso»

utasítást hozzanak. Mikor négy hét múlva Bécsbe visszaérkeztek, Ferdinánd királylyal közölték urok azon elhatározását, hogy a kezei között levő országrész fölött a királyi hatalomról nem mond le. Ferdinánd hidegen azt válaszolta, hogy ha más közlendőjük nincs, ám hazatérhetnek.

Julius 15-ikén Werbőczi és Brodarics másodizben mentek Váradra s augusztus első napjaiban azzal a nyilatkozattal jöttek meg, hogy uralkodójuk nem vonakodik bizonyos tekintetben Ferdinánd főnhatóságát elismerni és neki évi adót fizetni. Ferdinánd biztosai készek voltak hozzájárulni ahhoz, hogy János élethossziglan királyi hatalommal uralkodjék az ő országrészében; de követelték, hogy Budát, Fehérvárt több más helylyel szolgáltassa ki Ferdinándnak. Ilyen alapon a tárgyalások folytatására János király küldöttei nem voltak hajlandók és miután a fegyverszűnet a következő év márczius első napjáig meghosszabbított, augusztus 24-ikén Bécsből véglegesen elűztak.*

* A pápai követ 1535 május 11, június 1, 8, 18, 24, július 2, 13, 17-ikén kelt jelentései. (Nuntiaturberichte aus Deutschland I. 377—450.) Ferdinánd király június 7, július 4, augusztus 27-ikén Máriaához

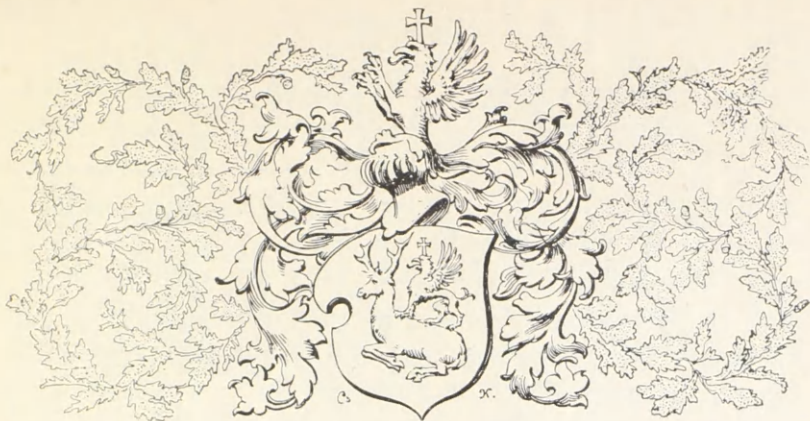
írt levelei. (BUCHHOLTZ. IV. 144.) Contarini, Velence bécsi követe 1535 május 12, június 28, július 3, 14, augusztus 7, 11, 25-iki jelentései. (Az akadémiai történelmi bizottság levéltárában.)

HATODIK KÖNYV.

WERBŐCZI UTOLSÓ ÉVEI.

1536—1541.

I.

FERDINÁND és JÁNOS királyok között egy évtized óta dúló trónviszály kiegyenlítésének föladatát V. Károly császár egy külföldi főpapra bízta. Ez a Dániából jött Wese János lundi érsek volt, ki a mikor hazája a protestantismushoz csatlakozott, érseki székét elhagyván, a császár diplomatiái szolgálatába lépett.

A hűség hitéhez és meggyőződéséhez, a melyért előkelő javadalmat áldozott föl és a hontalan élet gyászát vállalta el, alkalmas volt arra, hogy bizalmat keltsen önzetlensége és megbízhatósága iránt. Egyúttal, mint egy távol éjszaki ország szülötte, a magyar és német elem mélyen meggyökerezett érzelmi és érdekellentéteivel szemben, az elfogulatlanság előnyével dicsekedhetett.

Wese érsek, miután hosszabb ideig a bécsi udvarnál tartózkodott volt, 1536 június havában a Váradon időző János király udvarához jött.

Itt az ő igyekezeteit kiváló buzgalommal támogatta Werbőczy, a kit a békepárt fejének tekintettek.*

* Ezt Thurzó Eleknek 1537 márczius 31-ikén Ferdinándhoz intézett leveléből tudjuk. (A bécsi állami levéltárban.)

Azonban az ő befolyása uralkodójának személyére és politikájának irányítására jó idő óta csökkenőben volt. Mindinkább háttérbe szorította őt az a rendkívüli egyéniség, a ki most már a hatalmat egészen magához ragadta: Martinuzzi György. Ez a horvát származású pálos-szerzetes, ki mint a sajlóádi kolostor perjele 1527 nyarán ismerkedett meg János királyal, annyira meghódította bizalmát, hogy tanácsosává lett, 1534-ben pedig váradi püspökké és kincstárnokká neveztetett.

Ő benne épen azok a tulajdonságok voltak kiváló magas fokon kifejlődve, a miket Werbőczy nélkülözött: erély és szívósság, furfang és ravaszság, párosulva adminisztratív és pénzügyi képességekkel.

Az eszközökben nem válogatva, a török szövetségnek híve volt, a melytől azt várta, hogy János királyt egész Magyarország urává teszi. De a mikor reményeiben és számításaiban csalódott: a Ferdinánddal való kibékülést igyekezett lehetővé tenni és örömmel karolta föl az alkalmat, a mely erre Wese érsek megjelenésével kínálkozott.

A két fél álláspontjának az 1535-ik évi bécsi értekezletek alkalmával jelentkezett ellentétei most is nagy nehézségeket támasztottak és több ízben a tárgyalások megszakítását vonták maguk után. Sőt az 1537-ik év őszén Ferdinánd újból megkísérlé a megoldhatatlannak látszó csomót fegyverrel vágni ketté. Csakhogy serege, Eszék ostrománál, a törököktől súlyos vereséget szenvedett s így hajlandóbbá lett az engedményekre. Az év végén a lundi érsekkel Sárospatakon tárgyaltak: György barát, Frangepán érsek, Brodarics püspök és Perényi Péter. Majd az 1538-ik év első napjaiban Váradra mentek át, hol Werbőczy és Statilio erdélyi püspök szintén részt vettek az értekezletekben, melyek ekkor eredményre vezettek. Február 24-ikén János király aláírta a szerződést.

A váradi békekötés a tényleges birtokállomány alapján

IOANNES CAMERS ORDINIS MINORVM
Sacrae Theologiae Doctor . Stephano Verbeucio
Pannonio, bonae artium cultori optimo. S.P.D.

Communis peritorum, nec ab re quidem, sententia est
STEPHANE humanitatis exemplar, Caium Plinium
Secundum, fuisse sui temporis peritissimum. Id verum
esse fatebuntur omnes, qui tum subiectam materiam, tum
styli elegantiam, tum denique seriem, ordinemque in scribendo, auctoris
eius (in his enim Aristotelis, & Themistii testimonio, scientiae
dinoscit principatus) diligenter animaduuerint. In eo etenim, quod
iniuria temporis solum extat / Pliniano uolumine, cui naturalis
historiae titulum indidit decetissime, quicquid ab homine doctissimo
moco concipi potest, felicissime complexus est. Si eius operis dif-
fusi / eruditi, nec minus uarii quam ipsa natura / materiam quaeris / in
eo de caelo: mundo: Elementis: syderibus, ac horum propriis.
De orbis terrae partitione, terrarum locis, ac generibus. De maris
partibus, ac aquarum caeterarum natura. De hominum ritu dissono,
deque his aliis, quae ad hominum cognitionem pertinent. De rerum
inuentibus uariarum. De his animalibus, quae partim terrarum
partim aquis: partim caelo: uitam agunt, De his, quae insecta dicuntur,
ac in his naturae subtilitate Aristotelis, ac ueterum philosophorum,
fidus interpres. De arboribus, plantisque, tum odoratis, tum pere-
grinis aliis. De uitis / uinearum culturis, ac uini generibus uni-
uersis. De plantis frugiferis, Syluestribus, satiuis, deque his, quae
sponte sua ueniunt / Theophrastum in his / peripatheticorum ue-
terum longe principem, ac plerisque alios doctrina claros plerumque
secutus plurima suo ingenio, ac solerti studio repta, nec nota
prius, aliis supaddes. De frugum, Cerealiuque natura. De agrico-
larum studiis. De syderum ortu, atque occasu, De uentorum

† ii

köttetett, úgy hogy mind a két uralkodó teljes felségjoggal tartja meg azt az országrészt, mely hatalmában van; Jánost

[Handwritten text in cursive script, likely a letter or document fragment. The text is mostly illegible due to the cursive style and fading.]

[Handwritten signature or name in cursive script.]

99. WERBŐCZI IMRE LEVELE VÁRALJAI SZANISZLÓHOZ.

egész Erdély, Ferdinándot egész Horvát- és Szlavonország uralják. Azonban János halála után, még ha törvényes fiörökösöket hagy is hátra, a magyar korona egész területe osztatlanul Ferdinándra és örökösire száll, viszont a

Habsburgház férfiágának kihalta esetében, a trónörökösödés joga Zápolyai Jánost és férfioroköseit illeti meg. Ha János királynak fia születik, ez szepesi herczeg czimével a Zápolyaiak összes családi javait öröklí és osztrák főherczegnőt kap feleségül. A két király örök békét, szövetséget és testvériséget fogad; külső és belső ellenség támadásai ellen teljes erővel védelmezi egymást. A belső nyugalom, a közbiztonság, a kereskedelmi forgalom fenntartására, a foglyok kölcsönös szabadon bocsátására vonatkozó több rendelkezés vétetett föl a szerződésbe.

János király és tanácsosai attól tartottak, hogy ha ezen békekötés, mely egyúttal a török ellen irányuló szövetség

100. PERÉNYI PÉTER NÉVALÁÍRÁSA.

volt, a porta tudomására jut, a szultán hadjáratot indít ellenük. Ezért azt kívánták, hogy a míg a császár és Ferdinánd az ellenállásra magukat elég erőseknek nem érzik, a békekötés föltételeit titokban tartsák s csak azt hozzák nyilvánosságra, hogy egy évre szóló fegyverszünetet kötöttek.

A lundí érsek ez ellen nem tett kifogást, mindazáltal Ferdinánd megnyugtatása végett, János király hat tanácsosától, kik a váradi tárgyalásokat vezették, okiratot állíttatott ki, melyben kötelezték magukat, hogy a kihirdetés alkalmával befolyásukat a föltételek végrehajtása érdekében felhasználják.*

A váradi békekötés, akár mint politikai tény, akár

* Ezt a tanácsosok egyike, Frangepán érsek, 1540-ben a pápához írt levelében említi. BUCHOLTZ, v. 133.

mint államjogi szerződést tekintjük, azoknak, kik megalkották, nem válik becsületükre.

Frater Györgynek, ki János királyra a döntő befolyást magához ragadta, legnagyobb része volt benne. Azonban Werbőczinek elég tekintélye és súlya maradt meg, hogy a magyar államjog alapelveit érvényre emelje és azokkal ellentétes törekvéseket meghiusítson. Csakhogy ezt meg sem kísérlette.

A nemzeti párt vezetéi ebben a békekötésben leteszik a fegyvert, melylyel négy évtizeden keresztül a független magyar állam és a nemzeti királyság megalapításáért küzdöttek.

Az 1505-ik évi végzés megállapította, hogy idegen uralkodóházak sarjai a magyar trónt soha se foglalhassák el. Ezt pedig a végből tette, hogy ily módon a Habsburgházat a magyar koronára tartott jogigényeitől megfoszsza.

Ellenben az 1538-ik évi békekötés azt állapította meg, hogy János király halála után a magyar trónt sem az ő fia, sem más magyar ember ne foglalhassa el. Ezt pedig a végből mondta ki, hogy a Habsburgháznak az osztatlan magyar állam trónjára jutását biztosítsa.

Az 1505-ik évi végzésben a nemzet törvényes képviselői — az ország rendei — a nemzetet megillető királyválasztási jogot csak annyiban szorították meg, a mennyiben elhatározták, hogy idegen származású trónkövetelő nem választható meg.

Az 1538-ik évi békekötés a királyválasztási jogot úgy szólván teljesen megsemmisítette; a mennyiben akképen rendelkezett, hogy János király halála után királyválasztásnak helye nincs, hanem az ő országrésze elismeri uralkodójának Ferdinándot; ennek halála után egész Magyarország osztatlanul férfiutódaira, ezeknek kihalta után Károly császár férfiutódaira, ezeknek kihalta után János király férfiutódaira száll; csakis ezen négy ág kihalta után lép a nem-

zet újból királyválasztási jogának birtokába. Így tehát azon eshetőség ellen sem volt a váradi magyar politikusoknak kifogásuk, hogy ha Ferdinánd fiága kihalna, Magyarországon — a spanyol király uralkodjék!

A békekötés erről intézkedő czikkelyének szövegében különösen feltűnő az a részlet, a melyben kimondatik, hogy Ferdinánd halála után fiát Miksát «az ország egyértelműleg királylyá *megválasztani tartozik.*»* Annak a megállapodásnak, hogy a rendek előre megjelölt személyt egyhangúlag kötelesek megválasztani — értelme nincs; mert ha a trón elfoglalására hivatott személy ki van előre jelölve — választásról szó sem lehet.

Továbbá, ha a János oldala mellett levő magyar államférfiak szükségesnek látták hazájuk megmentése érdekében politikai multjokkal szakítani, — ezért a törvényesség keltekeinek mellőzésére sem szükségük, sem joguk nem volt.

Már pedig a békekötés oklevelének szövege szerint a trónörökösödés ügyét János király önhatalmúlag, önkényesen intézi el, kijelentvén, hogy ő «megnyugszik abban (ad hoc condescendit), hogy az ő halála után nem az ő fia, hanem Ferdinánd és örökösei uralkodjanak Magyarországon.»

Valóban rejtély az, hogy a békekötésben közreműködő államférfiak mikép tarthatták János királyt feljogosítottnak arra, hogy önhatalmúlag szabályozza a trónörökösödést? Miképen feledkezhettek meg arról, hogy az 1490. és 1526-ik évi királyválasztó országgyűlések a Mátyás király és Fridrik császár, az Ulászló király és Miksa császár között létrejött szerződéseket, melyek a trónörökösödést hasonló módon szabályozták, érvényteleneknek tekintették?

Arról, hogy a trónöröklés szabályozására vonatkozó

* «Filium nostrum, quem regnum istud communi consensu in regem eligere tenebitur».

megállapodást országgyűlés elé kell terjeszteni s hozzájárulását kieszközölni, említés nem történik.

Egyik czikkely mindazáltal «a trónörökösödési rend megszilárdítása,* úgyszintén Ferdinánd király és Károly császár megnyugtatása,** tehát nem a megállapodás jogi

IOI. MAGYAR HARCZOS a XVI. SZÁZADBAN.

érvényességének biztosítása végett, bizonyos rendszabályokat állapít meg. Kijelenti, hogy a békekötés kihirdetése alkalmával a főpapok, zászlós urak, előkelő nemesek, köztisztviselők, városi hatóságok stb. kötelesek lesznek (tene-

* «Ad roborandam hanc successionem.»

** «Ut securiores reddantur.»

buntur) Ferdinánd király és V. Károly császár irányában hűségesküvel lekötni magukat.

János király tanácsosai e szerint uralkodójukat feljogosítottak tekintették arra, hogy az ország rendeit a két idegen uralkodó trónörökösödési jogának elismerésére kötelezzék. Egyúttal erre vonatkozólag sem okultak azon, hogy Mátyás király Corvin János érdekében, II. Ulászló pedig Miksa javára a rendeket szintén ilyen módon egyenként igyekeztek lekötni; de ezen kötelezettségek jogi érvényességét a későbbi országgyűlések el nem ismerték.

Szokatlan a hűségi esküre vonatkozó rendelkezés. Az ország rendei a békekötés kihirdetése alkalmával kötelesek letenni olyan hűségi esküt, melynek kötelező ereje függőben marad, a míg «a szepesi herczegségekre vonatkozó alább kifejtendő föltétel» teljesítettik.

Ez a föltétel a következőképen volt formulázva.

Ha János király fiúgyermek hátrahagyása mellett talál meghalni, az általa bírt országrész kormányát Ferdinánd csak akkor veheti át, új alattvalói csak akkor kötelesek neki meghódolni, a mikor Szepes vármegyét és a Zápolyai-család összes birtokait, vagyis a megalakítandó szepesi herczegséget, János király fiának tényleg átadja.

E szerint János király esetleg születendő fiának a szepesi herczegség birtokába való jutást a békekötésben akképen akarták biztosítani, hogy ettől tették függővé Ferdinándra nézve a belépést az egész ország birtokába.

János király törekvése, hogy a maga családját, mikor a királyságból önként kizárja, az ország rendei sorában az első helyre állítsa, kétségkívül jogosult volt.

Azonban nem igazolható a magánérdeknek az ország legfontosabb érdekeivel való összebonyolítása, vagyis az a forma, melyben a családi politika érvényesül; mert veszélyes bonyodalmakra nyitott tért.

Ugyanis a békekötés kihirdetése bizonytalan időre, vagyis

akkorra, mikor V. Károly császár és Ferdinánd király a török ellen erős hadsereget állíthatnak ki, halasztatott el. Már pedig a kihirdetés végett egybehívandó magyar országgyűlés volt hívatva a Zápolyaiház idegen kezekre jutott birtokainak kiváltásáról rendelkezni és a kiváltás foganatosítására Ferdinánd királynak két esztendő engedtetett.

Ha tehát János király, fiú hátrahagyásával, a békekötés kihirdetése előtt talál elhalni, az ő alattvalói Ferdinándnak nem hódolhatnak meg; mert be kell várniok az ország-

102. V. KÁROLY NÉVALÍRÁSA.

gyűlést, melyen a békekötés kihirdettetik és az ország rendei a hűségesküt leteszik, azután pedig azt az időpontot, a mikor a szepesi herczegség a fejedelmi gyermeknek átadatik.

Ezen idő alatt ki fogja János király ország részének kormányzását vezetni? Mi fog történni, ha Ferdinánd az országgyűlés befejezésétől számított két esztendő alatt a szepesi herczegséget átadni nem képes, vagy nem hajlandó? Vajjon ebben az esetben János király alattvalói elhunyt királyuk fiát tartoznak uralkodójuknak elfogadni, vagy szabadon választhatnak királyt? Mindezen kérdések

elintézésére a békekötés oklevelének szövege támpontot nem nyújtott.

János király az ő esetleg születendő fiának a szepesi hercegségen kívül még Ferdinánd egyik leánya kezét kívánta biztosítani.

A békekötés erre vonatkozó cikkelyének szerkezetéhez szintén sok szó fér. Abban el van mondva, hogy három esztendő előtt V. Károly császár János király követének kijelentette, hogy uralkodójuk esetleg születendő fia részére Ferdinánd király egyik leányát feleségül megszerezi; most pedig János király a kölcsönös szeretet és barátság megszilárdítása végett «a császári felség ajánlatát elfogadja és megvalósítani óhajtja».

Ez a sajátszerű forma János király és hívei hiúságának kívánt hízelegni, úgy tüntetvén föl a tényállást, hogy János király a főhercegnő kezét fia számára szívesen fogadja, de nem kérte s nem is kéri. Azonban más részről a cikkelyt épen ez a forma fosztotta meg a tartalomtól. Mert abban nincs és nem is lehetett kimondva, hogy Károly császár kötelezve van a főhercegnő kezét a szepesi hercegnek megszerezni; az sincs megállapítva, hogy mi történik azon esetre, ha Ferdinánd vonakodik leányát a szepesi hercegnek nőül adni?

Általán a békekötés egész szövege azt a gyanút támasztja, hogy megalkotói lehetőleg sok ajtót igyekeztek nyitva tartani, a melyek egyikén végrehajtása elől, ha a körülmények megengedik, menekülhessenek.

Nem kevésbé meglepő, hogy Ferdinánd és V. Károly császár a váradi békekötést örömmel fogadták és haladék nélkül megerősítették. Igaz, hogy a megelőző örökösödési szerződéseknél előnyösebb volt, mert annak alapján, János király halála után, még ha fiúgyermek is marad, házukra volt szállandó egész Magyarország; azonban természetesen fel kellett merülni lelkükben annak a gondolatnak,

hogy a magyar nemzet, miután a Frigyes és Miksa császárokkal kötött szerződések által nem hagyta magát jogai gyakorlásától megfosztani, a váradi békekötés irányában sem fog nagyobb tiszteletet tanusítani.

Az államférfíúi bölcsesség és a politikai megbízhatóság hiányának, a váradi békekötésben megnyilatkozó tüneteivel szemközt, mintegy enyhítő körülménynek, sőt a jellemek tisztulásának jelenségét kell méltányolnunk azt a tényt, a mely szerint a Ferdinánd és János között éveken át folytatott ezen tárgyalásokban legalább az egyéni érdekek rugói nem működtek, a köznapi opportunismus sugallataihoz piaczi szempontok nem csatlakoztak. A lundi érsek nem tett kísérletet, hogy János király bizalmas embereit megvesztegesse, ezek pedig nem állottak elő követelésekkel.

Werbőczi még azt sem kívánta, hogy Ferdinánd király területén levő birtokai, melyektől megfosztatott volt, neki visszaadassanak. Csak is egy várra nézve fordult ilyen kérelemmel Ferdinándhoz. Ez a vár a zólyommegyei Dobronya volt, mely a mohácsi vész idején menedékhelyül szolgált volt neki. És erre a lépésre sem vagyoni, hanem biztonsági érdekei késztették; azzal okadatolta azt, hogy egyéb várai, török támadás esetén biztos oltalmat neki és családjának nem nyújtanak, s így ha a Ferdinánd és János között tervezett békekötés török háborút von maga után, szüksége lesz erődített helyre olyan vidéken, mely az ellenség támadásának kitéve nincs.*

* Werbőczi, a lundi érsek útján előterjesztett kérelmére utal levelében, melyet 1539 május 14-ikén intéz Ferdinándhoz. (A bécsi levéltárban.)

II.

JÁNOS király ekkorig nőtlen maradt. Előbb Anna hercegnő, majd Ferdinánd király egyik leánya kezének elnyeréseért tett ismételten lépéseket; időközben a francia és lengyel udvaroknál keresett menyasszonyt. A nagyváradi békekötés után újból Lengyelországba fordult s az alig húsz éves Izabella hercegnő kezét elnyerte. Az 1538. év végén fényes küldöttség indult útnak Krakóba. Élén az agg Werbőczi állott, ki ez alkalommal az út költségére, Ráskai István nógrádi főispántól 1500 forintot vett föl kölcsön.¹ Társai, Brodarics váci püspök és Perényi Péter voltak,² kikkel az 1539-ik év január 29-ikén végrehajtott ünnepélyes eljegyzés után, Izabellát Székesfehérvárra kísérte.

Kevéssel a menyegző ünnepélyei után a portáról aggasztó hírek érkeztek a szultán fenyegető készülétei felől, arról, hogy a határszélen török hadak gyülekeztek és betörést intéztek Slavóniába.

János király ekkor, május közepén, Frangepán Ferenczet Bécsbe küldötte. Az érsek Werbőczitől is vitt levelet, melyben — a török mozgalmakra utalva — Dobronya várának visszaadását újból szorgalmazta. Mivel ugyanis «a török császár szándékai iránt — úgymond — bizonytalanságban van, . . . hogy szükség esetén feleségét, gyermekeit³ és cse-

¹ Werbőczi 1539 ápril 4-ikén János király előtt vallja, hogy ezen összeget lengyelországi útja költségeire vette föl és a nógrádmegyei Terjén falut zálogosította volt el, most pedig egyéb szükségei fedezésére 224 forintot vett föl. Az oklevél eredetije az Országos Levéltárban

² Elutazásukról Aleander pápai követ

Bécsből 1539 január 20-ikán értesíti Farnese bibornokot. Nuntiatuerichte. III. 372.

³ «Consortem meam, cum liberis» írja Werbőczi. Kétségkívül nejeinek, az első házasságból származott gyermekeit érti. Mert nincs nyoma annak, hogy Werbőczinek második házasságából gyermekei születtek.

OT

kély vagyonát ott biztosságba helyezhesse . . . a várat borral, gabonával, egyéb élelmiszerekkel, ágyúkkal és lőporral mielőbb fölszerelni kívánna».

Leveléhez okiratot csatolt, melyben Ferdinándot hűségéről biztosítja.*

Ez a hűségi fogadás nem vonatkozhatott egyébre, mint a váradi békekötés föltételeinek megtartására és arra az alattvalói viszonyra, mely a Ferdinánd országrészében fekvő dobronyai vár birtokba vételével létesült volna. Werbőczinek azzal nem lehetett szándéka az árulás tényét követni el. Mert a benső ragaszkodás köteleke, mely őt János királyhoz csatolta, egy pillanatra sem lazult meg. Sőt Rorario pápai követ, ki ezen év őszén a budai udvarnál megfordult, a helyzetet úgy ítélte meg, hogy János királynak Werbőczit «az egyetlen igaz barátja, míg a többi tanácsosán nem mulik, hogy mindennap százszor nyakát szegje».**

Rorario a végből jött, hogy a váradi békekötés kihirdetését és végrehajtását sürgesse. Mivel pedig ezt Frater György ellenezte és veszélyesnek ítélte, a pápai követ legalább annyit kívánt elérni, hogy az ország főurai esküvel erősített hitlevelet állítsanak ki, melylyel Ferdinánd és fiai trónöröklési jogát elismerik. A király ehhez, Frater György befolyása alatt, nem adta beleegyezését. A nuntius azt a benyomást nyerte, hogy a királynak és tanácsosainak utógondolatuk az, hogy ha Izabella fiúgyermeket szül, a váradi békekötésben elvállalt kötelezettségeken túlteszik magukat. Ennek bizonyítékát látta abban, hogy a király, Frater Györgyöt nagyértékű ajándékokkal a portára készült küldeni.

* «Promissionem vero fidelitatem meam, exinde vestre maiestati servandam et de facto iam prestitam, ex litteris meis obligatoriis, quas medio hujus reverendissimi domini archiepiscopi Colocensis et episcopi Agriensis, sigillo cirographoquo meo consignatis, maiestati vestre destinavi, clare intelliget.» 1539

május 14-iki levelének eredetije a bécsi állami levéltárban.

** 1539 december 7-ikén Budáról Rómába küldött jelentésében írja: «Non vedo che dal Cancellier infora habbi (il re) uno che da consigli al bene, ma tutti a romperli mille colli al di, se tanti ne havesse.» ÓVÁRI: 98.

Werbőczi nem helyeselte ezt a politikát és a váradi békekötés végrehajtása mellett foglalt állást. Azonban a tanácsban elszigetelten maradt.¹

Míg János király kétszínű és ingatag politikájával mind Bécsben, mind Konstantinápolyban a bizalmatlanság magvait hintette el, a melyekből nagy veszélyek sarjadhattak: váratlanul Erdélyben fenyegető mozgalmak keletkeztek. Maylát István és Balassa Imre vajdák Kendi Ferenczczel és többekkel János király megbuktatására szövetkeztek s Ferdinándhoz és a szultánhoz segítségért fordulván, a lázadás zászlaját kitűzték.

János, a mikor erről hírt kapott, 1540 márczius közepén Budáról útra kelt, hogy személyes megjelenésével a rendet helyreállítsa. Távollétének idejére helytartóvá Werbőczit rendelte,² a ki azonban már néhány héttel utóbb szükségesnek látta, hogy uralkodójához csatlakozzék. Oldala mellett találjuk május havában Tordán, hová az erdélyi rendeket gyűlésre hívta össze.³

Itt megjelent Balassa Imre. János a lábaihoz boruló, kegyelmet kérő lázadóhoz, valóban király ajkaira illő ezen nemes szavakat intézte: «Az áruláshoz hozzászoktattak ugyan, mint kegyelmed is tudhatja, a múlt idők; de azért ne higye, hogy szívünk lelkünk a fájdalomtól elszokott. Ez órában Isten tölt balzsamot szívünkbe s ezzel kegyelmed is kenje be sebeinket, hogy a múltat elfelejtvén, ezen óráról kegyelmesen megemlékezhesünk.»⁴

János király Tordáról május végén Gyulafehérvárra tette át udvarát, a hová Frater György és Werbőczi

¹ Rorario 1539 november 9., 27. és decz. 7-iki jelentései Budáról. Ugyanott, 86—98.

² 1540 ápril 4-ikén kelt okiratban Werbőczi így czímezi magát: «In præsentí absencia regie maiestatis locumtenens eiusdem». Károlyi-Oklevéltár, III. 224.

³ Ezt Mindszenti Gábor, a király udvari embere följegyzéseiből tudjuk. Erdélyország történeti tára. I. 10.

⁴ ACSÁDY: A magyar nemzet története. v. 138.

kísérték. Értésére esvén, hogy ellene Konstantinápolyban Maylát István és Ferdinánd követei fondorkodnak, sürgetően szükségesnek látta, hogy hatásuk ellensúlyozása végett Frater György, kit már az év elején a követséggel megbizott, haladék nélkül útra keljen. Ez azonban, ismételt felszólítás daczára, indulását különféle ürügyek alatt halogatta. A valódi ok, a mi őt erre az eljárásra bírta, a király kedvezőtlen egészségi állapota volt, mely szédülési és fuldoklási rohamokban nyilvánult, sőt egyizben szélhűdés tünetei mutatkoztak;¹ ő pedig a király közelnek látszó kimúlta idején nem akart távol lenni.

Junius közepe táján az udvarhoz török csausz érkezett; a tudósítások, melyeket hozott, arra bírták Martinuzzit, hogy

104. MARTINUZZI GYÖRGY NÉVALÁÍRÁSA.

most már késznek nyilatkozott az elútazásra; sietséggel tették meg tehát az előkészületeket és biztosnak vélték az udvarnál, hogy junius végén

elindul.² Azonban az utolsó órában ki tudta vinni a királynál, hogy őt a megbizástól fölmentse és a követséget Werbőczire bizza, a mivel nemcsak azt érte el, hogy ő maga az udvarnál maradhatott, hanem azt is, hogy Werbőczit onnan eltávolította. A nyolczvan éves aggastyán nem tudott ellenállani a barát rábeszéléseinek és a király kéréseinek, a küldetést elvállalta; jutalmul Vecs várát, melyet ő hét év előtt Kendi Ferencznek elzálogosított és ennek lázadása következtében a király elfoglalt volt, visszaadták neki.³

¹ Ezt Verancsics junius 24-ikén írja Gyulafehérvárról.

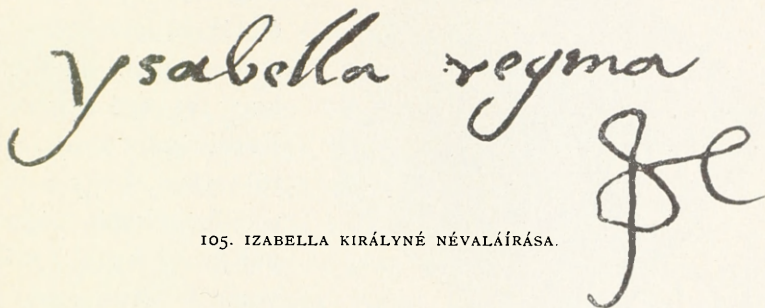
² Ezt szintén Verancsics imént idézett leveléből tudjuk.

³ Perényi Péter 1540 július 13-ikán, János király udvarából kapott tudósítások alapján írja Bécsbe, hogy Frater György útra kelt Konstantinápoly felé,

de alig jutott el két mérföldnyire, egy hírnök utólérté azzal a tudósítással, hogy a király súlyosan megbetegedett, mire visszatért és «effecit ut pauper cancellarius iret, cui propterea restituta est arx Vecs». (A bécsi állami levéltárban.) Verancsics már július 6-ikán tudta, hogy György barát helyett Werbőcz megy

Ez Szászsebesen történt, hová a király, egészségesebb fekvésű helyet keresve, a két államférfiú kíséretében áment. Itt vette július 7-ikén azt az örvendetes hirt, hogy neje Budán fiúgyermeket szült. Készületeket tett, hogy oda utazik. Azonban másnap újabb szélhűdés érte, mely életerejét végképen megtörte.

Érezvén a halál közeledését, gyermekét György barát és Petrovics Péter gondjaira bízta; amannak diplomatiái ügyessége, ennek katonai képességei biztosítékot látszottak neki nyújtani affelől, hogy örökösének érdekei meg lesznek óva. Werbóczit mellőzte; benne nem találta föl többé

105. IZABELLA KIRÁLYNÉ NÉVALÁÍRÁSA.

azon kellékeket, melyek vezérlő állás betöltésére képesítettek. Több napig tartó haláltusa után, július 18-ikán múlt ki.

Werbóczit a mellőztetés nem keserítette el. Szolgálat- és áldozatkészségét csakhamar tényekkel bebizonyította. Ott virrasztott a király beteg ágyánál; mert nemcsak a személyes kegyelet, hanem a politikai érdek is követelte, hogy bevárja halálát, mely a portai tárgyalások célját jelentékenyen módosítandó volt. Így tehát részt vehetett azon tanácskozásokban és megállapodásokban, melyek az ország politikai helyzetének alakulására döntő befolyást gyakoroltak.

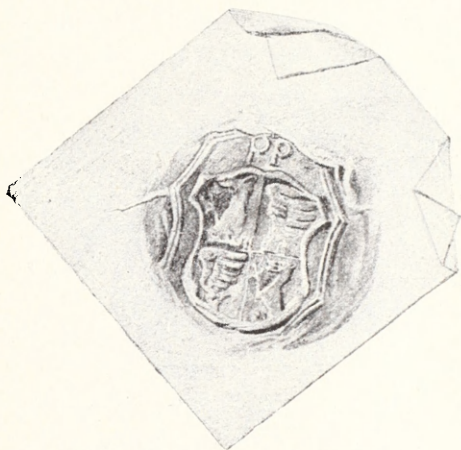
Ugyanazok a magyar államférfiak, kik János király rava-

Konstantinápolyba. Ekkor ugyanis felkéri, hogy öcscsét, Mihályt, vigye magával. (Munkái, VI. 110.)

talánál együtt voltak, hozták létre harmadfél esztendő előtt a váradi békekötést és külön is kötelezettséget vállaltak, hogy végrehajtása érdekében fognak működni.

Most tehát, a közjog szabályainak és a politikai erkölcs-tan törvényeinek erejénél fogva, mindenekelőtt Ferdinánd királyhoz kellett volna fordulniok, vele a békekötés végrehajtása ügyében érintkezésbe lépniök.

Azonban Frater György erre nem gondolt. A «salus reipublicæ» álláspontjára helyezkedett. Meg volt arról győ-

106. PETROVICS PÉTER PECSÉTJE.

ződve, hogy a szultán most János halála után még kevésbbé, mint életében, lesz hajlandó megnyugodni abban, hogy az egész ország Ferdinándot uralja. Attól tartott, hogy a váradi békekötés végrehajtása maga után vonja a török beavatkozást, mely az ország egységének helyreállítására czélzó törekvé-

seket örökre meghiúsítja. Ezért szükségesnek látta, hogy a váradi békekötés végrehajtása mindaddig halasztassék el, míg az az ország romlása nélkül foganatosítható lesz; addig pedig török pártfogás alatt János örökébe fia lépjen.

Frangepán érsek és Perényi Péter nem osztoztak ezen felfogásban és a váradi békekötés végrehajtása érdekében emelték fel szavukat.* Azonban János király többi tanácsosai

* Ferdinánd már 1540 aug. 18-ikán, tehát egy hónappal János halála után, írja Máriának, hogy Frangepán és Perényi ellenezték a János király fia érdekében elhatározott actiót. — Frangepán tüzetesen kifejtette álláspontját a pápához intézett levélben. BUCHHOLTZ, v. 133.

Frater Györgyhöz csatlakoztak. Köztük volt Werbőczi is, a kit állásfoglalásában kétségkívül főképen az a szándék vezetett, hogy a nemzeti királyság életét meghosszabbítsa. Nem hiányzott benne a gyenge jellemek és a középszerű politikusok az a tulajdonsága sem, mely arra képesíti őket, hogy folytonosan, a legutolsó perczig, váratlanul bekövetkező eseményektől reméljék eszményeik megmentését, a mire maguk képtelenek.

III.

AZ ELFOGADOTT politikai program szempontjából a konstantinápolyi követség most még nagyobb fontosságot nyert. Werbőczi nem vette vissza János királynak adott ígérését. Frater György és társai sem vonták meg tőle bizodalumukat; csakhogy társul rendelték melléje Eszéki János pécsi püspököt.¹

Arról, hogy kik és hányan képezték kíséretüket, nincs tudomásunk. Verancsics Antal királyi titkár és erdélyi prépost azzal a kéréssel fordult Werbőczihez, hogy fogadja útítársul öccsét, Mihályt.² Kérése azonban nem teljesült.³

Nagy pénzösszeget vittek magukkal, (melyet egykorú jelentések ötvenezer és százezer arany forintra tesznek) továbbá tíz arany és száz ezüst serleget, úgyszintén drága szöveteket ajándékkul a szultán és a befolyásos basák számára.⁴

Még mielőtt János király tetemét a székesfehérvári sirboltba elhelyezték, ők azonnal útra keltek. De Lippán meg-

¹ Frater György és Petrovics Péter már július 23-ikán értesítik a lengyel királyt arról, hogy Werbőczi és Eszéki Konstantinápolyba küldetnek, János fia részére a királyság birtokában való megerősítés kieszközlése végett.

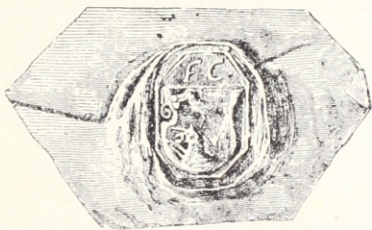
² Julius 6-ikán. Munkái, VI. 110.

³ Ezt Verancsics Antalnak öccséhez írt leveleiből tudjuk.

⁴ BUCHHOLTZ, V. 126. és Rorario 1540 szeptember 20-iki jelentése. ÓVÁRI, 113.

állapodtak. Nem lévén biztosak affelől, vajjon Konstantinápolyban barátságos fogadtatásra számíthatnak-e, futárt küldöttek előre, ki nekik menedéklevelet hozzon. Frater György erről értesülvén, felszólította őket, hogy ne késsenek. Ennek következtében a menedéklevelet be nem várva folytatták útjukat.¹

Szeptember vége felé érkeztek a török fővárosba. Itt úgy léptek föl, mint János király küldöttei. Fogadtatásuk alkalmával az erdélyi lázadással és uralkodójuk betegségével mentegtevén a követség késő megjelenését, az elhunyt király következő üzenetét adták elő: «Miután a szultánnak köszönheti Magyarország trónját, most sírja szélén háláját tolmácsolja a pártfogásért, a melyben őt részesítette és mivel országát azon módon, a mint ő birtokolta, fiára kívánja hagyni, kéri a szultánt, adja ehhez beleegyezését és vegye a gyermeket az ő hatalmas pártfogása alá.»²

107. GYÖRGY BARÁT PECSÉTJE.

A jelentékeny pénzösszeg és az értékes ajándékok hatását jelentékenyen előmozdította a francia követ, a ki a császárral háborút viselő uralkodójának megbízásából buzgó tevékenységet fejtett ki, hogy János király fiának elismerését kieszközölve a Habsburg-dinasztiára csapást mérjen.

Ekkor október elején tudósítás jött, hogy Ferdinánd királynak a portára küldött követe útban van; a szultán beakarta megérkezését várni, hogy ajánlatait fontolóra vegye.³

Azonban csakhamar fordulatot idézett elő az a hir, hogy

¹ Ezt Rorario idézett jelentéséből tudjuk.

² Verancsics 1540 július 26-ikán kelt levelében írja, hogy ilyen utasítással voltak ellátva. Munkái, VI. 115.

³ Ezt Laszki Jeromosnak, Ferdinánd portai követének naplójából tudjuk. Kiadta GÉVAY. Urkunden, IX. 102.

Ferdinánd sereget indított Buda elfoglalására. Ezt a tényt kizsákmányolták a Habsburgház ellenségei.

Október 17-ikén a szultán kimondotta a döntő szót. Werbőczi és Eszéki a következő rövid jelentéssel értesítik az elért eredmény felől a tanácsosokat: «Tudják meg uraságtok, hogy ellenfeleink érveinek megczáfolása után, a jóságos Isten segítségével, összes előterjesztéseinkre a leg-hatalmasabb császártól megkaptuk az óhajtott választ. Boldog emlékezetű legkegyelmesebb urunk fiát a felséges császár az atyai trón birtokában, a teljes joghatósággal, Magyarország és Erdély egész területén meghagyta.¹ Hisszük, hogy holnap bucsúfogadtatásra fogunk előtte megjelenni és holnapután, Isten nevében innen elútazhatunk. Minden egyebet visszaérkezésünk után fognak tőlünk megérteni uraságtok.»²

Néhány nappal ezen levél megírása után elútaztak. Török és francia jóakaróik siettették távozásukat, hogy Ferdinánd követe, mikor megérkezik, visszavonhatatlanul bevégzett tény előtt álljon.³

Ez a követ Laszki Jeromos volt, ki a pózeni béketárgyalások idején árulóvá lett és Ferdinánd szolgálatába lépett. Most egyebek között Werbőczihez és Eszékihez intézett királyi megbízó leveleket is hozott magával; valószínűleg a végből, hogy az ő megnyerésükre kísérletet teghessen.⁴

A portán tett előterjesztésére azt a választ kapta, hogy a szultán adott szava által már le van kötve. Azonban ennek daczára nem csüggedett. Azzal állott elő, hogy a magyar követek János király tanácsosaitól kiállított megbízólevelet mutattak be; már pedig ő biztos tudomással

1 «Natum felicis memorie domini nostri clementissimi in solio paterno, cum tota jurisdictione, in omnibus terminis Ungarie et Transilvanie per eius maiestatem relictum esse.»

2 Eredetije az Országos Levéltárban. Kiadta HORVÁT, 288.

3 Ezt Laszki említi, i. h. 102.

4 Az 1540 augusztus 23-ikán kelt iratot kiadta GÉVAY, IX 83.

bir affélól, hogy többen a tanácsosok közül elleneztek a követek küldetését a portára; így tehát a szultán «fel van ügymond — jogosítva arra, hogy a követeket letartóztassa és az országot Ferdinándnak engedje át». Hogy szavainak súlyt kölcsönözzön, uralkodója nevében egy millió forintot ajánlott föl az ország átengedéseért.

Azonban kifogásaira semmit sem adtak, ajánlatát elutasították, sőt őt tartóztatták le és csak a következő év nyarán bocsátották szabadon.*

Werbőczi és Eszéki az 1541-ik év január havában érkeztek meg Magyarországra.**

Távollétük alatt Frater György és Petrovics Péter átvették a csecsemő János Zsigmond fölött a gyámságot és János király országának kormányát. Ferdinánd felhívását, hogy a váradí békekötés hajtassék végre, határozottan elutasították. Erre Fels Lénárd vezérlete alatt álló német sereg vette ostrom alá Budavárát, hol a királyné, fiával és a kormányzókkal tartózkodott; azonban felmentő török had közeledésére az ostrommal fölhagyott és visszavonult. Ferdinánd csakhamar február közepe táján, Roggendorf Vilmos vezérlete alatt, még jelentékenyebb haderőt küldött Magyarországra.

Ekkor a portán kiküzdött siker daczára, a magyar tanácsosok körében újból felmerült a Ferdinánddal való kibékülés óhajtása. Ezt hathatósan élesztette Izabella királyné, ki Frater György önkényes, erőszakos eljárásától sértve érezvén magát, zsarnokságától szabadulni vágyott.

Werbőczi, valószínűleg ugyanezen ok befolyása alatt, szintén a belső béke helyreállításának megkísérlése érdekében szólalt föl, sőt erre vállalkozott.

A Roggendorf táborában levő Réwai Ferencz, nádori helytartó, Ferdinánd egyik legbefolyásosabb tanácsosa köz-

* Laszki naplója, 105. és kk. ll.

** Verancsics feljegyzése szerint «farsangban» jöttek meg. Munkái, II. 45.

benjárását kívánta igénybe venni. A tábornoktól menedéklevelet eszközölt ki a maga és Sulyok Balázs részére a végből, hogy Réwait felkereshessék.*

Azonban ez a találkozás vagy nem jött létre, vagy eredménytelen maradt.

Roggendorf folytatta előnvomulását és miután egy török hadat szétvert, május 1-én Budát vívni kezdette.

108. JÁNOS ZSIGMOND ÉRME.

Werbóczi ekkor a békés remények meghiúsulása után, a fegyvert vette kezébe. Ő és Pöstyéni Gergely országbíró bizattak meg Budavára főparancsnokságával** és nagy erélyvel intézték a védelmet, míg fölmentésükre maga a szultán nagy sereg élén érkezvén, közeledésének hírére

* Az 1541 február 24-ikén, a nagymegyeri táborban kiállított menedéklevelél HORVÁTNÁL. 289.

** Verancsics feljegyzése. Munkái, I. 107.

Roggendorf augusztus 21-ikén fölhagyott az ostrommal és hadait a Dunán vert hidon a túlsó partra indította; azonban a budai őrség rájuk ütött és a véres küzdelemben mintegy hétezer németet konczott föl. Öt nappal utóbb Szolimán Budavára alatt állott és azt az óhajását fejezte ki, hogy színe elé hozassék a csecsemő királyfi.

Izabella félt, hogy gyermekét Konstantinápolyba viszik; azonban Werbőczi őt és a tanácsosokat meggyőzte arról, hogy a szultán kívánságát teljesíteni kell. Azt hirdette, hogy bizni kell Szolimánban, kinek — úgymond — őszinte jóindulatát a magyarok és a királyfi iránt jól ismeri.*

Augusztus 29-ikén (1541) — a mohácsi csata tizenötödik évfordulóján — mutatták be a tanácsosok hódolatukat és egy esztendő s fejedelmüket a szultánnak, a ki őket kegyelméről biztosítva rövid kihallgatás után elbocsátotta.**

Azonban ugyanekkor török katonák vonultak Budavarába, melyet a szultán részére foglaltak el; majd a következő napokban a templomokat mecsetekké alakították át, a lakosság nagy részét kiűzték. Szeptember 2-ikán a szultán a királyi palotában szállott meg; Izabellát pedig utasította, hogy fiával és tanácsosaival Erdélybe tegye át székhelyét; egyúttal akképen rendelkezett, hogy Magyarországnak a Tiszán túl fekvő része és Erdély, négy vár kivételével, János Zsigmondé legyen, ki évi tizezer arany hűbéradót fizessen. A János királyt uraló területnek többi részét saját közvetlen kormánya alatt tartotta meg.

* Verancsics Munkái, I. 186.

** Török Bálint kivételével, a kit fogságba tartott.

109. IZABELLA KIRÁLYNÉ.

IV.

ZALATT, MÍG György barát, Petrovics Péter és a többi tanácsosok Izabellát Erdélybe kísérték, Werbőczy a szultán kívánságára Budán maradt, hol a török helytartó mellé, a magyar lakosság számára főbíróul helyeztetett be,¹ 500 asper (10 arany forint) napidíjjal.²

Kétségkívül belátta most már, hogy neki a gyermek fejedelem környezetében, a kormány élén nincs helye s remélette, hogy befolyásával a török uralomnak a magyarságra nehezedő súlyát enyhítheti. E tekintetben optimismusa utolsó perczig nem hagyta el. Tanuskodik arról a levél, melyben néhány nappal Budavára elfoglalása után, Miskolcz város polgárait igyekezett megnyugtatni.

«Tudjátok meg, — írja — hogy a császári felség . . . a felső részek feldúlására Pozsony felé küldött császári hadak kapitányainak, fővesztés büntetése alatt megparancsolta, hogy a magyar nemzetiségű lakosságot, még ha Ferdinándhoz, azaz a német párthoz tartozik is, személyében és javaiban károsítani ne merészeljék. Biztosak lehettek tehát affelől, hogy a török pusztítóktól kárt vagy hátrányt szenvedni nem fogtok. Mikor ugyanis ide visszatérnek, Szolimán basa a császári felségnek Budán és ezen országban helytartója, bizonyos hadakat fog küldeni, melyek őket féken tartják, hogy ne a ti vidéketek felé vegyék útjokat, hanem ugyanazon úton, a melyen mentek, térjenek vissza.»³

Ez a levél az utolsó, a mi tőle fönmaradt. Alig két

¹ Verancsics feljegyzéseiben olvassuk: «A szultán Budán hagyta Szoliman basát, az Werbőczy Istvánt mellette hagyta csak pro forma magyarokért.» És egy más helyen: «Budam dicendo juri patrio delegatus». I. 222. II. 83.

² HAMMER, III. 233.

³ A Budáról 1541 szeptember 14-ikén Miskolcz városához küldött levél egykorú másolata Bártfa város levéltárában.

hónapot töltött új hivatalában, mikor viszontagságteljes életpályájának a halál véget vetett.*

Erről kortársa és bizalmas barátja, Verancsics Antal, a

110. VERANCICS ANTAL ARCZKÉPE.

későbbi esztergomi érsek, a következő részleteket jegyezte föl:

* VERANCICS feljegyzése, I. 186. ISTVÁNFI szerint alighogy Szolimán magyarországi hadjáratából visszatérve, Konstantinápolyba érkezett, halt meg Werbőczi. I. m. 151.

«Werbőczy azon rabok közül, kiket követsége alkalmával Konstantinápolyban magához váltta, egy jó nemes családból valót tisztül tartott magánál. Egy nap hintóba ülven, mert közben-közben a köszvény bántá vala s hajlott kora miatt már nem igen lovagolhatott, tanácsba ment a basához, törvénytisztogatás végett. Midőn ennek házához közelédnek, számos védencze által környezve, a basa őrei, mint kötelességük tartá s mint ezt urok parancsából naponkint tenni szokták, a jeles férfiú fogadására siettek, de nagyobb számmal mint közönségesen s a zavarban Werbőczyt még nem is üdvözölvén, ama tisztre vetik magukat, hajánál fogják s meghagyván neki, hogy nyakát meztelenítse, az utca közepén fejét veszik; majd gyorsan szó nélkül visszatérnek vártájokba.

Mikor már holtan fektüdt a szegény, Werbőczy a zajra fejét kidugván a hintóból s még csak nem is gvanitva az elkövetett büntettet, kérdi: mi baj? De mikor a meggyilkoltnak itt fejét, ott törzsökét mutatták neki s a tettek okát senki sem mondhatta, erősen feljajdult s mellét csapván kezével, Turkovicsot a városi bírót, ki a hintót gyalog kísérte, magához szólítván, felkiálta: «Ez gázság!» s megparancsolván, hogy a nyolczlovas hintó megforduljon, lakására készült visszamenni.

Alig hagyta oda az utcát, hírnökök egymásután járultak eléje s kérték, ne gondoljon a történettel, fel se vegye a gonosz szolga halálát, melyet az, mint a basa meg fogja magyarázni, megérdemelt, őt és övéit baj nem fogja érni. Werbőczy, nem annyira félelemből, mint inkább a hitetlenek gázsága miatt feldühödve, soká vonakodott visszatérni; a piacz közepén lármát ütött, hogy gonoszságok gonoszságokra halmozódnak, hogy az erőszak törvényt és rendet bont, hogy a császárnak, az igazságos fejedelemnek ilyenekről nincs tudomása, ellenben a császár tisztviselői sem mirekellő rossz emberek.

Végre barátjai tanácsára s mert okos ember lévén átlátta, hogy további ellenállása veszélyt hozhat rá s attól tartott, hogy erőszakkal viszik a basához: szót fogadott. De a terembe lépve, noha a basa a többi tanácsosokkal felkelt előtte s nyájasan és tiszteletteljesen felkérte foglaljon helyet: ő ritka bátorsággal és több mint senátori lélekkel visszautasította a felhívást s kijelenté, hogy mindaddig nem ül le s a közügyekben nem vesz részt, míg számot nem adtak neki, hogy szolgálját miért gyilkolták meg s a törvény az ő halálát meg nem torolta. Igazságos fájdalomában nem tudván magát mérsékelni, olyan szavakra fakadt, melyek szégyenpirral borították a basa és ülnöktársai arcát. Mivel pedig az okok, a miket ezek a gyilkos tett igazolására felhoztak, nem voltak elfogadhatók, nyájaskodásuk nem fogott Werbőczin, sőt ő még inkább haragra gyuladt. Az ügy függőben maradt, a felek haraggal váltak el egymástól. Werbőczi a lépcsőn lejövet, átkozódott némelyek ellen és álnokságuk miatt keserű panaszokba tört ki, a nélkül, hogy bárkit megnevezne . . .

Ellenben magasztalta a török császárnak, mind önmaga és a magyar nép, mind a királyfi és a budai polgárok iránt tanusított kegyelmességét és fenyegető nyilatkozatokat hallatott, hogy a szenvedett sértést nem fogja elszenvedni, hogy a budai basának nem áll hatalmában a császár alattvalóin garázdálkodni s hogy ha ő életben marad, a kegyetlen ember nem fog rajtuk soká uralkodni. A basa a császár neheztelésétől tartván, többeket küldött Werbőczihöz, hogy őt engeszteljék és neki ez ügyben minden kívánsága teljesítését ígérjék. Mind hiába. Werbőczi meghagyta szolgálinak, szereljék föl szekereit, rakják fel összes butorait és ingóságait, mert ő kimegy Budáról. Úgy történt, mint rendelé. De ekkor hozzá siettek a basa meghittei, némelyek édes szóval és válogatott okokkal kérik, intik, hogy ne távozzék; mások a szekerekről leemelik a

butorokat s maguk viszik vissza a házba. Igérték, hogy ezentúl minden kívánsága teljesülni fog, csak viselje türelmesen az elkövetett vétséget; ezentúl Szolimán basa a keresztény lakosok ügyeiben, az ő tanácsa és beleegyezése nélkül semmiféle intézkedést sem fog tenni.

Werbőczy ekképen lefegyverezve, kibékült a basával, noha inkább csak színleg, mint valóságban. Nem is lehetett másképen; mert a nagyúr titkos parancsából a tisztelet és szabadság színe alatt valóságos rab volt Budavárában.

Néhány nappal később a basa ünnepélyes ebédet adott, melyre vendégül kérte Werbőczyt s fényesen fogadta őt. De a lakománál, mialatt a császár jólétéért, János király fia szerencséjéért és a magyar nép boldogságáért, többszörös felköszöntések alkalmából, sok pohár bort ürítettek, mérget nyújtottak neki, a végből, hogy az megölje, mielőtt vádját a császárhoz eljuttathatná. S ezt majdnem nyíltan cselekedték, annyira nem gondoltak azzal, hogy a czégyeres büntény köztudomásra jut.

Werbőczy hazament; aznap és a rákövetkező éjjel nem érezett fájdalmat; talán azért, mert a méregnek időre volt szüksége, hogy a testet általhassa. Délben beleiben fájdalom jelentkezett; mielőtt beesteledett, hangja fokonyként elgyengült s teste annyira feldagadt, hogy feje, nyaka, kezei és lábai s ezeken az ujjak kikeltek formájukból; a test idomtalan hústömeghez vagy felfújt tömlőhöz hasonlított. A körülötte levők bámulva és sajnálkozva szemlélték ezt, szidalmazva a hitetlen népet. A harmadik napon a basa rendeletéből török örök foglaltak állást a ház kapujánál, hogy visszaszorítsák az összesereglett néptömeget. Reggel felé beállott a halál. A törökök akkor sem távoztak, mikor a tetemet a koporsóba fektették, melyet elzártak, nehogy a szörnyű halál nyomait a nép láthassa. . . . Egyébiránt a temetési pompát nem vonták meg a jámbortól; a basa

engedelmeivel a szomszéd falvakból és városokból is egybe-
gyűltek a papok.

Vagyonát nem bántotta a török; mindent, a mije volt aranyban, ezüstben, pénzben, ruházatban, szabad volt Imre fiához vinni. Tisztei, szolgálói és barátai bántatlanul távozhattak Budáról. Igaz azonban, hogy halála után szekrényeit és butorait kikutatták a basa emberei, kik a mennyi török levelet és okmányt találtak, mind lefoglalták.»*

V.

ILYEN megrendítő módon végződött Werbőczi élet-pályája, mely váltakozó fényben és gyászban, diadalokban és megaláztatásokban kivételesen gazdag volt; de egészben véve szerencsétlennek mondható.

Politikai programjával az egész vonalon kudarczot vallott.

Sarkpontja a nemzeti királyság eszménye volt, a melynek, közreműködve a váradai békekötésben, sírját megásni segítette.

A török hódítás veszélyének elhárításán fáradozott Tolnán és Bácscon, Rómában és Wormsban; mégis hozzájárult a János király és a török között létesült szövetséghez; meg kellett érnie, hogy ugyanaz a szultán, ki a Mohácsnál leverte Magyarországból csak határszéli területet mert megtartani, a pártfogása alá helyezett királyfítól a fővárost és az ország jelentékeny területét foglalta el.

Törvényhozói tevékenysége oda irányult, hogy a magyar faj uralmának biztosítása végett, a külföldiek mindennemű hivatalból és javadalomból, egyházi férfiak a világi állások-

* VERANCSICS emlékirata, melyet Giovio Pál, comoi püspökhöz, a történetíróhoz intézett. Munkái, I. 187—190.

ból kizárattassanak, országgyűlések évenként tartassanak, köznemes ülnökök a királyi tanácsban helyet foglaljanak. Mikor azután nemzeti király foglalta el Zápolyai János személyében a trónt, idegenek még előkelőbb méltóságokat foglaltak el mint előbb (például a lengyel Laszki erdélyi vajda lett, az olasz Gritti az ország kormányzójává magasztaltatott föl, kiskorú fia az egri püspökséget nyerte el); egyháziak nem szüntek meg világi állásokat tölteni be, például Frater György királyi kincstárnok, Szaniszló fehérvári prépost királyi személynök volt; országgyűlést olyan ritkán egy uralkodó sem hívott össze, mint János; arra pedig, hogy a köznemesség képviselői a királyi tanácsban helyet foglaljanak, senki sem gondolt.

A kath. egyház épségének megóvása végett, a protestantismus követői ellen kemény törvényeket alkottatott, irtó háborút indított. A mohácsi vész után az új tanok terfoglalását tétlenül szemlélte, az 1523. és 1525-ik évi törvények végrehajtására kísérletet sem tett; ámbár ragaszkodását a kath. egyházhoz és gyűlöletét a protestantismus ellen mindvégig megőrizte.

Néhány hónappal halála előtt a pápához intézett levélben «a lutheranismus legélesebb üldözőjének» * vallja magát és kéri, hogy Csiky Ferencz francziskánus szerzetest, ki mint lelkiatya tartózkodik házánál, «az apostoli hitszónok» czimével és jogaival ruházza föl a végből, hogy a «pestises lutheránus eretnekség kiirtása» érdekében nagyobb tekintélyvel léphessen föl.** A miből következtethetjük, hogy az actiót csak a szószékre kívánta most már szorítani.

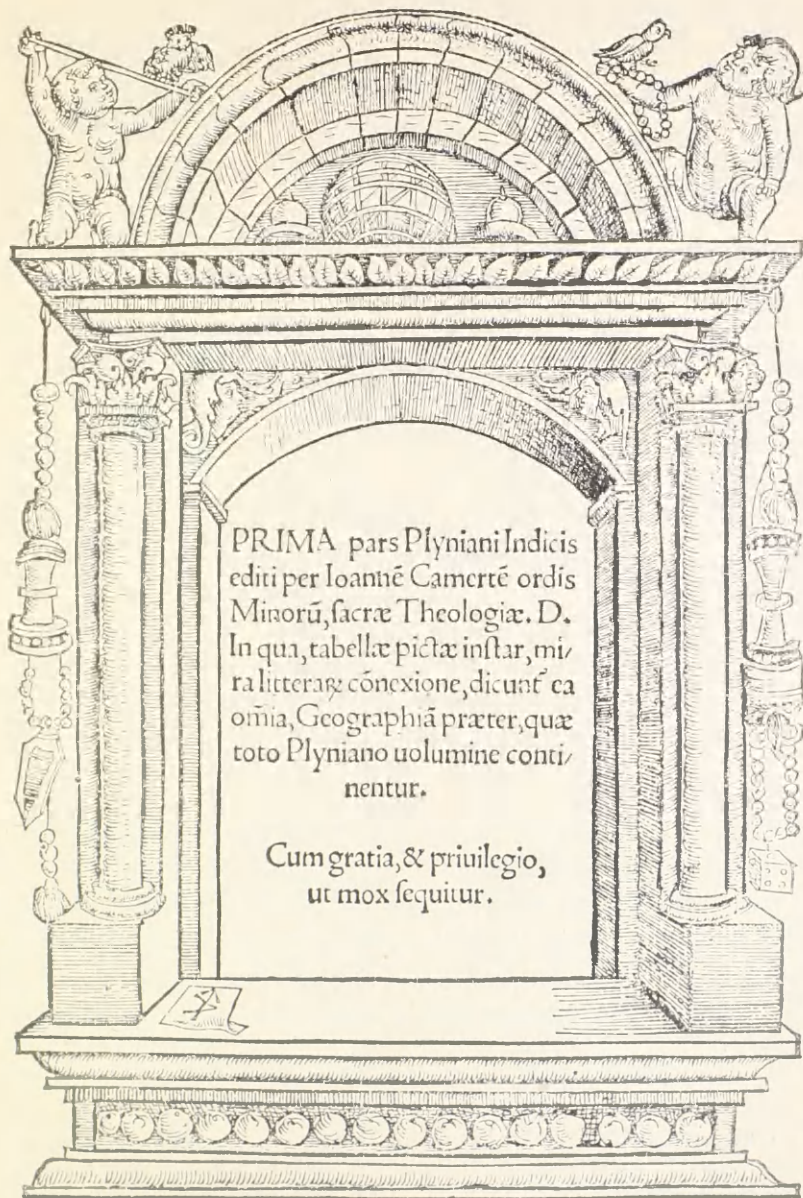
Egyébiránt vallásos buzgóságát az egyházak javára tett adományai hirdetik. «Szent Adalbert iránt viseltető tiszteltől indíttatva» az esztergomi székesegyháznak az egy-

* *Acerrimus persecutor.*

** 1539 márczius 29-én III. Pálhoz intézett levelének eredetije a páрмаi állami levéltárban. (Kollányi Ferencz szíves közlése.)

EGREGIO DOMINO STEPHANO DE VVERBEVCZ.
Patrono suo inlytissimo. Benedictus de Beken. S. D.

DIVTIVS mecum deliberas, quam sit ingenio dignum, si quando nos, nostramque patriam, laudum insigniori virtute accumulatiorem, splendidiorumque aspicerem verum ut fatear, nullum martiale bellum laudis deliberata desiderat preconiis. Erit patria, culla preter animosos Ausonios, quoque facta stelligeri coeli petunt aensum, quam sudantem virtute nostratibus certet. Quid autem pulchrius fieri potuisset, quam egregie gesta patrum, monimento litterario are obduro perenniori, quam ipsa efficacior, spectabiliorumque reddidisset. Penuria si quidem ingenio elucubratorum ex nostra gente taciturnitate delitescens genuit, Exteriorum vero vecors invidia, pulcherrime factorum nostrorum non attendebat excellentiam, sic sub tam rigescenti silentio, multa per tempora, vitam sine celebri memoria duximus. Non quia defuit nobis ingenij valor, non liberalitatis strenua maiestas, qua sola via est ad undantis scientie apicem, decetisque corporis decorata pueritas, quam omnia quam studiosis eduenat, & decens sit, dubitat nemo. Obfuit sed quoniam sanguinolenti belli cotinua exercitatio. Illa enim maiorum oblectabat animos, deuastatis omnia belli deprendam miseriam, quantum fecerint, nouerunt hi qui uesana cotumacia superbi ducti, quippiam aduersi eis moliti sunt. Cum vero pacis clementior ubertas, gloriam tum patrie, tum genti splendidior indidit paulatim pallefecit Minerue dulciloqua speciositas: nostros fulcitur hoies, quam breui in eo studio, quo vita honesta, gloria dilata, omnis denique floride virtutis honos amplificat, profecerimus, dat apertissimum argumentum Ioannes Pannonius poeta gracili facultate sublimis, & citra Sulmonensis vatis delicosam lyram resonabilis. Cuius nuprime pauca carmina ad me misisti, que cum Cecropide chorumnata sint. Erunt testes qui prelegendi fauorem nostrum indulerint poetę. Que inquam carmina ob incuriam calamitatem cicatricibus duriusculis scatebant, prestantissimi artium viri: preceptorumque iucundissimi, Ioannis Camertis facerrime theologie, professoris inlytissimi cura, usque adeo pristine excellentie redacta sunt, ut non secus resonare videantur, quam si emuncte naris autor, mundissimo ore, delicataque camœna, circūserpentis riuuli marginem reboaret. Scripseras siquidem breui in curriculo longe maiuscula ex operibus suis mittere. Quod ut facias petimus nos omnes, quibus amoenissimi poeta euigilatū opus cordi est. Ne vero (ut dicunt) in sinu gauideamus, efficias, vel ob tui sanctissimi moris, & consuetudinis indeleibile pietate, habes enim pro arbitrio maximam ubique ad ea acquirenda libertatem. Si enim armorum fragoso strepitu alias terremus nationes, obstupescere faciamus decens est, animi emiuentia, quam quantum in utraque arte fulgeamus virtutis est videre illos, qui patris seculi fruuntur amabili dulcedine & non minus illos, qui post nostram peregrinationem subsequuntur. Ista vero presentia nominis tui titulo insignire curauimus, Camertisque tui, ut mei curam velim suscipias. Vale felix. Kaleñ. Martijs. 15 14.

házasnyéki kúriát és birtokrészt Nógrádmegyében;¹ «szent Miklós iránt táplált tisztelete sugallatára» a budai domini-kánusoknak Csaba falut Pestmegyében adományozta; az utóbbit azzal a kikötéssel, hogy édes apja és «fogadott apja» Szobi Mihály, úgyszintén Hédervári Ferencz lelki üdvösségéért misék mondassanak.²

Különösen gyengéd formában nyilatkozik jótevői iránt hálás kegyelete és az egyházhoz ragaszkodása az esztergomi székesegyház javára tett egy másik adományában. Ugyanis János király lefoglalta a Bakócz Tamás primástól hagyományozott kincseket és kárpótlásul olyan jószágokat engedett át, melyeket a káptalan sikertelenül igyekezett birtokba venni. Werbőczy mind uralkodójának jó hírnevét és lelki üdvösségét, mind az egyház érdekét tartván szem előtt, saját magánbirtokait: Iván falut Hontmegyében, Zátok falut és a csesztvei birtokrészt Nógrádban, adta át a káptalannak haszonélvezetül mindaddig, míg a János király adományozásán sarkaló jogokat érvényesítheti.³

Végrendeletében egyházi és jótékonyági célokra jelentékeny összegeket hagyományozott.⁴

Bizalmas híve, Verancsics Antal gyulafehérvári prépost — a későbbi primás — úgy jellemzi őt, mint «vallásának buzgó hívét, a mit cselekedetekkel is tanusított; mert majdnem évenként honfitársakat, kit s mennyit lehetett, a török rabságból kiváltott.»⁵ A pápai követek pedig szintén nem mulasztották el Rómába küldött jelentéseikben magasztaló nyilatkozatokkal emlékezni meg vallásosságáról.⁶

¹ Az 1527 április 3-án kelt okírat Károlyi-Oklevéltár. III. 164.

² Az 1538 márczius 27-én kelt okírat Horvátnál. 283. l.

³ Az 1536 február 6-án kelt okírat XVIII. századbeli másolata az országos levéltárban. Neoregistrata. f. 1013. n. 17.

⁴ Sajnos, végrendelete nem maradt fenn. Istvánfi említi, hogy «pecunia haud contemnenda in usus calamitosorum hominum ac reficienda templa testamento legata, Budæ mortuus est.» i. m. 151.

⁵ Munkái. I. 186.

⁶ Nuntiatürberichte. III. 372. IV. 295.

IOANNESCA

MERS MINORITANVS SACRÆ

THEOLOGIAE DOCTOR, STEPHANO

Verbeucio Pannonio, bonarum artium Cultori optimo

S. D. P.

COMMVNIS PERITORVM, NEC AB RE QUI

dem, sententia est Stephane humanitatis exemplar. C. Plinium Secun-
dum, fuisse sui temporis peritissimum. Id uerum esse fatebunt omnes, q-
tum subiectam materiam, tum styli elegantiam, tum deniq; seriem, ordi-
nemq; in scribendo, a uitoris eius (in his em Aristotelis & Themistii te-
stimonio, scientiarum dignoscit principatus) diligēter animaduertent
In eo etem, qd iniuria temporis solum erat, Pliniano uolumine, cui na-
turalis historiae titulum indidit decenassime, quicquid ab homie doctif-
simo cōcipi potest, felicissime complexus est. Si eius operis diffusio, eru-

ditū, nec minus uariū q̄ ipsa natura, materiā quæris. In eo de celo, mundo, elementis, sydenbus, ac bo-
rum propriis. De orbis terræ partitione, terrarum, locis ac gēnibus. De maris partibus, ac aquarum
cæterarū natura. De hoim riuu dissōno, deq; his aliis q̄ ad hoim cognitiōne pertinent. De rerum in-
uentoribus uariarum. De his aialibus q̄ partim terra, partim aquis, partim celo uitam agunt. De
his q̄ insecta dicunt, ac in his naturæ subtilitate Aristotelis, ac ueterū philosophorū, stidus interp̄s.
De arboribus, plātifq; tū odoratis, tū peregrinis aliis. De uiribus, uinearū culturis, ac uini generib⁹
uniuersis. De plantis frugiferis, syluestribus, saciis, deq; his q̄ sponte sua proueniūt. Theophrastū
in his peripateticorū ueterū longe principē, ac plerosq; alios doctriua claros plerūq; secutus, plu-
rima suo ingenio, ac solerti studio repta, nec nota prius, aliis supaddēs. De frugū, cerealiūq; natura.
De agricolarū studiis. De syderū ortu atq; occasu. De uentorū rationibus. De rēpstatū, pgnosticis
futurorūq; p̄signis. De hortorū cultu, hortensiuq; natura, usūq; multiplici. De plantarū sauarū ci-
bis, earūq; medicinis. De florib⁹, tū herbarū, tū arborū, ac decoramētōrū differeētis. De uinorū,
arborū urbanarū, syluestriūq; medicinis. De nouis morborū gñibus, deq; horu curis. De medicis
q̄ ex aialibus excogitatē sunt. Deq; artis eius autoribus, atq; origine. De imagicā uanitate, & q̄ uani-
tatis eius fuerint autores. De aquatiliū usu uario, & his q̄ ex aquis, p̄creant, & fiunt. De intra terrā
genitis, metallorū uidelicet gñibus, auro, argento, ære, plūbo, ferro, cæteriūq; his similibus. De æra
riis artificibus. De colorū differentiis, usūq;. De picture inuentiōe, pictoribusq; p̄cipuis, deq; eorū
miris opibus. De marmoribus, reliq; rēq; lapidū speciebus, quicq; in sculpcdis his maxie claruerunt.
Postremo de gēmarū noibus, locis, uiribus, p̄cis, coloribus. Quæq; disciplina, ac arte, q̄ ueræ sunt,
a ficticiis dignoscant, nōn minus eleganter, q̄ dōctē Plinius Secundus diliteruit copiose. Quæ oia
nullus adhuc scriptorum, nedum apud latinos, sed nec apud græcos qdē, q̄ sibi in hisce reb⁹ tribuit
principatū, tam cœliciter aggressus est, & absoluit. Si styli elegantia q̄s exposcat, uix dabis ex alterū
quē Plinianē cōpares elegantia. Sūt. n. (teste Macrobio) quatuor dicendi gñā Copiosum, in q̄ Ci-
ceronē dñari asserit. Breue, qd Salustio peculiare fuit. Sicū, qd Frōroni ascribit. Pingue & floridū
in q̄ inq; Plinius Secundus luxuriat. Quis unq; p̄tērea Plinianā in tā patentī cāpo breuitatē conse-
pouit. Quæ n. ab aliis pluribus uolumib⁹ cōscripta sunt, ea, & sepe plura. Plinius is paucis est com-
plexus capitibus. Ita, r. fore pbabit is q̄ Geographiæ scriptores, de aialibus libros editos, de plātare
natura, scripta legerit diligēter. Cæteros scriptores breuitas (inq; Horatius) obscuros, hūc eadē lu-
cidū efficit & ornatū. Legerat Plinius indubie illud! Horanianū p̄ceptū Singula quæq; locū (inq;
teneant sortita deceter. Nemo p̄fecto scribentū (uenia dixerit aliorū) Plinio ordinatus, reb⁹q;
de qbus scribit cōueniens uel librū libro cōnexuit, uel materiā materiā copulauit. Primo. n. de
celo, cuius circūflexu regunt cūcta. De terra cōsequēter, ac us q̄ uel circa, uel supra terrā cōe animā
tibus elemētū sita sunt. Postremo de infra terrā positis, q̄ Mineralia uulgo nūcupāt, differit copiose.
Fatei tādē Plini⁹ igneue, p̄ q̄s, p̄fecerit autores, monetq; tacite eū improbecacere, q̄ in alieno (ut n
quit ille) libro ingeniosus est. Indicat q̄s sit autores secut⁹ in ope. Quibusue sit scriptoribus danda
fides. Et ut paucis ex his q̄ in huius laudes dici possent, plura cōplectar, nil horū Plinius p̄termittit
q̄ nobilissimo cuiq; autori iure conuenire uideant. Hunc eundē Pliniū, catholici scriptores, Laclan

Az irodalom pártolásának dicsősége is környezi Werbőczi emlékezetét.

Az 1513-ik év végén a Hármaskönyv szerkesztésével elfoglalt jogtudós szabad óráiban előkészületeket tett, hogy Janus Pannonius szétszórt költői műveit egybegyűjti és közrebocsátja.

Egyelőre tíz elegiát küldött sajtó alá bocsátás végett Bécsbe az ifjú Bekényi Benedekhez, ki az ő támogatása mellett látogatta ott az egyetemet.¹ Ez azonban úgy találta, hogy a költemények szövegét az ügyetlen másoló eltorzította és megcsonkította. Ezért egyik tanárához, az olaszországi Camerinóból származó Vellini Ricutius János Ferencz-rendű szerzeteshez fordult, ki a klasszikai irodalom terén nagy tevékenységet fejtett ki.

Camerinói János (Johannes Camers) — a kivel egyébiránt Werbőczi már előbb is összeköttetésben állott,² — a tíz elegiát, miután szövegét helyreállította, az 1514-ik év első felében közrebocsátván, a címlapon Werbőczit «Mæcenásának» nevezi és a munka kiadása körül szerzett érdemeit hozzá intézett három distichonban így magasztalja:

«Ékes verseket írni mi szép, mi dicső feladat volt ;
 Ámde mi rút vala, hogy elborítá a homály.
 Most a te hű gondod nem tűrte tovább e vétket,
 S olvassák ime most Jánus a verseidet.
 Hálaadás Jánus, hálás Pannónia földje
 István néked ezért s még maga Pallas is az!»³

A könyvecske élére mind Bekényi Benedek, mind Camerinói János Werbőczinek szóló ajánlólevelet helyeztek. Amaz a tíz elegia kiadásának előzményeiről szól, maga és tanára részére Werbőczi további pártfogását kéri. Az utóbbi kiemeli, hogy Werbőczi «íránt táplált szeretete» sugalla-

¹ Ezt abból következtetjük, hogy alább említendő ajánlólevelét Werbőczinek, mint «patrono benignissimo» czímezte.

² Ezt alább idézendő ajánlóleveléből következtethetjük.

³ Hegedűs István fordítása.

tára vállalkozott a költemények kiadására, melyeket az ókor legnagyobb költőinek műveivel egy színvonalra helyezett.¹

Werbőczi a fáradságot és a dicsőítést bőkezűen jutalmazta. Ezért Camerinói János jónak látta, már néhány hónap múlva, saját munkáját, Plinius természetrajzi dolgozataihoz készített tárgymutatóját Werbőczinek ajánlani «kezdődő barátságuk» megszilárdítása végett. «Az irodalom legjobb tisztelője» (bonarum artium cultori optimo) «az erény és az erényesek kiváló tisztelője» (virtutum et virtutes colentium insigni cultori) gyanánt dicsőíti őt. Együttal kilátásba helyezi, hogy készülő nagyobb munkáit szintén neki fogja ajánlani.²

Igérétét beváltotta. Mikor hat évvel utóbb Julius Solinus harmadik századbéli földrajzi író «Polyhistor» című munkáját, bő magyarázó szöveggel ellátva, Bécsben kinyomatta, a könyvet csakugyan Werbőczinek ajánlotta; mert — úgy mond — «különböző időben vett leveleiből tudja, hogy ilyen olvasmányokban gyönyörködik»; e mellett «iránta érzett szeretetéről» tanúságot akar tenni.

A munka szövegében azon mondatokhoz, melyek Pannoniáról szólnak, Camerinói János azt a jegyzetet csatolja, hogy a Pannonia területén lakó magyarok soraiban a tudománynak sok művelője találatik, a kik közül Werbőczit megnevezi, őt vallásossága, felebaráti szeretete és bőkezűségeért dicsőíti. «Arról azonban — teszi hozzá — hogy engem milyen értékes ajándékokkal tisztelt meg, hallgatok.» Főntartja magának, hogy «barátját» alkalmasabb helyen majd méltóbb módon fogja a világnak bemutatni.³

¹ A negyedretű négy íven, (év és hely megjelölése nélkül) Vietor és Singrenius műhelyében kinyomatott ritka könyvecske egy példánya a bécsi udvari könyvtárban van meg.

² A Bécsben 1514-ben nyomtatott munka két részben jelent meg (Prima pars Pliniani indicis. — Secunda pars

Pliniani indicis). Mindkét rész előtt külön ajánlólevél áll. Az első 1514 augusztus 30, a másik 1514 július 27-iki dátumot visel.

³ Az ajánlólevél dátuma: 1520 január 21. — A 336 folio lapra terjedő könyvet Singrenius nyomdája kiváló díszszel állította ki. (Mayer szerint «ist eine Zierde

IOANNIS
CAMERTIS MINORI
TANI, ARTIVM, ET SA
CRAE THEOLOGIAE
DOCTORIS, IN. C. IVLII
SOLINI ΠΟΛΙΤΙΣΤΡΑ
ENARRATIO
NES.

Additus eiusdem Camertis Index,
tum literarum ordine, tum res
rum notabilu copia/pera
cōmodus Studiofis.

Cum Gratia, & Privileg
gio Imperiali.

112. CAMERS SOLINUS-COMMENTÁRJÁNAK CZÍMLAPJA.

Erre többé alkalma nem kínálkozott.

Egy másik bécsi író, Ursinus Velius Gáspár, kevéssel a mohácsi vész előtt a dán királyné (Mária nővére) halála alkalmából kiadott gyászkölteményét Bekényi Benedeknek, akkor Werbőczi mellett nádori ítélőmesternek ajánlván, ezt felkéri, hívja föl rá Werbőczi figyelmét, «kit sok és kiváló erényeiért nagyra becsül és tisztel».¹

Egy harmadik bécsi író: Chrysologus de Valle Mariæ atya 1518-ban «A nyelvek tanulásának hasznosságáról» kiadott munkájában azok között, a kik több idegen nyelvben való jártasságukkal tűnnek ki, megnevezi Werbőczit, kivel «komája Singrenius nyomdász házánál többször volt alkalma találkozni és társalogni».²

Ez a Singrenius, ki Bécs előkelőbb polgáraihoz tartozott, néhány hónappal a Hármaskönyv kinyomatása után, nagybecsülését a szerző iránt és haláját «a tőle vett díszes és tisztességes ajándékért,» abban az ajánlólevélben hirdette, a mit Petronius egyik satirájának élén hozzá intézett.³

Ezen csakhamar feledésbe ment irodalmi műveknél tartósabb, mert négy századot túlélt és soha többé el nem enyésző emléket emelt Werbőczi önönmagának Hármaskönyvében. Ő ugyan sem azt az időpontot, a mikor a nádori méltóságot foglalta el, sem a János király trónra léptével beállott kedvező helyzetet nem használta föl arra, hogy a jogkönyv hivatalos kihirdetését és használatba vételének elrendelését kieszközölje; de erre szükség sem volt.

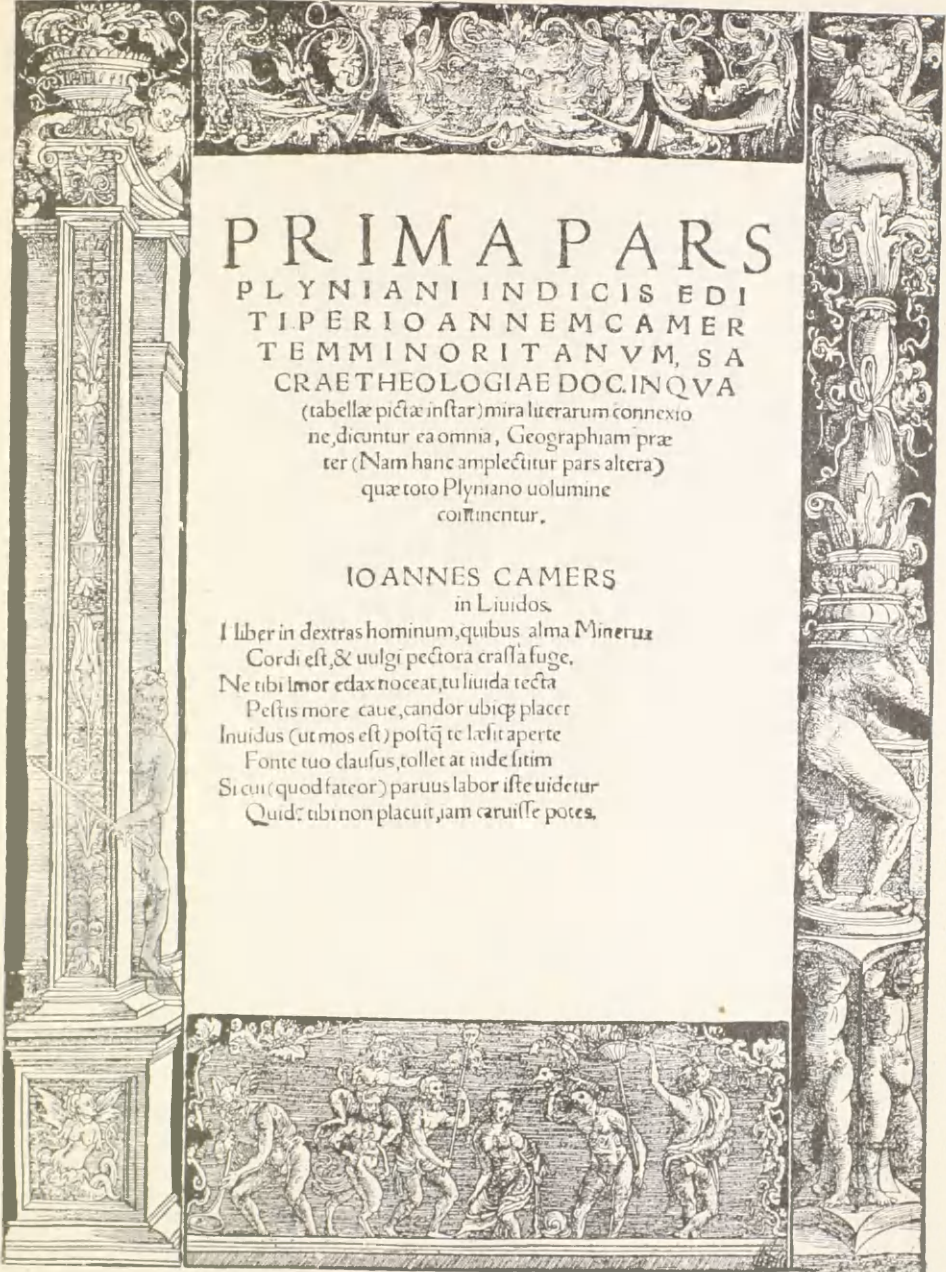
Nemcsak a János királyt uraló területen, hanem Ferdinánd országrészében is általános használatban állott. Amott már 1532-ben a kolozsvári sajtón második kiadása jelent

der Wiener Presse überhaupt.» — Wiener Buchdruckergeschichte. Wien. 1887. 1. 37.)

¹ A ritka könyvet ismerteti gróf Kemény József. Irodalmi Berek. 70.

² Ugyanott van ez az ajánlólevél közölve

³ Ugyanott.

PRIMAPARS

PLYNIANI INDICIS EDI
TIPERIO ANNEMCAMER
TEM MINORITANVM, SA
CRAETHEOLOGIAE DOC. INQVA

(tabellae pictae instar) mira literarum connexio
ne, dicuntur ea omnia, Geographiam præ
ter (Nam hanc amplectitur pars altera)
quæ toto Plyniano uolumine
continentur.

IOANNES CAMERS
in Luidos.

I liber in dexteras hominum, quibus alma Mineruz

Cordi est, & uulgi pectora crassa fuge,

Ne tibi **lmor** edax noceat, tu liuida tecta

Pestis more caue, candor ubiq; placet

Inuidus (ut mos est) postq; te lelit aperte

Fonte tuo clausus, tollet at inde litim

Si cui (quod fateor) paruus labor iste uidetur

Quid: tibi non placuit, jam caruisse potes.

meg; Bécsben pedig 1545-ben Singrenius szükségesnek látta harmadik kiadását bocsátani közre.

Az 1548-^vik évi országgyűlés azon törvénycikkelye, mely új jogkönyv szerkesztését határozta el: veszélyvel fenyegette Werbőczy művét. Gregoriancz zágrábi püspök elnöklete alatt bizottság küldetett ki, melynek tagjai közül Bodenarius bécsi híres jogtanár végezte a szerkesztés munkáját.

Az ítélet, a mit munkálatuk élén a Hármaskönyv fölött mondanak, nem kedvező. Azt állítják, hogy Werbőczy sok fontosat mellőzött, vagy pedig «az isteni törvény, az ész-jog és a régi országos szokás szabványaitól eltérő módon adott elő.»

Dolgozatukban, melyet «Magyarország szokásjogának négyes könyve», (Quadripartitum juris consvetudinarii regni Hungariæ) címmel láttak el és összesen 389 címre vagy fejezetre osztottak, 94 címbe olyan kérdéseket tárgyalnak, melyeket Werbőczy egészen mellőzött. Sűrűn fordulnak elő esetek, a mikor a Hármaskönyv egy címének tárgya bővebb magyarázat következtében több címbe foglaltatik.

A Négyeskönyv 1553-ban elkészülvén, bírálat alá vétett a bécsi udvarnál. Itt többféle javításokat és módosításokat kívántak, melyekre a szerkesztők ráállani vonakodtak. Ezért a királyi megerősítést el nem nyerte, az országgyűlésnek sem mutatták be. Kézirati példányai a levéltárakban lappangtak és csak 1798-ban bocsáttatott közre sajtó útján, magánhasználat céljaira.

Ha a korona és a törvényhozás szentesítését elnyeri, csakhamar kiszorította volna a használatból a Hármaskönyvet, mely így tekintélyét csorbitatlanul megőrizte mind Magyarországon, mind Erdélyben és Horvátországban. Ennek következtében mind a latin szöveg új kiadásainak, mind élő nyelvekre lefordításának szükségessége szün-

telenül érezhető volt. 1565-ben jelent meg Debreczenben az első magyar, 1574-ben Nedeliczen a horvát, 1599-ben Bécsben a német fordítás.

1628-ban csatoltatott először a Hármaskönyv latin szövege a magyar országgyűlések, 1698-ban az erdélyi országgyűlések törvényeinek gyűjteményéhez;* ily módon ezekkel egyenlő jogi érvényessége és kötelező ereje minden kétséget kizáró módon jeleztetett.

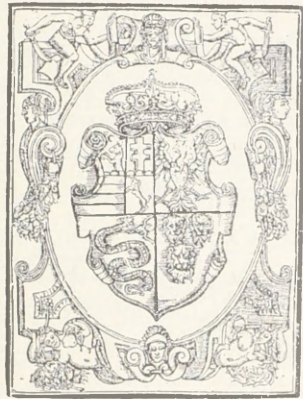
Egyébiránt már korábban, az 1588-ik évi országgyűlés végzeményében fordult elő az az eset, hogy a Hármaskönyv egyik címére, mint érvényben levő törvényre, hivatkozás történik. Az 1635-ik évi országgyűlés azokat a törvényeket és szabályokat, melyek a Hármaskönyv két címének tartalmával ellentétben állottak, érvényteleneknek nyilvánítja.

Az erdélyi országgyűléseken hozott törvények hasonlóképen elismerték a Hármaskönyv törvényerejét.**

Werbőczinek köszönhetjük tehát, hogy a magyar korona egész területén, a megoszlás idejében, a jog egysége meg volt menthető.

II. Ferdinánd koronázásánál (1618.) először iktattatik a hitlevélbe az a fogadalom, hogy a király a nemességnek a Hármaskönyvben formulázott kiváltságait tiszteletben fogja tartani.

Viszont valahányszor a királyi korona kegyúri jogainak megoltalmazásáról volt szó. Rómával szemben, szintén Werbőczi tekintélyére támaszkodott az udvar és a főpapság.

114. JÁNOS ZSIGMOND CZIMERE.

(A Tripartitum 1565-iki debreczeni kiadásából.)

* Corpus juris Hungarici. Approbatæ et compilatæ constitutiones Transsilvaniae.

** Sósmegeyi Vajda László: Synopsis juris Transylvani. (Kolozsvár, 1830) 46.

Az első ilyen eset az 1589-ik évben fordult elő, a mikor a római szentszék kifogást emelt az ellen, hogy a magyar királytól kinevezett érsekek és püspökök, a pápai megerősítés előtt a javadalom és a joghatóság birtokába lépnek. A magyar főpapok ezen gyakorlat törvényességét igazolandók, a Hármaskönyvben foglalt fejtegetésekre utaltak, a melyeket «Magyarország törvénykönyvében foglalt törvény» gyanánt tüntettek föl.

1613-ban a szentszék kísérletet tett, hogy Magyarországon az egyetemes egyházi jog elveit uralomra emelje. A II. Mátyás udvaránál tartózkodó pápai követ jelentéseiből tudjuk, hogy a magyar főpapok kiváltságos állásuk igazolására, a hosszú gyakorlat mellett, egyedül Werbőczire hivatkozhattak és hogy a tőle hirdetett jogelvekhez szilárdul ragaszkodtak.

Pázmány Péter, a katolikus egyháznak Magyarországon restauratora, szintén Werbőczy álláspontjára helyezkedett. Rómában támasztott újabb nehézségek alkalmából így nyilatkozott:

«Arra a kérdésre, vajjon a magyar királyok a főpapok választásának és a javadalmak adományozásának jogával bírnak-e, megfelel a magyar törvénykönyv (t. i. a Hármaskönyv), mely világosan hirdeti, hogy a pápa Magyarországon, javadalmi ügyekben, a főpapok megerősítésén kívül más joghatóságot nem gyakorol. A bullák és egyéb irományok, melyek ezt igazolják, elpusztultak ugyan, de a törvénykönyv (a Hármaskönyv) szerkesztésének idejében léteztek. Akkoron pedig a magyarok osztatlanul a kath. egyház hívei voltak és a szentszékhez őszinte hódolattal ragaszkodtak, minélfogva föl kell tenni, hogy (Werbőczy) állításaiban azért nyugodtak meg, mert igazságukról meg voltak győződve. Egész ország ellen hazugság vádját emelni, esztelenség volna. A törvénykönyv (Hármaskönyv) nyilatkozata tehát elegendő jogerővel bír s a ki az ország ezen

IOANNES CAMERS

ORDINIS MINORVM ARTIVM, ET SACRAE

Theologiæ Doctor, p̄stantissimo, ac doctissimo viro
domino magistro STEPHANO Verbeucio
Pannonio, incliti Hungariæ regni Maiestatis
locum tenenti, perpetuam felicita-
tatem deprecatur, & optat.

MIRABERIS forsitan Stephane humanissime Soli-
nianos nuper a me æditos Commentarios primo
aspectu contuens, qđ Camers tuus sacris ab ineun-
te ætate literis, ac religione institutus, in senectam
iam uergēs/hocce labores p̄fessione ipsa mea multo
inferiores/hoc præferam tempore susceperim,
susceptosq; & absolutos, in manus tandem homi-
nū tuo auspicio emitti sustinuerim. At sunt, ni falsi
sint, plures/qui propositū hoc nostrū ædum mirent, sed id ipsum culpent
potius, carpant, damnentq; falsim acriter. Hi maxime, quibus mos est, in
partē cuncta deteriorē accipere, & horre præsertim turba, quę/ut prouer-
bio dici solet, Corrupti sine Tatione celebs. Erant, inquit, alię studij tui
honestiores uigilę, essemus & nos eiusdē cū t̄s omnino sentētię, si ob eas,
has honestiores uigilias diuina nobis exulare pateremur, Verū huius ge-
nus exercitia nō nisi feriat, uel quopiā affecti tēdio, in manus sumimus. So-
let enim ingenij curis maioribus distractū/remissioribus interdū studijs
plurimū recreari. Sunt hæc nimirū aptissima studiofis ouia. Alia/idest/cor-
poris/uulgares affectant, Nimirum,

Quæ corpus alunt, animus quoq; pascitur illis,
Immodicus contra carpit utrunq; labor.

Occidet ad Circi si quis certamine semper
Non intermissis cursis ibit equus.

Firma sit ipsa licet, soluetur in æquore nauis,

Quæ nunq̄ liquidis sicca carebit aquis. Inter philosophorū placita
enuumeratur & hoc. Nequaq̄ satis in re una cōsumere curā. Platonem/que
ob cœlestium/divinarumq; rerum eruditionem/nostri quoq; diuinū uos
citant, Tragœdij faciēdis locale interdū operā/memorizę p̄ditū est. Eius
inter ceteros/ij duo lepidissimi, uenustissimiq; uersiculi celebrantur.

τὴν ψυχὴν ἀγαθῶσα φίλων ἐπιχειρίσιν ἔσχεον

ἄλλοι γὰρ ἢ τλήμων ὡς διαβουσίαν.

Quorū est hæc ferme sententia.
Sauia dāns Agathonī animam ipsa in labra tenebam,
Ægra enim properans tanq̄ abitura fuit. Aristoteles philosophorū

közvégezésével magát ellentétbe helyezné, az ország köz-állapota ellen intézne támadást, a felségsértés bűntényét követné el.»

A király magáévá tette Pázmány felfogását és azzal összhangzásban adta meg Rómában levő követének utasításait, melyekhez a Hármaskönyv megfelelő szövegének másolatát mellékelte. «Meghagyjuk — így szól egyebek

Regis officium et Bonis
 et Regis Definitio
 Regis et in Libertate et
 Justina gratia
 Bonis et Justus Primus
 Malis et in primis
 sed non color faciat
 filium Imperatoris Regis
 Adulatoris filii non adhibere
 Malis et in primis non faciat
 quibus Materis et filii
 furtivi subvertit non mittat
 Bonis Amabilem Malis vero
 amabilem non adhibere

115. WERBŐCZI KÉZÍRATTÖREDÉKE.

között — hogy a királyi kegyúri jogainkra sérelmes ujtásoknak útját állja; mert koronázási eskünk kötelez, hogy Magyarország törvényeit, jogait és szokásait lelkiismeretesen megtartsuk.»

Ez a felfogás a Hármaskönyv részleteinek közjogi és kánonjogi érvényességéről, uralkodó maradt Magyarorszában mai napig. Ha tehát az a szoros frigy, mely a kath. egyház és a magyar királyság között kilencz század előtt

létrejöött és külső kapcsát a királyi kegyúri jogban kapta, mai napig meg nem lazulva fönnáll, ebben Werbőczy könyvének nagy része van.*

Nem kevésbé döntő befolyást gyakorolt ez a könyv arra az állásra, a mit a közéletben a magyar köznemesség elfoglalt, mivel azt Werbőczy nemcsak magánjogi törvénykönyvvel, hanem közjogi magna chartával látta el.

A nemesség jogegyenlőségének, szabadságai azonosságának tanát hirdetve, jogait szabatosan formulázva, a köznemesség állását háromfelé: a korona, az oligarchia és a jobbágyosztály irányában biztosította. Sőt megoltalmazta önmagával szemben is; mert a Hármaskönyvben kifejtett vagyon-, család- és örökösödési jog a nemesség osztályérdekeinek szolgálatában állott és arra czélozott, hogy hatalmát a nemesi rend maga se idegeníthesse el.

A legszegényebb köznemes is megtanulta a Hármaskönyvből, hogy az ország sorsának intézésére, alkotmányának védelmezésére éppen úgy van hívva, mint azok, kiket a körülmények kedvezése méltóságokkal, címekkel, kincsekkel halmozott el; azt a meggyőződést merítette belőle, hogy az ország javáért és szabadságáért harcol, a mikor a saját rendi kiváltságaiért száll síkra.

Valahányszor ilyen küzdelem szükségessége forgott fönn, a nemesség zászlain Werbőczy neve ékeskedett s a legélesebb fegyvert a Hármaskönyv első részének kilencedik címe (a sokat emlegetett «partis primæ titulus nonus») szolgáltatta.

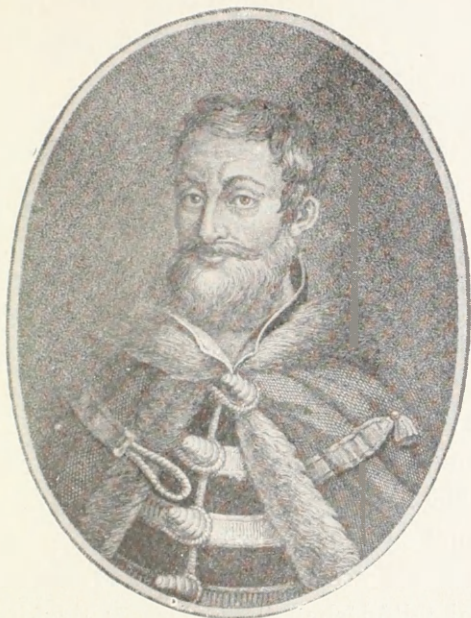
És mindazok, a kik a magyar alkotmányt megtámadták, Werbőczy munkája ellen intézték ostromaikat. Így tett a legfélelmesebb soraikban: II. József császár is. Többször hangoztatta leírataiban, hogy «az alapjokban hamis Werbőczy-féle tanítások» nem tartóztathatják őt fel.**

* V. ö. e sorok írójának munkáját: A magyar királyi kegyúri jog. 281. és kk. 11.

** MARCZALI HENRIK: II. József. III. 69.

És így tettek az ő irányának hívei is. Köztük egyik, Izdenczy udvari tanácsos 1790-ben külön röpiratot bocsátott közre, Werbőczi tekintélyének megingatása végett.*

A Hármaskönyv uralma 1848-ig tartott; sőt magánjogi hagyományai 1861-ben újból feltámasztattak és részben ma is életben vannak.

116. WERBŐCZI ARCZKÉPE.

(Ehrenreich rézmetszete a gr. Vigyázó-család birtokában levő olajfestmény után.)

Dicsőség ez, melyben Werbőczi a római és kánoni jog nagy codificatoráival osztozik. Dicsőség, melyet el nem homályosíthatnak azok a modern politikusok és jogtörténészek, kik ő rá hárítják a felelősséget azért, hogy «Magyarországban a jogi élet hosszú mozdulatlanságban tespedett, hogy hazánk a xvi. század elejétől fogva más irányban haladt, mint a nyugati Európa és csak negyedfélszázad

* Címe: «Etwas vom Werbőcz.» Hely, év és név nélkül.

múlva nyert politikai jogokat a polgárság, szabadult föl a jobbágyosztály.» Sőt találkozott, a ki nagy nemzeti szerencsétlenséget látott abban, hogy «mikor a harczmezők ágyúszózata a lovagkor sirba szállását hirdette, nálunk éppen akkor codificáltak a nemesi rend jogait; mikor az újkor jelszava a forgalom szabadsága, a munka védelme, a vagyonmegosztás kötetlensége már érthetővé lett: nálunk az ősi prohibitív rendszer újra szentesítettetett.»*

A kik azt hiszik, hogy Werbőczy Hármaskönyve a haladás útjaiba akadályokat gördített, nem veszik észre, hogy a nemesség egységének elve jelentékeny lépés volt a modern állami élet föltételét képező nemzeti egység felé, lehetlenné tette a jogok absorbeálását csekély számú arisztokraczia által, a nélkül, hogy azokhoz a szélsőségekhez vezetett volna, a melyek Lengyelországra enyészetet hoztak.

Ne feledjük azt sem, hogy nálunk a polgárság idegen származású volt és századokon át a magyarsággal assimilálódni nem tudott; a nemesség a nemzeti élet egyetlen szerve volt.

Ha a nemesség kezeiből a vezérszerep már a xvi. században kisiklik: az ország ma talán műveltebb és gazdagabb; de valószínűleg megszűnt volna magyar és független lenni. Nagy szerencsétlenség, hogy a politikai, műveltségi és társadalmi fejlődésben hátramaradt; de kisebb, mint ha a nemzeti individualitást elvesztette volna.

Kétségtelen végre, hogy a nemesség és a királyság viszonyát szabályozó jogelvek, melyeket a Hármaskönyv tartalmaz, hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar szent korona csorbitatlanul megőrizte varázsát és államföntartó hatalmát. Ennek köszönhetjük nagy részben, hogy a Magyarországot környező államoknál hazánk szerencsésebben evezett keresztül azon szirtek között, melyek nemzeti és politikai fejlődésének útjain hajótöréssel fenyegették.

* DELL'ADAMI, i. m. 322.

Míg évszázadokon át uralkodó állást foglalt el a nemzet közéletében az a könyv, a mit Werbőczy írt: politikai tevékenysége mezején mindaz, a mit tervezett, megghiúsult, a mit tett, elenyészett, a mit alkotott, összeomlott.

117. WERBŐCZI MELLSZOBRA.

(Izsó eredeti szoborterve Ernst Lajos gyűjteményében.)

Nagy és állandó alkotásokat a népek életében csak a tömegek nemes lelkesedése és áldozatokban ki nem fáradó férfiereje létesíthet, — lángelmével és erényekkel megáldott államférfiak vezérlete alatt.

A xvi. század első felében a siker ezen föltételei nem voltak meg a magyar népben és hiányoztak Werbőczyben.

Az ékesszólás az államférfiúnak értékes tulajdonsága; de czélja elérésének biztosítására nem elegendő.

Werbőczi szava gyújtó hatással hangzott el. Azonban az indulat és szenvedély pillanatnyi hevét, nem az élet termékenyítő melegét árasztotta széjjel. Szalmatüzet támasztott, melynek föllobbanó lángja fénynyel borította a láthatárt; de csakhamar elaludt, és mélyebb lett utána a sötétség. A mozgalmak, melyek az ő vezérlete alatt az országot betöltötték, lázas természetűek voltak, a nemzeti szervezetben elhatalmasodott sorvasztó elemek dúlásait még siettették. Werbőczi nélkülözötte az éles ítélőképesség és mély belátás azt a hatalmát, mely az emberek lelkét föltárja, a körülményeket mérlegeli, a következményeket kiszámítja. Ismételten kellett utalnunk elbeszélésünk folyamán naiv lelkületére, mely folytonosan esalódásokba, kudarczokba vitte. Nem született tehát kormányzónak; sőt még pártvezérnek sem. A tömegek fegyelmezésére képtelen az, a ki magát nem bírja fegyelmezni. Az ő élete nem az iránytűhöz hasonlít, mely ingadozásai közepett állandó iránypont vonzóerejének hódol; inkább széljelzőhöz, mely a légáramlatok változásait követi.

Önmagának nagy része volt abban, hogy életpályáját, melyet Mátyás fényes uralkodása alatt, mint a nemzeti múlt emlékeinek őre kezdett meg: gyászos korszak küszöbén, a budai basa törvényszéki termében fejezte be.

FÜGGELÉK.

.

WERBŐCZI ISTVÁN BIRTOKSZERZEMÉNYE.

1498.

Január 25-ikén Szobi Mihály, Nógrádmegyében Csesztve és Sente falvakban birtokrészeket adományoz neki.¹

1499.

Julius 11-ikén Szentei Sebestyén Nógrádmegyében Sente faluban birtokrészt adományoz neki.²

1502.

Ápril 22-ikén Ulászló király, Ardói Fogas István magvaszakadtával, ennek összes birtokait, (névszerint Ugocsamegyében, Ardó és Werbőcz falvakban birtokrészeket) adományozza neki.³

1504.

Május 13-ikán Kusali Jakcsi János özvegye Nyárasapáti Klára 136 forint kölcsönért zálogba adja neki Pestmegyében Nyárasapáti pusztát, mely örök tulajdonába megy át azon esetre, ha a kölcsön szeptember 29-ig le nem fizettetik.⁴

Ugyanezen évben Ulászló király, Almási Gáspár magvaszakadtával, Nógrádmegyében Pusztaalmás falu felét adományozza neki.⁵

¹ HORVÁT, 124. — A június 26-ikán kelt királyi beiktatási rendelet Vörösvártt. 38. 8. 1.

² A királyi beiktatási rendelet és a sági convent jelentése a beiktatásról, mely ellenmondást provocált, HORVÁT-nál, 125—132.

³ Országos Levéltár, 38437, 38438.

⁴ A bevallás Vörösvártt. 38. 43. 2.

⁵ Mulyadi Bertalan és Demeter 1505 ápril 3-ikán kijelentik, hogy ámbár ők a beiktatásnál óvast emeltek, tekintettel a jó szolgálatokra, a miket Werbőczitől tapasztaltak, az ő és fia, Ferencz-jávara, jogaikról lemondanak. A bevallás az Országos Levéltárban, 21438.

1505.

Zovárdfi Ferencz Ugocsamegyében Ardó és Werbőcz falvakban birtokrészeket adományoz neki.¹

1506.

Junius 27-ikén Werbőczy István és terjéni Radnóti György, magtalan haláluk esetére, kölcsönös örökösödési szerződést kötnek; az utóbbi Nógrádmegyében Bánk, Ordas, Terjén falvakat és Hontmegyében Inam falut; amaz Nógrádmegyében csesztvei, felső-rátoki, pusztalmási birtokrészeit a dedneki pusztával köti le.²

Szeptember 7-ikén Szakmári György pécsi püspök és királyi kancellár, Pozsonymegyében Belvata, Egyházasmagyar, Lócz, Madarász, Salamon és Tankháza falvakban birtokrészeket adományoz neki.³

November 10-ikén, Csekekátai Balázs, Külső-Szolnokmegyében Tetétlen falu negyedrészt adja neki cserében a Nógrádmegyében fekvő kelecséni birtokrészért.

November 11-ikén ugyanaz jutalmul jó szolgálataiért visszaadja neki ezt a kelecséni birtokrészt.

Ugyanazon napon Csekekátai Balázs és János Nógrádmegyében kelecséni és selpi birtokrészeket adományoznak neki; ugyanakkor pedig Tetétlen falu másik negyedrészt Csekekátai János cserében adja neki egy selpi birtokrészért.

A következő napon pedig Csekekátai János ezt a selpi birtokrészt visszaadja neki hálából a jó szolgálatokért és 200 forint fejében.⁴

1507.

Május 8-ikán Kusali Jakcsi János özvegye Nyárasapáti Klára, Pestmegyében: Besenyőegyháza, Mende, Nyáras, Törökegyházi puszták felét adományozza neki.⁵

Május 25-ikén Szobi Mihály, Temesmegyében: Cseri várát, Berény és Cseri mezővárosokat. Bajók, Bizere, Bokfalva, Botibok, Draxafalva, Godinfalva, Horgostó, Kissárod, Lászlófalva, Prebitfalva, Rugas, Sebes-

¹ Anyja, Zovárdfi György özvegye 1505-ben óvást emel az ellen, hogy ezt kiskorú fia, Werbőczy rábeszéléseinek és ígéreteinek befolyása alatt tette. A datum nélküli óvás HORVÁTNÁL, 140.

² A szerződés és az 1506 december 6-ikán kelt királyi megerősítés Vörösvártt.

³ Az adománylevél a Batthyányi-grófok köpcseni levéltárában.

⁴ A bevallások a vörösvári levéltárban. 38, 1, 1 és 38, 4, 3, 5 számok alatt.

⁵ Az adománylevél ugyanott, 38, 33, 1. A királyi megerősítés az Országos Levéltárban. 21715.

fok, Szendrő, Tokfalva, Topolócz, Tóti, Trokfalva, Veresjanósfalva és Zeliges falvakat adományozza neki.¹

Augusztus 14-ikén Ulászló király, Henczhidai Benedek magvaszakadtával, Békésmegyében: Balkány és Nagy-Ráb falvak felét;² Bihar-megyében pedig: Henczhida, Okány, Salhida és Zsadan falvakat adományozza neki.³

1508.

Márczius 26-ikán Toldi Miklós, Nógrádmegyében Dedneken birtokrészt adományoz nekik.⁴

November 13-ikán Ulászló király, Cheői Antal és Tamás magvaszakadtával, Külső-Szolnokmegyében Inoka falut, Pestmegyében Sidó falut és Patyód pusztát adományozza nekik.⁵

1509.

Zovárdfi Ferencz, Ugocsamegyében az ardói és werböczi birtokrészeket zálogba adja nekik.⁶

1510.

Márczius 25-ikén Ulászló király, Veresszentmiklósi Margit magtalan halála után, Temesmegyében: Ardómag, Isztamer, Kissarud és Nagysarud pusztákat.⁷

Ugyanazon napon ugyanaz, Nagyzsarnai Vitéz Péter magvaszakadtával, szintén Temesmegyében: Bariut, Kígyós, Kiszarna, Kőrös, Középfalu és Nagyzsarna pusztákat adományozza neki.⁸

(Werböczi ez időben Bajoni Jánostól zálogban bírt Hevesmegyében Igaron egy birtokrészt, melyet december 21-ikén, a zálogösszeg lefizettetvén, visszabocsátott.)⁹

1511.

Január 11-ikén Ulászló király, lóczi, másképen várkonyi Trombitás Demeter magvaszakadtával, Nógrádmegyében Lóczon birtokrészt;¹⁰

1 Az adománylevél és az 1507 június 12-ikén kelt királyi megerősítés a vörösvári levéltárban.

2 Ezen falvak másik felét Tordai László és Miklós nyerték el.

3 Az adománylevél ki van adva: Békésmegyei Oklevéltár, 119.

4 Az adománylevél a vörösvári levéltárban.

5 Ugyanott, 38, 31, 1.

6 A datum-nélküli fassio a leleszi convent levéltárában. Ez az elzálogosítás hihetőleg az 1505-ik évi ügylet jogi hiányainak pótlására volt hivatva.

7 Az adománylevél a vörösvári levéltárban, 38, 34, 1.

8 Ugyanott, 38, 21, 21.

9 Az erről szóló fassio az Országos Levéltárban, 22092.

10 Az adománylevél Vörösvárt, 38, 17, 1.

Ugyanakkor ugyanaz, Kün Péter magvaszakadtával, Hevesmegyében, Kápolnás-Tárkányban birtokrészt adományoz neki.¹

Február 2-ikán Tabi Gergely Hevesmegyében Tabon birtokrészt a. n.²

Március 12-ikén Ulászló király, a kétnejűség bünténye miatt jószágvesztésre ítélt Hodosi Jákó Ferencz összes birtokait Bihar- és Szatmármegyékben, névszerint Biharban: Domoszló, Hodos, Kovácsi, Varsány falvakat a. n.³

1512.

Július 24-ikén Tabi Gergely, Hevesmegyében Tab falu felerészét engedí át neki, tőle kölcsön kapott 50 forint és azon kötelezettség fejében, hogy részére a falu másik részét, a leányág törvényes igényeinek kielégítésével, megszerzi.⁴

1513.

Február 24-ikén, Ulászló király, Söregi Balázs magvaszakadtával összes birtokait a. n.⁵

Ápril 1-én szintén a király, Pani György és Kristóf magvaszakadtával, Pestmegyében Tápió-Szent-Márton falu felét a. n.⁶

November 28-ikán, Palotai Gergely Nógrádmegyében Györkön birtokrészt zálogba ad neki 40 forintért.⁷

1507—1514

között Szobi Mihály Nógrád megyében Petény falut a. n.⁸

1514.

Március 25-ikén Kerékgedei Temmel László özvegye Nógrádmegyében, Bagyonban, Kerékgedén és Kutasón fekvő birtokrészeket enged át neki, miután özvegyi jogcímen emelt igényeit kielégítette volt.⁹

1 HORVÁT, 158.

2 Az adománylevél Vörösvártt, 38, 6, 2.

3 Az adománylevél ugyanott. Az 1512. évben végrehajtott beiktatásról szóló jelentés a Kállai-család levéltárában. A biharmegyei négy falu későbbi oklevelekben neveztetik meg. Károlyi-Oklevéltár, III. 91, 105.

4 A fassio az Országos Levéltárban, 22323.

5 Az adománylevél Vörösvártt, 38, 15, 1. 38, 35, 1

6 Ugyanott, 38, 15, 1. Ø

7 A fassio ugyanott, 38, 41, 1.

8 Ezt Ilméri Imre váradi prépostnak 1550-ik évi fassiójából tudjuk. (Az Országos Levéltárban) Werbőczinek 1515 február 2-ikán Petényből kelt levele: Károlyi-Oklevéltár, III 91.

9 A fassio ugyanott, 38, 24, 1.

Október 20-ikán Ulászló király, a pórlázadásban való részvétel miatt jószágvesztésre ítelt tizenhét nemes: Bordfalvai János, Budfalvai Simon, Ebeczki Péter, Fejérfalusi Endre, Huszti Benedek, Petrovai János, Vancsafalusi Dóri és György, végre Zarvazári Illés, János, Mihál Tamás összes birtokait a. n.¹

Ugyanazon napon, ugyanaz szintén jószágvesztésre ítelt tizenöt nemes: Alsóapsai Balázs, Alsóvisi Illés és István, Borczánfalusi János, Dragamérfalusi István és Tivadar, Farkasrevesi Lázár, Gorzó István, Gyulafalusi Ficza, Jodroti Domokos, Jurkafalusi Tivadar, Kohnyai Bogdán, Középpapsai István, Levordinai János és Petermann Péter összes birtokainak felerészét a. n.²

(Ezen birtokoknak sem fekvését, sem értékét nem állapíthatjuk meg. Abból a körülményből, hogy a király a beigtatás foganatosításával a leleszi conventet bízta meg, tudjuk, hogy a Tiszáninnen fekvő megyék területén kellett ezen birtokoknak feküdni, a mire egyes családnevek is utalnak.)

Deczember 11-ikén Zápolyai János Közép-Szolnokmegyében, Paladics és Tószeg falvakat, melyek Magyar Benigna, Kinizsi Pál özvegye, halála után rá fognak szállani, a. n.³

1515.

Ezen évben terjéni Radnolti György magtalan halála után, birtokai, az 1506 június 27-ikén kötött örökösödési szerződés értelmében, tényleg rá szállanak.⁴

Június 16-ikán Ulászló király, Csáni Albert magvaszakadtával Pestmegyében szent-györgy-csáni birtokrészt a. n.⁵

Július 7-ikén ugyancsak a király Hontmegyében Iván falut, mely terjéni Radnolti György birtoka volt, de ludányi Bay János és Vid által, leánynegyed czímen, elfoglaltatott, a. n.⁶

Ugyanezen évben szintén a király, Bodoni Csuda Miklós magvaszakadtával, Nógrád megyében fekvő összes birtokait, köztük a kartali birtokrészt a. n.⁷

Október 1-én Zápolyai János Közép-Szolnokmegyében Abony falut, mely Magyar Benigna halála után rá fog szállani, a. n.⁸

1 Az adománylevél ugyanott, 38, 40, 1. A beiktatási királyi rendelet HORVÁTNÁL, 166.

2 A másik felerészt Pogány Zsigmond kapta. A beigtatási rendelet ugyanott, 169.

3 Az adománylevél az Országos Levéltárban, 22720.

4 Ezt tudjuk az alább idézendő, 1515 július 7-ikén kelt királyi okiratból és

Werböczinek 1522 február 17-ikén kelt fassiójából. Mindkettő Vörösvártt.

5 Az adománylevél Vörösvártt, 38, 3, 1.

6 Az adománylevél ugyanott.

7 Ezt Werböczai Istvánnak 1516 márczius hó 2-ikén kelt fassiójából tudjuk. Hazai Okmánytár, II. 402.

8 Az adománylevél az Országos Levéltárban, 22720.

1516.

Perényi Gábor Bereg megyében Papi falut Werbőczinek cserében adja a szabolcs megyei Nagyhalászi faluért.¹

Márczius 1-én süli Ethele Ferencz és Mihály, kik Werbőczinek a magtalanul elhunyt bodoni Csuda Miklós birtokaiba beiktatása alkalmával óvást emeltek, jogigényeikről az ő javára lemondanak.²

1517.

Márczius 26-ikán Lajos király, Sági Balázs magvaszakadtával, Gömör- és Nógrádmegyékben fekvő összes birtokainak felerészét a. n.³

1507—1517 között.

Szobi Mihály, az Ungor János magvaszakadtával királyi adományul kapott birtokokból, Tordamegyében Vecs várát, tartozékaival, úgy mint: Kolosmegyében Batos mezővárost, Alsóbeledény és Répa-falva falukat, kissajói és vajalóji birtokrészeket; Tordamegyében Alsó- és Felső-Idecs, Alsó-Felső és Közép-Idecsputaka, Felfalu, Kövesd, Vecs falukat, hodaki, leveli, szakali és szász-disznói birtokrészeket adományozott Werbőczinek.⁴

1518.

Február 14-ikén Lajos király Kisszeleni Mihály magvaszakadtával, Nógrádmegyében a becskei és kisszelemi birtokrészeket a. n.⁵

Ugyanekkor Perényi Péter királyi főasztalnoktól Zólyom megyében Dobronya várát, Babinasztolicza, Bucsa, Dobronya, Dubova, Kosztelnik, Plisócz, Poruba és Szász falvakat, Breznicska, Osztroluha és Turova falvakban birtokrészeket (melyeket Beatrix királyné 7000 forintért zálogosított volt el Frangepán Bernardinnak és ez leánya

¹ Az 1516 feria 4 post Lætare kelt királyi megerősítés a Perényi-leveltárban.

² A fassio az Országos Levéltárban, 22,757. A következő napon Werbőczy a kartali részbirtokot Ethelei Ferencznek és Mihálynak engedi át, jó szolgálataikért és a tőlük kölcsön vett 600 forint fejében. A fassio: Hazai Okmánytár, II. 402.

³ A másik felerész Szobi Mihály kapt. Az adománylevel, mely az egyes birtokokat nem nevezi meg, Vörösvár, 38, 20, 1.

⁴ Hogy Vecs várát és tartozékait Szobi

az Ungor-család magvaszakadtával kapta a királytól, tudjuk Werbőczinek egy d. n. emlékiratából, a budapesti egyetemi könyvtárban. — A Vecs várához tartozó birtokok fel vannak sorolva egy 1532 február 6-ikán kelt királyi oklevélben. (Az Országos Levéltárban.) Mikor engedte át Szobi ezeket Werbőczinek, nem állapíthatjuk meg. Hogy 1518 előtt történt ez, tudjuk Werbőczinek 1518-ban Erdődi Péterrel kötött egyességéből.

⁵ Az adománylevel ugyanott, 38, 23, 1.

kezével Perényinek engedett át) cserében adja Werbőczinek Szabolcs- és Szatmármegyék tizenegy falujában fekvő birtokrészekért.¹

Ugyanezen évben Werbőczy kölcsönös örökösödési szerződést kötött Erdődi Péterrel, a mely szerint magtalan haláluk esetére amaz leköti Hontmegyében Iván falut; Közép-Szolnokmegyében Nyárasapáti falut; Nógrádmegyében: Bank, Kutasó, Ordas, Terjén, Szente, Thád, Zátok falvakat; Tordamegyében Vecs várat tartozékaival; Zólyom megyében Dobronya várat tartozékaival; — Erdődi ellenben Monoszló, Somlyó, Szarvaskő várakat, a hozzájuk tartozó uradalmakkal.²

(Ezen egyesség nem lépett életbe.)

1519

tavaszan II. Lajos király, Branicskai László magvaszakadtával, Hunyadmegyében: Dumid, Farsovára, Kisboz és Pakura falvakat; Alsó-Tarnócza, Branicska, Baresd, Dalmár, Fenestorok, Gyulahuta, Kisbésán, Lungosora, Rabesd, Répás, Szebfalva, Torboz és Vladesd falvakban fekvő birtokrészeket a. n.³

Julius 25-ikén Lajos király, a jószágvesztésre ítélt Csúzi János és Menyhért összes birtokait a. n.⁴

1522.

November 23-ikán Lajos király és Mária királyné a Külső-Szolnokmegyében fekvő Abony, Paladics és Töszeg falvakra, a korona jogairól Werbőczy javára lemondanak.⁵

Ebben az évben Lajos király, Kárászi Pál magvaszakadtával, Pestmegyében fekvő összes birtokait n. a.⁶

Ugyanezen évben Baczur Balázs és neje Zólyom megyében egy birtokrészt adományoznak; ⁷ Baczur Balázs és nővérei ugyancsak Zólyom megyében fekvő Breznicze falujokat 309 forintért elzálogosítják neki.⁸

¹ A fassio HORVÁTNÁL, 184. (Frange-pán 1515-ik évi fassiója az Országos Levéltárban.)

² A fassio HORVÁTNÁL, 185.

³ Zápolyai Jánosnak 1519 május 5-én kelt beiktatási rendelete az Országos Levéltárban, 29974.

⁴ Az adománylevel a vörösvári levéltárban, 38, 32, 1.

⁵ Az adománylevel az Országos Levéltárban, 23699.

⁶ Ezen jószágok tárgyában támadott perre vonatkozó írat HORVÁTNÁL, 237.

⁷ A fentebb idézett 1550-ik évi fassio szól erről. Az Országos Levéltárban.

⁸ A fassio az esztergomi káptalan országos levéltárban, 40, 5, 11.

1524.

Pásztói Ferencz és Zsigmond, magtalan haláluk esetére, királyi jóváhagyással, Werbőczinek kötötték le a Kazai Gyulafi Bálint halála után rájuk szállott borsod-, gömör-, heves-, nógrád- és pestmegyei birtokokat. Ezekre igényt tartott a Putnoki család, melylyel márczius 24-ikén Werbőczi egységet kötött oly módon, hogy Hevesmegyében a pásztói birtokrészt, Nógrádmegyében Bárkány, Hartyán és Megyerfaluk, Pestmegyében Rátolt falu a Pásztoriakra és családjuk magvaszakadtával a Werbőczi családra szálljanak.¹

(Ez az egység nem lépett életbe.)

1525.

Augusztus 25-ikén Pogány Zsigmond Pestmegyében Tápió-Szent-Márton falu felét a. n.²

Ebben az évben kötött Werbőczi kölcsönös örökösödési szerződést Hédervári Ferenczcel, a kinek magtalan halála után, utóbb birtokainak egy része csakugyan Werbőczire szállott.³

Deczember 10-ikén Batthyányi Ferencz bán felesége Veszprém-megyében Vázson várát tartozékaival, úgymint: Veszprém-megyében Barnag, Csepel, Herend, Kirta, Szöllös, Vázson falvakat; Külső-Szolnok-megyében Abony, Bök, Kekcse, Kürt, Paladics és Töszeg falvakat; végre Nagykőnél a Tiszán szedni szokott vámot a. n.⁴

1526.

November 11-ikén János király:

a) Batthyányi Ferencz bán hűtlensége következtében Veszprém-megyében Vázson várát a hozzátartozó külső-szolnok- és veszprém-megyei birtokokkal a. n.⁵

b) Szalkai László primás hagyatékából Borsodmegyében Nyárad falut és Budán a zsidó temető mellett fekvő házat kerttel a. n.⁶

c) Saját családi vagyonából Torna várát tartozékaival, úgymint Torna megyében: Torna mezővárost, Ajcs, Barka, Lucska, Rákó, Udvarnok, Ujfalu, Ujfalucska falvakat és Horváti pusztát; Zemplén-megyében Alsó- és Felsőbénye falvakat.⁷

1 A fassiót kiadta BÉKEFI: A pásztói apátság története, 467.

2 Az adománylevél Vörösvárt, 38, 15, 2.

3 A szerződést nem ismerjük. Későbbi királyi okiratok hivatkoznak rá.

4 Az 1526 január 6-ikán kelt királyi

mege erősítő oklevél Vörösvárt, 38, 42, 1. A vázsoni vár tartozékait János király 1526 november 11-iki okírata sorolja föl.

5 Az adománylevél ugyanott, 38, 42, 2.

6 Ugyanott, 38, 25, 1; 38, 12, 2.

7 A beiktatási rendelet Horvátnál, 259.

Deczember 26-dikán ugyanő Nógrádmegyében Agárdon fekvő kúriáját és Budavarában a ferencziek temploma mellett levő házát a. n.¹

1527.

Január 2-ikán János király Tornamegyében Szárd várát tartozékaival a. n.²

Márczius végén János király, Szobi Mihály magtalan halála után, összes birtokait, a. n. (Azonban ezeket Werbőczy az özvegynek engedi át.³

Ugyanezen esztendőben János király a Ferdinánd pártjához csatlakozott erdélyi Besztercze város tartozékait: Dipcse, Szentgyörgy és Szent-Iván falvakat a. n.⁴

1528.

Január 13-ikán János király, Báthori Endre, György és István hűtlensége következtében, Nógrád megyében Buják várát, a hozzá tartozó uradalommal a. n.⁵

Deczember elsején ugyancsak a király a hűtlenség bűnében elmarasztalt Dubraviczki János, László, Márk és Mihály összes birtokait,⁶ köztük Pestmegyében Félegyháza, Gyergyé és Szele falvakat n. a.⁷

1530.

Május 15-ikén János király, Uza Miklós magvaszakadtával összes birtokait n. a.⁸

1531.

Január 6-ikán János király Pestmegyében Káposztáskerti falut n. a.⁹

Január 9-ikén ugyanaz Külső-Szolnokmegyében Törtel falut cserében engedi át Werbőczinek a Pestmegyében fekvő Mende és Oszlár falukért.¹⁰

1 Az adománylevél Vörösvártrt, 38, 18, 1.

2 Az adománylevél ugyanott, 38, 1, 5.

3 Az adománylevelet nem ismerjük, csak a lemondó okíratot. Károlyi-oklevéltár, III. 164.

4 Az adománylevél Vörösvárt, 38, 1, 6.

5 Ugyanott, 38, 38, 1.

6 Ugyanott, 38, 10, 3.

7 Ezeket János király 1538 ápril 24-én kelt új adománylevelében nevezi meg. Ugyanott.

8 Ugyanott, 38, 30, 1.

9 Ugyanott, 38, 22, 1.

10 Ugyanott, 38, 9, 1.

Julius 13-ikán szintén a király Külső-Szolnokmegyében Bük falut a. n.¹

Deczember 13-ikán Hedervári Ferenc végrendeletében Werbőczi-nek hagyományozza Somogymogyében Lak várát, Tolnamegyében Tamási várát és a móri nemes kúriát, a hozzájuk tartozó uradalmakkal.²

1532.

Február 6-ikán János király Tordamegyében Vecs várát tartozékaival, a melyet Werbőczi beleegyezésével (1529 augusztus 22-ikén) Artándi Balázsnak és Pálnak adományozott volt,³ újból a. n.⁴

1533.

Február 24-ikén János király, Kun György magvaszakadtával, Nógrádmegyében Csered, Hidegkut és Obást falvakban létező rész-birtokokat a. n.⁵

1534.

Ápril 26-ikán János király, Szomszédvári Henning András magvaszakadtával, Zágrábmegyében Szomszédvára várát, Szelin és Sztubicza kastélyokat, a hozzájuk tartozó uradalmakkal a. n.⁶

1535.

Február 19-ikén János király Szécsi István magvaszakadtával, Gömörmegyében: Szentmárton falut, rimaszécsi és sződi birtokrészeket; Nógrádmegyében Nőténecs falut; Pestmegyében Csaba és Göd pusztákat, Vasmegyében Szigetvár várát a hozzátartozó uradalommal; végre Zalamegyében Letenye mezővárost a. n.⁷

. 1536.

János király, Szécsi István magvaszakadtával, Krasznamegyében Bagos és Hosszúaszó falukat a. n.⁸

1 A királyi beiktatási rendelet az Országos Levéltárban. Gyulafehérvári káptalan iratai. G. 94.

2 A végrendeletnek 1584-ben készült átirata a Bossányi-levéltárban, a M. N. Múzeumban.

3 Az erről szóló fassio az Országos Levéltárban. Acta Diversorum Comitatum. I. 6, 42.

4 A beiktatási rendelet és jelentés ugyanott. I. 5, 47.

5 Vörösvártt. 38, 28, 1.

6 Ugyanott. 38, 35, 1.

7 Ugyanott. 38, 37, 1. és 38, 39, 1.

8 Ezt következtetjük Szécsi Péternek 1536 július 4-ikén kelt óvásából. Ennek XVII. századbeli másolata az Országos Levéltárban. Neoreg. 21, 1, 19.

1537.

Junius 13-ikán János király, Zabari Miklós magvaszakadtával, Tolnamegyében a Telkesi birtokrészt a. n.¹

Október 6-ikán János király elrendeli, hogy Werbőczy Hevesmegyében Csász és Köre, Külső-Szolnokmegyében Fehéregyház és Szolnok falvakba, melyeket tőle Patócsi Ferencz és Miklós elfoglaltak volt, újból bevezetessék, a mit a budai káptalan foganatosított.²

Ugyanezen évben Werbőczy Hunyadmegyében Aldiód mezőváros birtokába bevezettetett.³

1538.

Junius 26-ikán János király lemond a korona jogairól Tolnamegyében fekvő Dalmad és Móri mezővárosokra, melyeket Hedervári Ferencz magtalan halála után, a vele kötött kölcsönös örökösödési szerződés alapján, Werbőczy birtokba vett.⁵

1539.

János király, szekcsői Herczeg György magvaszakadtával, Baranyamegyében: Kőszeg várát, Csatár, Danócz, Daras, Hagju, Isip, Kő, Kőszeg, Szentmiklós, Szöllös, Ujfalú, Váralja, Veresmart falvakat n. a.⁶

János király, Bódogasszonyfalvi Péter magvaszakadtával összes birtokait Baranyában n. a.⁶

1540.

Junius havában János király, az ellene fellázadt Kende Ferenczet jószágvesztésre ítélvén, Vecs várát, melyet neki 1533-ban Werbőczy elzálogosított, ennek visszaadja.⁷

¹ Az adománylevél Vörösvártt.

² A budai káptalan jelentése az Országos Levéltárban. Acta Neoregistrata, 834. 11.

³ A gyulafehérvári káptalan jelentése ugyanott. Hunyadmegyei iratok. I. 1, 7.

⁴ A királyi okirat Vörösvártt, 38, 16, 2.

⁵ Ezt következtetjük Lasztóczy Torma Imre óvásából, a melylyel 1539 október 22-ikén János királyt ezen birtokok adományozásától és Werbőczyt elfogadásuktól eltiltja. HORVÁTNÁL, 285.

⁶ A pécsi káptalan 1539 november 29-ikén kelt jelentése a beiktatás végrehajtásáról. A Dőri-család levéltárában.

⁷ Verancsics 1540 június 24-ikén írja, hogy kegyelmet kapott, de Vecs várát nem kapta vissza. (Munkái, VI. 108.) Perényi Péter 1540 július 13-ikán írja Bécsbe, hogy Frater György kivitte, hogy a portára követül Werbőczy küldött «cui propterea restituta est arx Vecs». (A levél a bécsi állami levéltárban.)

HASONMÁSOK SZÖVEGE.

AZ 1505-IKI RÁKOSI VÉGZÉS KEZDŐ SORAI.

(16. lap.)

Nos Thomas tituli Sancti Martini in . . .] presbiter cardinalis Strigoniensis et Gregorius de Frangapanibus, Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepi . . .] Stephanus Nitriensis episcopi et Johannes Orzag electus Sirmiensis ecclesiarum prelati ac Bartholomeus prior Aurane, comes Dubicen . . .] de Bozyn, iudex curie regie ac waywoda Transsilvanus, Johannes de Zapolya comes perpetuus terre Scepusiensis, dux, Laurentin . . .] Georgius de Bathor agazonum, Michael de Palocz pincernarum et Johannes Podmanyczky de Podmanyn cubiculariorum regal . . .] Rascie despotus, Stephanus de Thelegd thesaurarius regius, Johannes Bebek de Pelsewcz, Georgius Dragffy de Belthewk, Thomas . . .] comes de Merzyn, Andreas Both de Bayna et Franciscus Balassa de Gyarmat regnorum Dalmatie, Croacie et Sclavonie ba . . .] de Chaak, Johannes Banffy de Lossoncz barones, necnon Barnabas Belay Zewriniensis, Georgius More de Chwla Nandoralbensis . . .] Pakos, Martinus Czobor de Czoborzenthmihal, Michael de Zob, Paulus de Magh vicepalatinus, Lodouicus Zerechen de . . .] Matheus de Mezewgyam et Franciscus de Marocha personalis presentie regie maiestatis prothonotarii, necnon Michael, Em . . .] de Albes, Nicolaus Zekel de Kewend, Ladislaus de Kiswarda, Nicolaus Haghmasy de Beregzo, Albertus de Pakos, item Stephan . . .] Georgius Orbonaz de Krassofew, Leonardus Dacho de Ewr, de Baranya, Stephanus de Korothna, Johannes Fanchy de Gordwa . . .] Nicolaus de Morga Tholnensis, Thomas de Arthand, Nicolaus de Thorda, Michael de Thold, Johannes de Bayon, Nicolaus d . . .] Franciscus de Essegwar, Georgius de Hossywthoth, Lazarus de Hathhalom, Johannes de Ayka Wesprimiensis, Stephanus Chaky . . .] Johannes Meghy sedis Solth, Johannes Balogy de Fywr, Johannes Was de Wasdynnye Komaromiensis, Clemens Rosen Th . . .] de Markosfalwa, Georgius Therney Scepusiensis, Gregorius Forgach de Gymes, Benedictus de Thapolchan, Michael de Salgo, Nic . . .] Newgradiensis, Pau-

lus de Kowar, Georgius Moczkos de Nyenye, Ladislaus de Chehy, Johannes Bakos de Osgyan Honthensis, Nicol. . .] Bazthe Strigoniensis, Johannes et Dominicus de Pazthoh, Gallus de Bellyen Hewesiensis, Johannes de Chytnek, Nicolaus Lo . . .] Bethlenfalwa, Ladislaus de Fanchal Abawyvariensis, Christoforus de Pan, Georgius de Chap Zempliniensis, Matheus de Zwý . . .] de Darocz de Bereg, Georgius de Wyhel, Nicolaus de Bewken de Wgocha, Johannes Gethees, Johannes Berthway Maromo . . .] de Iloswa de Krazna, Melchior de Parlag, Clemens Dersy de Pethry de Zabolch, Sebastianus et Petrus Abranffy de G . . .] Andreas Horwath de Zarand, Anthonius Dersy de Pethry de Zarand, Bartholomeus Pathochy de Kechkemeth, Petrus de . . .]

WERBŐCZI EMLÉKIRATA. (1500.)

(28—29. lap)

Regnicole ad Regiam Maiestatem.

Quoniam infinite sunt querimonie nostre, quibus aures Maiestatis impulsare cogemur, que dietim adeoque augmentantur, ut eas perscribere non sufficimus. Sed supplicamus Maiestati Vestræ, tamquam domino nostro gratiosissimo, ut eadem continentias et articulos decreti sui per omnia observare ac per alios observari facere dignetur. Quibus obseruatis nos a cunctis iniuriis et offensionibus nostris absoluti erimus et liberi Maiestasque Vestra a crebris querelis et continuis supplicationibus nostris quieta pariter erit.

Inprimis igitur cogere dignetur Maiestas Vestra universos dominos prælatos et barones ceterosque regnicolas, quod ipsi iuxta seriem decreti gentes eorum pro regni huius defensione paratas semper habere et conservare habeant. Neque ab hoc onere quisquam se abstrahere audeat, nec aliquo sub colore exemptus permaneat.

Præterea Maiestas Vestra invencionem hanc novam, fiscales scilicet ecclesiarum dominorum prælatorum, [qui non nisi inter servitores et factores, propterea ecclesie eorum agere possunt], quorum impetitione inter omnia potissimum premimur et in dies grauamur, per eosdem aboliri facere dignetur.

Decimas insuper Maiestas vestra per eosdem dominos prælatos et ceteras personas ecclesiasticas exigendas committat. Quibus sic habitis querele nostræ cessabunt Maiestasque vestra quietam manebit. Juxta contenta decreti, nonis scilicet dominorum terrestrium prius exceptis et post decimis, non commutatis; suoque tempore, nam plerisque in locis decime vinorum circa festum beati Martini non sine notabili dampno colonum exiguntur. Neque ab hoc onere quisquam

exemptus permaneat. Ita, ut omnes persone, tam ecclesiastice, quam seculares, qui in seriem decreti in medium dominorum banderiatorum computati non sunt, in medium regnicolarum et per consequens illorum comitatum, ubi bona eorum habentur, de eisdem bonis, pecuniis ad gentium conservationem exigendorum teneantur. Qui se reluctarent, bona ipsorum propterea birsagiari valeant et nec superinde quemquam in causam convenire possint, ymo si quos prima ratione de facto in causam convenissent, horum causæ nullius sint firmitatis.

A LENGYELORSZÁGBA KÜLDÖTT MAGYAR KÖVETEK UTASÍTÁSA.

(130. lap.)

Informatio data egregiis Paulo de Arthand et Michaeli Kenderesy de Gyal ad serenissimum dominum Sigismundum Polonie regem deputatis.

Prehabita salutatione nomine Maiestatis Regie ipsi domino Polonie regi dicenda et exhibitis literis sue Maiestatis ad eum in fauorem universitatis nobilium datis et scriptis, tandem seruitia eorundem nobilium, veluti excellentissimo regi commendent, deinde productis similiter literis ipsorum nobilium credentialibus et petita (si videbitur) privata audientia, exordiantur hoc modo.

Credimus Maiestatem suam non latere, sed ex uerbis oratorum suorum ad Regiam Maiestatem superioribus diebus ad generalem dietam pro festo beati Georgii Michaelis proxime transacto celebratam missorum clare intellexisse dietam illam fine confuso terminatam fuisse et]

A NÜRNBERGBE KÜLDÖTT MAGYAR KÖVETEKNEK ADOTT UTASÍTÁS.

(177. lap.)

Instructio data per Regiam Maiestatem Prage in festo Michaelis 1522 reuerendis et magnificis ac egregiis dominis Joanni Gozthon episcopo Jawriensi Ladislao Macedonyay electo Sirmiensi, Joanni Dragffy de Belthewk, magistro thawernicorum Petro de Korlathkew magistro curie Regie Maiestatis. Item magistro Stephano de Werbewcz personalis presencie Regie Maiestatis locumtenente, Joanni Bhethey vicepalatino, Sigismondo Pogan et Michaeli Kenderessy, oratoribus nomine regie Maiestatis et tocius regni Hungarie ad conuentum Nemburgensem, qui pro festo beati Egidii proxime preterito celebrari

ceptus est missis pro auxiliis petendis et expedicione contra Thurcos summenda.

Premittant domini oratores salutationem nomine Regie Maiestatis et regni Hungarie conuenientem ad principem Ferdinandum et ad ceteras imperii principes cum gratulatione de bonis successibus etc. Deinde agant gratias Cesaree Maiestati de optima voluntate sue Maiestatis, quod auxilia sibi per imperium decreta in defensionem regnorum Maiestatis sue, neglectis etiam rebus suis conuerterit.

WERBŐCZI LEVELE. DOBRONYA. 1526. SZEPT. 23.

(233. lap.)

Magnifice domine, frater et amice honorande, literas magnificæ dominationis vestræ in castro suo feria secunda proxima post festum exaltationis sancte crucis novissime præteritum scriptas hodie post solis occasum accepi, ad quas immediate responsum dedi, nam et hactenus respondi, iuxta priora scripta mea, si vel aliquid certi significatu dignum habuissem, vel in hoc castro meo constitutus fuisset, sed ebdomada transacta, quot loca peragrauerim, quot montes transcenderim, semper pro tutela partium istarum, reuera non solum prolixum, verum etiam tediosum foret literis perstringere. Nudius tertius dum ad hoc castrum remeassem, mox et in continenti accepi non sine ingenti cordis amaritudine Thurcos Cristiani nominis hostes acerbissimos omnia loca a Pesth usque opida Hathwan, Zeechen et usque castrum Dregel in ambitu sita et adiacentia conflagrata et incinerata, eadem die reditus mei fuisse et inter cetera loca domum quoque meam de Zentehh direptioni et igni datam esse, super qua re et presertim immemorabilium utriusque sexus hominum ad miserabilem servitutem abductione lacrimas continere non potui et mox ad tria loca sex speciales familiares meos, plusquam vigintiquinque cum equitibus inter alios delectis ad experiendam rei meram veritatem destinavi, qui in hanc usque horam ad me non redierunt, verum per unum famulum eorum nocte præterita nunciaverunt, Thurcos ab ista parte fluuii Ipol nullam depredacionem vel incinerationem fecisse, sed penes Ipol versus Zeechen et Lossoncz oppida excursions fecisse; hac autem hora quidam famulus meus de Rymazombath casu ad me rediens dixit, hesternæ die Thurcos per duo miliaria ad ipsum oppidum Rymazombath fuisse, quid postea sequutum sit, ignorare et si quid noui ulterius per reuersionem famulorum meorum vel aliunde habuero, mox magnificæ dominationi vestræ significabo, quid etiam facturâ sit, et quid ego quoque facere decreui, declarabo. Interim ma-

neat in pace et punicioni ac extirpationi latronum prouideat rogo, ego namque solus omnium presidio destitutus, ad omnia loca non sufficio. Et in reliquo magnificam dominationem vestram felicem valere opto. Ex castro meo dicto, die dominico proximo post festum beati Mathei apostoli et ewangeliste 1526.

Stephanus de Werbewcz etc.

A ZÁPOLYAI-PÁRT ORSZÁGGYŰLÉSI MEGHIVÓJÁNAK ZÁRADÉKA.

(260. lap.)

— — quam abscisa et distracta huius regni membra subire mererentur et que etiam posteris eorum in perpetuam ignominiam et amissionem bonorum videbitur cedere huiusmodique penam etiam per novum regem et principem nostrum curabimus roborari facere, secus igitur in quantum salus huius regni vitæque et quies ac libertas liberorum vestrorum vobis cara est, ne feceritis, iterum rogamus. Datum in oppido Thokay predicto, in profesto beati Luce ewangeliste anno domini 1526.

Johannes comes Scepusiensis, woyvoda Transsilvanensis, etc. Paulus de Warda episcopus ecclesiæ Agriensis, Petrus de Peren comes Themensiensis et partium inferiorum capitaneus generalis, Andreas de Bathor comes Zathmariensis, Franciscus de Homonna, Gaspar Dragfy de Beelthek, Stephanus de Werbewcz, regni Hungariæ servus, Joannes Doczy thesaurarius regius, Emericus Czybak de Palotha, Ladislaus et Michael de Chaak, Michael de Zob, Emericus de Chahol, Jacobus de Thornalya, Georgius de Mekche, Michael Jakch de Kwssal, Marcus Jaxyth de Naglak, Nicolaus de Macedonia, Laurencius Wydfy de Mohara, Michael de Warda, Joannes de Mathochin Joannes Wytheez de Kallo, Nicolaus Pathochy de Eperyes, Petrus, Nicolaus Malomwyz, Nicolaus de Drenchen, Stephanus ac Nicolaus Ibrany ceterique universi nobiles ac proceres superiorum et inferiorum partium regni, item oratores aliarum liberarum civitatum partium superiorum]

WERBŐCZI IMRE LEVELE VÁRALJAI SZANISZLÓ PÉCSI PÜSPÖKHÖZ.

Debrőköz, 1543 máj. 2.

(305. lap.)

Reverendissime domine et tamquam pater observande. Præmissa salute ac seruitii commendatione. Notum esse reverendissimæ domi-

nationi vestræ, qualiter nobis se eandem comendavit, in quo profecto nihil dubitamus. Nos quoque reverendissimæ dominationis vestræ tales boni filii sumus, quales nos eidem sepius obtullimus (sic!), igitur reverendissimam dominationem vestram rogamus sumopere, velit saltem pixidariis triginta duos bonos et vigintiquinque equites, si plures fieri non poterit, ad feriam sextam proxime sequentem huc ad Debrekezh mittere, nam Turci haramye hanc terram statim passim circumvenient, si tempestive non prouiderimus. Scimus vero locum et mansionem talium haramyarum, vbi forsan, deo iuvante, aliquid lucri super illos habere poterimus. Quam rem nos a dominatione vestra reverendissima ex animis seruire volumus; neque talibus petitionibus nunc dominationem vestram reverendissimam molestaremus, sed quia pedites nostri passim sunt divisi, pedites igitur nunc paucos habemus et exinde a dominatione vestra reverendissima optatam ac citissimam expectamus relacionem, quam et felicissime valere desideramus. Ex arce nostra Debrekezh in vigilia ascensionis Domini 1543.

Deditissimus filius Emericus de Werbewch, comes comitatus Tholnensis.

Külczim: Reverendissimo domino Stanislao electo episcopo Quinqueecclesiensi ac comiti perpetuo comitatus de Baronya domino et patri nobis observatissimo.

WERBŐCZI KÉZIRATTÖREDÉKE.

(357. lap.)

Regis officium et bonum est, ut regnum defendat, regnicolas in libertate et justitia conseruet, bonos et justos premiet, malos dextra puniet, deum recte colere faciat, fidem destruentibus resistat, adulatoribus fidem non adhibeat, malis clipeum se non faciat, quibusdam maturo consilio consensum fuerit, subuerti non permittat, bonis amabilem, malis vero terribilem se exhibeat.

TARTALOM.

Bevezetés. (3–4. lap.)

ELSŐ KÖNYV.

A PÁLYA KEZDETE.

1483—1513.

I. A Kerepeczi nemzetség. Werbőczy ősei. Kerepeczi Barla és János. Werbőczy falu. Kerepeczi Osvát. Kerepeczi vagy Werbőczy János. Werbőczy István nemzetségfája. (5–10. lap.)

II. Werbőczy István születési éve. Iskolai kiképeztetése. Nyelvismerete. Egyetemi pályája. A pozsonyi és pécsi főiskola. Jogi tanulmányai. Jártassága a római és kánoni jog forrásaiban. Werbőczy nevelésének szelleme. (10—13. lap.)

III. A pályaválasztás. Nagybátyja befolyása. Az udvarnál kap hivatalt. Hivataltól működésének legrégebb nyomai. Iktatói jegye a királyi könyvekbe bevezetett okleveleken. A levéltárőri állás e korban. Werbőczy mint levéltárőr. A királyi törvényszék jegyzője (curiæ regiæ notarius) lesz. Állásának fontossága. Résztvesz az 1486-iki országgyűlési végzetmény szerkesztésében. Mátyás király törvényhozói tervei. A «Constitutio regni Hung.» bevezetése. (13—20. lap.)

IV. Werbőczy helyzete. Előljárói. Szobi Mihály pártfogója lesz. (20—22. lap.)

V. Az állami élet fejlődésének új iránya Magyarországon. Mátyás, mint ennek úttörője. II. Ulászló és az oligarchia. A köznemesség törekvései. Az 1492-ik évi országgyűlés. A köznemesség túlsúlyra kap. Az oligarchia ellenszegü-

lése. Az 1496-iki országgyűlés. A köznemesség támadása a kir. kincstárno ellen. Az 1497. évi országgyűlés. Támadás Bakócz egri püspök ellen. Kancellári hivatalától elmozdítatik. Visszahelyezése. A köznemesség elkeseredett hangulata. Az 1498-ik évi országgyűlés. A köznemesség újabb vívmányai. A főpapság politikai hatalmának korlátozására irányuló törekvések. Az egyházi javadalmak osztogatására vonatkozó intézkedések. Werbőczy befolyása e törvények hozására. Politikai vezéreszméi. Szobi Mihály. Werbőczy politikai működésének nyomai az 1500-ik évi országgyűlés határozataiban. A köznemesség királyhoz intézett feliratát fogalmazza. Szerepe az 1501-iki országgyűlésen. (22—31. lap.)

VI. Werbőczy királyi jószágadományban részesül. Előmenetele a hivatalos pályán. Itélőmester lesz. Szerepköre. Viszonya az országbíróhoz. Következetes politikai működése. (31—34. lap.)

VII. A nemzeti királyság eszményének varázsa. A Zápolyai-család tervei. Az 1505-ik évi országgyűlés. A köznemesség magatartása Ulászlóval szemben. Miksa császár fegyveres beavatkozása. A nemzet ingerültsége. A rákosi országgyűlés. Végzése. Birálata. Werbőczy megjutalmazása. (34—46. lap.)

VIII. Az 1507-ik évi országgyűlés. A királyi tanács szervezete. Országgyűlési végzés az oligarchák túlkapásai ellen. II. Lajos megkoronázása az 1508-iki országgyűlésen. A Zápolyai-család ter-

veinek meghiusulása. Pártok küzdelme az 1511-iki országgyűlésen. Az 1513-iki országgyűlés. Werbőczy politikai szereplése. Megjutalmazása. (46—51. lap.)

MÁSODIK KÖNYV.

WERBŐCZI HÁRMASKÖNYVE.

1514—1516.

I. A középkori magánjog. A perrendtartást szabályozó törvény hiánya. Törvénykezési eljárás peres ügyekben. A törvénygyűjtemény hiánya. Ebből származó zűrzavarok. Werbőczy nyilatkozata kora peres eljárásáról. Az 1439-iki országgyűlés végzése az ország régi törvényeiről. Az 1486-iki végzemény. Az 1498-ik évi országgyűlés elrendeli a jogszokások összeírását. Az 1500-iki országgyűlés erre vonatkozó újabb kísérlete. A királyi törvénynek. A király Werbőczyre bízta a törvénykönyv szerkesztését. E megbízatás sikere. A «Tripartitum opus» szerkesztése. Werbőczy és munkatársai. A munka nehézségei. Sikeres megoldása. (53—62. lap.)

II. A Hármaskönyv tartalma. (63—84. lap.)

III. Werbőczy feladata a Hármaskönyv szerkesztésénél. Az uralkodó szokásjogot foglalja írásba. A Hármaskönyv tartalmának rokonsága a római joggal. A frank-germán és norman-olasz állam-és magánjog hatása a magyarra. Werbőczy nem compiler. Hogyan szerkeszti a törvénykönyvet. Önálló ítélete. Közjogi felfogása. Fejtegetései a magyar nemesség eredetéről s egyenlőségéről. A nemesség kiváltságai. Werbőczy fejtegetései megegyeznek a törvényekkel. Egyetlen

eltérés. A köznemesség közjogi állása a koronával szemben. Werbőczy következtetései. A királyi törvényalkotási joga. A királyi kegyúri joga Werbőczy meghatározása szerint. Werbőczy mintái a Hármaskönyv szerkesztésénél. A «Summa legum» cz. osztrák jogi tankönyv. A római jogi irodalom hatása Werbőczyre. Meny-nyiben követi Werbőczy mintáit? Művének czélfja. (81—93. lap.)

IV. Az 1514-ik évi pórlázadás leveretése. Werbőczyt ezt politikai téren értékesíti. Az 1514. évi országgyűlés végzése. A jobbágyosztályra vonatkozó végzések. Indítékai. A Hármaskönyv ajánlása. A megbírálásra kiküldött bizottság. Werbőczy újabb változtatást tesz rajta. A királyi megerősítés. A szétküldés és kihirdetés elmaradásának okai. Perényi Imre nádor. Werbőczy megválik itélőmesterei állásától. Bakócz pere Brandenburgi Györggyel. Werbőczy Bakócz javára dönt. A per végrehajtásának akadályai. Werbőczy hazafisága. II. Lajos és Mária hercegnő házasságkötése. A Zápolyai-párt tervei. (93—106. lap.)

V. Werbőczy vagyoni gyarapodása. A kor vagyongyűjtési láza. A királyné, Perényi Imre nádor és Bakócz kapzsisága. Werbőczy birtokszerzeményei. Politikai integritása. (106—117. lap.)

HARMADIK KÖNYV.

WERBŐCZI ISTVÁN, MINT KIRÁLYI SZEMÉLYNÖK ÉS DIPLOMATIAI KÜLDETÉSEI.

1516—1525.

I. A politikai helyzet II. Lajos trónra-
léptekor. A nemzeti párt törekvése. Az
1516-ik évi országgyűlés. Werbőczy sze-

repe. Királyi személynök lesz. A királyi
személynök működési köre. Werbőczy
elődei. Kinyomatja a Hármaskönyvet.

Előszava. Elterjedése. Az 1518-ik évi országgyűlés. Végzései. A tolnai gyűlés. Werbőczy szerepe e gyűlésen. Védelmi intézkedések. Támadó hadjárat terve. Adókievetés. A pápához és a császárhoz küldött követség. A Werbőczy részére megszavazott adó. A bácsi gyűlés. Végzemények. A királyi tanács. Werbőczy levele. Veszprémmegye közönségéhez. Miksa császár halála. A császárválasztás ügye. Perényi Imre nádor halála (119—144. lap.)

II. Werbőczy velencei útja. Velence a xvi. században. Loredano doge. Werbőczy római útja. X. Leo. Készülődések a császárválasztásra Magyarországon. Werbőczy visszatérése. (144—159. lap.)

III. Az 1520-ik évi országgyűlés. Werbőczy és a mária-nostrai pálosok vámszedője. Szelim szultán halála. Werbőczy németországi követsége. Luther fellépése. Catharinus polemikus műve Luther ellen. Werbőczy újra kiadja. Werbőczy ajánlólevele benne. A wormsi birodalmi gyűlés. A magyar követek fogadtatása. Balbi szónoklata. A követeknek adott válasz. Luther a birodalmi gyűlésen. A magyar követek meghívják ebédre. Luther és a magyar követek hitvitája. (160—173. lap.)

IV. A magyar követek visszatérése Budára. A török hadjárat fenyegető hírei. Szabács és Nándorfehérvár bukása. Az

1521-iki országgyűlés. Végzései. A megszavazott adó. A nürnbergi birodalmi gyűlés segélye. Az 1522-iki budai országgyűlés. Werbőczy nürnbergi követsége. Ferdinánd főherceg kölcsöne. (173—180. lap.)

V. Werbőczy visszatérése. A politikai helyzet Magyarországon. Az 1523-iki országgyűlés. A köznemesség vádjai Báthori István nádor ellen. II. Lajos király magatartása. Báthori letétele. Fellépés a lutheranusok és idegenek ellen. Werbőczy bíráskodása a Hédervári-perben. Kesperű Mihály békelevele. Werbőczy mint békebíró. (180—185. lap.)

VI. VII. Kelemen pápa politikai magatartása. Kokonszenve Werbőczy iránt. Burgio pápai követ Magyarországon. A pápa levele a nemzeti párt vezetőihez. Az 1524-iki rákosi országgyűlés. Szörény várának bukása. A köznemesség ingerültsége a király ellen. Werbőczy mint a köznemesség szónoka. Az országgyűlés eredménytelensége. Az 1525 május 7-iki országgyűlés. A köznemesség kívánatai. Burgio szerepe. Lajos király magatartása. Campeggio pápai legatus. A gyűlés végzései. A «Lutherani comburantur». Werbőczy befolyása e végzés hozatalába. Kilitás a politikai megegyezésre. (186—200. lap.)

NEGYEDIK KÖNYV.

WERBŐCZI NÁDOR.

1525—1526.

I. A hatvani országgyűlés. Werbőczy beszéde. A köznemesség ingerültsége Szalkai primás és Báthori nádor ellen. Báthori elmozdítása a nádori székéből. Werbőczy megválasztása. Az országgyűlés végzései. (201—209. lap.)

II. Werbőczy mint nádor. Cízme. Magatartása a köznemességgel szemben. Szalay véleménye Werbőczy nádorságáról. VII. Kelemen szerencsekivánó levele Werbőczyhez. A politikai helyzet nehézségei Báthori küzdelme a nádori székért. Összeütközése Werbőczyvel a királyi tanácsban. A királyi tanács tevékenysége.

Werbőczy levele a pápához. Az Ujlakiper. Báthori tiltakozása a Werbőczy bíráskodása ellen. Werbőczy ítélete. (210—224. lap.)

III. Werbőczy ítéletének következményei. A Zápolyaiak haragja. Werbőczy kiméletlen fellépése a lutheranusok ellen. A besztercebányai zavargások. Werbőczy ítéletlevele. (224—227. lap.)

IV. A Báthori-párt machinatiói. Az 1526-iki rákosi országgyűlés. Megfosztja Werbőczyt a nádori méltóságtól. Vádak ellene. Menekülése. A személynök előterjesztése Werbőczy és Szobi ellen.

Báthori a nádori székbe visszahelyeztetik. Werbőczy életmódja Dobronyán. Levele Derencsényihez. Készülődés újabb

mérkőzésre. A mohácsi katasztrófa. (227—238. l.)

ÖTÖDIK KÖNYV.

WERBŐCZI ISTVÁN, JÁNOS KIRALY KANCELLÁRJA.

1526—1528.

I. A nemzeti párt a mohácsi vész után. Werbőczy Zápolyai Jánoshoz csatlakozik. Politikai eszményei. Egyenleti Zápolyai útját a trónra. A tokaji értekezlet. Werbőczy beszéde. Buzgólkodása Zápolyai mellett. (239—248. lap.)

II. Ferdinánd főherceg pártja. Kiséreltek Werbőczy megnyerésére. A fehérvári országgyűlés. Zápolyai királylány választása. Az országgyűlés végzése. Werbőczy főkancellár lesz. Megjutalmazása. (248—253. lap.)

III. Zápolyai János egyénisége. Határozatlansága. A Ferdinánd-párt szervezkedése. Harrach levele Werbőczyhez. Werbőczy válasza. Ferdinánd követi Werbőczyt. Werbőczy levele. Az 1527. évi országgyűlés. Tüntető bizalomnyilvánítás Zápolyai iránt. Az országgyűlés végzése. Szobi Mihály halála. Werbőczy elveszíti nejét. (253—265. lap.)

IV. Ferdinánd készülődései Zápolyai ellen. Az olmüci értekezlet. Sikertelensége. Ferdinánd foglalásai. Werbőczy le-

vele Tomiczki Péterhez. Ennek válasza. János király levele az ország rendeihez. A Ferdinánd-pártiak budai országgyűlése. Werbőczy levele Kassa város polgárságához. Frangepán levele Werbőczyhez. (265—275. lap.)

V. János király a töröktől kér segílyt. A török segíly veszélyei. Laszki Jeromos közvetítő szerepe. János király a török szultán mohácsi táborában. Az 1530. évi februári budai országgyűlés. Alkudozások János és Ferdinánd között. A pózeni értekezlet. Sikertelensége. (276—286. lap.)

VI. Az 1531. november havi országgyűlés meghívója. Gritti levele az ország rendeihez. A török hadjárat. A pozsonyi értekezlet. Werbőczy konstantinápolyi követsége. Utjának sikere. (286—293. lap.)

VII. Werbőczy második házassága. Lakadalmi meghívója. Gritti megöletése. Werbőczy vagyoni gyarapodása. Bécsi követsége. Alkudozások. A tárgyalások megszakítása. (293—300. lap.)

HATODIK KÖNYV.

WERBŐCZI UTOLSÓ ÉVEL.

1536—1541.

I. Wese János lundi érsek. Békekötvetítése János király és Ferdinánd között. Martinuzzi György. A váradi békekötés. Birálata. (301—313. lap.)

II. János király házassága. Werbőczy követsége Krakóba. Izabella királyné. Werbőczy levele Ferdinándhoz. Martinuzzi politikája a váradi békekötéssel szemben. Maylát István lázadása. Martinuzzi konstantinápolyi követségének terve. János Zsigmond születése. János király halála. A váradi békekötés. (314—321. lap.)

III. Werbőczy második konstantinápolyi követsége. Sikere. Laszki művelteinek meghiusulása. Buda ostroma. Werbőczy mint Budavár főparancsnoka. János Zsigmondot a szultán pártfogásába fogadja. (321—327. lap.)

IV. Werbőczy Budán. Levele Miskolcz város polgáraihoz. Összeütközése a budai basával. Megmérgeztetése. Temetése. (328—333. lap.)

V. Werbőczy politikai szerepe. Törvényhozói működése. Buzgó vallásossága. Irodalompártolása. Bekény Benedek, Ca-

merinói (Camers) János pártfogolása. Pázmány Péter. II. József császár. Kifogások a Hármaskönyv ellen. Werbőczi jellemzése. (333—350. lap.)

FÜGGELÉK.

Werbőczi birtokszerzeménye. (351—363. lap.)

KÉPEK.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK :

	Lap		Lap
Az 1505-iki rákosi végzés kezdő-sorai	16	Bekény Benedek Janus Pannonius-kiadásának címlapja	296
A «Constitutiones incliti regni Vngariæ» előszava	20	Bekény Benedek Janus Pannonius-kiadásának ajánlása	304
A Hármaskönyv első 1517-iki kiadásának előszava	125	Camers Plinius-indexének ajánlása	334
Werbőczi Ajánlólevele Catharinus «Apologia» cz. művében	160	Camers Plinius-indexe második kiadásának ajánlása	336
Werbőczi Dobronyán 1526 szeptember 23-án kelt levele	232	Camers Solinus - commentárjának ajánlása	344
		Térkép Werbőczi birtokairól	355

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

Czímlap. Cserna Károlytól	1	Zápolyai János névalírása	50
Kezdőkép. II. Ulászló korabeli címerlevél díszítése	3	A «Tripartitum» 1517-iki bécsi kiadásának címlapja	56
Zárókép. Cserna Károlytól	4	A «Tripartitum» 1545-iki bécsi kiadásának címlapja	59
Werbőczi István címere	8	A «Tripartitum» 1561-iki bécsi kiadásának címlapja	60
Werbőczi iktatói jegye	14	A Weres Balázs «Tripartitum» fordításának címlapja	61
Werbőczi iktatói jegye egy 1483-ban kelt oklevél hátlapján	15	A «Tripartitum» 1572-iki Zsámboki-féle bécsi kiadásának címlapja	65
Horváth Ádám mester iktatói jegye egy 1482-ben kelt oklevél hátlapján	16	A «Tripartitum» 1572-iki kolozsvári kiadásának címlapja	67
Werbőczi jegyzete az Orsz. Levéltár egy oklevelén	18	A «Tripartitum» horvát fordításának címlapja	69
Szobi Mihály pecsétje	21	A «Tripartitum» 1581-iki debreczeni latin-magyar kiadásának címlapja	71
II. Ulászló emlékérmé	23	A «Tripartitum» 1611-iki Zsámboki-féle bécsi kiadásának címlapja	73
Mátyás medaillon-arcsképe	24	A «Tripartitum» 1628-iki bécsi kiadásának címlapja	75
A Bakócz-érem hátlapja	25	A «Tripartitum» 1639-iki debreczeni kiadásának címlapja	77
Werbőczi emlékirata (1500)	28	A «Tripartitum» 1643-iki bártfai latin-magyar kiadásának címlapja	79
Werbőczi jegyzete a Magy. Nemzeti Múzeum egy oklevelén	32		
Szentgyörgyi Péter országbíró pecsétje	33		
Corvin János nagy pecsétje	35		
I. Miksa császár	37		
Zápolyai János erdélyi vajda pecsétje	47		
György brandenburgi örgróf	49		

Lap	Lap
A «Tripartitum» 1660-iki lőcsei latin-magyar kiadásának címlapja ...	80 Dobronya vára romjai ...
A «Tripartitum» 1698-iki kolozsvári latin-magyar kiadásának címlapja ...	83 Báthori István névalírása ...
A «Tripartitum» német fordításának címlapja ...	85 I. Ferdinánd magyar király ...
Özv. Zápolyai Istvánné emlékcímere ...	94 Mária királyné névalírása ...
II. Ulászló ...	95 János király pecsétje ...
Erdődi Bakócz Tamás arczképe ...	97 Trencsén vára ...
Corvin János gyűrűpecsétje ...	102 A Zápolyai-párt országgyűlési meghívójának záradéka ...
Bakócz Tamás bibornoki pecsétje ...	103 János király kettős arany pecsétje. Előlap ...
Anna királyné pecsétje ...	109 János király kettős arany pecsétje. Hátlap ...
Perényi Imre pecsétje ...	110 Tamási vár ...
Vecs vára ...	115 Torna vára ...
Sigrenius könyvnyomtatói jelvénye ...	126 I. Ferdinánd névalírása ...
A Lengyelországba küldött magyar követek utasítása ...	130 Tomiczki Péter ...
Buda ...	131 Bánffy János névalírása ...
Magyar nemes a xvi. században ...	135 Frangepán érsek névalírása ...
Miksa császár családja körében ...	139 I. Ferencz francia király ...
V. Károly császár ...	141 János király névalírása ...
Perényi Imre síremléke ...	143 Boroszló ...
Leonardo Lorédano doge ...	145 Laszki Jeromos névalírása ...
A velencei dogepalota ...	146 Zsigmond lengyel király ...
X. Leo ...	151 Bécs a xvi. században ...
II. Lajos magyar király névalírása ...	153 III. Pál ...
Szakmári György névalírása ...	155 Werbőczy Imre levele Váraljai Szaniszlóhoz ...
I. Ferencz francia király névalírása ...	156 Perényi Péter névalírása ...
Szent Péter temploma és a Vatikán ...	159 Magyar harczos a xvi. században ...
Luther Márton ...	163 V. Károly névalírása ...
Catharinus «Apológiá»-jának címlapja ...	165 Krakó ...
Lang Máté salzburgi érsek ...	168 Martinuzzi névalírása ...
Worms ...	171 Izabella királyné névalírása ...
A nürnbergi magyar követeknek adott utasítás ...	177 Petrovics Péter pecsétje ...
Nürnberg ...	179 György barát pecsétje ...
Werbőczy aláírása Keserű Mihály békelevelén ...	183 János Zsigmond érme ...
VII. Kelemen pápa ...	187 Izabella királyné ...
Campeggio és Burgio névalírásai ...	188 Verancsics Antal arczképe ...
Magyar vitéz a xvi. században ...	191 Camers Plinius-indexének címlapja ...
II. Lajos magyar király ...	195 Camers Solinus-commentárjának címlapja ...
Thurzó Elek névalírása ...	200 Camers Plinius-indexe 2. kiadásának címlapja ...
Szalkai László névalírása ...	204 János Zsigmond címere (a «Tripartitum» 1565-iki debreczeni kiadásából) ...
Werbőczy nádori aláírása ...	206 Werbőczy kézírattöredéke ...
Brodarics István névalírása ...	211 Werbőczy arczképe (Ehrenreich met-szete) ...
Báthori István pecsétje ...	215 Werbőczy mellszobra ...
Magyar főurak a xvi. században ...	221
Mária magyar királyné ...	225

MEGJEGYZÉSEK A KÉPEKRŐL.

ÖNÁLLÓ MELLÉKLETEK :

Az 1505 október 14-én kelt rákosi végzés eredeti okirata a bécsi állami levéltárban őriztetik. Olvasása a 364. lapon.

A «*Constitutio incliti regni Vngariae*» előszavát a budapesti m. kir. egyetemi könyvtár példányáról készítettük.

A *Hármaskönyv első, 1517-iki kiadása*, CATHARINUS «*Apologia*» című műve a M. N. Múzeumban. BEKÉNY BENEDEK Janus Pannonius-kiadása a bécsi udvari könyvtárban, CAMERS kiadványai, illetőleg művei a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őriztetnek. Ugyanitt van *Werbőczy Dobronyán 1526 szeptember 23-án kelt levelének* eredetije. Ez utóbbi olvasását l. a 367. lapon.

A *Werbőczy birtokait mutató térképet* dr. MÁRKI SÁNDOR kolozsvári egyetemi tanár útmutatása szerint SZABÓ MÁRTON tervezte s CSERNA KÁROLY rajzolta.

A SZÖVEGBE NYOMOTT KÉPEK :

A *czimlapot*, a 4., 51., 117., 238., 300. és 350. lapokon közölt *záróképeket*, valamint a 7., 55., 121., 203., 241. és 303. lapokon levő *fejléceket* a «*Tripartitum*» első kiadásának decoratív motívumai alapján CSERNA KÁROLY rajzolta. Ugyancsak ő rajzolta a Gersei Petheő család czimeres leveléről a 3. lapon közölt *kezdőképet*.

Az egyes fejezetek *kezdőbetűit* a «*Tripartitum*» első (1517-iki) bécsi kiadásából vettük át.

Werbőczy czimerének, mely állítólag Dürer Albert rajza, eredeti fametszete a bécsi Albertina metszetgyűjteményében van.

II. *Ulászló emlékérmét* a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának eredeti példányáról Cserna Károly rajzolta. Körirata: × WLADISLAVS × D(ei) × G(ratia) × R(ex) × VNGARIE × ET × BOHEMI(e) ×.

Mátyás medaillon-képe a wolfenbütteli hercegi könyvtár CORTESIUS «*Laudes bellicæ*» című művét tartalmazó Corvin-codexének miniatüreje. Fénykép után rajzolta Handmann Adolf. Körirata: MATHIAS × REX × HUNGARIÆ × BOHEMIÆ.

Bakócz Tamás emlékérmének egyetlen ismert példánya a M. Nemzeti Múzeum régiségtárában van. Körirata: SVM × DEA × VIRVTI × IVRE × LOCATA × COMES.

I. *Miksa császár arczképe* Dürer Albert szénrajza a bécsi Albertinában. A Mill. m. nemzet tört. iv. kötetének (423. lap) reproductiója után adjuk. Felirata: Das ijt Reijer Marimilian den hab 15j Albrecht Dürer zw Augsbürg hoch obn awij der Pfaltz in eine(r) kleinen Etübbe fonterjet da man jalt 1518 am Mondtag nach Johannis Tawjfer.

György brandenburgi ögróf arczképe egykorú festmény a porosz királyi ház birtokában. Fénykép után. Felirata: ETATIS SVE ANNO 39.

A «*Tripartitum*» különböző kiadásainak czimlaphasonmásait, valamint *Singreniusnak* a 126. lapon közölt *könyvnyomatói vignettáját* a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtár példányairól vettük.

Özv. Zápolyai Istvánné emlékczimerét a br. Máriássy János ny. altábornagy birtokában levő eredetiről Handmann Adolf rajzolta. Körirata: Arma × illustriß × d(omi)ne hebvig × duciße × techenie(n)iß × qvo(n)da(m) × ipectabiliß × et magnifici × domi(ni) × Stejani × de Zapofia × comit(iß) × p(er)petvi × et × palatini × relicte.

II. *Ulászló arczképe* a Dietrichstein br. lakodalmát ábrázoló olajfestménynek a gráci történelmi múzeumban őrzött egykorú másolatáról készült.

Bakócz Tamás arczképét a Magyar Nemzeti Múzeum nummismatikai gyűjteményében levő éremről Cserna Károly rajzolta.

Vecs várát fénykép után Cserna Károly rajzolta.

Buda látképe MÜNSTER SEBESTYÉN «Cosmographia universalis» (Basel 1550) cz. művében jelent meg.

A magyar nemes a XVI. században BERTELIUS P. «Diversarum nationum habitus» (Passau 1589.) cz. művében közölt rézmetszetről készült.

A Miksa császárt családja körében ábrázoló kép Strigel Bernát festménye a bécsi csász. műtört. gyűjteményben (xxv. terem 1538. sz. a.). Weinwurm A. reproductiója Löwy bécsi fényképésznek a «Tört. Életrajzok» számára készített eredeti fényképe után.

V. Károly császár arczképének eredetije miniature a bécsi udvari könyvtárban. A Mill. történet reproductiója után.

Perényi Imre síremléke a terebesi templomban az «Archæologiai Értesítő» reproductiója után készült.

Loredano doge arczképe Giovanni Bellini festménye a londoni nemzeti képtárban.

A velencei doge-palota képét HEISS A. «Les medailleurs de la renaissance» cz. művéből vettük.

X. Leo arczképe Rafael festménye a Palazzo Pitti képtárában. Fénykép után.

Szent Péter temploma és a Vatikán, Cserna Károly rajza, fénykép után.

Luther arczképe Cranach Lukács fametszete.

Lang Máté salzburgi érsek arczképének eredetije Dürer Alberttől a bécsi Albertinában őriztetik.

Worms képe régi metszet után készült.

Nürnberg látképe xv. századi tusrajz a nürnbergi német nemzeti múzeumban.

VII. Kelemen arczképe Ő Felsége hitbizományi könyvtárában levő eredeti metszetről készült.

A magyar vitéz a XVI. században a nürnbergi «Trachtenbuch» (1577) fametszete.

II. Lajos arczképe Túry Gyula másolata az ambrasi gyűjteményben levő eredetiről. Földrata: LVD(ovicus).

Báthori István címere az Országos Levéltár diplomatikai osztályában lévő Dl. 19.104. jelzetű oklevél pecsétje után készült.

A magyar főurak a XVI. században Burgkmayrnek tulajdonított képcsoport. A Mill. történet reproductiója.

Mária magyar királyné arczképének eredetije olajfestmény a köngsbergi kép-gyűjteményben. Bővebben ismerteti dr. ÉBER LÁSZLÓ az «Archæologiai Értesítő» 1899 júniusi számában (195. s kk. lapon). Felírata: × M × D × XXIJ × CAL(endis) × GVLIIJS × ETATIS × REGINE × MARIE × XVJ × MENSIS × SEPTEMBRIS × IJMAGO × FVIT ×.

A dobronyai vár romjainak képe Francisci G. körmöczbányai fényképész fotográfiája után készült.

I. Ferdinánd arczképét az Országos Képtár olajfestményéről Mühlbeck Károly rajzolta.

Trencsén várát Cserna Károly rajzolta.

Tamási várát az «Ertzherzogliche Handriffe des Zirckels und Linials. Augsb. 1689. cz. műben közölt metszetről Cserna Károly másolta.

Torna vára ugyancsak Cserna rajza.

Tomiczki Péter képe Tepplar Antal metszete a Pnak Xavér rajza után. Aláírása: «Piotr Tomicki, Bisk. Krak. Kancl. W. K.»

I. Ferencz francia király aranyozott bronz medaillon-arczképe, xvi. századi, francia iskolához tartozó művész munkája.

Konstantinápoly és Boroszló távlati képe eredeti metszetek után készült.

Zsigmond lengyel király arczképét a krakói egyetemi könyvtárban levő eredeti metszetről reproductáltattuk.

Bécs távlati képe (1551.) egykorú metszet után készült.

III. Pál pápa arcképe Bordone festménye a Palazzo Pitti képgyűjteményében.

A XVI. századbeli magyar harczost ábrázoló kép az Ernst Lajos tulajdonában levő eredeti metszetről készült.

Krakó távlati képe eredeti hollandi metszet után.

Yános Zsigmond érme egyoldalú bronzérem a Magyar Nemzeti Múzeum numismatikai gyűjteményében. Kőrírata: IOHANNES × SIGISMVNDVS × D(ei) × G(ratia) × REX × VNG(arie) ×.

Izabella királyné arcképe Kranach Lukács egykorú festménye a herczeg Czartoryski-múzeumban, Krakóban. Fénykép után.

Verancsics Antal arcképe Lorck Menyhért festménye. Aláírása: ANT(onio) VERANCIO ANN:(os) NATO LII. QVINQ(ue) ECCLES.(iensi) EP(iscopu)s SACR(i) ROM.(ani) REG.(is) DE PACE APVD TVR.(cos) ORAT:(ori) MELCHIOR LORCK PICT.(or) BENEVOL.(entiae) ERGO F.(ecit) CONSTANTINOP.(oli) MDLVI.

Camers kiadványainak címlapjait a M. Nemzeti Múzeum példányairól vettük.

Yános Zsigmond címere a «Tripartitum» 1565-iki debreczeni kiadásából. A Magyar Nemzeti Múzeum példányáról.

Werbőczi arcképe Ehrenreich rézmetszete a gróf Vigyázó-család birtokában lévő olajfestmény után. Ernst Lajos tulajdona. Aláírása: «Weide pinxit; Ehrenreich sculpsit. Eredeti Képe T. Vigyázó Ur' gyűjteményében található». Werbőczinek nem maradt ránk hiteles arcképe. A legrégibb ismeretes (s bizonyára ideális) arcképe csak a múlt századból való. A «Werbőczius illustratus» cz. műben Pozsonyban és Kassán Landerer Mihálynál 1779-ben jelent meg egy arcképe (másodsor Pozsonyban és Pesten 1802-ben) s az azóta megjelent arcképek ennek másolatai. A Vigyázó-család birtokában levő olajfestmény is, mely Harmath Pál grófi titkár úr értesítése szerint jelenleg a rátóti (Pest m.) kastélyban őriztetik, szintén ennek másolata. A többé-kevésbé gyarló utánpótlások közül megemlíjük a Schmid János könyomatát («Felső-magyarországi Minerva» 1829. III. köt. 473. lap), a Perlaszca metszetét («Tudományos Gyűjtemény», 1829. x. köt.), melynek aláírása: Ujdonnan rézbe tűzette W.(adasi) J.(ankovics) M.(iklós) 1829. A «Vasárnapi Ujság»-ban (1860. 43. sz.), az «Ország Tükre»-ben (1865. 16. szám), a «Hazánk és a Külföld»-ben (1865. 38. sz.), a «Magyarország Képekben» cz. vállalatban (i. 1867. 7.), JÁSZAY PÁL: «A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után» (Pest, 1846.) cz. műve melléklete gyanánt stb. megjelent fametszeteket és könyvomatokat.

Werbőczi mellszobra Cserna Károly rajza Izsó Miklósnak az Ernst Lajos műgyűjteményében levő eredeti szoborterve után.

NÉVALÁÍRÁSOK, OKLEVÉLHASONMÁSOK ÉS PECSÉTEK:

Werbőczi iktatói jegye két 1483-ban kelt oklevél hátlapján az Országos Levéltár diplomatikai osztályában 33432. és 33435. sz. a. van Olvasását lásd a 15. és 16. lapon.

Horváth Ádám iktatói jegye ugyanott a 26,435. számú oklevélen. Olvasása: R(egistra)ta folio ccccj-o p(er) M(a)g(ist)rum Adam cons(ervatorem).

Werbőczi jegyzete az Országos Levéltár 19910. számú oklevelén. Olvasása a 17. lap 3-ik jegyzetében.

Szobi Mihály pecsétjét egy 1506 június 22-én Székesfehérvárott kelt eredeti oklevélről fényképeztettük, mely szintén az Országos Levéltárban van, Dl. 21,581. sz. a.

Werbőczi emlékirata a budapesti m. kir. tud. egyetemi könyvtár oklevélgyűjteményében maradt fenn: «Literae et epistolae originales saec. XVI. 263.» jelzet alatt. Olvasását l. a 365—66. lapon.

Szalkai László névaláírása a pápához 1524 nov. 23-án írt levelén a vatikáni levéltárban. Olvasása: *Ladislaus archi(episcopus) Strigo(niensis) manu p(ro)p(ri)a.*

Werbőczy jegyzete egy 1502 márczius 13-án kelt oklevelen áll, a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett Békássy-levéltárban. Olvasása: *L(e)cta p(erm)utata p(ro)clamata et ext(ra)data p(er) ma(gistru)m Joha(nne)m Alagy. Coram me mag(ist)ro Gerecny et cora(m) me mag(ist)ro Stephano Werbewczyk.*

Szentgyörgyi Péter országbíró pecsétjét az Országos Levéltár 22,955. sz. 1517 aug. 17-én Budán kelt okleveléről Cserna Károly rajzolta. Kőrírata: *S(igillum) COMITIS PETRI DE S(ancto) GEORGIO ET DE BOZIN S(acrae) CÆS.(areae) REG(iaequ) MAIESTATIS CONSILIARII.*

Corvin János nagy pecsétjét a bécsi állami levéltárban lévő eredetiről Fahrnbauer I. G. rajzolta. Kőrírata: *× IONANES (igy) × CORVINVS × NATVS × S(erenissimi) × D(omini) × MAT(hie) × RE(gis) × HVNGAR(ie) × BOHEM(ie).*

Zápolyai István pecsétje Dörre Tivadar rajza az Országos Levéltárban lévő eredetiről. Kőrírata: *⊗(tephani) de zápolya (co(m)iti)ā.*

Zápolyai János névaláírását az Országos Levéltár egy 1519 márczius 8-án kelt eredeti okleveléről vettük. Olvasása: *Johannes comes et waywoda manu p(ro)p(ri)a.*

Corvin János gyűrűpecsétjét az Országos Levéltárban (Dipl. 35,748. sz. oklevelen) lévő pecsétről Dörre Tivadar rajzolta.

Bakócz Tamás bibornoki pecsétjét a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának eredeti példájáról Dörre Tivadar rajzolta. Kőrírata: *(Sigillum) THO(mae) × BAKOZ × CAR(dinalis) STRIGON(iensis) × ET × PATR(IARCHÆ × CON)STANT(inopolitani) × LEGATI × HVNGARIE ×.* A pecsét közepén levő képek felíratai: *S(anctus) × IO(annes) × E(van)G(elista), S(anctus) × ALBERT(us) × S(anctus) × STEFA(nus) ×.*

Anna királyné pecsétjét a bécsi udvari levéltár eredeti példányáról rajzolta Fahrnbauer I. G. Kőrírata: *× ANNA × DEI × GRACIA × REGINA × HVNGARIE × BOEMIE × ET C(etera).* A paizs jobb felén *W(ladislaus)*, balfelén *A(nna)* betűk olvashatók.

Perényi Imre pecsétjét az Orsz. Ltárban lévő eredetiről Dörre Tivadar rajzolta.

A Lengyelországba küldött magyar követeknek adott utasítás eredetije a m. kir. tud. egyetemi könyvtárban őriztetik. Olvasását l. a 366. lapon.

II. Lajos magyar király névaláírását a vatikáni levéltárban lévő eredeti leveléről vettük. Olvasása: *Ludovicus rex Hungarie et Bohemie (et)c. manu p(ro)p(ri)a.*

Szakmári György névaláírása az Országos Levéltár eredeti okleveléről való. Olvasása: *Georgius Ep(iscop)us ecc(les)ie Quinq(ue)ecc(les)ien(sis) manu p(ro)p(ri)a s(sub)s(cripsi)t.*

I. Ferencz francia király, névaláírása 1527 február 5-én kelt levelén a herceg Batthyány-család körmeneti ltárában őrzött eredeti leveléről való. Olvasása: *Francoys.*

A Nürnbergbe küldött magyar követeknek adott utasítás eredetije a budapesti m. kir. tud. egy. könyvtár oklevelgyűjteményében van. Olvasását lásd a 366—67. lapon.

Werbőczy aláírása Keserű Mihály békelevelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában egy 1523 nov. 11-én kelt eredeti oklevelén van. A magyar nyelvű oklevelről eddigelé több hasonmás jelent meg, legutoljára ZOLNAI GYULA: «Nyelvelméleink a könyvnyomtatás koráig» (Budapest, 1894.) cz. művében a 277. lapon. Az aláírás olvasása: *Lacta p(er) me Werbewczy(m) locu(m)tenen(tem).*

Campeggio és Burgio aláírásai VII. Kelemen pápa titkárához intézett, 1525 február 11-én kelt jelentésükön a vatikáni levéltárban. Olvasása: *V(est)re fr(aternitatis) L(aurentius) Car(dinalis) Campegi(us);* alatta: *Dal certissimo servitore di v(ost)ra s(ignoria) r(everendissi)me lo barone del Burgio nu(n)tio.*

Thurzó Elek névaláírása jegyeséhez Székely Magdolnához 1525 szept. 9-én írt leveléről az Országos Levéltárban. Olvasása: *Thurzo Elek.*

Werböczi nádori aláírása 1526 június 27-én Kis-Szeben városához intézett leveléről a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *St(ep)hanus de Werbewcz regni Hungarie servus etc(etera)*.

Brodarics István névaláírása a pápához 1526 július 27-én irt levelén a vatikáni levéltárban. Olvasása: *S(tephanus) Broderic(us) can(cellarius)*.

Báthori István pecsétjét az Országos Levéltár Dl. 19,104. jelzetű okleveléről másoltattuk. Körirata: *igittum comitiß × jtephani × de bathor × iudiciß × curie × regie*.

Báthori István névaláírása 1528 márczius 10-én kelt levelén az Országos Levéltárban. Olvasása: *Steffanus de Bathor manu p(ro)p(ri)a*.

Mária magyar királyné névaláírása 1529 szept. 20-án kelt leveléről a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Maria regina etc(etera)*.

János király pecsétjét a Magyar Nemzeti Múzeum eredetijéről Mühlbeck Károly rajzolta. Körirata: *SIGILLVM SERENISSIMI + PRINCIPIS + DOMINI + JOANNIS + DEI + GRA(tia) + REGIS + HVNGARIE + DALMACIE + CROACIE* :

A Zápolyai-párt országgyűlési meghívójának 1526 október 9-én kelt eredeti okirata a herceg Batthyány-család körmendi levéltárában. Olvasását l. a 368. lapon.

János király kettős aranypecsétjének egyetlen eddig ismeretes példánya Budapest fő- és székváros levéltárában. Rajzolta Mühlbeck Károly. Az előlap körirata: *SIGILLVM + SERENISSIMI + PRINCIPIS + DOMINI + JOANNIS*. A hátlapon: *+ DEI + GRA(tia) + REGIS + HVNGARIE + DALMACIE + CROACIE*.

I. Ferdinánd névaláírása 1529 november 7-én kelt oklevelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Ferdinand(us)*.

Bánffy János névaláírása 1529 szept. 11-én kelt levelén az Országos Levéltárban. Olvasása: *Johannes Banffy etc(etera)*.

Frangepán érsek névaláírása Regensburgban 1541 május 17-én kelt hitvallásán a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Idem Fran(ciscus) Agrien(sis) qui supra manu p(ro)p(ri)a s(sub)scripsi t*.

János király névaláírása 1538 július 23-án kelt oklevelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Joannes rex manu p(ro)p(ri)a*.

Laszki Jeromos névaláírása 1541 október 27-én kelt levelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Hier(onymus) de Lasko Pal(atinu)s Siradien(sis) etc(etera) manu sua*.

Werböczi Imre 1543 május 2-án kelt levele az Országos Levéltárban. Olvasását lásd a 368. lapon.

Perényi Péter névaláírása 1540 szept. 8-án kelt oklevelén az Országos Levéltárban. Olvasása: *Petrus de Perin manu p(ro)p(ri)a*.

V. Károly névaláírása 1523 aug. 15-én kelt oklevelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *Carol(us)*.

Martinuzzi György névaláírása 1533 május 14-én kelt oklevelén a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. Olvasása: *f(rate)r Georgius her(emi)ta*.

Izabella királyné névaláírása 1542 aug. 4-én kelt oklevelén a Magyar Nemzeti Múzeumban. Olvasása: *Ysabella regina*.

Petrovics Péter pecsétjét a Magyar Nemzeti Múzeum eredetijéről Mühlbeck Károly rajzolta. A czimerpaizs felett levő betűk: *P.(etrus) P.(etrovics)*.

György barát pecsétje Morelli Gusztáv fametszete az Országos Levéltár eredetijéről. A czimerpaizs felett levő betűk: *F.(ater) G.(eorgius)*.

János Zsigmond egyoldalú bronzérme a Magyar Nemzeti Múzeum nummismatikai gyűjteményének eredeti példányáról. Körirata: *IOHANNES × SIGISMVN-DVS × D(ei) × G(ratia) × REX × VNG(arie)*.

Werböczi kéziratvöredéke, tartalmából következtetve valamely országgyűlési beszédének fogalmazása lehetett. Olvasását lásd a 369. lapon.